

PI 1085

revista arhivelor

ANUL LVII
VOL. XLII
Nr.

2
1980

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Str. Arhivelor nr. 2, sect. V

Telefon : 13.37.77

Vasile Arimia — președinte, Dan Berindei, Ioana Burlacu, Iulian Cîrțînă, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Mihail Guboglu, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache, Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu, Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat, Maria Pirvușescu, Emilia Poștăriță, Ioan Pușcaș, Ioan Ranca, Traian Rus, Maria Soveja, Mioara Tudorică.

CUPRINS

Pag.

ISTORIA-ȘTIINȚĂ A PREZENTULUI

I. ARDELEANU — Semnificația istorică a Congresului al IX-lea al P.C.R. . . . 152

A 35-A ANIVERSARE A VICTORIEI ASUPRA FASCISMULUI

P. IGNAT — Mărturii documentare privind contribuția poporului român la victoria asupra fascismului 156

2050 DE ANI DE LA CREAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT

H. DAICOVICIU — Procesul închegării statului dac sub conducerea lui Burebista 163

I. H. CRIȘAN — O importantă contribuție la istoria Daciei în vremea lui Burebista 168

S. DUMITRAȘCU — Descoperiri dacice în Crișana 176

AL. MATEI — Vestigiile cetăților dacice de la Grădiștea Muncelului în lumina documentelor arhivistice din anii 1803–1805 181

V. MANOLE — Arhivele din Dacia romană 186

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE — BUCUREȘTI 1980

D. BERINDEI — În intimpinarea Congresului 194

ȘT. ȘTEFĂNESCU, E. CONDURACHI — Preocupări pentru pregătirea Congresului (Interviu realizat de Șt. Hurmuzache) 195

M. DOGARU — Emblema și insigne Congresului 198

STUDII ȘI COMUNICĂRI

V. BOBOCESCU — Lupta P.C.R. împotriva fascismului în timpul alegerilor parlamentare din decembrie 1937(II) 201

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

S. BĂDĂRĂU, V. ȘINDELARU, M. STATIE — Microfilmarea în arhive (I) . . . 207

V. TUDOSE — Localul F.A.S. județul Buzău 218

T. NECȘA — Din experiența F.A.S. județul Arad în preluarea documentelor create în unitățile agricole 223

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

M. URSUȚIU — Timotei Cipariu — editor de documente 225

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

A VII-a Consfătuire a conducătorilor de arhive din țările socialiste 228

CRONICĂ

V. Z. TEODORESCU — Simpozionul „Unirea Principatelor Române” 229

A. ADAMACHE — Simpozionul „6 Martie 1945 — moment de seamă în procesul democratizării vieții politice românești 229

V. Z. TEODORESCU — Simpozionul „Gheorghe Magheru — fiu al patriei, apărător al libertății” 230

L. MIHĂILESCU — Manifestări științifice ale Filialelor Arhivelor Statului 231

M. VOICULESCU — Al XI-lea Congres mondial de știință politică (Moscova, 12–18 august 1979) 232

M. GUBOGLU — Al IV-lea Congres Internațional de studii sud-est europene (Ankara, 13–18 august 1979) 234

M. GUBOGLU — Al III-lea Congres Internațional de turcologie (Istanbul, 24–29 septembrie 1979) 237

ȘT. HURMUZACHE — Reuniunea experților privind armonizarea programelor de formare în materie de arhive (26–30 noiembrie 1979) 239

COLEGIUL DE REDACȚIE :

Vasile Arimia, Ioana Burlacu, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache — redactor șef, Corneliu Lungu, Mircea Mușat, Mioara Tudorică

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Elena GHEORGHE

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Anul LVII
Vol. XLIII

NICOLA GIANNI, 1900-1980, was a member of the Italian Communist Party and a member of the Italian Resistance. He was a member of the Italian Communist Party and a member of the Italian Resistance. He was a member of the Italian Communist Party and a member of the Italian Resistance.

BUCUREȘTI, 1980

Nr. 2

„În acest an, vom sărbători împlinirea a 2050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat. Această sărbătorire trebuie să ofere posibilitatea tuturor cercetătorilor noștri, tuturor cadrelor din învățământ, mai cu seamă celor din domeniul științelor sociale, al istoriei, de a ridica pe o nouă treaptă activitatea de cercetare în istorie, de a pune în evidență cu putere legile obiective care au guvernat dezvoltarea poporului nostru, faptul că de milenii aici s-a născut poporul nostru și aici a trăit, a înfrînt multe greutăți, dar și-a păstrat ființa, și-a dezvoltat-o pînă la nivelul de astăzi al națiunii noastre socialiste.

Prin esența sa, istoria este o știință revoluționară. De aceea și istoricii trebuie să militeze de pe poziții revoluționare și să dea o ripostă fermă, științifică, materialist-dialectică, acelor încercări ale unor istorici de peste hotare care se străduiesc — în neputința, și nu vreau să-i jignesc, dar poate unii în neștiința lor — de a demonstra că pe aceste meleaguri a fost un vid. Vidul nu pe aceste meleaguri a fost, ci, poate, în conștiința acestor istorici care, servind interesele străine de națiunile și popoarelor lor, lucrînd în interesul politicii imperialiste de dominație, încearcă, în continuare, ca și în trecut, să învenineze și să dezbinе oamenii muncii de diferite naționalități.

Istoricii noștri trebuie să acționeze de pe poziții materialist-dialectice și istorice, de pe poziții științifice, pornind de la necesitatea demonstrării nu atît a continuității sau necontinuității poporului român, pentru că mileniiile demonstrează fără tăgadă acest lucru, și orice săpături fac arheologii scot la iveală că pe aceste meleaguri, și nu în altă parte, sînt osemintele strămoșilor strămoșilor strămoșilor noștri“.

NICOLAE CEAUȘESCU Cuvîntare la
Congresul educației și învățămîntului,
Edit politică, București, 1980, p. 17—18

SEMNIIFICAȚIA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL IX-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

ION ARDELEANU

La 19 iulie s-au împlinit 15 ani de la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, eveniment ce și-a dovedit, prin proba practicii, însemnătatea sa istorică în procesul construcției socialiste în România. Anticipind cu previziune științifică semnificația Congresului, atunci secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta : „Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, eveniment de importanță istorică în viața patriei noastre, se desfășoară în condițiile unui puternic avânt creator al întregului popor. Documentele supuse dezbaterii și aprobării Congresului trasează direcțiile principale ale dezvoltării viitoare a României și, de aceea, lucrările lui sint urmărite cu deosebită atenție și nețărmurită încredere de toți oamenii muncii”¹.

Congresul a dat un nou izvor de forță și vitalitate orînduirii noastre, iar linia inaugurată cu 15 ani în urmă s-a amplificat și îmbogățit permanent, generînd un profund spirit înnoitor în întreaga societate, dinamizînd energia și capacitatea creatoare a națiunii noastre socialiste.

Am trăit cu toții acel eveniment, devenit curînd de importanță istorică. Dar poate, în zilele acelea din iulie 1965 nu percepeam integral și deplin însemnătatea consecințelor pozitive, revoluționare pe care Congresul al IX-lea avea să le producă, prin spiritul novator, realist și prospectiv imprimat întregii politici interne și externe a partidului și statului nostru. În perspectiva unui deceniu de viață economico-socială, politică și ideologică de o intensitate fără precedent și cu o recoltă de rezultate efective, de asemenea, greu comparabile, Congresul al IX-lea s-a impus de la sine ca deschizător de noi drumuri, propulsor de noi energii. Nu este efectul unei înîmplări, ci rezultatul unei necesități istorice inexorabile faptul că acel memorabil al IX-lea Congres, ca și Congresele al X-lea, al XI-lea și al XII-lea asociază îndată și în modul cel mai firesc, personalitatea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, considerat de întregul popor român și de întreaga lume ctitorul unei politici de inepuizabilă forță înnoitoare, capabilă nu numai să absoarbă, să exprime limpede, dar și să realizeze practic interesele fundamentale ale națiunii române, aspirațiile de libertate, pace, colaborare internațională, bazate pe egalitate, independență, suveranitate și demnitate națională.

În dezvoltarea socialistă a țării, perioada marcată de Congresul al IX-lea are drept semn

distinctiv perfecționarea tuturor domeniilor vieții social-economice, ridicarea patriei pe noi trepte de progres și civilizație. Acest proces a pus concludent în lumină ca trăsături definitorii ale partidului înalta responsabilitate socială conjugată cu ampla perspectivă istorică, cutezanța revoluționară fundată pe clarviziune și realism, spiritul novator însoțit de exigența rigurozității științifice.

Preocuparea constantă a Partidului, a conducerii sale pentru studierea și cunoașterea temeinică a realității, pentru aprecierea ei obiectivă, receptivitatea față de nou, disponibilitatea față de dezbateri aprofundate pentru alegerea alternativelor optime și a soluțiilor celor mai eficiente, îndrăzneala de a experimenta, de a extrage concluzii teoretice și practice lucide din viața socială au constituit și constituie adevărate pilgrii ale progresului societății noastre. Experiența acestor 15 ani arată că succesul elaborării și înfăptuirii liniei politice generale se află în strînsă relație cu promovarea stilului de muncă științific, a atitudinii consecvent revoluționare.

Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român în această perioadă este strîns legată de valoarea deosebită, determinantă, a aportului personal al tovarășului Nicolae Ceaușescu, ales la 22 martie 1965 în fruntea conducerii partidului, la elaborarea ca și la aplicarea strategiei și tacticii dezvoltării construcției socialiste, orientărilor de principiu ale politicii interne și externe. Fundamentarea liniei generale a partidului, realismul și discernămintul cu care abordează problemele cruciale ale dezvoltării societății, temeinicia opțiunilor și cutezanța soluțiilor preconizate în urma permanentei confruntări a teoriei cu practica, îmbinate cu pasiunea revoluționară și consecvența în promovarea noului, situează activitatea multilaterală, creatoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, opera sa teoretică și politică, la rangul unui militant de frunte al socialismului, al gîndirii social-politice contemporane.

Călăuzit de unitatea dialectică dintre teorie și practică, dintre principiile generale și modalitatea aplicării lor concrete, partidul a elaborat la Congresul al IX-lea acea linie de acțiune fertilă, dinamică, a cărei justete a fost din plin confirmată de înfăptuirile din anii care au urmat. Realismul și justetea direcțiilor elaborate în 1965 se reflectă în atenția primordială acordată în continuare problemelor dezvoltării bazei tehnico-materiale, ca factor esențial pentru edificarea civilizației socialiste, pentru depășirea stadiului redus de dezvoltare a forțelor de producție.

Ca urmare a hotărîrilor științifice fundamentate, a orientărilor Congresului al IX-lea s-au declanșat și se află în curs de perfecționare organizarea și dezvoltarea industriei ca un complex unitar de activități productive, integrate organic progresului general al economiei naționale, condițiilor concrete ale societății românești. Perfecționarea conducerii activității economice, organizarea conducerii întreprinderilor pe baza principiilor autogestunii și auto-

¹ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965, Edit. politică, București, 1965, p. 21.

conducerii au dat noi perspective dezvoltării industriale a României, creșterii rolului clasei muncitoare în edificarea socialismului.

O mare însemnată, pentru dezvoltarea construcției socialiste a avut reorganizarea administrativ-teritorială a țării, care, înlăturând o serie de verigi și trepte intermediare, a apropiat conducerea de unitățile de bază, de activitatea productivă. Aceasta a permis promovarea cu fermitate a politicii de amplasare armonioasă a forțelor de producție pe întreg teritoriul patriei, de așezare a activității productive pe criterii economice. Ridicarea rapidă, economică și culturală a unor regiuni mai puțin dezvoltate a dat un nou și puternic avânt vieții economico-sociale, din toate zonele țării. S-a aplicat, de asemenea, un larg complex de măsuri pentru perfecționarea planificării, organizării și conducerii economiei și a întregii vieți sociale, s-au legiferat atribuțiile și răspunderile diferitelor verigi economice, relațiile dintre ele, creîndu-se condiții pentru o conducere mai dinamică și suplă, care să asigure valorificarea superioară a potențialului material și uman al țării, sporirea eficienței economice, creșterea într-un ritm mai rapid a produsului social și a venitului național. S-a acționat de asemenea, pentru perfecționarea democrației socialiste și, în primul rând, a democrației economice, pentru instituționalizarea conducerii colective, a adunărilor generale ale oamenilor muncii, pentru asigurarea cadrului corespunzător participării mai intense, efective a maselor de oameni ai muncii — în dubla lor calitate de proprietari ai mijloacelor de producție și de producători — la gospodărirea întreprinderilor și instituțiilor, a avuției noastre socialiste, la conducerea societății.

Înflorirea economiei naționale a avut drept rezultat valorificarea la indici superiori și cu o finalitate umană tot mai evidentă a resurselor materiale ale țării. Dezvoltarea industriei, a agriculturii, a celorlalte ramuri ale economiei, sporirea an de an a venitului național au permis îmbunătățirea continuă a condițiilor de viață ale oamenilor muncii, creșterea veniturilor reale pe locuitor, satisfacerea în condiții din ce în ce mai bune a necesităților de consum, a complexei probleme a locuințelor, extinderea serviciilor, asigurarea asistenței sanitare, dezvoltarea rețelei școlare, a instituțiilor de cercetare științifică.

Dimensiunile dezvoltării industriei sînt reliefate cu putere de faptul că în anul 1980 producția globală industrială va fi de 53 de ori mai mare decît cea obținută în 1938. Industria participă cu 60 la sută la formarea venitului național și cu peste 75 la sută la acoperirea cerințelor de mașini și utilaje ale economiei, cupinde circa 35 la sută din totalul populației ocupate². Însemnate realizări s-au obținut în agricultură, asigurîndu-se o creștere a producției medii anuale de circa 5 milioane tone cereale. Producția globală a agriculturii

depășește în cincinalul 1976—1980 cu peste 30 la sută nivelul cincinalului anterior³.

Succesele obținute în dezvoltarea forțelor de producție, în activitatea economico-socială generală, perfecționarea relațiilor de producție și a organizării sociale, lărgirea democrației socialiste și ridicarea nivelului de trai al poporului demonstrează caracterul realist și mobilizator al politicii partidului, faptul că ea exprimă legitățile generale ale evoluției sociale și principiile edificării noii orînduiri, cerințele fundamentale ale dezvoltării multilaterale a țării, interesele și aspirațiile vitale ale clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, ale întregului popor.

Întărîndu-și rîndurile cu cei mai înaintați fii ai clasei muncitoare, ai țărănimii și intelectualității, înarmînd tot mai ferm membrii săi, oamenii muncii, cu teoria științifică despre lume și viață a proletariatului, cu linia sa politică generală internă și externă, ce corespunde pe deplin intereselor întregului popor, partidul și-a sporit capacitatea politico-organizatorică, îndeplinîndu-și cu cînstărie rolul de organizator și conducător al construcției socialiste, de forță politică revoluționară, ce călăuzește neabătut națiunea noastră pe calea progresului și civilizației. Astăzi, cei aproape 3 milioane de comunisti sînt urmați de alte milioane de oameni ai muncii care cu abnegație acționează pentru îndeplinirea Programului Partidului de edificare a socialismului multilateral dezvoltat.

Pe baza înfăptuirilor de pînă acum, Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, Directivele cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990 prefigurează în mod minunat viitorul strălucit al patriei noastre. Documentele Congresului al XII-lea subliniază necesitatea continuării eforturilor de dezvoltare economico-socială a țării în ritm înalt, în vederea ajungerii la nivelul țărilor socialiste mai avansate, a apropierii României de țările dezvoltate din punct de vedere economic. Prin îmbunătățirea repartiției forțelor de producție pe teritoriul țării vor continua să se dezvolte în ritmuri înalte județele cu o industrie mai puțin dezvoltată.

În concepția partidului nostru, afirmarea deplină, multilaterală a principiilor socialiste, trecerea spre comunism, sînt condiționate direct de existența unei economii puternice, moderne, de înalt randament. Potrivit unei asemenea orientări clare, urmează ca și în viitor repartiția venitului național pentru fondul de consum și fondul de dezvoltare să asigure atît creșterea continuă a nivelului de trai al poporului, cît și realizarea unui ritm înalt de dezvoltare — reproducția lărgită. Alocarea unei părți însemnate din venitul național pentru fondul de dezvoltare, reprezintă — așa cum arată întreaga perioadă a ultimelor trei cinci-

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 19 noiembrie 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 10.

³ Idem.

nale — calea sigură a realizării progresului economico-social al țării, a creării bazei tehnico-materiale pentru trecerea spre comunism.

Acționând ferm pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, partidul asigură prin întreaga sa politică sporirea continuă a nivelului de trai material și spiritual al tuturor oamenilor muncii, înfăptuirea bunăstării întregii societăți. Măsurile adoptate de partid pentru creșterea mai accentuată a veniturilor oamenilor muncii care vor fi la sfârșitul acestui an cu peste 30 la sută mai mare decât în 1975, demonstrează cu puterea faptelor că țelul întregii politici a partidului este omul, bunăstarea și fericirea lui.⁴

Punând în centrul întregii sale activități preocuparea pentru om, pentru deplina valorificare a capacităților sale creatoare, pentru afirmarea plină a personalității sale, Partidul Comunist Român și-a dovedit și își dovedește marea sa forță de conducere și organizare a procesului de continuă perfecționare a societății noastre socialiste, în drumul ei ferm spre noi culmi de civilizație și progres, în temeiul afirmării voinței întregului popor de a acționa în cea mai strânsă unitate în vederea înfăptuirii obiectivelor istorice ce stau în fața partidului nostru, a națiunii socialiste.

Forța și superioritatea noii orânduiri se afirmă atât prin ritmul rapid al dezvoltării economice, cât și prin adâncirea continuă a democrației socialiste. În acest sens, congresele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea, conferințele naționale, Congresul al XII-lea au acordat o mare atenție îmbunătățirii continue a organizării societății noastre, perfecționării conducerii economiei, a tuturor sectoarelor vieții sociale, în concordanță cu cerințele fiecărei etape de dezvoltare a țării. Au loc îmbunătățirea mecanismului conducerii, coordonarea unitară a diferitelor sectoare ale vieții economico-sociale, adâncirea democrației socialiste.

Dialogul permanent cu poporul, ca principală metodă de conducere a partidului și statului, și-a găsit expresie într-un sir de manifestări cu amplă rezonanță, printre care consfătuiri republicane pe ramuri de activitate, vizite de lucru ale conducerii partidului în toate județele țării, cu prilejul cărora este examinat, într-un spirit de înaltă exigență, modul cum se aplică hotărârile, sint adoptate operativ măsuri pentru înlăturarea deficiențelor, pentru ridicarea activității la un înalt nivel de eficiență, social-umană.

Perioada ultimilor 15 ani este elocventă pentru consecvența cu care partidul nostru se călăuzește după concepția potrivit căreia un factor primordial al întregii activități de transformare revoluționară a societății îl constituie formarea omului nou, caracterizat printr-o înaltă conștiință socială, un larg orizont cultural, prin atitudinea înaintată în muncă, familie și societate. Cuprinzând în sfera ei de influență cele mai largi mase ale populației,

activitatea politico-educativă își arată tot mai mult roadele în stimularea cultului muncii, a atitudinii înaintate față de avutul obștesc, în întărirea ordinii și disciplinei în producție și în viața socială, în promovarea intransigenței împotriva oricăror influențe ale ideologiei și moralei burgheze, ca și a manifestărilor vechiului în modul de gândire și comportare. Principala cerință pe care partidul o pune în fața activității politico-ideologice constă în cultivarea stăruitoare a sentimentului înaltei responsabilități sociale, astfel încât toți cetățenii să judece fiecare act social prin prisma intereselor generale ale poporului, ale societății.

La baza activității ideologice din țara noastră se află Programul partidului, document ideologic care, așa cum a apreciat Congresul al XII-lea, constituie expresia marxism-leninismului creator în România, pe baza căruia se vor desfășura întreaga activitate politico-ideologică, munca întregului partid și popor de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism.

Calea deschisă de Congresul al IX-lea a relevat cu o puternică strălucire că între politica internă de construcție a societății socialiste și politica externă a partidului și statului nostru există o legătură indisolubilă. Evoluția vieții internaționale confirmă întru totul justetea analizei și aprecierilor partidului potrivit cărora tendințele dezvoltării lumii contemporane — reflectând transformări revoluționare, sociale și naționale profunde — acționează în favoarea forțelor progresului social, a luptei antiimperialiste, deschid perspectiva trecerii a noi și noi popoare spre socialism. Pe temeiul unor asemenea analize științifice, înfățișând realist perspectivele dezvoltării internaționale, partidul a trasat liniile directoare ale politicii internaționale. Realismul și spiritul autentic prospectiv al politicii generale a partidului nostru sint edificator probate de rezultatele cu totul remarcabile obținute pe planul relațiilor internaționale, locul demn și constructiv pe care partidul nostru, secretarul său general, președintele Republicii l-a câștigat pentru România în ultimul deceniu și jumătate. Niciodată România nu a avut atâtea relații și atâtea prieteni ca acum. Niciodată n-a fost ridicat la o cotă atât de înaltă prestigiul internațional al țării noastre, bazat nemijlocit pe contribuția sa efectivă la întronarea unor noi raporturi între state, la dezvoltarea unui climat de colaborare și înțelegere, la soluționarea pe cale pașnică a conflictelor. Pe această bază s-au adâncit prietenia și colaborarea cu toate țările socialiste, s-au deschis căi largi pentru dezvoltarea amplă a relațiilor economice și politice cu țările care au pășit pe calea independenței; s-au promovat larg relațiile de colaborare cu toate statele, fără deosebire de orînduire socială. În concepția României socialiste, largirea schimburilor economice și cooperarea în producție cu alte state, participarea activă la diviziunea internațională a muncii constituie o cerință obiectivă, o latură in-

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la deschiderea Forumului Tineretului*, „Scînteia”, anul XLIX, nr. 1172 din 6 mai 1980.

separabilă a dezvoltării fiecărei națiuni, a progresului economic și social.

În concordanță cu orientările fundamentale ale întregii politici externe, la baza legăturilor internaționale ale României sînt așezate principiile respectului independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajul reciproc.

O contribuție de deosebită însemnătate la afirmarea acestor principii, la extinderea legăturilor internaționale ale României, la cauza conlucrării prietenești între națiuni a adus activitatea dinamică desfășurată de conducerea partidului și statului, de secretarul general al partidului, președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Vizitele în diferite țări, contactele politice, încheierea unui număr însemnat de tratate, acorduri, înțelegeri și convenții au dus la amplificarea fără precedent a relațiilor cu aproape toate statele lumii, ceea ce servește atât intereselor construcției socialiste, progresului economico-social al țării noastre, cât și cauzei destinderii și înțelegerii, a păcii în întreaga lume, contribuind la creșterea prestigiului internațional al României socialiste. România întreține raporturi diplomatice și consulare cu 134 de state și relații de colaborare economică cu peste 140 de țări de pe toate continentele⁵.

Poziția țării noastre în problemele raporturilor internaționale, ale securității europene, dezarmării generale și în primul rînd nucleare, lichidării focarelor de încordare și război, generalizării metodei de a soluționa problemele litigioase pe cale politică, pașnică, ale căilor instaurării unor relații democratice între state, făuririi unei noi ordini economice și politice pe plan mondial este pătrunsă de un spirit militant și o abordare constructivă. O asemenea poziție pornește de la considerentul că perfecționarea relațiilor internaționale în lumea contemporană reprezintă un proces complex și contradictoriu, care solicită să se țină seama de conținutul acestor relații, să se examineze lucid evenimentele ce se succed cu rapiditate, să se evalueze obiectiv și realist resorturile care le pun în mișcare. Înțelegerea justă a rolului luptei maselor populare în lumea de azi are o importanță esențială pentru continuarea cursului destinderii, pentru dezvoltarea liberă și independentă a fiecărei națiuni, pentru asigurarea progresului social al fiecărui popor și edificarea unei lumi a păcii și colaborării internaționale.

Cei 15 ani care i-am parcurs de la Congresul al IX-lea pune în evidență cu putere atitudinea internațională, consecvența a Partidului Comunist Român, care, îndeplinindu-și îndatoririle naționale față de clasa muncitoare, față

de poporul român, și-a extins relațiile de solidaritate cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu mișcările revoluționare, cu toate forțele progresiste.

Azi, la împlinirea unui deceniu și jumătate de la Congresul al IX-lea al partidului, în condițiile cînd întreaga națiune își consacră plenar eforturile realizării obiectivelor strategice formulate de Congresul al XII-lea, se dovedește realismul politicii internaționale promovate de partidul și statul nostru. „Viața a demonstrat și demonstrează — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea — că o condiție esențială a succesului în lupta fiecărui partid este călăuzirea fermă după concepția materialismului dialectic și istoric, după socialismul științific și gîndirea clasicilor marxism-leninismului”⁶.

În aceste condiții, realizarea solidarității și unității de tip nou între partidele comuniste capătă o importanță deosebită pentru desfășurarea cu succes a luptei revoluționare, pentru cauza progresului social, a politicii de independență, de destindere și de pace.

Partidul nostru și-a amplificat relațiile cu partidele socialiste, social-democrate, cu toate organizațiile muncitorești, democratice, antiimperialiste, considerînd că acestea are o importanță esențială pentru dezvoltarea vieții internaționale pe o cale nouă, democratică. De asemenea, partidul nostru a întărit și va întări și în viitor raporturile de solidaritate și colaborare cu mișcările de eliberare națională, cu partidele de guvernămînt din țările în curs de dezvoltare, cu alte partide democratice, cu organizații progresiste, revoluționare de pretutindeni. Pornim de la realitatea că întărirea solidarității și colaborării acestor forțe este un imperativ al zilelor noastre, condiția sine-qua-non a edificării unei lumi a dreptății sociale și naționale, a independenței și bunăstării fiecărei națiuni.

În determinarea cursului dezvoltării omenirii contemporane un rol hotărîtor au masele populare de pretutindeni — adevăratele făuritoare ale istoriei. Fără îndoială că, acționînd unite, masele populare, forțele sociale progresiste, popoarele de pretutindeni vor asigura evoluția vieții internaționale pe o cale justă — aceea a destinderii, independenței și păcii!

Poporul nostru, sub conducerea clarvăzătoare a Partidului Comunist Român care de aproape șase decenii se află în fruntea luptei pentru înălțarea patriei pe noi trepte ale civilizației socialiste și comuniste, înfăptuiește neabătut programul de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate ale cărei perspective minunate au fost deschise în 1965 de cel de-al IX-lea Congres al partidului ce a dat noi dimensiuni orizontului comunist al României.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 19 noiembrie 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 95.

⁶ Idem, p. 116.

A 35-A ANIVERSARE A VICTORIEI A SUPRA FASCISMULUI

MĂRTURII DOCUMENTARE PRIVIND CONTRIBUȚIA POPORULUI ROMÂN LA VICTORIA ASUPRA FASCISMULUI

PETRU IGNAT

Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, a reprezentat chintesența valorilor politice și spirituale ale națiunii, materializate în acțiunea concertată a tuturor forțelor patriotice, democratice și progresiste împotriva unui regim dezavuat de popor, străin de interesele sale, pentru libertate, independență și suveranitate, pentru progres social.

Moment de covârșitoare importanță în istoria României, actul istoric din vara de arșiță a anului 1944 a marcat o cotitură fundamentală în destinele României, a inaugurat o etapă nouă, de profunde transformări în viața țării. „Mărețea epopee a insurecției de acum trei decenii și jumătate a fost rezultatul voinței întregului nostru popor, al acțiunii revoluționare a eroicei noastre clase muncitoare, a maselor largi populare, al unimii într-un front larg a tuturor forțelor antifasciste, democratice, patriotice. Partidul Comunist Român — dând dovadă de o înaltă responsabilitate revoluționară — a fost organizatorul luptei împotriva regimului burghezo-moșieresc, a dictaturii militarofasciste și a războiului, pentru libertate și independența patriei, pentru participarea poporului român la zdrobirea Germaniei naziste și transformarea revoluționară a societății românești”¹.

Evenimentele ce au avut loc în anii grei ai războiului nedorit de popor, în anii dictaturii militarofasciste, pentru răsturnarea regimului antonescian și eliberarea României de sub dominația hitleristă, sînt urmarea și rezultatul evoluției țării noastre într-o întreagă perioadă istorică din acest secol și îndeosebi în perioada anilor 1940—1944. Politica agresivă și dominatoare a Germaniei naziste, contravenirea flagrant simțămintelor de dreptate, de cumpănare și de pace ale poporului român, se opunea fundamental intereselor vitale ale națiunii române; ingerința Germaniei hitleriste era de fapt un atentat la conștiința unui neam care păstra încă neîntinată memoria vitejiei legendare pentru apărarea ființei naționale, a independenței și suveranității sale.

Dintr-un început, resentimentele față de trufia și aroganța hitleristă s-au manifestat latent pentru ca ulterior ele să capete forme de opoziție deschisă, pe o scară largă, în rîndurile tuturor claselor și categoriilor sociale mobilizate de poziția fermă a P.C.R. și a formațiunilor politice care se raliaseră în platforma preconizată încă de la începutul războiului antisovietic.

În viața politică românească se va naște un ghem de contradicții social-politice și militare care explică detașarea unor forțe politice din făgașul burghez, politicianist inițial și deplasarea lor spre perimetrul înțelegerii și coaliizării cu forțele cele mai înaintate ale societății românești în primul rînd cu Partidul Comunist Român.

Realizarea unei largi colaborări cu armata, cu toate forțele ce se pronunțau într-o formă sau alta pentru ieșirea României din război, inclusiv cu generali și ofițeri din comandamentele superioare și cu Palatul regal, contura cu claritate un consens în ceea ce privește trecerea țării alături de Uniunea Sovietică și de celelalte state ale coaliției antihitleriste și întoarcerea hotărîtă a armelor împotriva Germaniei hitleriste. Contextul intern hotărîtor, propice unei acțiuni revoluționare a întregii națiuni, pentru îndeplinirea unei insurecții în cadrul revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, acceptate și așteptate de întregul popor român, este completat de factorul extern favorabil exprimat prin marile succese obținute pe front de armatele sovietice care au dus greul celui de-al doilea război mondial; în 1944 ele dădeau lovituri nimicitoare mașinii de război germane, înaintînd victorios și intrînd și pe teritoriul României; de asemenea, armatele țărilor aliate, contribuiau prin lupta lor la grăbirea prăbușirii Germaniei. Din conjugarea acestor factori favorabili — interni și externi — și pe baza cunoașterii realităților și a stării de spirit a poporului, s-a clădit, de către Partidul Comunist Român, acea strategie și tactică elastică, specific românească, avînd ca finalitate istorică imediată răsturnarea dictaturii militarofasciste și eliberarea țării noastre de sub dominația nazismului, întoarcerea decisivă a armelor împotriva Germaniei hitleriste și a aliaților acesteia, deschizîndu-se astfel României noi și generoase orizonturi, pentru transformarea revoluționară a societății românești, pentru realizarea deplinei independențe și suveranități naționale, pentru făurirea unei vieți noi.

Situația fragilă a Germaniei hitleriste în ceea ce privește politica sa în România, înaderețta poporului român la politica regimului militarofascist al lui Antonescu, exprimată în forme multiple și variate de opoziție activă și de acțiune directă împotriva mașinii de război germane, în primul rînd din partea Parti-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, 22 august 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 5.

dului Comunist Român, a celorlalte forțe patriotice, a fost remarcată atât de presa internațională care urmărea derularea evenimentelor din sud-estul Europei intrat într-o nouă fază a războiului, cât și de unele documente și rapoarte ale factorilor politici și militari germani. În acest sens Fred Dyrssen, trimisul special al ziarului suedez „Vecko-journalen” la București comenta, la 22 aprilie 1944, că opoziția crescuse din ce în ce mai mult, mai ales de cînd situația devenise grea pentru Germania, care suferea înfrîngerii grele, dar nu trebuia să se creadă că opoziția a început cînd s-a agravat situația. La rîndul său ziarul „La Turquie” din 20 aprilie 1944 sublinia că tabăra stîngă se întărea mai mult decît oricînd cu fiecare zi ce trecea.

Încă din perioada premergătoare actului istoric de la 23 August, presa remarca rolul cheie ce-l va juca o eventuală răsturnare a situației din România, pentru viitorul războiului. În acest sens „Evening Standard” din 15 martie 1944 observa că România avea pentru germani o importanță extrem de mare, iar dacă aceasta va fi ocupată toată Europa sud-estică se va răscula și va deveni un teatru de revoltă ușurînd în acest fel și mai mult intervenția forțelor aliate. Aceași idee era dezvoltată și de o serie de alte ziare, cum sînt „Le Progres Egyptien” din 19 martie 1944, „Daily Telegraph” din 20 martie 1944, ziarul turc „Gege Postasi” din 15 martie 1944.

Este important de arătat, în sublinierea opoziției poporului român, a celor mai diferite categorii sociale, față de Germania nazistă, de regimul lui Antonescu, concluziile unei informări redactate de profesorul Gamilschegg, președinte al Institutului științific german din București pînă la 23 august 1944, despre premisele și desfășurarea evenimentelor din România care au dus la actul de importanță istorică din vara victorioasă a anului 1944². Așa de exemplu, enumerînd cauzele care au generat răsturnarea unor valori ce păreau, în optica germană, imuabile și exprimînd în același timp, surprinderea schimbării de atitudine, documentul nu poate să nu observe „Popularitatea campaniei militare din Rusia” pentru poporul român³. Se recunoaște, în documentul sus menționat, spiritul antimazist al românîlor ce se revendica din însăși istoria lor față de încercările de opresiune, de încălcare a demnității naționale din aversiunea față de „Dictatul odios de la Viena prin care Germania nazistă și Italia fascistă au luat României partea de nord a Transilvaniei și au dat-o Ungariei horticiste”. Documentul se oprește asupra faptului că armata, corpul ofițeresc, au fost dominate de sentimentul anti-fascist și antimazist, cultivat de Partidul Comunist Român. „Este incorect să se afirme — așa cum s-a făcut în diferite părți — se

comentează în informare — că mareșalul (Antonescu — n.n.) s-a sprijinit pe armata română ca instrument al ordinii. Nu pe această bază a obținut el succesele sale politice, ci pe colaborarea cu legionarii. Statul major român a sabotat tactica de luptă a Germaniei chiar de la început...”⁴.

Într-o ordine care se vrea logică pentru a demonstra „trădarea” românîlor încă în perioada de început a războiului antisovietic și accentuată pe măsura înaintării în timp, autorul informării menționate mai sus, vorbește cit de „periculos a fost defetismul, exprimat deschis de cercurile militare românești”, care nu se sfiau să vorbească „despre apropiata înfrîngere a germanilor ca despre un fapt stabilit și, începînd de sus, acest defetism s-a răsfrînt pînă la comandanții de batalioane și companii”⁵. În suita de exemple nu lipsește nici faptul că din dispoziția comandantului Armatei a 4-a română din Moldova la sfîrșitul lunii iulie și începutul lunii august, „în perioada critică”, au fost trimiși în concediu numeroși comandanți de regiment și ofițeri de stat major. Faptul că în România avea loc o puternică acumulare cantitativă a unor mari nemulțumiri, de concentrare a unor forțe, de certă opoziție, care izolau decisiv guvernul de dictatură militară-fascistă de masa largă a poporului, reiese și din unele concluzii formulate la 12 iulie 1944 de C. Clodius, director în Ministerul de Externe German, în care se arată că situația politică din țară este fragilă pentru că Antonescu n-a reușit să-și creeze o poziție cu adevărat puternică, bazată pe fundament politic. Aparatul administrativ îi scapă din ce în ce mai mult din mîini, căci ordinele sale, în cea mai mare parte nu sînt executate, ci sabotate sistematic... Opinia publică a țării este în cea mai mare măsură împotriva lui, în parte din motive de politică internă, în parte din motive de politică externă⁶.

În fața unei situații pe care reprezentanții la București ai Germaniei naziste o considerau din ce în ce mai deteriorată și incertă din cauza creșterii spiritului antihitlerist și a împotrivirii față de politica oficială a guvernului Antonescu, C. Clodius, arăta în capitolul „Procedeu viitor față de România” că alternativa la situația ce se deteriora din ce în ce mai mult era „ori să impunem ca pînă acum, de la caz la caz, prin presiune permanentă, cel puțin cerințele cele mai importante din punct de vedere al economiei de război, ori să schimbăm complet sistemul de guvernare în România, cu riscul de a ajunge tocmai în momentul de față la zguduiri militare și politice, legate de aceasta”⁷.

În țara noastră acțiunile Partidului Comunist Român călăuzitorul luptei forțelor patriotice au avut darul să ducă la o mai puter-

² Arh. St. Buc., colecția Microfilme R.D.G., rola 10, c. 253 (Deutsches Zentralarchiv, Historische Abteilung I, Postdam, Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, p. 1).

³ Ibidem, p. 3.

⁴ Ibidem, p. 11.

⁵ Ibidem, p. 13.

⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 280, I, 120-776, c. 370532-370543, „Auswärtiges Amt. Botschafter Ritter Rumänien 103, 2.

⁷ Ibidem, p. 7.

nică mobilizare în primul rînd a clasei muncitoare care a trecut pe scară largă la sabotarea mașinii de război germane.

Într-o telegramă din 7 aprilie 1944 adresată Berlinului de Manfred von Killinger, ministrul Germaniei la București și de Neubacher, reprezentant special cu probleme economice al Legației germane la București, se exprima îngrijorarea, în legătură cu starea de spirit potrivnică Germaniei din regiunea petroliferă de vital interes pentru mașina de război hitleristă, arătînd că există „o pronunțată atitudine comunistă printre muncitorii din regiunea petroliferă... de asemenea o delăsare în muncă a muncitorilor și o posibilă deteriorare a situației care putea să afecteze producția de petrol⁸. Despre starea de respingere a oricărei forme de colaborare cu armata hitleristă, de către populație și de către armata română sau despre opoziția din ce în ce mai categorică, fățișă, față de încercările Germaniei naziste de a transforma România într-un teritoriu complet ocupat, la dispoziția ei, în situația precară a războiului și cînd flancul balcanic al frontului era grav amenințat pentru nașiști, mai aflăm din Raportul Oficiului pentru grupele etnice din străinătate către Ministerul de Externe German cu privire la situația pe luna ianuarie 1944 a grupărilor etnice din diferite țări inclusiv din România⁹. În raportul susmenționat se arată, că starea de spirit a populației și a administrației este instabilă, iar în zonele industriale, cum este de exemplu Reșița „munca de agitație comunistă are succes”; în această zonă formîndu-se — după cum aduce la cunoștință raportul — „chiar grupe de partizani români”¹⁰. De asemenea, un buletin informativ special din 13 aprilie 1944, cuprinzînd relațiile postului de radio „Atlantic”, privind situația de pe frontul din Crimeea, arată că „trupele române nu vor să mai lupte, predîndu-se rușilor. Din această cauză, pozițiile germane sînt atacate din flanc de trupele rusești și se crede că întreaga situație din Crimeea, este acum pierdută”¹¹.

Este interesant de arătat, în demonstrația acumulărilor care au dus la saltul revoluționar din august 1944, și cele cuprinse în raportul maiorului E. Boxshall adresat Foreign Office-ului, despre situația din România, datat 5 iunie 1944. Raportul evidențiază faptul că „opinia publică din țară a devenit din ce în ce mai ostilă lui Antonescu”, și mai departe se spune: „90 la sută din generalii armatei române sînt împotriva politicii lui Antonescu” iar „războiul a devenit în mod sigur din ce în ce mai nepopular”¹².

Teama și nesiguranța se instalaseră deja la ambasada Germaniei naziste la București care vedea în starea de spirit a clasei muncitoare — manifestată mai ales prin actele de sabotaj din regiunea petroliferă, din alte zone industriale ale țării — opoziția și a altor categorii ale populației, precum și a imensei majorități a armatei române — un pericol care trebuia cunoscut și controlat. Într-o telegramă din București, datată 21 iunie 1944, ambasadorul von Killinger, propunea lui von Ribbentrop, ministrul german al Afacerilor Externe să ia măsuri în România pentru trecerea sub controlul armatei germane a aerodromurilor devenite nesigure din cauza atitudinii ostile a armatei române. În acest sens se propunea: supravegherea rețelei telefonice a aerodromurilor legate de rețeaua germană de informații; aceasta în caz de nevoie, prin personal cunosător de limbi străine. Această sarcină ar fi revenit aviației militare; de asemenea se preconiza infiltrarea germanilor care își fac serviciul militar în armata română, în cadrul personalului aerodromurilor române cu sarcina de a observa intens și de a comunica informațiile necesare. Această operațiune cădea în seama Abwehr-ului și S.D. Se cerea punerea la dispoziție a avioanelor rapide de vînătoare germane care să dea imediat curs la apel. Toate măsurile reclamînd personal, care pentru moment — remarcă ambasadorul nazist — se află la dispoziție numai limitat¹³.

Neîncrederea comandantului german în armata română manifestată printr-o serie de măsuri luate, așa cum a fost intercalarea trupelor române cu unități hitleriste, pentru a avea siguranța operațiunilor, se accentua pe măsură ce, în mod evident, atitudinea soldaților și ofițerilor, a poporului devenea tot mai clar ostilă Germaniei. În sprijinul acestei afirmații cităm informarea secției I a grupului de armate Kirchner către Grupul de armate Wöhler, din 3 august 1944 din care rezultă că generalul Cornea, comandantul Diviziei de tancuri „România Mare”, a dat dispoziția ca tancurile Diviziei să fie ocupate, în caz de luptă, de către servanți români. „De aseară, tancurile sînt deosebit de atent supravegheate de către români. În parte trupele române dorm în tancuri, în parte sînt asigurate prin pază dublă la fiecare tanc. O sentinelă de control a personalului de instrucție german trimisă în control noaptea trecută pentru verificarea tancurilor a fost oprită de către o sentinelă română, care i-a dat de înțeles că aceste tancuri ar fi tancuri românești și nu germane”¹⁴.

Informarea arată în continuare că din aceea dimineață li s-a comunicat instructorilor germani că nu mai era nevoie de serviciile lor, iar românii ar fi primit ordin să nu mai tra-

⁸ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 265, T. 120—252, c. 187443; Auswärtiges Amt. Staatssekretär, Sammlung; Rumänien, Bd. 15, 1943—1944.

⁹ Ibidem, rola 286 T. 120—1003, c. 393174—393196. Auswärtiges Amt. Inland II, g. Bd. Y, Sammlung Inland II C. p. 1.

¹⁰ Ibidem, p. 2.

¹¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale. Buletin informativ, dosar 235/1944.

¹² Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, rola 406, c. 401—414, Public Record Office, Londra, Foreign Office, Political (F. O. 371) vol. 44002, p. 6.

¹³ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 407, T. 120—2822 c. 449151, Auswärtiger Amt Botschafter Ritter, Bunde 6/7, Rumänien. Serial 6066, p. 1.

¹⁴ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 131, T. 312—65, c. 7583750—7583760, Anlage zum Kriegstagebuch nr. 3, AOK 2-I-a 58298/5.

gă în avioane dușmane și nici în trupele transportate cu asemenea avioane.

În România se prefigura o situație net anti-hitleristă care cuprindea cele mai diferite categorii ale populației și armata în întregimea ei. Rod al activității neobosite și eroice a Partidului Comunist Român care, folosind o tactică suplă, a capacitat toate forțele patriotice ale națiunii în vederea răsturnării guvernului antonescian, evoluția stării de spirit din preajma actului istoric de la 23 August, demonstra cu claritate că se apropia momentul saltului pe o nouă treaptă, revoluționară, a luptei antihitleriste.

O notă din 5 august 1944 a Oficiului Central al Siguranței Reich-ului cu privire la situația internă din România preciza că evoluția politică interne din ultimele săptămâni arăta clar deplasarea spre stînga a curenților de opoziție în ansamblul lor, iar conducerea opoziției față de guvernul mareșalului era preluată de Partidul Comunist, conducerea lui făcînd eforturi deosebite soldate cu încheierea de acorduri cu cercurile opoziționiste burgheze¹⁵.

Pe aceeași spirală a înregistrării stării de nemulțumire față de regimul antonescian și de Germania nazistă, precum și a modului deschis în care armata română se opunea ordinelor de continuare a războiului antisovietic, se înscriu și relatările din 4 august 1944* din raportul conducerii Grupului etnic german. Raportul scotea în evidență situația foarte încordată în România la care se adăuga un element nou — prezența partizanilor români în pădurile din preajma Reșiței, în munții Cîmbinului, Iazul Morii și Metaliferi, iar sursa de procurare a armelor ar fi fost armata română, partizanii fiind soldați români care nu mai vor să lupte alături de germani¹⁶.

Urmările acestor poziții și atitudini în evoluția lor dialectică vor duce la un salt calitativ exprimat în sabotarea mașinii de război germane, la o stare de spirit încordată și potrivnică ducerii unui război nedorit de poporul român, la o opoziție din ce în ce mai fățișă și mai concentrată în jurul unor obiective pe care P.C.R. le propusese încă din 6 septembrie 1941 în cunoscuta „Platformă program”. Revoluția de eliberare națională și socială antifascistă și antiimperialistă din România începută prin actul insurecțional de la 23 august 1944 va fi deci urmarea unui curs implacabil și obiectiv al istoriei.

Prin implicațiile sale politice, diplomatice și militare actul istoric de la 23 August a avut ample rezonanțe internaționale relevate de

numeroase surse documentare de arhivă, precum și de presă. Atenția deosebită a presei, a relatărilor cuprinse în raporturile militare germane sau în alte documente, a posturilor de radio străine, față de actul insurecțional din România, precum și față de evenimentele politice ce i-au urmat cu toate implicațiile sale politice și militare, este departe de a fi numai reflexul unui interes profesional și al unui automatism administrativ, ele oglîndind importanța majoră pe care o reprezenta ieșirea României din război pentru evoluția viitoare a acestuia, schimbarea structurală a politicii unei țări aflate într-o poziție strategică cheie.

„Totodată — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — prin întoarcerea armelor și angajarea României, cu întregul ei potențial, alături de Uniunea Sovietică și aliați, în războiul antifascist, s-a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale Germaniei hitleriste. Aceasta a dus la prăbușirea întregului front din sud, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice, a accelerat zdrobirea dispozițiilor militare ale Germaniei în această parte a Europei. Așa cum menționa presa Uniunii Sovietice și a țărilor aliate, acțiunea insurecțională a României, intrarea ei în luptă împotriva Germaniei hitleriste au avut repercusiuni uriașe asupra desfășurării cursului războiului”¹⁷.

„În România — scria în acele zile ziarul „Pravda” din 25 august 1944 — se petrec evenimente care nu pot să nu atragă o atenție deosebită. Regimul lui Antonescu s-a prăbușit. În seara zilei de 23 august, radio București a anunțat formarea noului guvern al României... Evenimentele din România au produs derută la Berlin”. La rîndul său „Izvestia” în numărul său din 25 august 1944 aprecia că „nu poate fi contestată de nimeni contribuția României la eliberarea Balcanilor”. Relevînd importanța politică imediată a evenimentului de la 23 August, presa sovietică arăta că „România nu numai că a ieșit din războiul dus împotriva Națiunilor Unite, dar și-a întors armele împotriva Germaniei și a vasalilor săi unguri. România a intrat în război contra Germaniei și Ungariei pentru a-și restabili independența și suveranitatea și ea duce războiul alături de puterile aliate... România luptă acum pentru a recupera Transilvania care este a ei...”. În aceeași manieră revelatoare se plasează și comentariile ziarului „Trud” din 27 august după care ieșirea României din război contribuie la „crahul sistemului politico-militar al Germaniei în sud-estul Europei”.

„România a încetat ostilitățile cu Rusia Sovietică și aliații săi — scria la 25 august 1944

¹⁵ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 59, T. 77—883 c. 5631433, OKW/988, Ag. Ausland II, A. 3. Bd. 2, p. 1.

* Raportul conducerii Grupului etnic german este datat 30 iulie 1944, iar scrisoarea de trimitere — 4 august 1944.

¹⁶ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola 288, T. 120—1005, c. 393359, Auswärtiges Amt, Inland II g. Bd 34, Sg C 1943—1944 vol. VI, 16 septembrie 1943 — 16 iunie 1944, p. 1—3.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la seshunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă*, Edit. politică, București, 1974, p. 11.

ziarul turc Taşviri Efkâr — nu s-a limitat numai la a înceta ostilitățile, ci văzînd în aliatul său de ieri un dușman comun a declarat război Germaniei¹⁸.

În aprecierea importanței internaționale a actului insurecțional de la 23 August și a consecințelor sale militare pe un plan mai larg cu implicații generale în contextul războiului poate fi citat și articolul „Modificarea totală a situației din Balcani” apărut în „Gazette de Lausanne” în care se arată că ieșirea României din război modifică complet situația militară din Balcani.

Comentatorul elvețian releva că „deși cercurile oficiale (americane n.n.) nu și-au făcut cunoscută încă opinia, în aprecierea situației se pune temei pe o declarație a purtătorului de cuvînt al Ministerului britanic al Afacerilor Externe, conform căreia România constituie acum unul din principalele atuuri ale aliaților în sud-estul Europei”¹⁹.

Într-o telegramă a lordului Halifax, datată 24 august 1944 — Washington, se arată, tot în legătură cu importanța militară a ieșirii României din război, că „Germania pierde astfel primul din sateliții săi”, iar românii ajută „la izgonirea din țara lor a invadatorului nazist... Naziștii trebuie să știe că stăpînirea lor în Balcani se zdruncină”²⁰. Reacția presei străine demonstrează adîncă impresie pe care au produs-o în lumea întreagă comunicatele despre victoriile Armatei Roșii în Sud și despre hărțirea României.

De asemenea, ziarul „Le Figaro” arăta la 24 august 1944: „Este prea devreme să se măsoare toate consecințele răsturnării pe care a efectuat-o România. Este în orice caz un eveniment de o însemnătate considerabilă și care a dat o lovitură dintre cele mai grele celui de-al III-lea Reich”²¹. Același ziar, sub titlul „Nimicirea a 12 divizii germane este în curs în România”, scria la 27 august 1944: „În lupta cu armata română pe care au vrut să o dezarmeze și care se lupta acum împotriva lor, armatele germane, în partea meridională a frontului de est, se află într-o situație catastrofală și sînt pe cale de a suferi una din cele mai mari înfrîngerii ale lor”²².

Situația militară extrem de dificilă creată în urma desprinderii totale, fără nicio fisură a armatei române, de trupele germane, împotriva cărora au declanșat operațiuni militare în conformitate cu noile ordine ale Mareșalului Stat Major a fost recunoscută chiar de comandantul militar al Grupului de armate Ucraina

Sud. Friessner, comandantul Grupului de Armate Ucraina Sud, în apelul său din 4 septembrie 1944 către toți soldații germani din subordinea sa, descrie dificultățile enorme pe care le are de împlinit „Grupul” datorită faptului că desprinderea bruscă a unităților românești a dat rușilor posibilitatea să pătrundă prin breșele create în front și să supună unui pericol mortal, venind din spate, liniile de front germane. „La aceasta se adaugă faptul că prin declarația de război a României către Germania au fost amenințate direct toate părțile din spate ale Grupului de Armată, iar trupele disponibile ale Armatei Germane aflate împrăștiate în inima României au fost rupte de orice legătură și silite să se retragă din România”²³.

Importanța participării imediate a armatei române în războiul antihitlerist se definește tot mai bine în contextul general al evenimentelor din vara și toamna anului 1944 și în continuare ca fiind un factor de accelerare decisiv al rezolvării, în favoarea aliaților, a problemei Balcanilor și mai departe deschiderea căilor către centrul Europei, conturînd mai clar sfîrșitul războiului, înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste. Este relevant în acest sens, faptul că în comentariile lor posturile de radio americane arătau că în urma întoarcerii armelor de către România și a angajării sale imediate sub raport militar împotriva Germaniei naziste și a Ungariei horticiste, „bătălia Balcanilor poate fi considerată pe deplin cîștigată și o ofensivă puternică din această direcție spre Budapesta, Praga, Viena este iminentă. Coloana de bază germană din sud-est a fost cea din România, de sub comanda mareșalului von Kleist. Dezastrul german din România a pecetluit soarta armatelor Reichului din Balcani. Prin trecerea României de partea aliaților, Germania este amenințată din sud-est, iar Ungaria se afla în pragul prăbușirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga și Viena este deschis, căci germanii nu mai au în aceste direcții nici o apărare și nu mai pot concentra noi trupe. Este deci legitim ca poporul român să aibă în momentul de față un sentiment de satisfacție, căci România are o contribuție însemnată la grăbirea sfîrșitului. Este o contribuție de care poporul român poate să se felicite”. În sprijinul și în completarea afirmațiilor de mai sus redăm și comentariul postului de radio Londra din 24 august în care se spune că „România a trecut în rîndul Națiunilor Unite care luptă pentru civilizație și împotriva stăpînirii Europei de către Germania. Fapta României constituie un act de mare curaj și acest act va grăbi sfîrșitul războiului. Situația Germaniei în Balcani se apropie de o catastrofă îngro-

¹⁸ Arh. St. Buc., colecția Fotocopii Turcia, ziarul „Taşviri Efkâr” din 25 august 1944, p. 1-3.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Fotocopii, „Gazette de Lausanne” din 25 august 1944, p. 1, col. 2-3.

²⁰ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Anglia, rola 407, c. 14, Public Record Office, Foreign Office, Political, (F.O. 371) vol. 44005, p. 1.

²¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 142, Biblioteque Nationale, Paris, Periodiques, p. 1.

²² Ibidem, p. 4.

²³ Arh. St. Buc., colecția Microfilme S.U.A., rola I 311-286 (nr. 121) c. 000-108-000, fond HGR, 75126/71 Mitteilungen f.d. Truppen.

zitoare care-i va depăși proporțiile aceleia provocate germanilor în punga de la Falaise²⁴.

Sub semnătura lui Asim Us, ziarul turcesc, în numărul său din 25 august scria: „Fără îndoială că trecerea, în acest fel, a României de partea aliaților va fi o grea lovitură pentru Germania căci Ploieștiul este unicul bazin petrolifer ce mai rămăsese în mâinile Germaniei... Dar dezastrul nu se rezumă numai la aceasta. Trupele României, care pînă ieri erau aliata sa, de data aceasta îi sînt adversare; pe de altă parte, trupele ruse trecînd pe teritoriul României au posibilitatea să cadă, din-spre Austria, în spatele trupelor germane. Mai apoi, ca o consecință a trecerii României de partea aliaților, Bulgaria va rămîne izolată în Balcani²⁵.”

Ziarele suedeze* vor acorda și ele un spațiu important implicațiilor politico-militare ale unui „eveniment cheie” în derularea luptelor pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste. În acest sens cotidianul „Nya Dagligt Alehanda” din 25 august 1944 remarcă în acest context că răsturnarea din România reprezintă „o puternică lovitură pentru conducerea militară germană, în urma căreia dominația germană asupra Balcanilor s-a eclipsat definitiv. Din punct de vedere militar evenimentele din Balcani înseamnă o descoperire a flancului german de sud-est. Armatele germane de pe frontul românesc sînt amenințate cu distrugerea în timp ce trupele din Grecia au de ales între a se retrage rapid sau a se lăsa încercuite...”

Sînt relevate de asemenea, documentele de arhivă, precum și presa internațională care au subliniat promptitudinea și hotărîrea cu care armata română a început imediat și fără nici o întârziere lupta contra Germaniei hitleriste, pentru eliberarea nordului Transilvaniei, pentru înfrîngerea definitivă a hitle-

rismului și hortismului. „România luptă acum — sublinia ziarul Izvestia — pentru recuperarea Transilvaniei care este a ei. Trupele sovietice îi dau și îi vor da ajutorul lor sub acest raport” și, în continuare, același ziar scria că România „luptînd împotriva Germaniei și Ungariei luptă pentru restabilirea independenței și suveranității sale”.

În comentariile sale, ziarul american „The Evening Star” informa la 24 august că „trupele române au început ieri noaptea marșul în Transilvania. Transilvania este provincia muntoasă, jumătate din care Hitler a luat-o de la România și a transmis-o Ungariei, prin dicatul de la Viena din 1940...”²⁶. Ziarul sublinia rapiditatea cu care trupele române au trecut la acțiune dat fiind și sentimentele de nemulțumire pe care le-au provocat poporul român, armatei, odiosul arbitraj de la Viena în 1940. „De fapt românii — scria „Le Figaro” din 30 august 1944 — nu au acceptat nicodată amputarea Transilvaniei, impusă în august 1940. De acum încolo tot efortul românilor... consta în a lua înapoi de la unguri (este vorba firește de regimul hortist n.n.) teritoriile pe care aceștia și le-au însușit”.

Același ziar remarcă, într-un amplu comentariu, rolul armatei române în derularea războiului și modul decis cu care România s-a angajat din primele clipe după 23 august 1944 la acțiunea de înfrîngere a Germaniei naziste. „În prezent unitățile române, trecînd frontiera maghiară (este vorba de frontiera impusă prin Dictatul de la Viena n.n.) — scria „Le Figaro” la 24 august 1944 — au intrat în Transilvania, în timp ce diviziile române de pe frontul rus au deschis focul împotriva unităților germane. Întregul bastion german din Balcani este dezorganizat”²⁷.

Istoria și-a accelerat cursul într-o perioadă scurtă după 23 august 1944, înscriind în lefopiseful de aur al țării, contribuția armatei române la eliberarea întregului teritoriu al țării, la lupta pentru izgonirea armatei germane de pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei la înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste. Documentele de arhivă, articolele de presă, declarațiile unor oameni politici ai vremii stau mărturie pentru a releva participarea și contribuția armatei române, a poporului întreg, la încheierea celei mai negre perioade din istoria secolului XX — perioada de întuneric a fascismului.

La 9 mai, cînd războiul lua sfîrșit cu victoria Națiunilor Unite, România prezenta un bilanț bogat de luptă. Armata română parcursese în luptă peste 1700 km. de la Marea Neagră pînă în inima Cehoslovaciei, provocase inamicului pierderi ce s-au cifrat la peste 136 000 de

²⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei, Direcția radio ascultare, f. 3, vezi de asemenea comentariul agenției „Reuter” din 24 august 1944 în care se spune că „întregul edificiu nazist din Balcani începe să se năruie”, iar efectul ieșirii României din război „asupra Ungariei și Bulgariei va fi ca acela al unui șoc electric de o deosebită violență. De asemenea, chiar Finlanda se va resimți”. Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei, Direcția radio-ascultare, f. 3-4 La Falaise în Franța, la 23 august rezistența germană a fost lichidată. Au căzut în minile englezilor 40 000—50 000 de prizonieri germani, cifra morților este înspăimîntătoare, vezi „Timpul”, din 25 august 1944.

²⁵ Arh. St. Buc., colecția Fotocopii Turcia, ziarul „Vakit” din 25 august 1944, p. 1-2.

* De remarcat că ziarele „Afton Bladet”, „Nya Dagligt Alehanda” și „Svenska Dagbladet” vor publica o serie de articole din care se desprinde ideea că ieșirea României din Axă reprezintă „o puternică lovitură pentru conducerea militară germană... iar consecințele militare ale recentelor evenimente din România sînt fără îndoială considerabile. Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei, vol. 116, 16-31 august 1944, dosar 245, p. 244, vezi și „Dagens Nyheter” din 24 august 1944, articolul „Semnalul final” în care se arată că prin ieșirea României din Axă, Germania „a primit o lovitură hotărîtoare atît din punct de vedere militar, cît și politic, care va avea urmări decisive asupra situației din întreaga Europă”.

²⁶ Arh. St. Buc., colecția Fotocopii S.U.A., ziarul „The Evening Star” din 24 august 1944, p. 1, col. 4 și p. 6, col. 1.

²⁷ Arh. St. Buc., colecția Microfilme Franța, rola 142, Bibliothèque Nationale, Paris, Periodiques, p. 3.

prizonieri și morți, echivalând cu 14 divizii, eliberase în afară de orașele și comunele din timpul insurecției, peste 3 800 de localități din care 53 de orașe, contribuise la alungarea ocupanților din alte câteva mii, a avut pe front în tot timpul războiului un total de circa 540 000 de ostași și ofițeri, din care în lupte grele a pierdut aproape 170 000 — morți, răniți și dispăruți.

De asemenea, după cum se precizează în lucrarea „Contribuția militară a României în războiul pentru libertate și dreptate” întocmită de Marele Stat Major, la 25 ianuarie 1946, țara noastră se situează pe locul al patrulea, după cele 3 mari puteri ale coaliției antihitleriste — U.R.S.S., S.U.A., Anglia — în ceea ce privește numărul de mari unități militare și efective care au participat nemijlocit la războiul dus pentru înfringerea Germaniei hitleriste și Ungariei horticiste²⁸. La 7 ianuarie 1945, radio Londra aprecia că „dintre națiunile care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi în al patrulea rând în ce privește numărul de ostași care participă la bătălia de distrugere a nazismului”, iar J. Thomas, deputat laburist, declara în Camera Comunelor: „De vreme ce România este a patra țară ca efective pe frontul împotriva Germaniei, ar fi cazul a se propune să i se acorde un statut de cobeligerantă”. La rândul său Președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., I. V. Stalin, arăta într-un mesaj adresat premierului britanic W. Churchill, la 27 mai 1945, că „au trecut mai bine de opt

luni de când România și Bulgaria au rupt alianța cu Germania hitleristă, au încheiat un armistițiu cu statele aliate și au intrat în război de partea Aliatilor împotriva Germaniei, folosind în acest scop forțele lor armate. Prin aceasta ele și-au adus contribuția la cauza înfringerii hitlerismului și au contribuit la terminarea victorioasă a războiului în Europa. Reținem, de asemenea, ca semnificative câteva titluri din unele ziare cum ar fi „Svenska Morgenbladet” din 10 februarie 1945 articolul: „14 divizii românești pe frontul de sud-est; declarația de la Radio Moscova din 24 august 1945”: „...popoarele iubitoare de libertate recunosc contribuția adusă de noua Românie democratică cauzei comune a Națiunilor Unite” și relatarea „Vocii Americii” de la 9 ianuarie 1945 despre valoarea actului insurecțional al României și participarea ei la război care a scurta timpul ostilităților și a adus o contribuție de preț la victoria militară împotriva Germaniei hitleriste. Radio Paris sublinia, de asemenea, la 13 ianuarie 1946 că „România a adus prin contribuția sa o scurtare a războiului cu cel puțin 6 luni...” Datele prezentate mai sus sînt însă numai câteva din mărturiile pe care istoria ni le pune în evidență pentru a remarca contribuția armatei române, a poporului român, la înfringerea fascismului. Ele reliefează și învățăminte pentru hotărîrea și consecvența cu care trebuie apărută o pace cucerită cu milioane și milioane de jertfe, o pace care reclamă astăzi, mai mult ca oricînd, unirea tuturor forțelor progresiste, democratice din lume pentru ca istoria tragică a celui de-al doilea război mondial să nu se mai repete.

²⁸ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 26, fila 6.

2050 DE ANI DE LA CREAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT

PROCESUL INCHEGĂRII STATULUI DAC SUB CONDUCEREA LUI BUREBISTA

HADRIAN DAICOVICIU

Una din realizările cele mai remarcabile ale istoriografiei românești privitoare la antichitate este demonstrarea caracterului statal al formațiunii politice conduse de Burebista și apoi de urmașii săi până la Decebal inclusiv. Fără a intra aici în detalii pentru care există o bogată bibliografie¹, voi aminti că principalele argumente în favoarea realității istorice a unui *stat dac*, superior uniunilor sau confederațiilor tribale, sînt următoarele:

1. Existența, în Munții Orăștiei, a unui sistem de fortificații vădit superior numeroaselor centre de tip *dava* răspindite în întreaga Dacie. Aceste *davae* fiind considerate pe drept cuvînt centre tribale sau uniunale-tribale, sistemul fortificat din Munții Orăștiei trebuie să reprezinte o fază mai evoluată a organizării politice — faza statală.

2. Prin tehnica de construcție a cetăților și a sanctuarelor, prin dezvoltarea metalurgiei fierului, prin înflorirea diverselor ramuri meșteșugărești (prelucrarea pietrei și a lemnului, orfevreria, olăritul etc.), cultura materială din cea mai mare parte a Daciei, dar mai ales din Munții Orăștiei, depășea, în secolele I

i.e.n.—I e.n., stadiul primitiv-rural al triburilor patriarhale, definindu-se ca o cultură oppidană.

3. Același nivel ridicat de dezvoltare, greu de atribuit unei societăți organizate numai în formațiuni politice tribale, a fost atins și în domeniul culturii spirituale, reflectîndu-se în cunoașterea și utilizarea scrisorii, în acumularea și aplicarea unor cunoștințe științifice empirice relativ avansate, în arta viguroasă și originală a daco-geților (arhitectură, plastică, orfevrerie, decorarea ceramicii).

4. Existența, la curtea lui Burebista, a unor elemente de organizare împrumutate de la regatele elenistice (titluri aulice, cancelarie).

5. Folosirea de către Strabon a termenului ἀρχή pentru desemnarea formațiunii politice conduse de Burebista².

6. Politică externă a lui Burebista, ale cărei campanii au avut drept scop unificarea politică a întregii lumi daco-getice și lărgirea hotarelor Daciei, funcție specifică statelor antice.

Se recunoaște, în genere, că formarea statului dac a avut drept premisă fundamentală dezvoltarea economică și socială a Daciei, care a cunoscut un ritm din ce în ce mai rapid începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea i.e.n.

În privința originilor geografice ale statului dac s-au exprimat puncte de vedere diverse. Totuși, teza potrivit căreia nucleul acestui stat trebuie căutat în sud-vestul Transilvaniei, în zona Munților Orăștiei, pare să se impună, căci ea explică mai bine o serie de evenimente și fenomene din epoca lui Burebista: superioritatea complexului de cetăți și așezări din Munții Orăștiei asupra fortificațiilor și a așezărilor din celelalte părți ale Daciei, prioritatea acordată de rege luptelor cu celții din vest și nord-vest, fărâmițarea, după moartea lui Burebista, a stăpînirii asupra regiunilor extracarpatiche, dar menținerea și continuitatea statului în Transilvania, la adăpostul Carpaților³.

Un consens relativ larg s-a statornicit în ceea ce privește data începutului domniei lui Burebista. Analiza decretului dionysopolitan în cinstea lui Acornion⁴ a dovedit că această epigrafă nu poate servi la stabilirea unei filiații între anonimul stăpîn al Argedavei și Burebista⁵. Așa stînd lucrurile, se poate admite, pe baza relatării lui Iordanes⁶, că Bu-

¹ Din aceasta mă limitez la menționarea citorva contribuții semnificative: C. Daicoviciu, *Dacii din Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac*, în SCȘ Cluj, I, 2, 1950, p. 111—126; idem *Le problème de l'Etat et de la culture des Daces à la lumière des nouvelles recherches*, în „Nouvelles études d'histoire”, București, 1955, p. 121—137; idem, *Notă contribuții la problema statului dac*, în SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 47—60; idem, *Apariția relațiilor sclavagiste și a statului începător sclavagist dac*, în Istoria României, I, București, 1960, p. 278—285; R. Vulpe, *Getul Burebista — conducătorul întregului neam geto-dac*, în „Studii și comunicări”, Pitești, 1968, p. 33—54; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj 1972, p. 76—78; Al. Suceveanu, *Unele reflecții în legătură cu regatul lui Burebista*, în ActaMN, XV, 1978, p. 107—114.

N.A.: în cuprinsul materialului folosim următoarele abrevieri bibliografice: ActaMN — Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca. AnUnivIasi — Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

Dacia, N.S. — Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série. București. RevRoumHist — Revue Roumaine d'Histoire. București.

SCIV — Studii și cercetări de istorie veche, București.

SCȘCluj — Studii și cercetări științifice Cluj.

St.Cl. — Studii Clasice, București.

² Strabon, VII, 3, 11.

³ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 31—52.

⁴ Vezi textul decretului la G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I, Serdicae, MCMLVI, nr. 13.

⁵ N. Gostar, *Sur la résidence du roi dace Burebista*, în AnUnivIasi, seria nouă, sec. III, Istorie, XVI, 1, 1970, p. 57—66; H. Daicoviciu *op. cit.*, p. 35—39; Al. Suceveanu, *A propos d'Argedava à la lumière d'une inscription inédite*, în RevRoumHist, XIV, 1, 1975, p. 112—113.

⁶ Iordanes, *Getica*, 67.

rebista s-a ridicat la tron la o dată apropiată de anul 82 î.e.n.⁷

În sfârșit, s-au făcut anumite progrese și în definirea caracterului statului dac. Inițial, acesta fusese definit drept stat sclavagist începător⁸; astăzi se admite însă îndeobște că societatea dacică din epoca lui Burebista și a urmașilor săi pînă la Decebal era o variantă (una din numeroasele variante posibile) a modului de producție tribală⁹. Forma de stat care-i corespundea era, din punct de vedere politic, o monarhie cu un pronunțat caracter militar, fapt sugerat atît de recenta sa desprindere de faza democrației militare, cît și de activitatea războinică a lui Burebista. În același timp, un rol important trebuie să-l fi jucat preoția: se știe că marele preot Deceneu, principalul sfetnic și colaborator al lui Burebista¹⁰, fusese investit cu o putere aproape regală¹¹.

Centralizarea statului dac trebuie înțeleasă în sensul unei centralizări politice, întreaga lume daco-getică (și nu numai ea) trebuind să asculte și să urmeze poruncile lui Burebista¹². Mi se pare evident însă că regele nu a avutese nici timpul, nici posibilitatea de a realiza o centralizare administrativă. Nu există nici un indiciu că magistrații orașelor grecești, de exemplu, ar fi fost înlocuiți cu „funcționari” ai lui Burebista și același lucru cred că se poate afirma și despre căpeteniile tribale. Evident, șefii de trib sau de uniuni tribale care se împotriviseră politicii unificatoare a lui Burebista trebuie să fi fost înlăturați, dar ei au fost, probabil, înlocuiți cu partizani ai regelui, aleși din sânul aceluiași formațiuni politice.

Burebista nu pare să fi dispus de un aparat de stat dezvoltat. Un indiciu în acest sens îl constituie faptul că solul trimis de rege pentru tratativele cu Pompeius, în primăvara anului 48 î.e.n., a fost grecul Acornion și nu un dac. Comparîndu-se această situație cu cea din vremea tratatelor cu Domitianus (89 e.n.), cînd reprezentantul lui Decebal este un dac, Diegus¹³, sau cu faptul că Decebal așează oameni de-ai săi în fruntea cetăților și a agriculturii¹⁴, se ajunge la concluzia că în timp

de 130 de ani închegarea aparatului de stat și centralizarea statului făcuseră anumite progrese, fapt absolut firesc.

Statul lui Burebista a fost o comunitate înglobantă specifică orînduirii tributare. El cuprindea și un teritoriu relativ omogen ca dezvoltare social-economică (cea mai mare parte deosebită de dezvoltare: „triburi daco-gețice” a Daciei), dar și comunități aflate pe trepte moesice periferice, triburi celtice și bastarnice, orașe-state grecești. Aparținerea acestora la statul dac trebuie să se fi manifestat prin plata unui tribut, prin renunțarea la o politică (mai ales externă) diferită de cea a lui Burebista și prin furnizarea de oșteni. O asemenea apartenență nu implica însă înlăturarea și înlocuirea formelor locale de conducere; ea se putea realiza foarte bine și prin subordonarea acestora.

Aceste trăsături caracteristice ale statului dac vor fi rezultat, într-o oarecare măsură, din însuși procesul închegării sale; în consecință, ele pot servi la reconstituirea acestui proces.

Formarea statului are loc prin schimbarea mai mult sau mai puțin lentă, a formelor organizării politice a triburilor și mai cu seamă prin înlocuirea conținutului vechi, tribal, al acestor forme cu un conținut nou, de clasă.

Privind evoluția politică a lumii daco-gețice sub acest unghi, devine clar că formarea statului lui Burebista a avut, pe lîngă premisele social-economice la care s-a făcut aluzie mai sus, și premise politice. Dezvoltarea societății autohtone trebuie să fi fost însoțită în permanență de anumite modificări, poate neînsemnate sau greu perceptibile luate separat, a căror sumă avea să constituie însă tocmai „saltul” de la democrația militară la stat. Asemenea modificări, de amploare și însemnătate diversă, trebuie să se fi petrecut în diferite părți ale Daciei, în sânul mai multor uniuni tribale. Faptul că una singură din aceste formațiuni politice a ajuns să se ridice deasupra celorlalte și, în cele din urmă, să le înglobeze, se explică prin acțiunea anumitor factori măcar în parte cunoscuți sau care pot fi presupuși.

Premisele politice mai generale și mai îndepărtate în timp ale formării statului dac în interiorul arcului carpatic pot fi sesizate în informația extrem de laconică a lui Pompeius Trogus despre *incrementa Dacorum per Rubobosten regem*¹⁵. În această „creștere a (puterii) dacilor prin (sau: sub) regele Rubobostes” trebuie să vedem începutul procesului de strămutare a centrului de greutate al puterii daco-geților din cîmpia munteană în Transilvania¹⁶.

⁷ H. Dalcoviciu, *op. cit.*, p. 39–40; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1975, p. 84–85. Am folosit expresia „o dată apropiată de anul 82 î.e.n.” deoarece istoricul got pune în acel an, cînd Sulla devenea dictator la Roma, nu începutul domniei lui Burebista, ci începutul colaborării dintre rege și Deceneu. Totuși, ținînd seama că regele moare peste 38 de ani (44 î.e.n.), cele două date trebuie să fi fost apropiate.

⁸ Cf. *supra*, nota 1.

⁹ H. Dalcoviciu, *Insemnări despre Dacia. Din nou despre caracterul statului dac*, în „Steaua”, an. XXIV, nr. 17, 1–15 septembrie 1973, p. 23.

¹⁰ Strabon, VII, 3, 5.

¹¹ Iordanes, *loc. cit.*

¹² Cf. Strabon, VII, 3, 11: „Ajungînd în fruntea neamului său care era istovit de războaie dese, Burebista, bărbat get, l-a înălțat atît de mult prin exerciții, cumpărare și ascultare fără de porunci, încît, în cîțiva ani, a făurit un stat puternic”.

¹³ Cassius Dio, LXVII, 7; Marțial (*Epigrame*, V, 3, 1) spune că Diegus ar fi fost fratele lui Decebal.

¹⁴ Criton, *Getica*, 5 (2), Cf. Izvoare privind istoria României, I, București, 1964, p. 507.

¹⁵ Pompeius Trogus — Iustinus, *Proleg.* 32.

¹⁶ Pompeius Trogus (*Epit.* XXXII, 3, 16) face o distincție (desigur, geografică, așa cum face și Strabon, VII, 3, 12) între daci și geți, spunînd că primii sînt de un neam cu cei din urmă. Faptul că în legătură cu Rubobostes el vorbește despre daci este o dovadă că evenimentele sînt plasate în

În statul dac clasa dominantă era aristocrația (*tarabostes*, *pileati*); aceasta nu era însă o aristocrație de funcții sau de avere (în sensul că o funcție înaltă sau o mare avere nu-l puteau așeza pe un nenobil între aristocrați), ci o aristocrație prin naștere, de origine și esență tribale, mult mai veche decât statul dac. Această aristocrație s-a transformat treptat într-o clasă socială dominantă, creșterea puterii ei și instaurarea dominației ei de clasă fiind atestate de bogatele tezaure de argint conținând obiecte și monede și, mai ales, de despărțirea în spațiu, topografică, a cetăților-reședință de așezările civile deschise.

Statul dac nu putea fi decât un instrument al aristocrației și regele însuși era, fără îndoială, un exponent al acestei clase sociale. De aici nu trebuie să se tragă însă concluzia că procesul închegării statului ar fi lipsit de complexitate. Există chiar destule motive pentru a ne imagina un proces foarte complex; în adevăr, în cazul statului dac de sub conducerea lui Burebista, trebuie să deosebim fenomenul închegării statului-nucleu, a cărui întindere nu se cunoaște, dar al cărui centru a fost de la început în Munții Orăștiei, și fenomenul extinderii autorității acestui nucleu asupra întregii lumi daco-getice și chiar dincolo de vatra ei milenară. Această distincție metodologică nu exclude însă căuși de puțin ca între cele două fenomene reale, istorice, să se fi produs anumite interferențe.

Nu există date documentare asupra procesului formării nucleului statal din Munții Orăștiei. Se poate însă afirma că zona dispunea de suficiente premise de natură economică pentru a deveni un asemenea centru. În adevăr, ținutul Munților Orăștiei este bogat în zăcămintele de fier, în piatră de construcție, lemn și pășuni. Arama, aurul și argintul se găseau în imediata apropiere: prima la *Micia* (azi Veșel, jud. Hunedoara), celelalte peste Mureș, în Munții Apuseni. Pe de altă parte, agricultura se bucura și ea de cele mai prielnice condiții în largă și mănoasă vale a Mureșului, dar și pe cursul inferior al Apei Grădiștii. Aceste condiții favorabile explică apariția, în zona propriu-zisă a Munților Orăștiei sau în vecinătatea ei, a unor centre tribale încă din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n.: Costești, Bănița, Căpîlna, Piatra Craivii.

Judecînd prin analogie cu alte alcătuiri statale antice, este legitim să se presupună că nașterea nucleului statal din Munții Orăștiei a fost rezultatul unui proces în care s-au înfruntat trei factori social-politici principali: masa membrilor de rînd ai triburilor, aristocrația gentilico-tribală și monarhia. Deși aceasta din urmă era o exponentă a aristocrației, tendința ei de a deveni ereditară și de

a concentra tot mai mult puterea în mîinile sale putea s-o ducă, fie și vremelnice, la o alianță cu masele și la conflicte cu nobilii. La rîndul ei, aristocrația, care se transformase într-o veritabilă clasă exploatoare, avea nevoie de o organizare de stat, dar nu trebuia să fie neapărat interesată în existența unei monarhii ca expresie a autorității ei. Antichitatea oferă destule exemple, de la cel clasic al republicilor grecești sau al Romei și pînă la cel al vergobreților galici, în care aristocrația a răsturnat regimurile monarhice și a luat nemijlocit puterea politică în mîinile sale, exercitînd-o prin magistrați aleși pe timp limitat. În sfîrșit, masele populare puteau, în funcție de împrejurările istorice concrete, să se alieze sau nu cu o monarhie mai mult sau mai puțin absolutistă. Este cert că orice formă de organizare statală însemna lichidarea vechii democrații și a vechii egalități tribale, dar monarhia putea constitui, în anumite condiții, o contrapondere politică pentru puterea crescîndă a aristocrației exploatoare.

Formele pe care le-a luat în Dacia (și în special, în zona sud-vest-transilvăneană) interacțiunea factorilor amintiți rămîn necunoscute. Totuși, este verosimilă ipoteza că apariția statului a fost rezultatul unor frămîntări îndelungate, în care cînd o forță socială, cînd alta dobîndea superioritatea, în care alianțele (obiective sau subiective) se modificau și în care evoluția spre stadiul statal de organizare era întreruptă de perioade de stagnare sau chiar de recul. Rezultatul final a fost, oricum, statul lui Burebista.

Se pune întrebarea dacă închegarea acestui nucleu statal inițial coincidea cu ridicarea la tron a lui Burebista în jurul anului 82 î.e.n. Lucrul nu este deloc sigur și, așa spune, nici măcar probabil. Nu există nici un indiciu că Burebista ar fi moștenit o organizare statală de la predecesorul său și este greu de închipuit că noul rege ar fi putut da chiar de la început acest caracter formațiunii politice în fruntea căreia ajunsese. Este mai logic să se presupună că statul dac s-a constituit în procesul consolidării autorității lui Burebista și al unificării treptate a triburilor daco-getice. Cu alte cuvinte, Burebista a fost probabil, inițial șeful unei uniuni de triburi din sud-vestul Transilvaniei, al cărei centru era cetatea de la Costești. Această uniune tribală s-a transformat într-un stat pe măsură ce se întărea și se extindea autoritatea regelui.

Ridicarea acestei uniuni de triburi deasupra celorlalte și transformarea ei într-un nucleu statal unificator au avut, fără doar și poate, cauze multiple. Marile resurse naturale ale regiunii, despre care s-a vorbit mai sus, explică în bună măsură acest fenomen, dar ele nu pot constitui singura explicație, căci situații analoge se mai puteau întîlni în Dacia. Pe lângă factorii economici a intervenit, probabil, și un factor politic: alianța lui Burebista cu marele preot Deceneu și, prin acesta, cu preoțimea dacică. Despre această alianță și despre urmările ei există anumite date documentare, a

Transilvania. Presupunerea că *Rubobostes* n-ar fi decât o formă coruptă a numelui lui *Burebista* (VI, Iliescu, *Rubobostes oder Burobostes* ? *Zu Trop. Pomp. Proh. XXXII*, în *SUCI*, X, 1968, p. 115-122) a fost combătută cu succes de C. Daicoviciu (*Rubobostes=Burebistas* ? în *ActaMN*, VI, 1969, p. 459-463) și de I. Glodariu (*Bemerkungen über einen Dakerkönig*, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 501-505).

căror semnificație poate fi înțeleasă prin confruntarea izvoarelor literare cu cele arheologice.

Pe plan arheologic, se poate vorbi despre o anterioritate a cetății de la Costești (faza de pământ) față de cetatea și de cea mai mare parte a așezării civile de pe Dealul Grădiștii; în schimb, cel mai vechi sanctuar de acolo, ca și unele urme de locuire, sînt relativ contemporane cu cetățuia Costeștilor și, în orice caz, pot fi datate pe vremea lui Burebista¹⁷.

Examinarea izvoarelor literare relevă faptul delug de straniu că nici unul din ele nu pune în legătură numele lui Burebista cu capitala Sarmizegetusa. Despre aceasta vorbește Ptolemeu, care-i dă și epitetul de „regală” (τὸ βασιλικόν)¹⁸ dar informațiile sale nu se referă în nici un caz la epoca lui Burebista, ci la aceea a lui Decebal, în cel mai bun caz și a predecesorilor imediați ai acestuia. Despre o cetate de scaun a ultimului rege dac, pe care n-o numește însă, vorbește Cassius Dio¹⁹.

Dacă nu menționează nici măcar odată numele Sarmizegetusei, Strabon vorbește, în schimb, despre un munte sfînt, *Kogaionon*, centru al religiei dacice, greu de plasat în altă parte decît pe Dealul Grădiștii. Așa cum s-a arătat mai sus, aici exista cel puțin un mare sanctuar pe vremea lui Burebista, iar mai tîrziu se constituie o adevărată zonă sau incintă sacră. Pe de altă parte, construirea pe Dealul Grădiștii a unei mari cetăți și înflorirea așezării civile de aici permit identificarea acestui punct cu Sarmizegetusa amintită de Ptolemeu și cu cetatea de scaun despre care vorbește Cassius Dio.

Cu alte cuvinte, există un contrast (sau un aparent contrast) între constatarea arheologică a Sarmizegetusei și tăcerea, în legătură cu această așezare, a izvoarelor, în special a lui Strabon, care relatează domnia lui Burebista. Pe de altă parte, se manifestă o concordanță între datarea celui mai vechi sanctuar de pe Dealul Grădiștii și menționarea de către Strabon a muntelui sacru *Kogaionon*, ca și între înflorirea așezării și informația lui Ptolemeu cu privire la Sarmizegetusa regească. Toate acestea sugerează concluzia că, la sfîrșitul secolului al II-lea și la începutul secolului I, Dealul Grădiștii era numai muntele sfînt al dacilor, nu și cetatea de reședință a regilor

daci²⁰. Statul dac nu exista încă pe atunci și cetățile de la Costești, Căpîlna, Tilișca, Bănița, Piatra Craivii erau simple centre tribale.

Există însă toate motivele să se afirme că muntele *Kogaionon* (Dealul Grădiștii) se afla pe teritoriul uniunii de triburi care-și aveau centrul în cetatea de la Costești și al cărei șef devenise, în jurul anului 82 î.e.n., Burebista. Aceasta explică foarte bine alianța încheiată de Burebista cu Deceneu; la rîndul ei, această alianță, care-i aducea regelui, în folosul politicii sale unificatoare, întreaga autoritate morală și întreaga pondere socială a preotimii dacice, a constituit una din cauzele ridicării rapide a uniunii de triburi a lui Burebista și ale situii ei deasupra celorlalte formațiuni politice din Dacia.

Este semnificativ faptul că tocmai în spațiul geografic dintre cetățuia Costeștilor și muntele sfînt *Kogaionon* se construiește, sub Burebista, sistemul de fortificații din Munții Orăștiei, care va fi completat mai tîrziu de urmașii săi. Această regiune devine centrul unui stat, iar cetatea de la Costești, reședința lui Burebista, se transformă într-un fel de capitală politică, cea religioasă rămînd pe mai departe pe Dealul Grădiștii. Celelalte uniuni de triburi se supun autorității centrale a lui Burebista, iar centrele tribale mai apropiate (Căpîlna, Piatra Craivii, Tilișca, eventual Polovragi și Ocnița) sînt incluse, ca elemente auxiliare, în sistemul defensiv din inima statului dac. Este probabil că în procesul subordonării uniunilor de triburi intracarpatiche (ceea ce nu exclude anumite prelungiri dincolo de munți, mai ales în Oltenia), care a putut dura 10—20 de ani, formațiunea politică a lui Burebista s-a transformat într-un stat. Acesta va realiza, în etapa următoare, unitatea politică a întregii lumi daco-getice, precum și supunerea celților de la Dunărea mijlocie și din Slovacia, a litoralului pontic și a regiunii dintre Istru și Haemus.

Nu se cunosc modalitățile concrete în care s-a petrecut unificarea triburilor daco-getice sub sceptrul lui Burebista, căci izvoarele literare sînt mute în această privință. Din relațiile lui Strabon²¹ și ale lui Iordanes²² reiese că regele a știut să-și asigure sprijinul puterii sacerdotale, ceea ce poate duce la concluzia că o parte a triburilor daco-getice au acceptat de bună voie autoritatea lui Burebista. Forța militară crescîndă a statului lui Burebista a putut și ea, în anumite cazuri, prin simpla ei existență, să determine supunerea, iar în alte cazuri căpeteniile tribale vor fi fost edificate la aceasta de cele două pericole externe, celtic și roman, care se profilau la orizont. Se poate presupune că triburilor geto-dace nu le scăpase din vedere expansiunea Romei către Istru și că prăbușirea regatului macedonean, care în cursul luptelor cu romanii făcuse apel și la triburile dunărene, le arătase cît de mare devenise primejdia. Numai o

¹⁷ Vezi H. Daicoviciu și I. Glodariu, *Puncte de reper pentru cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei*, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 72—73; 75—77.

¹⁸ Ptolemeu, III, 8, 4.

¹⁹ Cassius Dio, LXXXVIII, 8. Acest autor menționează și numele Sarmizegetusei (sub forma *Zermizegethuse*), dar se referă, în acel caz, la viitoarea capitală a Daciei traiane (vezi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București, 1945, p. 86—87; H. Daicoviciu, *Cassius Dio și Sarmizegetusa*, în *Memoria Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 111—116).

²⁰ Nu se poate stabili, deocamdată, momentul în care *Kogaionon* se transformă în Sarmizegetusa. Este însă logic să se presupună că acest fenomen s-a petrecut sub unul din urmașii lui Burebista (Deceneu, Comosicus, poate și alții) care cumula funcția de rege cu cea de mare preot (cf. Iordanes, *op. cit.*, 73—74).

²¹ Strabon, VII, 3, 11.

²² Iordanes, *op. cit.*, 67.

puternică și încheată alcătuire politică de tip statal ar fi putut conduce cu succes lupta anti-romană.

Totuși, nu este cîtuși de puțin exclus ca această concluzie, care astăzi, prin prisma a două milenii de istorie și a două secole de cercetări istorice cu privire la Dacia, pare absolut evidentă, să nu fi fost atît de limpede simțită în societatea daco-getică. E greu de înălțat posibilitatea ca interesul general, de perspectivă, care comanda unitatea, să fi fost adesea covîrșit de interesele particulare ale diverselor triburi daco-getice și ale păturii lor aristocratice. Dimpotrivă, exemplul gallilor, mai grav amenințați încă decît Dacia de pericolul roman²³, ca și unele evenimente de la moartea lui Burebista și din timpul războaielor dacice ale lui Traian, dovedesc că particularismul politic regional și tribal va fi fost destul de puternic. Măcar o parte a aristocrației tribale geto-dace nu va fi fost dispusă să renunțe, în favoarea puterii centrale, la vechea ei autonomie și nici să-și piardă anumite venituri și privilegii.

Toate acestea duc la concluzia că, în ciuda sprijinului lui Deceneu și al tagmei preoțești, în ciuda necesității obiective de unitate politică, Burebista a putut fi obligat să folosească forța împotriva unor triburi sau uniuni tribale care refuzau să i se supună de bună voie. Este adevărat că izvoarele literare antice nu oferă mărturii în această privință, dar anumite indicii se pot vedea în descoperirile numismatice și arheologice. Astfel, se constată că un număr relativ mare de tezaure monetare au fost ascunse în regiunile extracarpătice, în special în cîmpia munteană, spre sfîrșitul primei părți a secolului I î.e.n.²⁴. De asemenea, se pot invoca în acest sens urmele de distrugere violentă, datînd cam din aceeași vreme, a așezării întărite de la Cîrlomanеști²⁵ și a cetății de pe Bîtea Doamnei²⁶.

Nici relațiile izvoarelor literare antice, nici datele arheologiei nu permit să se stabilească precis etapele procesului de unificare politică a daco-geților și de centralizare a statului dac. Mi se pare însă plauzibilă presupunerea că la data luptelor cu celții (60–59) Burebista își extinsese autoritatea asupra întregii regiuni intracarpătice și că la declanșarea campaniei pontice (nu mai devreme de 55 î.e.n.), el stăpînea întreg spațiul nord-dunărean.

Așadar, la capătul unui proces complex, deși nu prea îndelungat, Burebista a izbutit să subordoneze autorității sale întreaga lume daco-getică de pe ambele versante ale Carpaților și de pe ambele maluri ale Dunării. Această uni-

ficare poate fi considerată ca expresie și incununare pe plan politic ale unei unități mai profunde, fundamentale: unitatea etno-lingvistică și de civilizație a daco-geților.

Résumé

L'Etat dace fondé par Burebista a été le résultat d'un processus complexe, dont on peut distinguer deux étapes: 1. la formation du noyau étatique au sud-ouest de la Transylvanie; 2. l'unification autour et sous l'autorité de cet Etat-noyau des autres formations politiques de la Dacie.

Les prémisses socio-économiques des l'apparition de l'Etat dace doivent être cherchées dans l'ensemble du développement antérieur de la société autochtone, qui s'accélère surtout depuis la seconde moitié du II-ème siècle av.n.è. Quant aux prémisses politiques, elles consistent dans l'accroissement à l'intérieur de l'arc carpathique de la puissance des Daces, sous le règne de Rubobostes. En tant qu'instrument de l'aristocratie comme classe exploiteuse, l'Etat prit naissance à la suite d'un processus historique pendant lequel trois facteurs socio-politiques principaux se firent face; la masse des membres ordinaires des tribus, l'aristocratie gentilitique et la puissance royale. Mais les aspects concrets de ce processus sont inconnus.

C'est autour de l'année 82 av.n.è. que Burebista se situe à la tête des tribus du sud-ouest de la Transylvanie, ayant comme centre politique la cité de Costești (dans les montagnes d'Orăștie). Les conditions naturelles de la région (l'existence de riches gisements de fer, des matériaux de construction tel que la pierre et le bois, la fertile vallée du Mureș moyen, la proximité des exploitations aurifères etc.) ont favorisé un développement rapide grâce auquel cette union de tribus est devenue un noyau étatique. A l'étape suivante, l'Etat de Burebista dépasse les autres formations politiques de la Dacie et finit par les englober.

Un rôle important dans la formation de l'Etat-noyau des montagnes d'Orăștie et dans l'ascension de celui-ci l'a joué l'aide accordée à Burebista et à sa politique d'unification par l'ordre sacerdotal, représenté par le grand prêtre Décénée. C'est un fait significatif que la montagne sacrée des Daces, le Kogaionon (le Mont Grădiște), se trouvait sur le territoire de l'union des tribus ayant comme centre Costești.

A ce qu'il paraît, l'unification du monde daco-geții a été accélérée par l'existence de deux menaces extérieures: de la part des Celtes et de la part des Romains. Mais si certaines tribus ont reconnu de leur gré l'autorité de Burebista, on est fondé aussi à soutenir qu'en certains cas le roi fut obligé à recourir à la force.

L'unification accomplie par Burebista représente sur le plan politique l'expression et l'avènement d'une unité plus profonde, fondamentale, du monde daco-geții: l'unité ethno-linguistique et de civilisation.

²³ Cf. C. Julian, *Histoire de la Gaule*, II, Paris, 1921, p. 37–43.

²⁴ Vezi Iudita Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege*, in JNG, 17, 1967, p. 133.

²⁵ M. Babeș, *Problèmes de la chronologie de la culture geto-dace à la lumière des fouilles de Cîrlomanеști*, in Dacia. N. S., XIX, 1975, p. 134–135.

²⁶ N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 22.

Précis

The Dacian State established by Burebista was the result of a complex process divided into two stages: 1) State nucleus set up in the south-west of Transylvania; 2) unification of other political structures in Dacia around and under the authority of this State nucleus.

The social-economic premise of Dacian State setting up has to be searched in the whole prior development of the autochthonous society which had a rapid pace, particularly beginning with the second half of the 2nd century B.C. As regards the political premise it consists of the Dacians power growth inside the Carpathian arch, the same century, during king Rubobostes' reign. The State came into being, as an aid of aristocracy that had become an exploiting class, by a historical process in which three main social-political elements were involved i.e.: tribes common people, tribal aristocracy and kingly power. But the concrete aspects of this process remain still unknown.

About 82 B.C., Burebista is at the head of the tribes union in the south-west of Transylvania which had its political centre in the fortress of Costești (Orăștie Mountains). Natural conditions of area (some rich iron deposits, building face stone, wood, fertile valley of the middle Mureș, proximity of gold-mines etc) occasioned a fast development which led to transformation of this tribes union into a State nucleus. In the next stage, Burebista's State rose above the other political structures in Dacia and ended by including them.

In the process of setting up the State nucleus in the Orăștie Mountains and of this State rising, an important role was played by the aid given to Burebista and his unification policy, by sacerdotal caste represented by the great priest Deceneu.

It is significant that the Dacians holy mountain, Kogaionon (Dealul Grădiștii) was on the tribes union territory with centre at Costești.

Achievement of Daco-Getic unification was likely accelerated by two external dangers: Celtic and Roman ones. However, taking into account that some tribes voluntarily recognised Burebista's authority, there are reasons to say that, in some cases, the king was compelled to use violence.

Unity realized by Burebista expressed, from a political point of view, a more profound, fundamental unity of the Daco-Getic world: the ethno-linguistic and civilization unity.

mai mare rege din Tracia" cum îl numesc documentele pe Burebista, izvoarele narative sînt puține și zgîrcite în amănunte¹. Lipsa izvoarelor literare nu trebuie să ne surprindă pentru că fenomenul nu este specific doar pentru prima jumătate a secolului I î.e.n. și nici măcar pentru strămoșii noștri. Este știut că daco-geții n-au avut istorici, iar faptele lor de vitejie cîntate în balade se transmiteau prin grai viu și nu în scris. Istoricii romani în covârșitoare majoritate s-au ocupat doar cu istoria lor, iar pe celelalte popoare le amintesc în măsura în care implică preocuparea lor de căpeteniele aceia de a proslăvi gloria Romei și a împăraților ei sau transcriu legende cu privire la fondarea orașului de pe malurile Tibrului ce a reușit să cucerească mai întîi Latium, apoi Italia și în urmă aproape întreaga lume cunoscută atunci. Spre deosebire de ei, istoricii greci începînd chiar cu părintele istoriei, cu Herodot, vor alcătui sinteze cuprinzătoare avînd ca subiect predilect istoria întregii lumi sau a unor vaste zone.

Firește, în asemenea sinteze își găsesc locul toate popoarele. Numai că, asemenea opere nu prezentau prea mare interes pentru călugării de la începutul evului de mijloc, preocupați de dogma creștină și de aceea ele n-au mai fost copiate. S-au pierdut astfel inestimabile documente cu privire la istoria veche a numeroase popoare europene, printre care se înscrîu și strămoșii noștri, autohtonii spațiului balcano-carpato-pontic. Puține au fost excepțiile cînd părți din asemenea opere au fost copiate sau rezumate. Așa s-a întîmplat de exemplu în secolul al VI-lea e.n. cînd Iordanes², got de origine, a vrut să întocmească o istorie a neamului său și profitînd de asemănarea între numele geților cu a goților a transpus pe seama celor din urmă întreaga istorie glorioasă a strămoșilor noștri pe care o găsea scrisă în numeroase lucrări ce mai tîrziu s-au pierdut. Printre acestea se înșiruie cea a retorului și filozofului grec Dio Chrysostomos (circa 40—120 e.n.)³ ce cunoștea bine realitățile din Dacia. Se pare că el a fost la curtea lui Decebal și l-a însoțit pe Traian în cele două războaie de supunere a dacilor.

Carența izvoarelor literare despre care vorbeam este suplinită, în parte, de alte categorii cum sînt inscripțiile, reprezentările figurale, monedele și mai cu seamă descoperirile arheologice. Acestea din urmă se înșcriu în rîndul izvoarelor, care au marea calitate de a

O IMPORTANTĂ CONTRIBUȚIE LA ISTORIA DACIEI ÎN VREMEA LUI BUREBISTA

ION HORĂȚIU CRIȘAN

După cum se știe, cu privire la întreaga istorie a daco-geților, și firește, și a perioadei cînd în fruntea lor s-a aflat „cel dintîi și cel

¹ A se vedea de ex. V. Pârvan, *Getica. O proto-istorie a Daciei*, București, 1926; C. Daicoviciu, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 255—338.

² Despre Iordanes vezi de ex. Kappelmacher, în *RE*, IX, 2, 1916, col. 1908—1929; R. Vulpe, *Getul Burebista conducător al întregului neam geto-dac*, în *Studii și Comunicări*, Pitești, 1968, p. 39; R. Hachmann, *Die Goten und Scandinavien*, Berlin, 1970, p. 35 și urm.

³ Cu privire la Dio Chrysostomos vezi de ex. H. v. Arnim, *Leben und Werke des Dion von Prusa*, II, Berlin, 1898; W. Schmidt, în *RE*, V, 1, 1903, col. 848—877; K. Treu, în *Griechische städte und einheimische Völker des Schwarzmeergebietes*, Berlin, 1961, p. 137—154; D. M. Pippidi, *Dictionar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 238.

ne vorbi „fără ură și părtinire” însă ele nu pot suplini decât într-o oarecare măsură pe cele narative, singurele capabile să ne ofere date complete cu privire la anumite perioade și anumite aspecte. De fiecare dată, se impune a confrunța descoperirile arheologice cu toate celelalte categorii de izvoare. Există însă și descoperiri de excepție care aruncă o lumină uneori nebanuită asupra unor lungi perioade din istoria unor spații sau a unor popoare ori aduc lămuriri substanțiale cu privire la multiple aspecte din civilizația materială și spirituală. Despre o asemenea descoperire va fi vorba în lucrarea de față.

În luna septembrie a anului 1979 s-a încheiat cea de a treia campanie de săpături făcute în așezarea dacică de la Cugir⁴. Așezarea este situată pe un deal conic numit „Cetate” ce domină spre sud actualul oraș, cu o excelentă poziție strategică și o bună fortificare naturală oferită de pantele rezezi ce-l înconjoară. Locuirea a început aici încă în epoca bronzului (cultura Sighișoara-Wietenberg) pentru a fi reluată apoi în prima vîrstă a fierului și continuată în epoca dacică neîntrerupt din secolul al III-lea î.e.n. pînă la cucerirea romană. Acum se vor întreprinde vaste lucrări de amenajare. Se vor realiza suprafețe plane de sute de metri și pentru apărare se vor înălța mari valuri de pămînt la care se adaugă ziduri de piatră lucrate din bolovani de rîu și piatră locală. Toate acestea vor fi amplasate în zonele mai ușor accesibile⁵.

Așezarea dacică va cunoaște o dezvoltare mereu sporită și o înflorire din ce în ce mai mare, fapt dovedit de bogăția și varietatea vestigiilor arheologice scoase la lumină. Pe lângă produsele locale s-au descoperit numeroase importuri venite de pe diverse meridiane ale lumii antice și mai ales din centre ale lumii greco-romane. Toate acestea atestă numeroasele legături comerciale întreținute de strămoșii noștri. Despre aceleași legături ne stau mărturie și două mari tezaururi de argint descoperite întîmplător în perimetrul cetății⁶. Fiecare dintre ele conține, se pare, peste 2000 de piese. Pe lângă monedele dacice, imitații după cele greco-macedonene sînt prezente monedele de argint emise în provincia Macedonia Prima ce au circulat în Dacia din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. pînă la începutul celui următor.

Neîndoielnic la Cugir ne găsim în prezența unui important centru de producție și de desfacere a mărfurilor, un centru administrativ, politic, religios și militar ce depășise stadiul

primitiv sătesc⁷. Asemenea așezări erau numite de daci *dava* iar grecii le spuneau *polis* = oraș. Cercetările arheologice care au luat o amploare deosebită în ultimele trei decenii au dus la descoperirea unui număr important de dave atît în spațiul intra cît și în cel extracarpatic al României⁸. 44 dintre „cele mai strălucite orașe ale Daciei” figurează pe harta întocmită în secolul al II-lea de geograful Ptolemeu, redind însă cu siguranță stări de lucruri mai vechi anterioare integrării unei părți din pămîntul Daciei între hotarele Imperiului roman.

Ptolemeu, pe baza măsurătorilor astronomice, fixează pentru fiecare localitate coordonatele geografice (longitudine și latitudine). Acestea s-au dovedit însă greșite pentru că geograful alexandrin a calculat o valoare mult prea mică pentru circumferința pămîntului. Iată de ce identificările făcute pe baza hărții lui Ptolemeu rămîn ipotetice⁹. Ipotetică este, deocamdată și identificarea așezării dacice de la Cugir cu Singidava situată de Ptolemeu între Apulum (Alba Iulia) și Ziridava identificată cu Pecica, județul Arad¹⁰. Ne lipsește la ora actuală un document peremptoriu ce să ateste cu siguranță că ne-am găsi la Singidava¹¹. Drept coordonate Ptolemeu îi fixează 48° longitudine și 46°20' latitudine¹². Este demn de remarcat faptul că pentru Apulum, localizat cu certitudine la Alba Iulia, învățatul din Alexandria dă 49°15' longitudine și 46°40' latitudine, înșirîndu-l imediat după Singidava, știut fiind faptul că enumerarea o face de la nord la sud și de la vest spre est. Următoarea localitate după Apulum pe harta lui Ptolemeu, este Germisara (49°30' și 46°15') identificată și ea cu certitudine la Geoagiu-Băi (jud. Hunedoara)¹³.

Judecînd după coordonatele de care vorbeam vom constata că Singidava trebuie localizată aproape pe aceeași latitudine cu Germisara, diferența fiind doar de 5' și ceva mai spre est, ceea ce corespunde de minune cu așezarea de la Cugir. În ce privește longitudinea, Singidava trebuie plasată între Apulum și Germisara, mai aproape de cea din urmă, ceea ce din nou concordă cu situarea Cugirului de azi. Dacă mai adăugăm și descoperirile făcute, mai cu seamă cele de care ne ocupăm acum, considerăm pe deplin legitimată ipoteza identificării așezării dacice de la Cugir cu Singi-

⁷ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 273.

⁸ Un catalog al acestora vîz în a noastră *Burebista și epoca sa*, ed. a II-a, București, 1977, p. 290—319.

⁹ Fr. Lammert, *RE*, XXIII, 2, 1959, col. 1788—1858; Al. Vulpe, în „Studii clasice”, VI, 1964, p. 233—246.

¹⁰ I. H. Crișan, „Ziridava”, Arad, 1978.

¹¹ Cu privire la localizarea Singidavei s-au formulat mai multe păreri. Dintre cele mai recente, Oct. Floca presupune a fi fost la Deva, Oct. Floca, *Singidava*, în „Sargetia”, XIII, 1977, p. 171—179 cu toată bibliografia problemă.

¹² Ptolemeu, *Geogr.*, III, 8, 4; *Izvoare*, I, p. 545.

¹³ Cf. D. Tudor, *Orașe, trguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 130—137; I. I. Russu, *Dictionar...* p. 295.

⁴ Săpăturile le-am întreprins bucurîndu-mă de colaborarea permanentă a lui Florin Medeleț, directorul Muzeului Banatului din Timișoara.

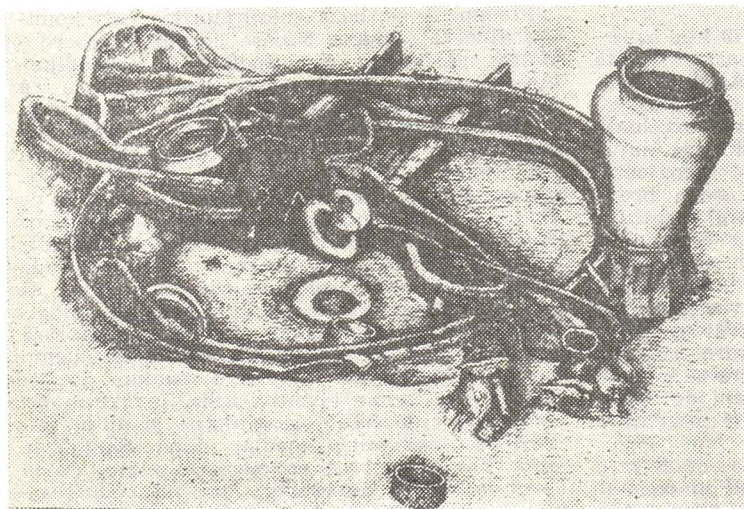
⁵ Cu privire la săpăturile de la Cugir a se vedea I. H. Crișan în „Magazin istoric”, noiembrie 1977; I. H. Crișan, Fl. Medeleț, *Raport preliminar asupra săpăturilor din 1978 de la cetatea dacică de la Cugir, județul Alba*, în *Materiale și cercetări arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte*, Oradea, 1979, p. 105—107.

⁶ F. Romer, în *Arch. Ert.*, III, 1870, p. 88—90; Oct. Floca, în *Studii și cercetări în numismatică*, II, 1958, p. 95—96; I. H. Crișan, *op. cit.*

dava antică. Ea rămâne însă doar o ipoteză fără să avem certitudine deplină pentru că la ora actuală singurul izvor ce ne stă la îndemână este textul lui Ptolemeu. Singidava n-a mai fost menționată în itinerarele romane și nici în inscripții.

După ce importanta cetate dacică a fost distrusă printr-un violent incendiu în timpul războaielor daco-romane, locuitorii ei au fost obligați s-o părăsească așezându-se în vale, pe

locul actualului oraș. Așezării daco-romane îi aparține un tezaur de monede romane imperiale de argint descoperit mai de mult și identificat recent precum și alte vestigii din aceeași vreme. Deși distrusă și lăsată în părăsire, acoperită de pământ, cetatea a continuat să trăiască în amintirea locuitorilor satului daco-roman și apoi românesc de la poalele dealului, transmițându-se din moși strămoși până în zilele noastre.

Inventarul mormintului princiar de la Cugir. Desen făcut în timpul săpăturilor de prof. I. Homescu

Chiar dacă identificarea pe care am propus-o rămâne ipotetică, certă și deosebit de importantă este descoperirea unei mari și bogate așezări dacice fortificate de tip *dava* pe dealul „Cetate” de la Cugir. Se mai cuvine aminti faptul că *dava* dacică de la Cugir se găsește în apropierea complexului de cetăți dacice ce avea în centru cetatea cea mare de la Grădiștea de Munte. Până la aceasta, urmând drumul de culme sînt doar aproximativ 30 km. Trebuie însă subliniate numeroasele deosebiri existente între cetatea de la Cugir și cele ce alcătuiesc complexul amintit. Este vorba, în primul rînd, de datarea lor; cea de la Cugir fiind cu siguranță mult mai veche. Ea n-a făcut parte din complexul grădiștean, mîrturie în acest sens stînd faptul că zidurile ei sînt construite în cu totul altă tehnică. Diferiț este apoi și caracterul lor. Cetățile ce fac parte din complexul Munților Sebeșului cum sînt cele de la Costești, Blițdaru ori Piatra Roșie au caracter eminent militar și au servit în timp de pace ca reședințe princiare (așa se explică dimensiunile lor reduse), pe cîtă vreme la Cugir a existat o *dava* cu toate caracteristicile pe care le implică, îndelung și intens locuită. Rostul așezării de la Cugir este în primul rînd economic, politic, administrativ și numai în al doilea rînd militar.

Nu vrem să negăm prin aceasta existența unor legături între cetatea de la Cugir și complexul din Munții Sebeșului. Este posibil ca

în această zonă să nu se fi construit o cetate nouă cu ziduri de piatră ecarisată, de tip grecesc, pe vremea marelui rege Burebista cînd s-a înălțat întregul complex, pentru simplul motiv că aici exista o cetate mai veche ce putea să împiedice accesul oricărui dușman ce ar fi intenționat să pătrundă pe valea rîului Cugir. Pe valea paralelă a Sebeșului, la Căpîlna a fost ridicată o cetate cu ziduri de piatră fasonată, de tipul celor din Munții Sebeșului, menită să bareze calea unor dușmani pe valea Sebeșului¹⁴.

Problema legăturilor existente între cetatea de la Cugir și complexul din Munții Sebeșului nu poate fi, în momentul de față, decît formulată. Ea își va găsi, nădăjduim, rezolvarea ca și numeroase alte probleme importante, după dezvelirea totală a întregului ei perimetru.

Iată deci că toponimicul transmis din moși-strămoși, din generație în generație, n-a fost întîmplător și că pe dealul „Cetate” de la Cugir a existat cu adevărat o importantă cetate dacică. Perpetuarea unui asemenea toponimic n-a putut fi făcută decît de către descendenții direcți ai acolora care o ridicaseră, mai cu seamă că zidurile ei n-au stat în picioare decît pînă la anul 106 e.n. cînd cetatea a fost cucerită de romani. După această dată nu se

¹⁴ Pentru cetatea de la Căpîlna vezi M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966.

mai constată vreo locuire pe acest deal. Ruinele au fost acoperite de pământ și peste falnică cetate de odinioară s-a așternut uitarea. Ea n-a dispărut însă din amintirea urmașilor care au denumit dealul în continuare, și-l numesc și astăzi, „Cetate“.

Este interesant și deosebit de semnificativ faptul că s-a păstrat toponimicul de origine latină; *civitas*-tatem a devenit cetate prin trecerea lui *i* ațon la *e*, apoi prin contracție, *ce-tate*¹⁵. Aceasta înseamnă că urmașii locuitorilor cetății de odinioară s-au romanizat rămânând pe loc, chiar dacă au fost nevoiți să părăsească vechea cetate.

Același toponimic constituie un indiciu cu privire la faptul că zidurile sau fortificațiile, fievele și sub formă de ruine nu mai erau vizibile în perioada de început a feudalismului când asemenea locuri au primit denumiri slave. S-ar putea cita în acest sens cele două grădiști din apropiere: a Hategului (fosta Colonia Ulpia Traiana) și a Muncelului (fosta Sarmizegetusa Regia). În ambele cazuri ruinele se găseau la suprafață și erau evidente, spre deosebire de cetatea de la Cugir unde ele au dispărut sub pământ, iar locul s-a transformat în pășune, fără să mai fi fost locuit.

Printre rezultatele importante ale campaniei de săpături din toamna anului trecut se înscrie identificarea necropolei dacice situată într-un loc unde nimeni n-ar fi bănuț-o, pe panta de sud-vest a dealului, fără ca ceva să-i trădeze la suprafață prezența. Primul mormânt dezvelit s-a dovedit a fi unul princiar cu un bogat inventar¹⁶.

Pe baza observațiilor făcute cu ocazia săpăturilor s-a putut stabili că în panta dealului pe care se află cetatea, în stîncă, s-a săpat o terasă ce măsoară 8 m lățime. Un șanț puțin adînc a marcat un cerc ce urma să devină vatra rugului funerar. În centrul acestuia s-a făcut o adîncitură ovală avînd menirea să asigure tirajul focului. Întreaga suprafață a fost netezită, uniformizată cu lut galben și pe ea s-a clădit apoi rugul funerar din mari grinzi de brad, ușor de recunoscut în cărbunii ce s-au păstrat, la care se vor fi adăugat, poate, și alte esențe ce urmează să fie determinate de către specialiști.

Pe rug a fost așezat un splendid car triumfal în care se găsea defunctul. La car au fost înhamăți doi sau patru cai. Precizările vor putea fi făcute doar atunci cînd se vor curăța zăbalele de fier cu ornamente de bronz și se vor analiza zecile de kilograme de oase calcinate cîte au fost adunate.

Focul rugului trebuie să fi fost deosebit de intens, dovadă fiind înroșirea întregii suprafețe pînă la aspectul de cărămidă, în unele porțiuni.

¹⁵ I. A. Candrea, Ov. Densușianu, *Dicționar etimologic al limbii române*, București, 1914, p. 49, nr. 322.

¹⁶ Descoperirea am semnalat-o în diverse reviste și ziare: „Scinteia”, 19.IX.1979, p. 4; „Contemporanul”, 28.IX.1979, p. 10; „Făclă”, 30.IX.1979, p. 1, „Unirea”, 2.IX.1979, p. 1, „Tribuna”, 11.X.1979, p. 1 și 18.X.1979, p. 6; „Amfiteatru”, X.1979, p. 5; „Tribuna României”, 11.XI.1979, p. 6; „Karpaten Rundschau”, 14.XII.1979, p. 6; „Viața militară”, XI.1979, p. 21, 29; „Magazin istoric”, ianuarie 1980, p. 4-8, 61.

După ce arderea s-a terminat, tot ce a mai rămas nemistuit de flăcări s-a adunat în centru, în și deasupra alveolării centrale. Totul s-a stins cu un strat de lut galben care în unele zone în contact cu piesele de metal încălze s-a înroșit. Deasupra gramezii s-a așezat un splendid vas mare de bronz, o *situla* cu torți modelate în forma capetelor de lebădă lucrate într-un atelier din Italia. Vasul n-a fost ars și de aceea s-a păstrat întreg. *Situla* a fost acoperită cu un alt vas, de data aceasta de lut, cu o fructieră specifică pentru daci ce are diametrul de 0,70 m și, în sfîrșit, cu un uriaș bolovan de rîu. În jurul vaselor s-au clădit pietre de rîu și de stîncă locală și pămînt, alcătuiind movila funerară, tumulul ce a acoperit întreaga suprafață. Înălțimea lui este greu de stabilit, ea trebuie să fi ajuns, poate, chiar la doi metri, dar în cele peste două milenii apele l-au mînat. Panta a revenit la înclinarea ei firească și bolovanul ce căpăcua mormîntul l-am găsit abia la 30—40 cm adîncime.

Situla de bronz și o parte din piesele metalice

După ce pămîntul, bolovanii și piatra locală, adică mantaua tumulului a fost înlăturată s-a ajuns la stratul de lut galben sub care se găsea grămada de cenușă, oase calcinate și piese de metal. Cu deosebită grijă și de fiecare dată cu nenumărate emoții au fost scoase la lumină numeroase piese de bronz, de fier, argint și aur. S-au păstrat placajele masive ale celor patru roți ale carului. Două dintre ele mai aveau forma normală și astfel s-a putut stabili că diametrul lor era de 1 m. Celelalte două s-au găsit turtite și deformate. Au fost scoase la lumină apoi placajele de bronz ale butucilor de lemn ai roților, nenumărate ornamente de fier sau de bronz ale carului și ale hamurilor, zăbale de fier ornamentate cu bronz etc. Toate acestea în momentul de față sînt în curs de curățire și, în măsura posibilului, de restaurare. Pe baza lor se va putea reconstitui grafic atît carul cît și harnășamentul cailor.

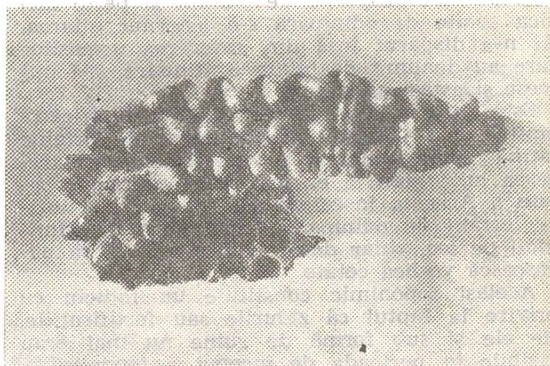
În aceeași grămadă de cenușă s-a descoperit echipamentul și armele celui înmormîntat care

a fost, fără îndoială, o mare personalitate, unul dintre fruntașii cetății dacice de la Cugir și, după toate probabilitățile, unul dintre colaboratorii marelui rege Burebista. Așa după cum vom vedea îndată, precizările foarte exacte, în lipsa unor texte scrise, sînt greu de făcut. El a purtat pe cap un splendid coif de fier de tip grecesc cu obrăzări masive, bogat ornamentat, apoi o armură din zale de fier și ea împodobită. Atît coiful cît și armura sînt puternic oxidate și deteriorate de foc, dar sperăm ca măcar în parte să poată fi restaurate. Numai atunci se va putea stabili cu exactitate tipologia, atît a coifului cît și a cămășii de zale.

Ca arme, războinicul nostru a fost înzestrat cu tot ceea ce se cunoaște în antichitate. El a avut o sabie lungă de fier, scut cu marginea și partea de prins (*umbo*) tot de fier, lance cu vîrf de fier. La toate acestea se adaugă pumnalul scurt sica de fier specific pentru daci. Se presupune că pumnalul scurt de fier s-ar fi numit, în limba strămoșilor noștri *daca* și ar fi dat numele întregului neam¹⁷. Pumnalul din mormîntul princiar de la Cugir avea mînerul terminat într-un buton de bronz și era prevăzut cu teacă tot de fier. Această armă o cunoaștem din reprezentările Columnei lui Traian de la Roma, cu ea își va pune capăt zilelor eroicul rege Decebal care atunci cînd a văzut că totul este pierdut a înțeles să treacă liber în eternitate. Dar, descoperirile arheologice de pînă acum n-au fost în măsură să o precizeze. Seceri, coase sau cosoare ce aveau lama curbă au fost considerate drept celebra armă specifică pentru strămoșii noștri. Iată însă că este vorba despre un pumnal cu mîner de metal placat cu lemn ce are singurul tăiș ușor curbat la vîrf și este prevăzut cu teacă, tot de fier.

Ne-au mai rămas de amîntit cîteva podoabe din metale prețioase. Este vorba despre fragmente din fibule masive de argint și de un splendid placaj de aur, bogat ornamentat cu proeminențe conice în relief pe întreaga suprafață și cu extremitatea modelată în forma unui cap de bovidu puternic stilizat. Piesa ca atare este neîndoiește un produs al meșterilor daci realizat prin ștanțare dintr-un aur de foarte bună calitate care nu-și găsește analogii în arta grecească sau romană ori a altor popoare cu care daco-geții au venit în contact.

Proeminențele conice în relief care acoperă întreaga suprafață a placajului nostru le reamintesc pe cele care împodobesc coiful de aur descoperit la Coțofenești¹⁸. Cercetările recente ale prof. V. Georgescu din Ploiești par să arate că și coiful de la Coțofenești a făcut parte dintr-un inventar funerar, dintr-un mormînt princiar situat tot pe un vîrf de deal¹⁹.

Ornamentul de aur descoperit în mormînt.

Descoperirea podoabei de aur în mormîntul dacic de la Cugir ornamentată în stil animalier sprijină atribuirea pe seama strămoșilor noștri a unei arte manifestată în tezaurile de metale prețioase cunoscute mai demult ce se datează, mai ales în secolul al IV-lea î.e.n.²⁰. Despre coiful de aur de la Coțofenești, atît de celebru, s-a presupus că a putut fi lucrat într-un atelier grecesc²¹. Un argument foarte serios al acelor care contestau existența unei arte getice concretizată în metale prețioase și reprezentări figurative o constituie faptul că asemenea produse au fost lucrate și s-au folosit doar în sec. V—IV î.e.n. fără să se mai întâlnească mai tîrziu. Era cel puțin ciudat ca anta metalelor prețioase cu reprezentări zoo și antropomorfe să lipsească din epoca de apogeu a civilizației daco-getice²². Iată însă că descoperirea de la Cugir vine să dovedească prelucrarea aurului și existența unei arte figurative la daci și în secolul I î.e.n.

Comorile regilor daci au fost faimoase, mai ales în obiecte de aur în care era atît de bogată Dacia²³. Pe Columna lui Traian de la Roma în scena CXXXVIII²⁴ este reprezentată încărcarea pe cai a tezaurului de vase din metale prețioase. Un indiciu cu privire la enorma cantitate de aur dusă de romani din Dacia o constituie scăderea prețului acestui metal nobil în întreg Imperiul roman după anul 106. Se presupune a fi vorba de circa 165.500 kg aur²⁵ admitîndu-se un coeficient de reducere substanțial față de cifra pe care o dă Johannes Lydos, scriitor din secolul al VI-lea e.n. care a folosit lucrarea lui Criton,

¹⁷ D. Berclu, op. cit., M. Petrescu-Dimbovița, M. Dinu, *Le trésor d'objets d'or de Băiceni /Dep. Iași/* în „Dacia”, N.S. XIX, 1975, p. 105 și urm.

¹⁸ D. Berclu, op. cit., p. 80.

¹⁹ I. H. Crișan, *Despre arta „Traco-getică”,* în AHA, XVII, 1974, p. 25—35.

²⁰ I. I. Russu, *Comorile regelui Decebal*, în „Sargetia”, IV, 1966, p. 97—109.

²¹ Numerotarea este făcută după C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896, 1900.

²² J. Carcopino, *Les richesses des Daces et les redressement de l'empire romain*, în „Dacia”, 1924, p. 28—34.

¹⁷ C. Daicovicu, op. cit., p. 258.

¹⁸ D. Berclu, *Artă traco-getică*, București, 1969, p. 77—82, fig. 55—56.

¹⁹ Scrisoare personală din 15.X.1979.

medicul lui Traian, prezent alături de împărat în toate războaiele daco-romane și pe care le-a descris în lucrarea *Getica*, din păcate dispărută.

Dar, descoperirile arheologice nu sprijină cele relatate de izvoarele literare. Au fost descoperite extrem de puține obiecte de aur fie întâmplător, fie pe calea săpăturilor sistematice. În schimb se cunosc astăzi peste 80 de tezaure dacice cu obiecte de argint, iar în unele cazuri cu anumite piese aurite²⁶. Pentru a pune de acord contradicția despre care vorbeam s-a presupus că aurul a constituit un monopol regal, tezauryzând fiind de către regi și că întregul tezaur a fost ridicat de romani²⁷.

Podoaba de aur din mormântul princiar de la Cugir, la care se adaugă un alt mic fragment cu urme de cositor ceea ce arată că era aplicat pe un obiect de metal, nu poate rezolva problema despre care vorbeam. Dar, constituie un indiciu sigur că pământul Daciei mai ascunde încă podoabe dacice de aur.

Chiar înainte de a fi terminată restaurarea tuturor pieselor care au alcătuit inventarul bogatului mormânt dacic de la Cugir și fără a face un studiu detaliat de specialitate ce nu-și are locul în cadrul de față²⁸, în cele ce urmează vor fi trecute în revistă câteva dintre elementele pe care se bazează datarea lui, precum și câteva dintre semnificațiile istorice mai importante.

Problema înmormântărilor la daci este încă departe de a fi elucidată. Socotim elocvent faptul că numeroasele săpături făcute, mai cu seamă, în ultima jumătate de secol la cetățile dacice din Munții Sebeșului n-au dus la descoperirea vreunui mormânt. Dar, nici în altă parte a spațiului intracarpatic al țării noastre situația nu este cu mult mai bună. În apropierea cetății dacice de la Tilișca, la poalele dealului pe care se află cetatea, s-au descoperit două morminte de incinerare cu groapă simplă din inventarul cărora făceau parte câteva fragmente de podoabe de argint pe baza cărora mormintele au fost datate în sec. II—I î.e.n.²⁹. Au mai fost descoperite apoi morminte dacice de incinerare la: Brașov, Giurtelec, Hărman, Moigrad, Oradea, Sf. Gheorghe, Sighișoara, Șimleu Silvaniei și Zetea³⁰. Se cuvine însă menționat faptul că în multe cazuri caracterul funerar este îndoielnic. Unor gropi cu materiale dacice li se atribuie de către mulți cercetători alt rol decât cel funerar.

Lipseau pînă acum din Transilvania mormintele princiare, tumulare, cu inventare bogate. Un tumul înalt de 1 m și cu diametrul

de 6 m fusese nivelat cu ocazia unor lucrări edilitare efectuate în anul 1898, în apropierea satului Viscri, jud. Brașov. Din acest tumul au ajuns în Muzeul Brukenthal din Sibiu fragmente și toarta unei găleți de fier ce conținea două săbii din același metal, una cu lama dreaptă și a doua cu lama curbă, apoi două verigi de bronz, probabil menite să ațină sabia, precum și patru mari vase cenușii lucrate cu roata ce s-ar fi găsit în jurul găleții de fier³¹. S-a presupus ulterior că ar fi vorba despre un mormânt. Fiind vorba de o descoperire întâmplătoare făcută la sfîrșitul secolului trecut caracterul etnic, încadrarea cronologică și alte elemente sînt greu de stabilit cu certitudine. S-a presupus că ar fi vorba despre un mormânt ce ar data mai curînd din secolul al II-lea e.n., din timpul provinciei romane, fără să fie însă exclusă posibilitatea ca el să dateze din sec. I. e.n.³². Piese păstrate din acest mormînt, dacă este într-adevăr mormînt, nu sînt suficient de bine databile și mai ales de atribuit etnic.

O altă descoperire, tot întâmplătoare s-a făcut prin anii 1945–1946 pe dealul „Măgura” din hotarul orașului Șimleu Silvaniei. Ea constă din mai multe podoabe de argint ce ar fi aparținut unor morminte tumulare. Informațiile date de descoperitori sînt total confuze și greu de luat în considerație³³. Sondajul de verificare făcut în 1949 n-a stabilit existența unor morminte tumulare dacice, ci a dus la concluzia că este vorba despre o locuință izolată și de gropi³⁴. Iată deci că pînă acum din Transilvania nu se cunoșteau morminte tumulare ce pot fi atribuite cu siguranță dacilor. În schimb, morminte princiare tumulare, cu bogate inventare se cunoșteau din alte zone ale vechii Dacie. Astfel de morminte s-au descoperit de ex. la Agighiol (jud. Tulcea)³⁵ sau la Peretu (jud. Teleorman)³⁶. Acestea se datează însă în sec. V–IV î.e.n. Nu lipsesc însă nici mormintele de incinerare în tumuli care au fost descoperite în apropierea unor dave, ca și cel de la Cugir.

Astfel de morminte se cunosc de la: Popești (com. Mihăilești, jud. Ilfov), Piscul Crășani (com. Balaciu, jud. Ialomița), Radovanu (jud. Ilfov), Poiana (jud. Gorj), Cetățeni (jud. Argeș), Poiana (com. Nicorești, jud. Galați), Răcățanu de Jos (com. Horgești, jud. Bacău) și Brad (com. Negri, jud. Bacău)³⁷. Toate acestea sînt însă departe de bogăția celui de la Cugir, la care se adaugă și împrejurarea că în cazul nostru mormîntul a fost bine păstrat

²⁶ O ultimă listă cu bibliografia mai veche dă K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde*, în „Dacia”, N.S. XVII, 1973, p. 127–169.

²⁷ D. Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, în „Materiale și cercetări arheologice”, II, 1954, p. 276.

²⁸ Împreună cu Fl. Medețel pregătim un studiu amplu: *Mormîntul princiar dacic de la Cugir*.

²⁹ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 52.

³⁰ *Ibidem*, p. 15 și urm.

³¹ H. Müller, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu, XXI, 1898, p. 144–145.

³² K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 14–16, 34; D. Protase, *op. cit.*, p. 54–55 îl atribuie dacilor din epoca Latene.

³³ Z. Székely, *Materiale și cercetări de istorie veche a României*, București, 1951, p. 45–49.

³⁴ M. Moga, în SCIV, I, 1950, p. 131.

³⁵ D. Berciu, *op. cit.*, p. 33–77.

³⁶ E. Moscalu, în *Dicționar...*, p. 459–460.

³⁷ Al. Vulpe, *La nécropole tumulaire gète de Popești*, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 193–217.

și s-au putut face minuțioase observații cu privire la ritual de înmormântare. În legătură cu păstrarea mormintului de la Cugir merită să fie amintită împrejurarea că în cel de al doilea război mondial, în imediata lui apropiere, la mai puțin de 1 m s-a săpat o groapă pentru amplasarea unui tun antiaerian. Din fericire aceasta n-a mușcat decît din mantaua tumulului.

În legătură cu mormintele tumulare găsite în aporpierea davelor de care vorbeam se cuvine spus că în nici unul dintre ele nu s-a descoperit un car și mai ales cai. La Popești se presupune existența carului pe baza unor piese destul de puțin concludente. Nu-și are locul aici discutarea amănunțelor ce deosebesc între ele descoperirile enumerate. Esențiale rămîn asemănările și că ne găsim în prezența unor morminte de incinerare cu tumuli ce-și găsesc antecedente directe în faze mai vechi ale culturii geto-dacice ce ajung pînă în secolul al VI-lea î.e.n., dovedind în acest fel nu numai continuitatea, ci și perfectă unitate a daco-geților, a faptului că este vorba de unul și același popor despre care Strabon ne spune că vorbea aceeași limbă.

Ritual de înmormântare despre care este vorba se regăsește la tracii de Sud care fac parte din același mare neam, uneori chiar în amănunte. De ex., numai aici se întâlnesc înmormintări fastuase cu car triumfal constituind bune analogii pentru cel descoperit la Cugir³⁸. Faptul își are implicații directe în descifrarea credințelor religioase ale daco-geților, îndeaproape înrudite cu cele ale tracilor de Sud, mai bine cunoscute.

Pentru datarea mormintului de la Cugir ne stau la îndemînă cîteva dintre piesele care intră în compunerea inventarului funerar. Cele mai multe dintre ele nu ne pot oferi datări mai precise avînd o durată de existență eșalonată pe o perioadă de timp mai îndelungată. Astfel, vasul cu picior de tip fructieră, lucrat cu mîna ori transpus la roată, are o existență de mai multe secole. Exemplarul descoperit în mormîntul de la Cugir face parte din tipul II pe care l-am stabilit pentru această formă de vas, tip ce se datează cu precădere în secolul al II-lea î.e.n. și mai rar la începutul veacului următor³⁹. Este interesant de remarcat că vasul de tip fructieră este prezent în toate mormintele necropolei tumulare de la Popești⁴⁰ ori din alte localități, ceea ce ar indica o utilitate cu precădere funerară a acestui tip de vas. Folosirea lui în scopuri practice este mai greu de presupus, mai ales pentru exemplarele de mari dimensiuni cum este și cazul celui găsit în mormîntul de la Cugir.

O încadrare tipologică și implicit cronologică mai restrînsă nu se poate face, deocamdată, pentru armura de zale sau coiful de fier ce urmează să fie restaurate, la fel ca și numeroasele piese de car și harnașament. În schimb

despre sabia lungă de fier se poate spune că este de tip celtic și se datează în Latene D, înscriindu-se printre exemplarele ce încheie seria evolutivă a acestui tip de armă, răspîndită în toată Europa epocii Latene. Prezență fiind și în alte descoperiri dacice poate fi datată în secolul I î.e.n.⁴¹ Tot în secolul I î.e.n. se datează și *situla* de bronz descoperită în mormînt. Ea se încadrează în tipul 20, cu ataș trapezoidal, și aparține perioadei A stabilite pentru vasele de bronz romane de import de către H. J. Eggers⁴².

Iată așadar, că mormîntul princiar dacic de la Cugir se datează în secolul I î.e.n. Din păcate delimitările cronologice mai exacte sînt greu de stabilit nu numai în momentul de față, ci, probabil și atunci cînd întregul inventar va fi restaurat și va putea fi prelucrat. Putem însă presupune, cu toate acestea, că cel înmormîntat la Cugir a fost contemporan cu marele rege Burebista și chiar că a putut fi unul dintre colaboratorii săi, fiind comandantul cetății în apropierea căreia s-a descoperit mormîntul. Oricum, descoperirea de care ne ocupăm vine să dovedească limpede o puternică stratificare a societății daco-getice în secolul I î.e.n. și să legitimeze astfel crearea statului centralizat.

Din descrierea pe care am făcut-o s-a putut vedea că războinicul dac al cărui mormînt l-am descoperit recent la Cugir a fost înmormîntat, cu certitudine, într-un fastuos costum de luptă, cu armură din zale de fier, coif și numeroase arme. Că nu este vorba de un caz aparte, izolat, ne-o dovedesc celelalte descoperiri din spațiul vechii Dacii. Armuri din zale de fier s-au mai găsit la Popești, Poiana /Gorj/, Cetățeni și Răcătau de Jos, iar coifuri de metal la Popești, Poiana /Gorj/ și Piscul Crăsani⁴³. Este deci limpede că, cel puțin vîrfurile luptătorilor daci, frunțașii, posedau coifuri și armuri de metal la care se adăugau întregul armament cunoscut în antichitate: sabie lungă, pumnal, lance, scut.

Studierea amănunțită a inventarului mormîntului dacic de care ne-am ocupat va contribui în largă măsură la o mai bună cunoaștere a culturii materiale și spirituale a strămoșilor noștri daci din perioada statului creat de Burebista, eveniment de o deosebită importanță a istoriei noastre vechi pe care-l sîrbătorim după cuviință acum cînd se împlinesc 2050 de ani.

Résumé

L'auteur présente une découverte qu'il l'a faite l'automne passée à Cugir, dans le département d'Alba. Il s'agit d'une tombe princière dace, un sé-

³⁸ I. Venedikov, *Trakiiskata kolešnița*, Sofia, 1960.

³⁹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 126-131.

⁴⁰ Al. Vulpe, *op. cit.*

⁴¹ Vezi de ex. R. Wyss, *Die Eisenzeit der Schweiz*, Zürich, 1957, p. 21, pl. 11, 39-40.

⁴² H. J. Eggers, *Der römische Import in Freie Germanien*, Frankfurt, 1951, p. 38-42, pl. 4, 20 și harta 15.

⁴³ Al. Vulpe, *op. cit.*

pulcre tumulaire d'incinération doué d'un riche inventaire. La tombe se trouve à l'immédiate proximité d'un établissement fortifié de type *dava* où les travaux dirigés par l'auteur sont arrivés à la troisième campagne de fouilles.

Cet établissement commence son existence dès l'époque du bronze (la culture Sighişoara-Wietenberg) et ira se prolonger au premier âge de fer. À l'époque dace, en commençant du III-ème siècle a.n.e., on va entreprendre ici de grands travaux d'aménagement, on va pratiquer de larges terrasses artificielles et ériger des fortifications, c'est à dire des talus de terre et des murs de pierres liées à l'aide de la terre. L'établissement dace sera détruit par un violent incendie pendant les guerres daco-romaines, à la suite duquel elle ne sera jamais plus habitée.

Les observations occasionnées par les fouilles ont permis d'établir que sur la pente de la colline on a taillé dans le roc une terrasse large de 8 mètres. C'est ici qu'on a érigé le bûcher funéraire sur lequel fut placé, dans un splendide char triomphal, le défunt pourvu d'une somptueuse tenue de guerre (casque de fer de type grec, cotte de mailles toujours en fer) et armé d'un long sabre de fer, un poignard court — un *sica* à lame courbée —, un bouclier dont les bords et la prise (*umbo*) étaient aussi en fer et une lance à pointe de fer. Outre de nombreuses pièces du même métal, aussi que de bronze, provenant du char et des harnachements, l'inventaire de la tombe contenait aussi quelques parures en métaux précieux. Il s'agit de fibules en argent et d'un splendide ornement en or qui devait très probablement servir de parure à une pièce de harnachement. L'ornement en or finit par une tête stylisée d'animal appartenant à la familles des bovidés et de petites proéminences coniques couvrent toute sa surface. De la même sépulture faisaient partie aussi une grande *sttula* en bronze, produite en Italie, et un vase à pied, spécifique aux Daces travaillé à la main et appartenant à la catégorie de luxe.

Le char avait été muni de quatre roues consolidées par de puissants placages en fer et dont le diamètre mesurait un mètre.

En son entier, l'inventaire funéraire situe la tombe princière dace de Cugir au I-er siècle a.n.e. Elle appartient, en toute probabilité, à un noble dace, maître de la cité et faisant partie de la cour du grand roi Burebista. C'est la première tombe de ce genre découverte jusqu'à présent en Transylvanie. On lui trouve des analogues dans d'autres zones de la Dacie où l'on connaît des tombes princières tumulaires postérieures ou contemporaines à celle de Cugir. À l'intérieur de beaucoup d'entre elles on a découvert des cottes de mailles et des casques en fer, ce qui permet à l'auteur de constater, à base des découvertes archéologiques, qu'allant à la guerre, les notabilités daces portaient souvent des cottes de mailles et des casques en fer, de même que toutes les armes connues dans l'antiquité.

L'inventaire du sépulcre de Cugir n'est pas encore réstauré en son entier. L'étude minutieuse de celui-ci permettra dans une large mesure à mieux connaître la culture matérielle et spirituelle des Daces aux temps du grand roi Burebista. C'est parmi les plus avancées civilisations de l'Europe antique non-comprises entre les frontières gréco-romaines que s'inscrit la civilisation dace.

Précis

The author presents a discovery he made in the autumn of 1979 at Cugir, Alba district. It is speaking about a Dacian princely cremation grave which had a rich inventory. The grave is placed in the very proximity of a fortified settlement of *dava* type where the diggings, led by the author, came to the third stage.

The settlement existence goes back to the Age of Bronze (Sighişoara — Wietenberg culture) and goes on in the first Age of Iron. In Dacian period, beginning with the 3rd century B.C. great planning works were undertook, artificial terraces were built and fortifications, earthen and stone walls, were erected. This Dacian settlement came to an end as the result of a violent fire caused by Daco-Roman wars after which it was no more inhabited.

By means of observations done on the occasion of diggings it could be stated precisely that, on the hill slope, a terrace 8 metres broad had been cut in the rock. On this terrace the funeral stake was built on which a splendid triumphal car was placed in which lay the defunct dressed in a sumptuous war costume consisting of an iron helmet of Greek type, a mail shirt, and as regards arms he had a long iron sword, a short dagger *sica* with a curved blade, a shield with edge and the catching part (*umbo*) made of iron too, and a spear with an iron end. In the grave there were also, besides a lot of iron and bronze pieces of the car, harnesses and some adornments of precious metals i.e. silver fibulae and a splendid golden ornament that very likely adorned a piece of harness. The golden adornment had a stylized bovine head and the entire surface covered by small conic prominences. In the grave were found too, a great *sttula* of bronze made in Italy and a Dacian vase hand made belonging to a luxury category.

The car had four wheels with strong iron plates, the diameter of a wheel being of one metre.

On basis of the whole funeral inventory the Dacian princely grave of Cugir dates back to the 1st century B.C. and has, in all probability, been the property of a noble Dacian, the master of the city, who belonged to the great king Burebista's Court. It is the first grave of that kind discovered until now in Transylvania. It has analogies in other areas of Dacia where tumular princely graves older than that of Cugir or contemporary with it are known. In many of such graves there were found armours of iron rings and metal helmets that enabled the author to conclude that on basis of archaeological discoveries many of the distinguished Dacians wore in action metal armours and helmets and were armed with all arms known in antiquity.

Grave inventory of Cugir is not completely restored. A detailed study of it will to a great extent contribute to a better knowledge of Dacians material and spiritual culture in Burebista's time. Dacian civilization was placed among the most advanced civilizations of ancient Europe, not included between Greco-Roman boundaries.

DESCOPERIRI DACICE ÎN CRIȘANA

SEVER DUMITRAȘCU

Ca peste tot în Dacia, pe pământurile provinciei românești din vestul Apusenilor, primele descoperiri dacice constă din podoabe de argint, cunoscute și păstrate, s-au făcut în secolul al XIX-lea¹: *Gura Văii* — 1850; *Marca* — 1854; *Moroda* — 1866 și cele două tezaure de la *Oradea* — 1885 și 1893.

După primul război mondial tezaurele dacice de podoabe de argint au fost pentru prima dată încadrate definitiv și organic civilizației și culturii dacice, în magistrala sinteză a lui V. Pârvan, *Getica*², unde marele învățat se oprește adeseori și la descoperirile din Crișana: *Gura Văii*, *Marca*, *Moroda*, *Oradea*. În felul acesta V. Pârvan scria, implicit, pentru prima dată și istoria dacilor de pe *Crișuri*, *Barcău*, *Ier* și *Crasna*, din provincia mărginită la sud de Mureș și la nord de Țara Oașului: *Crișana*.

În aceeași perioadă interbelică cercetările sînt continuate de arheologul D. Popescu³, adăugîndu-se noi date celor cunoscute din opera pârvaniană, atît tezaure de podoabe de argint, cît și tezaure monetare dacice.

După al doilea război mondial noile descoperiri și cercetări sînt înconunate de noi studii și lucrări de specialitate, prin cercetările aceluiași D. Popescu (1958)⁴ și apoi ale altor cercetători: O. Floca⁵ (1956), R. Florescu⁶ (1968), D. Berclu⁷ (1969), C. Preda⁸ (1973), K. Horedt (1973)⁹ și L. Mărghită (1976)¹⁰.

Impresionantul efort făcut de arheologia și istoriografia noastră pentru a cerceta istoria, civilizația și cultura dacilor în epoca lor clasică pentru cunoașterea ei în reala lumină a adevărului concret avînd la bază date literare și arheologice verificabile, poate fi ușor cunos-

cut pe plan general dacic, din cele două sinteze publicate de H. Daicoviciu (1972)¹¹ și I. H. Crișan (1977)¹².

În Crișana cercetările au urmărit în genere succesele obținute în restul teritoriului dacic, adîncindu-se atît cunoașterea civilizației și culturii dacice în epoca sa clasică cît și noile mari probleme ale thraco-dacologiei românești și europene contemporane: originea și formarea geto-dacilor de la stadiul lor indo-european, trecînd prin fazele tracică, traco-geto-dacică, dacică-clasică, bineînțeles și apoi, istoria, civilizația și cultura dacică, respectiv și gradual daco-romană în epoca romană și post-romană, pînă la trecerea întregului neam și popor geto-dacic în ființa poporului român — popor latin de origine daco-romană.

Pentru urmărirea acestei vaste problematice ce se întinde pe parcursul a aproape trei milenii, realizările politice și economice ale poporului nostru în anii socialismului au permis și edificat instituții științifice și culturale vi-guroase, o rețea de muzee, cercetători timeri și pregătiți și publicații de specialitate adecvate: Ziridava, la Muzeul Județean Arad, Crisia, la Muzeul Țării Crișurilor, Satu Mare, la Muzeul din Satu Mare și recent Acta Musei Porolissensis a Muzeului județean Sălaj, județ care cuprinde la vest de Meseș zona Șimleului-Silvaniei, locuită în epoca romană de dacia liberi neincorporați direct militar și politic Imperiului roman. În felul acesta în cunoașterea arheologică a Crișanei în antichitate s-au împletit cercetările efectuate în colaborare de cercetătorii locali cu cei care lucrează efectiv în institutele de cercetare din Cluj, București și Iași.

Stadiul actual al investigațiilor ne permite să cunoaștem, pe bază de săpături și cercetări, întrepătrunderea dintre comunitățile neolitice din Crișana și comunitățile *indoeuropene* ce vor domina aceste teritorii în epoca de trecere de la neolitic la epoca bronzului și apoi în epoca bronzului (Reinecke, Br. A—B) purtătorii culturii *Coțofeni*¹³ și cei ai culturii *Baden*¹⁴. Întîlnirea și interferența celor două grupuri de populații indoeuropene se va încheia în vestul României, în Crișana prin formarea comunităților protothracice purtătoare ale culturii *Otoman* (fazele I, II, III denotînd o mare stabilitate și continuitate în spațiu și timp).

În Crișana se află așezarea eponimă a purtătorilor culturii *Otoman*, tipică pentru aceste regiuni în perioadele timpurii și mijlocie a epocii bronzului (Br. A—B). Purtătorii culturii *Otoman* nu sînt însă singurii locuitori ai Crișanei în această vreme — spre miazănoapte

¹ Cf. S. Dumitrașcu, E. Molnar, *Tezaurul de podoabe de argint de la Săcălășdu Nou, județul Bihor, în „Crisia”, V, Oradea, 1975, p. 45.*

² V. Pârvan, *Getica*, p. 559.

³ D. Popescu, *Objets de parure geto-daces en argent*, în „Dacia” VII—VIII, 1937—1940, p. 183—202; idem, *Le trésor de monnaies (daces) de Tulgheș*, în „Dacia” IX—X, 1941—1944, p. 201—202.

⁴ Idem, *Le trésor dace de Sîncrăieni*, în „Dacia”, II, 1958, p. 158—206; Idem, *Tezaure de argint dacice* (I), în „Buletinul Monumentelor Istorice” XL, 4, 1971, p. 14—32; Idem, ibidem (II), în „Buletinul Monumentelor Istorice”, XLI, 1, 1972, p. 3—22.

⁵ O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice — tezaurele de la Sărăcsău și Șeica Mică, București, 1956, passim.*

⁶ R. Florescu, *Arta dacilor*, București, 1968, passim; R. Florescu, I. Mică, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București, 1979, p. 9—28.

⁷ D. Berclu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 234.

⁸ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, 484 p. LXXX pl.

⁹ K. Horedt, *Die dakische Silberfunde*, în „Dacia”, XVII, 1973, p. 127—167.

¹⁰ L. Mărghită, *Tezaure de argint dacice*, Catalog, MIRS, București, 1976, p. 5—71.

¹¹ H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, 414 p.

¹² I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, 531 p.

¹³ Cf. P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, pl. 1.

¹⁴ Cf. P. Roman, I. Nemeti, *Cultura Baden în România*, București, 1978.

cu întinderi și spre Maramureș ei se întrepatrund cu purtătorii culturii arheologice Su-ciul de Sus¹⁵, spre sud cu purtătorii culturii Periam, Pecica (Mureș)¹⁶, și spre răsărit cu purtătorii culturii Wietenberg (Sighișoara)¹⁷.

Săpăturile arheologice efectuate la Biharea și Cociuba Mare¹⁸ (jud. Bihor), alături de unele descoperiri mai vechi, au reușit să pună în valoare un aspect cultural ce se plasează cronologic la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei vârste a epocii fierului (Br C—D)¹⁹ cu legături și analogii în descoperirile contemporane („cimpuri de urne funerare“) din Oltenia și Banat (Balta Verde, Bobda, Cruceni, Cornuțel, Pecica, Arad-Gai, Sintana și Maramureș (Lăpuș). Este vremea unor importante prefaceri, caracterizate arheologic prin descoperirea a numeroase depozite de piese de bronz (unelte, arme, podoabe) M. Rusu (1972) remarcabil cunoscător al depozitelor de bronzuri din Transilvania caracteriza astfel această perioadă ce se încheie cu apariția în nord-vestul României a purtătorii culturii Ceramicii cu protuberanțe (paralelizată cu descoperirile analoage din nivelul Troia, VII, b. 2) „Programul remarcabil realizat de tracii nord-dunăreni este reflectat sugestiv de cultura materială în ansamblu pe care ei au creat-o în perioada cuprinsă între 1200 și 1000 î.e.n. Unul dintre factorii principali care au stat la baza acestui progres general a fost dezvoltarea impetuoasă a metalurgiei bronzului și a rolului deosebit de activ pe care l-a avut centrul metalurgic transilvănean pe plan european“²⁰. Din perioada mijlocie a primei vârste a epocii fierului (Hallstatt C) s-au făcut descoperiri la Biharea, Cociuba Mareș, Girișul de Criș, Rîpa²¹ (jud. Bihor). Sînt așezări cu o cultură materială ce-și găsește unele analogii în descoperirile de tip Basarabi din Banat și Oltenia, în care însă se individualizează *olăria tracică* specifică: vase mari bitronconice cu proeminente, străchini cu buza răsfrîntă spre interior (uneori fațetate) și vase-borcan, cu pereții drepecți ornamentați cu brîuri alveolate sau crestate și cu butoni. Acest vas va evolua apoi spre vasul-borcan dacic de epocă arhaică, clasică și de epocă romană, avînd o viață îndelungată și un rol specific, ce va permite — alături de ceașcă, de fructiere și chiupuri lucrate la roată — identificarea culturii dacice individualizate în și din grupul de descoperiri antice europene.

Cu excepția unei piese descoperită întîmplător la Salonta și a unor sporadice influențe resimțite în ceramică, în Crișana nu s-au făcut descoperiri scitice. În schimb, la Biharea²² a fost cercetat un nivel geto-dacic cu ceramică lucrată cu mîna de tipul descoperirilor Cernavodă — Murighiol — Enisala din Dobrogea, constînd din vase-borcan lucrate cu mîna cu pereții drepecți ornamentați cu brîuri în formă de ghirlandă și butoni, străchini și căni lucrate la roată.

În vestul și nord-vestul României, cum este îndeobște cunoscut, au pătruns în trei „pungi“ — zona Arad, pe Mureșul Inferior, zona Oradea Tărian pe Crișul Repede și în zona Carei (cu descoperirile de la Ciurmești²³, Curtuișeni, Pîșcolt²⁴) — celții²⁵.

Descoperirile arheologice de pînă acum dovedesc că celții nu pătrund spre est în depresiunile intramontane din vestul Apusenilor. Celții istorici (secolul II î.e.n.) se mențin însă în unele puncte ale Transilvaniei și Crișanei, ca putere politică, după cum ne-o dovedesc descoperirile mai vechi de la Apahida²⁶ și cele recente de la Biharea²⁷. Împotriva acestor celți își vor fortifica cetățile în zonele libere, dacii din Transilvania și Crișana, daci ce vor participa apoi ca forțe locale în războiul de eliberare de sub dominația celților dus de daci în prima parte a domniei regelui Burebista.

Poate nu întîmplător s-au ridicat în partea de vest a Munților Apuseni, la limita dintre zona montană și piemontană, de întîlnire cu Cimpia Română vestică o salbă de cetăți și așezări întărite dacice ce se întinde de la sud spre nord²⁸: Pecica — Berinda — Clit — Tășad — Oradea — Dealul Viilor — Săcălășău Nou — Marca-Tusa ? — Șimleul Silvaniei — Porolissum — Măgură — Stîrciu.

Harta cu descoperirile dacice clasice, din perioada Burebista — Decebal a fost îmbogățită cu noi și numeroase descoperiri. Au fost confirmate prin noi descoperiri și mai ales prin săpături sistematice vechile și cunoscutele puncte cu descoperiri dacice amintite la începutul acestor rînduri. La Moroda (jud. Arad) a fost descoperită și cercetată o așezare dacică de epocă romană²⁹, la Oradea a

²² Cercetări inedite

²³ M. Rusu, *Das keltische Furstengrab von Ciurmești in Rumänien*, 50 Ber R.G.K., 1969, Berlin, 1971, p. 267—300; Vl. Zirra, *Un cîmîtur celtic din nord-vestul României*, Baia Mare, 1967, passim.

²⁴ I. Nemeti, *Nord-vestul României din Hallstattul tirziu, pînă în Latene-ul mijlociu*, Cluj-Napoca, 1979, p. 1—22.

²⁵ Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latene in Rumänien in Dacia*, XV, 1971.

²⁶ Idem, *La Néropole Latène d'Apahida. Nouvelles considérations* în „Dacia“ XX, București, 1976, p. 129—165.

²⁷ S. Dumitrașcu, *Un atelier de olărie (Latene) descoperit la Biharea*, în „Sargetia“, XIV, Deva, 1979, p. 45—58.

²⁸ Idem, *Dacian fortifications in Crișana*, în „Thracodacica“, București, 1979, p. 259—264.

²⁹ S. Dumitrașcu, D. Mălăiescu, F. Dudaș, *Așezarea dacică de la Moroda din sec. II—IV e.n.* în „Lucrări Științifice“, IV, B, Oradea, 1970, p. 161—167.

¹⁵ T. Băder, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei, Cultura pretracică și tracică*, București, 1978, p. 62—73.

¹⁶ T. Soroceanu, *Considerații preliminare asupra ceramicii de tip Mureș*, în „Banatica“, IV, Reșița, 1977, p. 105—111.

¹⁷ N. Chidioșan, *Cultura Wietenberg la vest de Munții Apuseni*, Cluj 1979, p. 1—25.

¹⁸ Cercetări inedite.

¹⁹ Cf. S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București, 1970, p. 167—169.

²⁰ M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului*, Iași, 1972, p. 64.

²¹ Cercetări inedite

fost cercetată așezarea de la Salca³⁰ și s-a mai descoperit un al treilea tezaur de podoabe de argint și încă două așezări dacice, pe lângă cea de la Salca, în Dealul Viilor³¹ și în zona Sintion-Sere³² de epocă romană, aceasta din urmă în cartierul de vest al orașului. La Marca³³ (jud. Sălaj) a fost cercetată o cetate dacică. Repertoriul acestor descoperiri s-a îmbogățit cu noi tezaure de podoabe de argint: Oradea-Sere³⁴, Săcălășău Nou³⁵, Drăgești (jud. Bihor)³⁶, cu noi descoperiri de tezaure monetare dacice: Almaș³⁷, Feniș³⁸ și marele tezaur de la Silindia³⁹ (jud. Arad), Sinnicolau Român⁴⁰ (jud. Bihor) și Turulung (jud. Satu Mare)⁴¹; cu noi tezaure de monede romane republicane și de tipul *Dyrrhachium Apollonia*: Dieci⁴², Somoșches⁴³ (județul Arad), Talpa⁴⁴, Tășad⁴⁵ (jud. Bihor). Vechile descoperiri de ceramică dacică colectată în urma unor vechi săpături arheologice (Pecica) sau în urma construcțiilor edificare (Oradea-Salca) au fost verificate, cercetările continuate prin săpături sistematice efectuate în aceste așezări de M. Rusu la Oradea-Salca⁴⁶ și de I. H. Crișan la Pecica-Ziridava⁴⁷, și extinse la întreg teritoriul Crișanei: Berindia⁴⁸, Cladova⁴⁹, Clit⁵⁰, Zerindul Mic⁵¹ (jud.

Arad); Girișul de Criș⁵², Tășad⁵³, Săcălășău Nou⁵⁴ (jud. Bihor); Șimleul Silvaniei⁵⁵ (jud. Sălaj) și Orașul Nou⁵⁶ (jud. Satu Mare).

Astfel s-a conturat și consolidat rețeaua de așezări deschise (sate), așezări întărite (cu caracter oppidan), și cetăți dacice din Crișana, în situ-uri și materiale arheologice concrete numeroase ce dau înveliș material definitiv istoriei civilizației și culturii dacilor din vestul și nord-vestul României, ramură viguroasă a poporului geto-dac și parte a Daciei, a culturii și civilizației dacice unitare pe întreg spațiul locuit de acest popor în antichitate.

Cercetările începute cu ocazia studierii materialelor descoperite întimplător la Sintana-Arad, de către M. Macrea⁵⁷ și apoi a publicării lor de E. Dörner⁵⁸ au declanșat nu numai ridicarea unui lanț de probleme: întinderea graniței romane⁵⁹ spre vest și nord-vest în Crișana și Maramureș, raporturile dacilor liberi cu romanii⁶⁰ și romanizarea⁶¹ acestora, relațiile lor cu neamurile libere „barbare” dinspre vest și nord-vest — sarmații⁶² Iazygii și semenițele germanice; quazimarcomani, vandali⁶³ și

³⁰ N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un nou tezaur dacic de argint descoperit la Oradea*, în „Crisia”, III, 1973, p. 101—110.

³¹ T. Roșu, *Așezarea dacică din Dealul Viilor de la Oradea*, în „Crisia”, II, 1972, p. 116—118.

³² M. Rusu, V. Spioală, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea*, în „Materiale arheologice”, VIII, 1961, p. 159—163.

³³ S. Dumitrașcu, V. Lucăcel, *Cetatea dacică de la Marca*, Cluj-Napoca, 1974, p. 3—36.

³⁴ V. n. 30 supra.

³⁵ S. Dumitrașcu, E. Molnav, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălășău Nou, jud. Bihor*, în „Crisia”, v. 1975, p. 43—69.

³⁶ N. Chidioșan, Al. Sășianu, V. Beladan, *Tezaurul dacic de la Drăgești*, în „Crisia”, VIII, 1978, p. 28—50.

³⁷ E. Chirilă, N. Chidioșan, *Tezaurul de monede dacice de la Almaș*, în „Acta M. N.”, II, 1965, p. 111—118.

³⁸ E. Chirilă, I. Ordentlich, N. Chidioșan, *Tezaurul de monede dacice de la Feniș*, Oradea, 1967.

³⁹ E. Chirilă, N. Chidioșan, I. Ordentlich, N. Kiss, *Der Münzhort von Silindia*, Oradea, 1972, passim.

⁴⁰ S. Dumitrașcu, Al. Sășianu, *Tezaurul de monede dacice de la Sinnicolau Român (jud. Bihor)* în „Crisia”, VII, Oradea, 1977, p. 9—27.

⁴¹ T. Băder, *Tezaurul monetar cu imitații de tip Filip II descoperit la Turulung (jud. Satu Mare)*, în „Acta M. N.”, XII, 1975, p. 75—92.

⁴² Muzeul Țării Crișurilor, *Tezaur inedit*. Cf. n. 36 supra, pl. V.

⁴³ E. Chirilă, M. Barbu, *Tezaurul monetar de la Somoșches (Cermiș)*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 141—144.

⁴⁴ S. Dumitrașcu, *Așezări fortificate și cetăți dacice în partea de vest a Munților Apuseni*, în „Crisia”, II, Oradea, 1972, p. 128.

⁴⁵ Muzeul Țării Crișurilor, *Tezaur inedit*. Cf. n. 36 supra, pl. V.

⁴⁶ Vezi n. 32 supra.

⁴⁷ I. H. Crișan, „Ziridava”, Arad, 1978, 325 p + 130 pl.

⁴⁸ S. Dumitrașcu, I. Ordentlich, *Săpăturile arheologice de la Berindia*, în „Crisia”, III, 1973, p. 47—95.

⁴⁹ V. Boroneanț, *Considerații preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Cladova, comuna Păuliș, județul Arad*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 139—146, pl. 7—8.

⁵⁰ S. Dumitrașcu, *Cetățuia dacică de la Clit*, în „Lucrări științifice”, IV, Oradea, 1970, p. 147—160; Idem, *Dacké hradska v Clite*, în „Východoslovenský Pravek”, 2, Kosice, 1971, p. 31—49.

⁵¹ S. Dumitrașcu, N. Chidioșan, *Așezarea dacică de la Zerindul Mic, comuna Zerind (jud. Arad)*, în „Crisia”, VII, 1977, p. 46—52.

⁵² S. Dumitrașcu, L. Mărgăritan, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României din secolul III î.e.n. — II e.n.*, în „Sargetia”, VIII, Deva, 1971, p. 45—55, pl. I—II.

⁵³ N. Chidioșan, *Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1978 în satul Tășad, com. Drăgești, jud. Bihor*, în „Mat. Arh.”, Oradea, 1979, p. 85—91.

⁵⁴ Vezi nr. 44 supra.

⁵⁵ S. Dumitrașcu, I. Căbuz, *Descoperiri arheologice la Șimleul Silvaniei*, în „Lucrări științifice”, V, 1971, p. 25—30, pl. I—V. Săpături arheologice recente, efectuate de S. Matei — Zălau, cauza pentru informațiile ce ni le-a furnizat îi mulțumim și pe această cale.

⁵⁶ Săpături arheologice, Gh. Lazin — Satu Mare, căruia pentru informațiile ce ni le-a furnizat îi mulțumim și pe această cale.

⁵⁷ M. Macrea, *Dacii liberi în epoca romană*, în „Apulum”, VII, 1, 1968, p. 180—187.

⁵⁸ E. Dörner, *Römarzeitliche dakische Brandgräber aus Sintana — Arad, in Omagiu lui C. Daicoviciu*, București, 1960, p. 155—159.

⁵⁹ S. Dumitrașcu, *Contribuții la cunoașterea graniței de vest a Daciei romane*, în „Acta M. N.”, VI, Cluj, 1969, p. 483—493; Sz. Ferenczi, *Cu privire la apărarea hotarului de nord al Provinciilor Dacia, Satu Mare. Studii și Comunicări*, I, Oradea, 1968, p. 91—109; Idem, *Contribuții la problema Limes-ului de vest al Daciei* (III/3), în „Acta M. N.”, XI, 1974, p. 23—40; Idem, *Considerații asupra Limes-ului roman din Dacia de vest*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 125—139.

⁶⁰ Gh. Lazin, *Circulația monetară în nord-vestul României (sec. II—IV)* în Satu Mare, 1969, p. 111—120; Idem, *Circulația monetară în vestul României (sec. II—IV e.n.)* în „Aluta”, Sf. Gheorghe, 1970, p. 109—118; S. Dumitrașcu, *A existat un drum de la Aquincum (in Pannonia romană) la Porolissum (in Dacia romană) pe Crișul Repede*, în „Lucrări științifice”, VIII, Oradea, 1974, p. 8—12; T. Băder, *Descoperiri de „terra sigillata” în teritoriile situate la nord-vest de Dacia romană*, în „Sargetia”, XI—XII, 1974—1975, p. 269—276.

⁶¹ S. Dumitrașcu, *Romanizare, romanizare, romanizare*, în „Crisia”, VI, Oradea, 1974, p. 19—27.

⁶² E. Dörner, *Dacii și sarmații din secolele II—III e.n. în vestul României*, în „Apulum”, IX, 1971, p. 681—692.

⁶³ S. Dumitrașcu, *Dacii și neamurile germanice din nord-vestul Daciei*, în vol. „Semecentenarul P.C.R. în Bihor”, Oradea, 1971, p. 359—381.

gepizi⁶⁴ mai apoi în epoca romană târzie (romano-bizantină)⁶⁵ și descoperirea și cercetarea a numeroase⁶⁶ stațiuni arheologice care ne-au pus la îndemână un material arheologic concret, nebamuit. Este învelișul concret a istoriei dacilor liberi de epocă romană (sec. II-III e.n.) și post-romană sau romană târzie, romano-bizantină (sec. IV-VI e.n.). Cercetările și săpăturile sistematice au cuprins trei zone din Crișana: Cimpia Aradului cu descoperirile de la Ceala, Cicir⁶⁶ și Sîntana⁶⁷ (jud. Arad), în Bihor, pe Crișul Negru și pe Crișul Repede: Biharea, Cociuba Mare⁶⁸, Girișul de Criș, Rîpa, Tinca⁶⁹ (jud. Bihor) și în Cimpia Someșană: Medieșul Aurit⁷⁰ (în zona de contact cu Munții Oașului) și Lazuri (jud. Satu Mare)⁷¹.

Din aceste cercetări se cuvin subliniate cele de la Ceala, unde s-a descoperit un cuptor dacic de ars vase datat în epoca romană târzie și care dovedește dăinuirea comunității dacice și în epoca post-romană, vreme în care își păstrează elementele culturii sale tradiționale și cele romane acumulate prin contactul cu romanii, cu daco-romanii de pe Mureș, din Banat și din Munții Apuseni. La Sîntana se remarcă, de asemenea, prezența ceramicii romane cărămizii, învelișul material al legăturilor dacilor liberi cu lumea romană. De altfel, recent, s-au descoperit la Olari⁷² (jud. Arad) — o urnă de factură romană în care era incinerat un dac, localnic, și, la Cighid⁷³ (jud. Bihor) un chiup mare, cu guler și buzză fațetată de tipul celor lucrate în atelierele romane de la Micia⁷⁴.

La Biharea, în cunoscuta stațiune arheologică, în nivelul dacic de epocă romană, cera-

mica de factură provincială romană (castroane, oale, fructiere) pare-se lucrate pe loc, constituie o componentă egală cu celelalte două specii ceramice, olăria tradițională lucrată cu mîna (cești, vase-borcane ornate specific) și olăria de culoare cenușie lucrată la roată (chiupuri, oale, castroane, fructiere) dovedind legăturile trainice dintre lumea dacică romană provincială din Dacia romană și dacii liberi din jurul Provinciei Dacia.

În zona (fostă împădurită) de contact dintre Cimpia Someșană și Țara Oașului, la Medieșul Aurit⁷⁵ apare acum și se menține pînă în secolul IV e.n. ceramica *neagră zgrunțuroasă* (pe care o întîlnim și la Ceala-Arad pe Crișul Negru la Rîpa și Tinca) de factură romană provincială, lucrată la roată rapidă.

Placa turnantă a legăturilor naturale, etno-demografice, economico-sociale și culturale dintre daco-romani și dacii liberi de epocă romană și post-romană au fost Munții Apuseni ai Transilvaniei, în cazul celor patru provincii românești ardelen — Transilvania, Banat, Crișana și Maramureșul. Pentru Crișana — aflată în partea vestică a Munților Apuseni, prinsă la nord și la sud de Someș și Mureș, riuri care aveau cursul superior în Dacia romană și cel inferior la dacii liberi din vest și brăzdate de Crișul Alb și Repede curgînd pe cursul superior în Dacia romană și cu cel inferior la dacii liberi, aceste legături nu erau decît raporturi firești între ramuri ale aceleiași comunități. Zona urbană din estul Munților Apuseni — Micia, Apulum, Potaissa, Napoca, Porolissum — cu zone puternic romanizate și în mediul urban al Meseșului, a exercitat o influență permanentă și organică asupra lumii dacilor liberi din Crișana. Depresiunile intramontane din Crișana erau în acea vreme, ca și mai târziu, locul de unde comunitățile miniere romane din Munții Apuseni, se aprovizionau cu produse agricole, iar păstorii își duceau fireșc turmele în aceste locuri „la iernat” cum pare a se dovedi aproape peremptoriu cunoscuta inscripție de la Micia care pomeneste alături de alte trei (Apulum, Domnești — jud. Bistrița-Năsăud și Sînpaul, jud. Harghita) de aici mereu comentați — Conductores pascui et salinarum „arendatori” — arendași ai pășunilor și salinelor Daciei romane și a zonelor înrudite și învecinate⁷⁶.

⁶⁴ Idem, *Există cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov și tipul Presov în Crișana*, în „Studii și cercetări”, Bacău, 1974, p. 43—53.

⁶⁵ Idem, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în secolele II—IV e.n.* (I), în „Lucrări științifice”, II, Oradea, 1968, p. 239—256 și fig. 1.

⁶⁶ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cimpia Aradului*, în „Apulum”, VII, 1, Alba Iulia, 1968, p. 246—249.

⁶⁷ În anul 1979 săpăturile au fost reluate. Informații amabile din partea colegilor E. Dörner și M. Barbu cărora le mulțumim și pe această cale.

⁶⁸ S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului (I). Săpăturile de la Cociuba Mare, județul Bihor*, în „Crisia”, III, Oradea, 1973, p. 139—159.

⁶⁹ Idem, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului (I). Săpăturile arheologice de la Tinca-Rîpa, jud. Bihor*, în „Lucrări științifice”, VI, Oradea, 1972, p. 49—67.

⁷⁰ S. Dumitrașcu, T. Báder, *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în „Acta MN” IV, Cluj, 1967, p. 107—126; Idem, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Oradea, 1967; S. Dumitrașcu, *O locuință descoperită în stațiunea arheologică „Suculeu” de la „Medieșul Aurit”* în „Apulum”, X, Alba Iulia, 1972, p. 669—683.

⁷¹ Săpături Gh. Lazin — Satu Mare, cărui le mulțumim și pe această cale pentru această informație.

⁷² *Aradul permanent în istoria patriei*, București, 1978, p. 75.

⁷³ Muzeul Țării Crișurilor, Material inedit.
⁷⁴ Cf. D. Tudor, *Romanizarea Munteniei*, în „Apulum”, XII, 1974, p. 111—118; R. Popa, *Unitate și continuitate în perioada finală a etnogenezei poporului român*, în „Era socialistă”, LVI, 20, 1976, p. 40.

⁷⁵ R. Kenk, *Studien zum Beginn der jüngerer römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur*, in Ber RGK, 58, 1, Mainz, 1977, p. 361—362 confirmă atributiona etnică a acestei așezări dacilor liberi de epocă romană „dakischen Siedlung Medieșul Aurit bei Satu Mare”. Pentru prezența dacilor și mai spre vest, alături de cele 60 de puncte cunoscute din studiile lui M. Párducz și Z. Visy, vezi recentele descoperiri de la Hajduböszörmény, Balmaz-ujváros, Biharkeresztes cu două puncte: *Nagyfarkas domb* și *Toldi útfél* și la *Berekbőszörmény* la M.I. Neppér Trouvailles daciques de Biharkeresztes-Toldi, în Debreceni Déri Múzeum Evkönyve, 1969—1970, Debrecin, 1972, p. 67—88.

⁷⁶ N. Gostar, *Vechimea elementului roman la răsarit de Carpați*, în „Era socialistă” LIX, 6, 1979, p. 36.

Descoperirile de la Biharea⁷⁷ din secolele II—III/IV e.n., a celor de la Medieșul Aurit⁷⁸ din secolele II/III—IV e.n. li se adaugă cele din sec. IV e.n., de epocă postromană, fibulele romane cu capete de ceapă de tip paleocreștin de la Micia, Cadea, Cheșereu, Oradea⁷⁹ ce dovedesc atât prezența populației autohtone în noile împrejurări, legăturile ei cu lumea romană, dunăreană, romană țirzie, cât și creștinarea acestei populații, factor de unitate a populației de limbă latină de pe vechea vatră dacică care o deosebește de toți migratorii, care în afara germanicilor arieni, nu s-a creștinat decât târziu în secolele IX—XI.

La Biharea⁸⁰ a fost recent descoperit și studiat un nivel autohton, daco-roman, datînd din secolele V—VI e.n. cu ceramica lucrată la roata rapidă, negricioasă și cenușie-negricioasă zgrunțuroasă, continuînd-o pe cea provincială romană din secolele II—IV e.n. dar avînd aspectul specific epocii romane-tîrzii romano-bizantine. Analogii ale ei se află în descoperirile de la Florești⁸¹ (lingă Cluj-Napoca) și de la Sînmiclăuș⁸² (lingă Apulum — Alba Iulia). Din descoperirea de la Biharea lipsește ceramica stampată specific gepidă și ceramica lucrată cu mîna, slavă, de tip Praga. Olăria de la Biharea își găsește analogii în aria cultural-istorică a vestigiilor de tipul Ipotești-Ciurel-Cindești-Bratei-Costișă-Botoșana, atribuită, de toți cercetătorii care au studiat-o, populației daco-romane⁸³.

Materialul arheologic concret descoperit în Crișana dovedește prezența și continuitatea neîntreruptă a pînzei de populație autohtonă dacică în Dacia preromană, a dacilor liberi de epocă romană și post-romană, romanizarea acestei populații și dezvoltarea sincronă a civilizației și culturii sale cu a întregii populații a Daciei, a Daco-Romaniei mai apoi.

Aceste descoperiri confirmă, ca peste tot în Dacia, cercetările istorice, arheologice, lingvistice, paleo-etnografice și azi „nimeni nu se îndoieste că geto-dacii (din provincia și din afara ei) au trecut în totalitate în ființa bio-

logică a poporului român”⁸⁴. Astfel Crisia devine Crișana, geto-dacii din Crișana, ca peste tot în teritoriul vechii Dacie se romanizează, devin români în Dacia, Romania, care devine România.

Descoperirile arheologice din Crișana, rezultatul trudei atîtor învățați și cercetători mai tineri⁸⁵ vin să se adauge celor din întreaga Dacie și să întărească autohtonă, originea daco-romană și continuitatea dacilor — daco-romanilor — românilor⁸⁶ în unica și propria lor patrie — România.

Résumé

Ayant jeté un coup d'oeil rapide sur les vestiges daces découverts avant la deuxième guerre mondiale dans la province roumaine de Crișana, située à l'ouest des Alpes de Transylvanie, l'auteur s'emploie à étudier les recherches systématiques entreprises par l'archéologie roumaine au cours des trente dernières années.

En Crișana, les fouilles ont eu pour but l'approfondissement des connaissances sur la civilisation et la culture dace pendant l'époque classique, de même que les nouveaux et grands problèmes de la tracodacologie roumaine et européenne contemporaine : l'origine, la formation et l'évolution des géto-daces en partant de leur stade indo-européen, passant par les phases thrace, thraco-géto-dace, géto-dace classique et puis après l'histoire, la civilisation et la culture dace, qui deviennent graduellement daco-romaines à l'époque romaine et postromaine, jusqu'à la transformation des peuplades géto-daces toutes entières dans le peuple roumain — peuple latin d'origine daco-romaine.

L'auteur analyse à la fin les vestiges daces et romains découverts dans les Alpes de Transylvanie, plaque-tournante des liaisons naturelles ethno-démographiques, économiques, sociales et culturelles qui existèrent pendant l'époque romaine et postromaine entre les daco-romains de la zone urbaine située à l'est des Alpes transylvains (Micia, Apulum, Potișsa, Napoca et Porolissum) et les daces libres vivant à l'ouest de ces montagnes, en Crișana, liaisons de la plus grande importance pour la compréhension du processus de romanisation des communautés autochtones d'où proviendront jusqu'à la fin les moitiés, c'est à dire surtout les montagnards — mais aussi les roumains en général — qui vivent dans les Alpes de Transylvanie et dans les régions avoisinantes.

⁸⁴ M. Babeș, D. Slușanschi, *Cu privire la formarea poporului și a limbii române*, în „Era socialistă” LVIII, 12, 1978, p. 35.

⁸⁵ Aducem și pe această cale mulțumirile noastre tuturor cercetătorilor din București, Cluj-Napoca și Iași de ale căror studii ne-am folosit mereu în cercetările noastre din Crișana, tuturor muzeografilor și, nu în ultimul rînd, colegilor de la muzeele din Arad : M. Zdroba, M. Barbu, din Oradea ; D. Ignat, N. Chidioșan, din Zalău ; V. Lucăcel, St. Matei, din Carei ; I. Németh, din Satu Mare ; Gh. Lăzin, T. Băder.

⁸⁶ S. Dumitrașcu, *Ceramică românească descoperită în Crișana (secolul VIII—XI)* în „Crisia”, VIII, Oradea, 1978, p. 51—113, Cf. și idem, *Romanica (I)* în „Crisia”, IX, Oradea, 1979, p. 89, 145.

⁷⁷ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice dacice din epoca romană la Biharea*, în „Ziridava” XI, 1979, p. 195—214.

⁷⁸ Cf. pentru întreaga problemă S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, Cluj, 1972 (Teză de doctorat) și idem, ibidem, București, 1978 (rezumatul tezei de doctorat).

⁷⁹ S. Dumitrașcu, *Fibule romane de tipul cu „Capete de ceapă” descoperite în Crișana*, în „Crisia”, VI, 1976, p. 35—60.

⁸⁰ Idem, *Descoperiri arheologice din secolele V—VI, e.n. de la Biharea*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 81—100.

⁸¹ H. Daicoviciu, în *Istoria Clujului*, Cluj, p. 52.

⁸² Gh. Anghel, M. Blăjan, *Săpăturile arheologice de la Sînmiclăuș (com. Șona, județul Alba)* în „Apulum”, XV, 1977, p. 288—297.

⁸³ Cf. S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 63—98 ; P. Roman, S. Ferche, *Cercetările de la Ipotești (Jud. Olț) (Observații asupra culturii materiale autohtone din secolul al VI-lea e.n. în Muntenia)*, în „SCIVA”, 29, 1, București, 1978, p. 73—93.

Précis

The author briefly presents the Dacian discoveries in Crișana, a Romanian province on the western part of the Apuseni Mountains. After reviewing the discoveries made prior to the Second World War, the author shows the Romanian systematic archaeological researches done in the last three decades.

In Crișana, researches aimed at deepening the knowledge of Dacian civilization and culture in their classic period as well as at the new great problems of the Romanian and contemporary European Thraco-Dacology i.e.: Geto-Dacians origin, formation and evolution from their Indo-European stage, going through Tracian, Thraco-Geto-Dacian and classic Geto-Dacian steps and then, Dacian history, civilization and culture, up to the coming into being of the Romanian people — a Latin people of Daco-Roman origin.

The author emphasized the Dacian and Roman discoveries in the Apuseni Mountains of Transylvania, a proof of the natural ethno-demographic, economic-social and cultural relationship between Daco-Romans from the urban area of the eastern part of the Apuseni (Micia, Apulum, Potaissa, Napoca, Porolissum) and the free Dacians of the Roman and post-Roman epoch from the western part of the Apuseni, in Crișana. These connexions are important for understanding the Romanization process of native communities that in the course of time become „Moți” the Romanians from the region of the Apuseni Mountains and the neighbouring districts.

VESTIGIILE CETĂȚILOR DACICE DE LA GRĂDIȘTEA MUNCELULUI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHIVISTICE DIN ANII 1803—1805

AL. MATEI

Dacă am ajuns astăzi să cunoaștem bine locul pe care l-au ocupat și rolul pe care l-au jucat în istoria dacilor cetățile din Munții Orăștiei¹ de-a lungul a câteva secole — devenite încă sub marea Burebista chiar centru al statului dac — aceasta o datorăm în pri-

mul rînd săpăturilor arheologice sistematice efectuate în secolul nostru din inițiativa profesorului clujean Dimitrie M. Teodorescu², săpături continuate sub conducerea academiciului Constantin Daicoviciu și, apoi, a profesorului Hadrian Daicoviciu, prin cercetările desfășurate îndeosebi în deceniile șase și șapte³. Această operă științifică este îndeobște bine cunoscută în prezent, atât specialiștilor cît și publicului larg, prin numărul tot mai mare de studii și lucrări de specialitate și de popularizare consacrate centrului vieții politice a dacilor⁴. Mai puțin cunoscut este, însă, faptul că iniția semnalare, larg atestată documentar, asupra cetăților de la Grădiștea Muncelului a avut loc în primii ani ai veacului al XIX-lea. De aceea, începutul secolului respectiv poate fi considerat — dacă noi cercetări arhivistice (nu arheologice) nu vor scoate la iveală o altă dată — momentul redescoperirii pentru lumea științifică a așezărilor dacice din Munții Orăștiei. Și, din fericire, istoria acestei redescoperiri este bine reprezentată în documentele arhivistice din anii 1803—1805, dintre care multe se găsesc în arhivele clujene.

Fixînd momentul redescoperirii cetăților dacice la începutul veacului trecut, nu vrem să se înțeleagă că vestigiile acestora nu erau cunoscute și mai înainte. Dimpotrivă, populația băștinașă, românii, care au locuit neîntrerupt în preajma lor, le-au păstrat în amintire, iar cu trecerea timpului le-au proiectat în legendă⁵. Însuși numele dat acelor locuri — acela de *Grădiște=loc cu ruine, loc al cetății* — este o dovadă în acest sens. De la această populație au aflat, desigur, și străinii despre existența acelor ruine și urme dacice și romane — evul mediu reluînd masiv tradiția română — așa cum ne-o dovedesc și însemnările

² D. M. Teodorescu, *Cercetări arheologice în Munții Hunedoarei*, Cluj, 1923; Idem, *Cetea dacă de la Costești*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania”, 1929, p. 265—292 etc.

³ Cf. Rapoartele preliminare asupra săpăturilor efectuate în Munții Orăștiei, publicate în „Studii și cercetări de istorie veche” (SCIV), începînd cu volumul I (1950), și în „Materiale și cercetări arheologice”, începînd cu volumul III (1957).

⁴ În afara studiilor și lucrărilor citate, mai amintim: C. Daicoviciu, *Insemnări despre Dacia (dacii)*, apărute începînd din 1955 în revista „Steaua” (rubrică preluată și continuată, pînă în prezent de H. Daicoviciu); Idem, *Dacii din Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac*, în „Studii și cercetări științifice Cluj” I (1950), f. 2, p. 111—126; Idem, *Noi contribuții la problema statului dac*, în SCIV, VI (1955), p. 47—60; Idem, *Cetea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954; I. I. Russu, *Dacogetii din Dacia romană*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 35—56; H. Daicoviciu, *Date și probleme noi cu privire la dacii din Munții Orăștiei*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV (1959), fasc. 1, Historia, p. 7—21; I. Berciu și Al. Popa, *Depozitul de unelte dacice de pe muntele Strimbu de lângă Grădiștea Muncelului*, în SCIV, XIV (1963), p. 151—161; I. H. Crișan, *O trusă medicală descoperită la Grădiștea Muncelului în Istoria medicinei. Studii și cercetări*, București, 1957, p. 45—56; H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965; Idem *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj-Napoca, 1972; I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977.

⁵ C. Daicoviciu-Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 67—68.

¹ Informații referitoare la așezările și cetățile dacice din această zonă se găsesc, printre altele, în următoarele lucrări: C. Daicoviciu-Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei. Cercetări de istorie veche*, București, 1951; C. Daicoviciu-H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, ed. a 2-a, 1962; S. Jakó, *Cercetări arheologice la Cetea Grădiștea Muncelului în anii 1803—1804. (Contribuții la istoria arheologiei din țara noastră)*, în „Acta Musei Napocensis” (Acta MN), III (1966), p. 103—120; C. Daicoviciu, *Dacia*, Cluj, 1973; *Căldători străini despre țările române*, Volumele I și V, București, 1968, 1973.

citorva învățați din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Primul de la care avem o interesantă relatare este Stephan Taurinus, care, la 1519, scria următoarele referindu-se la „capitala lui Decebal, regele de odinioară al dacilor” : „Zarmis»/respectiv : Sarmizegetusa/oraș foarte mare și odinioară strălucită capitală a regelui de demult al dacilor Decebal, în cele din urmă, după ce acesta a fost învins, a ajuns colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia; acum e numită de locuitori Verhel /Grădiște/, adică locul cetății”. Aceste precizări, ca și alte amănunte legate de identificarea vechii capitale Dacice, le-a aflat — adaugă Taurinus — de la Ioan Mezerzius care le-a stabilit „atunci cînd, în anii din urmă, explora ruinele amintitului oraș antic”⁶. Aserțiune confirmată, peste alte trei decenii, și de Anton Verancsics : „Streul /este/ foarte cunoscut prin tezaurul lui Decebal, regele dacilor, și prin Sarmizegetusa, odinioară capitala sa, acum numită Grădiște, adică «locul cetății»”⁷. Drept mărturie ale răspîndirii cunoștințelor dobîndite, în secolul al XVI-lea, asupra cetăților dacice din această zonă a țării se oferă și însemnările rămase de la alți doi învățați ai vremii : Georg Reicherstorffer la 1550⁸ și Gaspar Heltai la 1575⁹, care vorbesc în același sens și în deplină cunoștință despre ruinele cetăților dacice, despre Sarmizegetusa, capitala lui Decebal. Sau, în veacul următor, David Fröllich, care, descriind Hunedoara pe la 1639, preciza că aceasta a fost clădită „aproape de ruinele Ulpiei Traiane sau Sarmizegetusa, odinioară oraș strălucit și foarte întins”¹⁰.

Tot de la aceeași populație vor afla, așa cum o dovedesc cu prisosință documentele noastre, autoritățile austriece — înstăpînite de peste un secol în Transilvania — despre existența „comorilor” din Munții Orăștiei, determinîndu-le să porceadă la săpături pentru descoperirea acelor comori. Respectivetele săpături — fiind făcute de străini, mai puțin in-

teresați de valoarea documentar-istorică și mai puțin cunoscători ai lumii pe care o reprezentau vestigiile ce li se derulau sub ochi, minăți fiind în primul rînd de interese economice, mărturisite de altfel — aveau să înceteze, să fie sistate de către autoritățile austriece, după ce investigațiile întreprinse își dovediseră, din punctul lor de vedere, ineficiența. Pentru noi, însă, ele rămîn importante : acestea sînt *primele săpături efectuate în străvechiul centru al statului dac, Sarmizegetusa*, care, deși n-au atras cercuri prea largi ale lumii științifice a vremii și n-au dus la dezvăluirea originii și numelui cetăților respective, vor marca un moment de seamă în istoria științei din țara noastră, angajată apoi în descifrarea tainelor acelor vestigii impunătoare.

Asupra felului în care au evoluat lucrările, ca și despre informațiile și datele obținute în cei doi ani cit au durat săpăturile și asupra concluziilor desprinse lăsăm să vorbească, în continuare, documentele, textul acestora fiind, adesea, mai expresiv și edificator pentru cele afirmate anterior decît orice explicații sau precizări pe care le-ar putea aduce astăzi cineva. E de la sine înțeles că o vom face selectiv, dat fiind atît numărul foarte mare al documentelor ce ne stau aslăzi la îndemînă — dintre care unele au și fost publicate pînă în prezent¹¹ — cit și spațiul tipografic de care putem uza. Cu toate acestea, textele selectate și prezentate în succesiunea cronologică sînt, credem, suficiente pentru a ajuta la formarea unei imagini asupra a ceea ce au însemnat săpăturile întreprinse în anii 1803—1804 pentru știința istorică din țara noastră, respectiv pentru sporirea cunoștințelor noastre despre aceste cetăți dacice și rolul jucat de ele în viața străbunilor noștri daci și romani. Deoarece, cu toate erorile — și, din păcate, se întîlnesc destule și în textele selectate cu acest prilej¹² — săpăturile arheologice efectuate în anii 1803—1804 adaugă cunoștințe noi asupra cetăților de la Grădiștea Muncelului. Primul dintre documentele din care extragem un fragment este raportul procuratorului domenal Paul Török înaintat de acesta Tezaurariatului minier al Transilvaniei,

⁶ St. Taurinus, *Index Abecedarius*, Viena, 1519, p. 469—470. Cf. *Căldători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 161.

⁷ A. Verancsics, *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transilvaniae* /1549/, Cf. *Căldători... I*, p. 410.

⁸ „În partea de miazăzi a acestei regiuni la sud de Orăștie mai apar încă, și sînt călcate în picioare, vasele temelii ale unui oraș ce se întinde foarte departe și se văd pereții năruți ai clădirilor. Locul se numește Varheli Grădiște ceea ce înseamnă : locul orașului cetății. Aici aproape în fiecare zi poți să întîlnești români care răscolește mormanele de dărmături și scot la iveală din măruntalele pămîntului pietre scumpe probabil pietre gravate : geme și camee și medalii ațut de aur, cit și de argint și felurite alte monumente antice (...) Marele oraș, precum zic a fost capitala vestită a regelui dacilor Decebal și, după înfrîngerea sa, a fost numit Colonia Ulpia Traiana, Augusta Dacia”. G. Reicherstorffer, *Chorographia Transilvaniae quae Dacia olim appellata altiarumque provinciarum et regionum succincta descriptio et explicatio*, Viena, 1550, p. 14—15. Cf. *Căldători... I*, p. 223.

⁹ „Nu departe de Orăștie se afla în munte un oraș frumos, ale cărui fundamente se mai păstrează toate. Incinta acestuia era și ea din piatră clopită”, S. Jakó, *op. cit.*, p. 105.

¹⁰ D. Fröllich, *Medulla Geographiae practica, Peregrinantium Imprimis usui deinde Historiarum et rerum hoc tempore bellicosissimo gestarum generandarumque cognitioni accommodata...* Tapis Barthephibus, Anno 1639, p. 376. Cf. *Căldători... V*, București, 1973, p. 53. După mențiunea lui David Fröllich timp de peste un secol și jumătate se așterne din nou tăcerea asupra ruinelor cetăților dacice.

¹¹ S. Jakó, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anul 1803 în anexă 5 documente*, în ActaMN V (1968), p. 434—443 ; Idem, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anii 1803—1804 cu 42 anexe documentare* în ActaMN, VIII (1971), p. 439—455 ; IX (1972), p. 587—602 ; X (1973), p. 615—640 ; R. Ardevan, *Incă un document despre primele cercetări arheologice de la Grădiștea Muncelului, în Ștefan Metsa la 85 de ani. Studii și documente arhivistice*, Cluj-Napoca, 1977, p. 221—223 (Din publicațiile Arhivelor Statului Cluj-Napoca, nr. 2 (8)).

¹² Amendarea erorilor respective lăsăm s-o facă arheologii epocii respective, așa cum de altfel au și făcut-o într-o bună măsură și pînă în prezent.

la 4 iulie 1803, în legătură cu investigațiile făcute pînă atunci la Grădiște: „După ce, în ziua întâia a lunii curente, pentru ultima oară în această chestiune, am făcut un drum în munți, mi s-a dezvăluit privirii pe muntele Muncel, în locul numit Grădiște, un spectacol măreț și un monument al antichității încă nepomenit niciodată în istoria patriei. În acel loc, care se află în munți la circa cinci mii de acest tirg (Orăștie?) și a căru lungime se întinde cale de trei ceasuri de mers, iar lățimea în partea de sus — care de ambele părți coboară în văi de riuri ce curg — măsoară o lungime de un ceas de mers, iar în partea de jos se sfîrșește în unghi între acele două riuri, în acel loc — spunem — se văd ruinele unui oraș și a unei fortificații mari și vechi. Șanțurile cetății și pietrele fasonate căzute din zid și coloanele dărmate ale porților zac de-a valma, iar toate împrejurimile sînt acoperite de păduri foarte vechi, foarte întinse și foarte înalte de fagi. În orice parte a acestui loc s-ar face vreo săpătură, vestigiile antichității s-ar înfățișa prin resturi de cărămizi solide, prin țigle și prin alte sfărîmături triste. Ba chiar arborii zmulși de vînt din pămînt scot cu rădăcinile lor bucăți ruginite de fier, după cum, chiar în prezența mea, un român a găsit o bucată dintr-o agrafă de argint aflată între rădăcinile unui arbore astfel prăbușit.

Nu am izbutit să observ — continuă autorul raportului — nici o inscripție de piatră, de unde să reiasă numele acestei cetăți și neamul acestei colonii. Cu siguranță s-au descoperit întîmplător, reprezentate pe o cărămidă, litere latine inversate, imprimate clar în pasta moale, care spun asta: PER SCO RILO, ceea ce poate fi numele cărămidarului și ceea ce, coroborat cu literele de pe monede, simultan, dovedesc că poporul roman îmbogățit cu cultura greacă și-a fixat cîndva o așezare a sa aici și că a dat chiar aici splendide dovezi ale civilizației sale¹³. În acest caz ca și în documentele următoare, ne interesează acum în primul rînd noutățile, informațiile și datele noi ce se aduc pentru știință, și mai puțin erorile — repetăm: nu puține — pe care le fac autorii rapoartelor respective în interpretarea descoperirilor făcute în Munții Orăștiei.

Uimirii din acest raport și regretului de a nu fi putut stabili numele cetății și a neamului coloniei — ce e drept, urmele descrise și inscripția descoperită nu erau romane, cum vor dovedi, pînă la urmă oamenii de știință români, ci dacice, și una și cealaltă — alăturăm amănunte cuprinse în raportul înaintat de Bernhard Aigler, la 16 august 1803, administrației domeniului Hunedoara, chiar din Grădiștea Muncelului: „Din 1 pînă la 5 ale lunii curente s-a continuat cu săpătura în zona unei clădiri care din cîte am observat după ruine ar putea fi lungă de aproximativ 12 stînjeni și lată de 8 stînjeni, și a cărei poziție — așa

cum s-a arătat în raportul precedent — se află pe panta de sud a dealului, sub zidul circular des pomenit aici în această zonă s-a făcut cercetarea în 18 locuri, deci în puncte la mică distanță unul de altul, de această parte pînă la solul de atunci*, care aici este la 4 pînă la 7 picioare sub nivelul actual. Aici s-au dezgropat lucruri cu totul lipsite de importanță ca: o mulțime de cioburi de vase din pămînt, bucăți de țevi de lut ars, care au diametrul de 4 pînă la 5 țoli, sedimente groase de zgură, cîteva bucăți de sticlă albastră, carbune și altele asemenea. Lucrurile cele mai demne de atenție sînt aici multe plăci de piatră groase de aproximativ 8 țoli, late de circa 2 picioare și lungi de 5 pînă la 6 picioare dezvelite aici, făcute din piatră masivă de gresie foarte bine prelucrată. Diversitatea poziției lor în raport cu direcția, dispersarea și adîncimea la care se găsesc, cîteva porțiuni foarte subrede ale zidului descoperit, chiar nivelul actual sesizat aici — foarte înalt și întreprupt cu mai multe adîncituri aflate tocmai acolo — lasă să se presupună, cu multă verosimilitate, că acest loc a suferit cîndva un puternic șoc¹⁴.

Un alt raport, din 26 august 1803, conține, aprecieri asupra fortificațiilor din jurul Grădiștei Muncelului: „9. Trebuie să spun că, potrivit observațiilor mele, probabil că a fost specific științei militare și practicii din antichitate ceea ce consta din aceea că s-ar spune că fortificațiile amintite astfel au fost așezate în locurile alese, încît din cetatea situată la Fețele Albe să se poată observa cu ușurință atît cetatea de la Grădiștea, cît și, mai ales, mare parte din drumul de picior care duce la locul Grădiște, în munți, și din calea de la Grădiște spre satele mai îndepărtate de lîngă riul Apa Orașului, și chiar să permită supravegherea în terenul Luncani, tot așa precum cei aflați într-o anumită poziție în cetatea Piatra Roșie să poată vedea cu ochii liberi chiar cetatea Devei, pe vale, coborînd pe riul Boșorod, și tot așa să țină sub supraveghere mai multe locuri învecinate de pe malul stîng al Sargetiei (...)

11. Vestigiile ruinate ale Sarmizegethusei sau Ulpiei Traiane sînt numite în chip comun de români Grădiște, și tot așa alte locuri unde odinioară a existat vreun oraș, iar pe urmă a trebuit să dispară; astfel poate fi luat un argument, nu deosebit de aceasta, din această denumire de Grădiște pentru două locuri, pentru aceea că și în aceste locuri muntoase au existat cîteva orașe însemnate, ruinate de soarta vremurilor nefavorabile.

12. Din darea mea de seamă trimisă în ziua a 4-a a tocmai trecutei luni iulie și adnotată, și din cărămida incizată grosolan cu litere latine inverse cu această inscripție PER SCORILLO, ca și din monedele antice grecești de aur cu inscripția pomenită, se

* N. A. vechiul nivel de călcare.

¹³ Arh. St. Cluj-Napoca, fond cit. nr. 3534/1803, Vezi și S. Jakó *op. cit.*, p. 442—443.

¹⁴ Arh. St. Cluj-Napoca, fond Tezaurariatul minier al Transilvaniei, nr. 2381/1803. Vezi și S. Jakó, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anii 1803—1804*, în Acta MN V (1968), p. 434—436.

pare că rezultă concluzia că poporul roman, după ce a pus mina pe vreun tezaur de-al grecilor, a fondat această colonie a noastră și a trebuit apoi să o părăsească împreună cu aurul. Acești locuitori români din apropiere păstrează o tradiție nesigură ca origine, spunând că locul Grădiște de pe Muncel și acea cetate s-ar lega de Regele Alb (Krâjje Alb), deci regele Albaniei.

Dar aceste păreri valorează doar atât cât pot valora prin ele însele, eu avind intenția să fiu în stare să explic originea și numele acestei colonii, zeii ei, templele și cultul, stăruirile constitutive și clasele sociale, magistraturile de stat, obiceiurile și datinile urmărite din aceste rituri, am încercat tot ceea ce stătea în puterile mele, dar nu am putut ajunge acolo ca, fie de pe vreo piatră sau cărămidă, fie de pe vreun alt obiect din cele pomenite mai sus, să pot afla ceva observându-le mai mult¹⁵.

Cîteva informații privind activitatea depusă în anul următor la Grădiștea Muncelului sînt conținute în raportul lui Iosif Molitor și Ludovic Barta din 23 iunie 1804: „În această săptămînă au fost găsiți de către doi oameni de rînd de-ai comandamentului imperial militar de siguranță de aici 2 ducați cosoni, la o palmă adîncime în pămîntul deja cu mult înainte excavat, care ducați au fost trimiși imediat, de către ofițerul imperial care comandă aici, căpitanului imperial, domnului von Spleny. Și deoarece delegația imperială de aici abia mai apoi a aflat despre asta, onorata administrație a făcut imediat următoarea întrebare: dacă cîinstul domn ofițer de siguranță von Milanese este împuternicit să îngăduie celor de rînd (cetățenilor) să facă la voia lor căutări și să ducă ducații sau comorile găsite autorităților superioare fără a mai da de știre delegației imperiale pentru săpături aflate aici ?

Altminteri, delegația imperială a adus îndată trei mineri și a ridicat o mică spălătorie (de minereu) și pune ca pămîntul excavat să fie spălat. În alte locuri, ea a continuat jgheburile începute și a găsit buciile de fier, lut și os trimise sub nr. 1, 2, 3; iar spre răsărit a găsit intrarea într-o pivniță, care era construită din mari blocuri pătrate de piatră; și undeu mai nimic altceva de văzut decît că era o clădire solidă și prevăzută cu o poartă dublă¹⁶. Raportul din 15 septembrie 1804 al celorlalte adaugă noi date la cele cunoscute: „În această săptămînă au fost dezvelite clădirile descoperite înspre sud, în suburbie, și acum sînt vizibile în acel loc, în afara clădirii rotunde, cinci camere, dintre care două sînt bine pavate și, cum s-au găsit fragmente de boltă căzute de-a valma printre pereți, vor fi fost și boltite. Ele sînt și acum

prevăzute cu 5 guri de foc, dintre care 2 laterale și înegrite cu totul de foc. Aceste două camere, care sînt păstrate, erau pline cu țigle din lut ars, cu cioburi groase, fragmente prăbușite din boltă, iar înăuntru s-au găsit o jumătate de tirnăcop, o bucată dintr-un ceaun de fier sau dintr-un jgheab împreună cu cîteva cuie.

Într-o alta s-au găsit 3 pietre patrulatere cu o pereche de litere, pe una sînt două litere MN, pe alta JN, pe a treia aceste litere, abia lizibile . În a patra încăpere s-au descoperit o mică bucată de țevă din lut și o piatră de gresie patrulateră, lată de 1½ palmă, pe care, în partea inferioară, se pot abia distinge încă un cap cu cordeluță, barbă înspicată și coif, iar mai la stînga două coase, lîngă aceste semne și mai departe la dreapta o rozetă.

La poarta descoperită în suburbie (la marginea orașului) spre răsărit, unde se îndreaptă zidul clădirii patrulatere descoperite s-au găsit o balama de piatră, o bucată de fier în forma unei jumătăți de glonț și un pumnal mic, lîngă multe bucăți de piatră de gresie ce zac și mai departe spre vale, probabil folosite la apeduct, căci canalul dezvelit — parte între zidurile orașului și parte în afara lor — dispăre în afara orașului înspre sud, nu departe de clădirea descoperită fără a mai putea fi găsită nici o urmă a lui, așa că această dezvelire, care se execută la o adîncime de 2 stînjini în pămînt, s-a făcut și oamenii au fost folosiți în totalitate la dezvelirea clădirii sus-pomenite.

Dintre anticitățile descoperite în această săptămînă, vor fi trimise (...) următoarele: o jumătate de tirnăcop sau sapă, o bucată dintr-o țevă mică de lut, o bucată de fier în forma unei jumătăți de proiectil, un pumnal mic, o bucată dintr-un ceaun sau un jgheab de fier, pe lîngă ducații „koson“ găsiți în 8 ale lunii trecute la spălător (steam?) și păstrați pînă la primirea ordinului de sus¹⁷.

Rapoartelor săptămînale de mai înainte le alăturăm, în încheiere, o dare de seamă din 26 iunie 1805, întocmită de maiorul de geniu Mihail Pechy în care acesta își expune concluziile în legătură cu ruinele de la Grădiștea Muncelului: „La 3½ mile în linie dreaptă spre sud de Orăștie, la poalele muntelui Muncel și pe înălțimea numită Grădiște, în mijlocul unei păduri bătrîne de fag, au fost descoperite cu un an în urmă ruinele unui oraș necunoscut, la vizitarea căruia am găsit următoarele, coborînd de pe muntele Muncel:

Mai întîi: rămășițele unui templu antic monopert construit în același fel ca și templul lui Serapis din Pozzuoli. Acest templu rotund avea diametrul de 15 stînjini și era construit din acel *stient porfir* (!) ca cel care se poate vedea pe dealul cetății Deva. Stilobatele acestuia s-au păstrat pe toate părțile bine, dar coloanele nu le-au mai găsit. Piatra neobișnuit de tare a fost lucrată surprinzător de frumos de pietra-

¹⁵ Biblioteca centrală universitară Cluj-Napoca. Manuscrise, nr. 753, p. 4-5; vezi și S. Jakó, op. cit., în ActaMN, VIII, (1871), p. 442.

¹⁶ Arh. St. Cluj-Napoca, fond cit. nr. 2798/1804, vezi și S. Jakó, op. cit., în ActaMN, IX (1872), p. 591.

¹⁷ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 150. Vezi și S. Jakó, op. cit., p. 601-602.

rii de atunci. În mijloc, unde era locul altarului, l-am aflat pe acesta, săpat și apoi complet dispărut, locurile celor patru stâlpi obișnuiți sînt însă vizibile acolo.

În al doilea rînd : zidurile orașului erau din blocuri pătrate tăiate, dintr-un fel obișnuit de piatră de gresie moale.

În al treilea rînd : ruinele de canale aduc o dovadă clară asupra meșterilor de atunci. Tevi cilindrice din lut cu diametrul de 14 țoli, aflate la vedere pe ziduri masive, înalte de 3 palme și groase de 3 țoli, erau așezate în pietre tăiate rotund și îmbinate una în alta.

În al patrulea rînd : am văzut ruinele unei băi, așa cum se obișnuia să se facă numai în vechime. „Labrum”-ul făcut din sienit porfir, era ridicat la mai multe trepte. În „tepidarium” podeaua era acoperită cu un strat de mortar de ciment (?) impermeabil, gros de 6 țoli, și tot așa și pereții, pînă la nivelul deschiderilor pentru aducțiunea apei, care s-au păstrat minunat de bine în vremea de azi. Păcat că, căutătorii de comori, nedocumentați, în speranța de a găsi o comoară sub această pardoseală de ciment, au spart-o. Se mai văd resturile din „ephebia” „apodyteria”, „elaeothesia”, „frigidarium”, „tepidarium”, și „lacionicum” ca despărțiri (camere) obișnuite ale vechilor băi.

Acum se pune întrebarea a cărui fel de oraș vechi pot să fie prezentele ruine ?

Eu găsesc foarte nepotrivit pentru un oraș un pămînt îngheșuit strîns în munte și atît de sîrac în sine, zidul de incintă este prea mic pentru un oraș, și toate ne arată că acesta a fost un loc de petrecere la țară în timp de vară, și anume cel pomenit de vechiul geograf Ptolomaeus în Geografia sa a Daciei cu numele de *Acquae*. Deoarece :

În primul rînd : Situatrea acestui loc corespunde perfect cu localizarea geografică a longitudinii și latitudinii, așa cum le dă Ptolemaeus. Ptolemaeus așează latitudinea la *Apulum* sau *Carlsburg* 46°2'3". Acest loc poate să se afle la sud de Alba Iulia la 7 mile ungu-rești, ceea ce după precizările lui Ptolemaeus s-ar afla la cca. 45°58' de *Apulum*. Dar el așează *Acquae* la 40°2'3" latitudine; deoarece el nu urmărește nici o precizie în redarea minutelor, aceasta i-ar fi lui mai aproape; dar latitudinea reală a acestui loc, cu 45°58' este foarte corespunzătoare, cînd ne gîndim că *Si-biul* o are 46°.

În ceea ce privește longitudinea ambelor locuri, el însuși o dă cu puțină diferență, pe aceeași longitudine, așa cum de fapt longitudinea ambelor locuri nu totalizează nici un grad diferență.

În al doilea rînd : Ruinele unui mare apeduct descoperite, băile (termale) aflate acolo fac numele *Acquae* foarte potrivit pentru acest loc.

Altminteri, acest loc în nici un chip n-a fost construit pentru scopuri militare, căci ar fi cu

totul nepotrivit pentru asta din cauza domnării lui de către munții Muncel și Godeanu, care se află tocmai lîngă el¹⁸.

Acestea sînt, prezentate în nuditatea lor, cele cîteva date — scoase la iveală prin săpăturile efectuate în 1803 și 1804 — asupra vestigiilor cetăților și altor așezări care au format străvechiul centru al statului dac sub Burebista și Decebal, cărora li s-au adăugat, după 106 e.n. și castre romane. Firește celelalte documente cuprind și ele alte asemenea date și aprecieri, dar cele esențiale sînt conținute și creionate în textele selectate de noi și transcrise mai sus, din care reies, credem cu suficientă limpezime atît interesul manifestat de autoritățile vremii față de aceste vestigii istorice, cît și starea în care se găseau la începutul veacului trecut rămășițele capitalei strămoșilor noștri daci : *Sarmizegetusa*.

Résumé

A base de documents d'archive datant de 1803—1805 et dont la plupart se trouve aux Archives de Cluj, l'auteur présente le moment de la *redécouverte* pour le monde scientifique des établissements daces de Grădiștea Muncelului, c'est à dire en 1803—1804, à la suite des fouilles archéologiques effectuées dans les montagnes d'Orăștie et qui sont connues comme étant les premières. Mais auparavant il passe en revue les plus significatives informations que les sources narratives des siècles antérieurs offrent au sujet des vestiges de ces établissements. Il est digne à remarquer que la population autochtone — c'est à dire les Roumains —, qui a toujours vécu aux alentours de ces cités, leur a conservé le souvenir et, à la longue, les a transformé en légende. Même le nom qu'elle a donné aux lieux (celui de *Grădiștea*, qui signifie *lieu semé de ruines*, *place de la cité*) représente une preuve en ce sens. C'est de celle-ci que les étrangers recevront le toponyme et c'est toujours par celle-ci que les autorités prendront connaissance de l'existence du „trésor” des montagnes d'Orăștie, ce qui les a déterminé d'entreprendre les fouilles de 1803—1804 qui se soldèrent par les découvertes qui attestaient l'existence d'une très ancienne civilisation, la civilisation dace, à laquelle s'est superposée — après que le roi dace Decebal soit vaincu par l'empereur romain Trajan en 106 — la civilisation romaine.

Ces fouilles primaires pratiquées dans le plus ancien centre de l'état dace, *Sarmizegetusa*, ont eu la chance de mettre en lumière beaucoup de preuves matérielles concernant les civilisations dace et romaine. A titre d'exemple sont présentés quelques rapports et comptes-rendus sur les résultats des fouilles pratiquées à Grădiștea Muncelului depuis 4 juillet 1803 et jusqu'au compte-rendu du 26 juin 1805, qui mettent suffisamment en évidence autant

* N. A. : ea are de fapt : 46°4'21".

¹⁸ *Idem*, rola 198. *Idem*, X (1973), p. 634—636. Raportul lui M. Péchy a fost publicat încă din același an.

l'intérêt manifesté par les autorités de ce temps pour ces vestiges historiques que l'état des vestiges de Sarmizegetusa, la capitale de l'état dace, au commencement du XIX-ème siècle.

Précis

Based on information offered by the archival documents from 1803–1805 among which the most of them are held by the Archives in Cluj, the author is presenting the moment of *rediscovery* for scientific world the Dacian settlements of Grădiștea Muncelului, occurred in the years 1803–1804 on the occasion of some archaeological excavations in the Orăștie Mountains. Before showing the archival data, the author reviewed the most precious information concerning the vestiges of those settlements offered by the narrative sources of the former centuries. It is underlined the fact that the native population, Romanians, who unceasingly lived nearly Dacian cities kept them in their minds and, as time went by, projected them into legend. Even the name given to those places i.e. Grădiștea — *ruins place, city place* — is also an evidence. From Romanians the name of Grădiștea was known abroad and from them too, authorities learnt about the “treasures” in the Orăștie Mountains and ordered to be undertaken excavations in the years 1803–1804. In consequence of those excavations resulted important discoveries that attested the existence of an ancient civilization, the Dacian one, on which was superposed the Roman civilization after the defeat of the Dacian king Decebal by the Roman emperor Trajan in 106.

The first excavations performed at *Sarmisegetuza*, the ancient centre of the Dacian State revealed several material evidences related to Dacian and Roman civilizations. For exemplification, there are presented some reports and accounts on the excavations made at Grădiștea Muncelului, beginning with the report of 4 July 1803 and going on to the account of 26 June 1805 from which result clearly enough both the authorities interest for these historical traces and the condition of Sarmisegetuza, the Dacian State capital, in the early 19th century.

ARHIVELE DIN DACIA ROMANĂ

VASILE MANOLE

Existența oricărei organizări de caracter statal, fie ea chiar și incipientă, presupune evidență și înregistrare cadastrală și fiscală, așadar existența unor arhive.

* În vederea economisirii spațiului, în cazul unor surse documentare mai frecvent citate am folosit următoarele abrevieri:
AMN = Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
An. ép. = Année épigraphique, Paris.

Imperiul roman, a cărui organizare politică, economică și socială atinsese un înalt grad de complexitate, a dispus de o vastă și variată rețea de instituții, care, în procesul îndeplinirii atribuțiilor lor, creau o masă importantă de documente de cele mai diverse naturi. În afara arhivelor din Roma și Italia, care erau cele mai mari, mai complexe și mai importante, fiecare provincie își avea propriile arhive, create de instituțiile ce funcționau pe teritoriul său.

Din arhivele vechii Dacii romane nu s-a păstrat nimic. Descoperiri de genul celor de la Tell-el-Amarna și Nineve nu s-au produs. Singurele acte care ne-au parvenit sînt tăblițele cerate (*tabellae ceratae*) descoperite lângă Alburnus Maior, dar acestea nu sînt decît acte de caracter și interes privat, putînd fi considerate numai într-un anumit sens documente de arhivă. Invațiile, tulburările politice, vitregia vremurilor, perisabilitatea materialelor pe care se scria au determinat sau favorizat distrugerea tuturor arhivelor vechii Dacii romane.

Categorii de arhive.

Tot ceea ce știm sau putem afla despre arhivele din Dacia romană se reduce la analogii cu ceea ce știm despre arhive mai bine cunoscute din alte provincii ale imperiului și la analiza puținelor mențiuni epigrafice cu privire la persoanele care aveau drept ocupație întocmirea, manipularea și păstrarea actelor create de diferitele instituții.

Pe baza a ceea ce se cunoaște, se poate spune că în Dacia romană existau, cel puțin, următoarele categorii de arhive:

A. Arhive administrative:

1. Arhiva guvernatorilor provinciali. Ea cuprindea acte, decrete, procese-verbale, rapoarte, ordine, dispoziții, hotărîri, corespondență etc. referitoare la administrarea provinciei, la relațiile cu populațiile vecine din afara granițelor imperiului și la activitatea de caracter judecătorească, guvernatorul fiind și cea mai înaltă instanță judecătorească la nivel pro-

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae, Berlini, 1863–1960, vol. I–XVI.

DS = Darenberg. Ch. — Saglio, Ed., Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Paris, 1877–1929, vol. I–V.

IDR = Russu, I. I. și colaboratorii, Inscriptiones Daciae Romanae, București, 1975–1977, vol. I–III.

Macrea = Macrea, M., Viața în Dacia romană, București, 1969.

MCA = Materiale și cercetări arheologice, București.

RE = Pauly's Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft.

Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll, Karl Mittelhaus und Konrad Ziegler. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen. 1 Reihe, I–XXIV Band. 2 Reihe, I–VIII Band. Supplementbände I–XII, Stuttgart 1893–1970.

SCIV = Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.

Tudor, Sclav. = Tudor, D., Istoria sclavajului în Dacia Romană, București, 1957.

vincial¹. Nu există nici o mențiune directă referitoare la această arhivă, dar existența ei nu poate fi pusă la îndoială, deoarece ea este atestată în alte provincii² și, în plus, este greu de închipuit îndeplinirea în bune condiții și într-un mod continuu și coerent a largilor și importanților atribuții pe care le aveau guvernatorii fără existența unui serviciu creator și păstrător de acte.

2. Arhivele municipiilor și coloniilor (*tabularia municipales*). Acestea cuprindeau procesele-verbale ale ședințelor consiliului municipal (*acta ordinis decurionum*) hotărârile în legătură cu treburile publice (*tabulae communis*), registrele (*publicae tabulae*) de evidență a veniturilor și cheltuielilor comunității, registrele de roluri cadastrale și fiscale și statele financiare ale fiecărei magistraturi³. Alături de actele publice, arhivele municipale adăposteau și multe acte private, ca de exemplu titluri de creanță, acte de adopție, acte de proprietate sau de vânzare-cumpărare, acte de garanție, testamente, contracte etc., bineînțeles cu acordul persoanelor cărora le aparțineau⁴. Arhivele municipale se găseau sub controlul unuia din *quaestores* sau al curatorului orașului.

3—4. Arhivele pagilor (*tabularia pagorum*) și canabelor (*tabularia canabiarum*) carese bucurau de autoadministrație, deși nementionate, trebuie să fi existat, în special în pagii mai însemnați cum erau de exemplu Sucidava, Micia etc. sau în canabele legiunilor staționate în provincie. Sub raportul actelor conținute, ele vor fi fost asemănătoare cu cele ale municipiilor și coloniilor, diferența fiind doar în privința mărimii lor.

5. Arhivele vicilor. Nu este exclus să fi existat în Dacia pe lângă organele de administrație din cele mai importante *vici*.

B. Arhive economice :

1. arhivele fiscale (*tabularium provinciae*), subordonate procuratorului financiar provincial de la Sarmizegetusa, cuprindeau registrele de evidență cadastrală (*capistratum*), listele de recensământ (*a censibus, census*) și registrele fiscale pentru plata impozitului pe proprietatea funciară (*tributum soli*) și pe numărul de persoane (*tributum capitis sau capitatio*). Pentru stabilirea impozitelor, imediat după cucerire a fost făcut, din porunca lui Traian, un recensământ al pământurilor și persoanelor⁵. Periodic, acest recensământ era reînnoit, după cum arată un contract de vânzare a unei jumătăți de casă din Alburnus Maior, în care se stipulează că vânzătorul va plăti impozitul

pină la viitorul recensământ⁶. Acest lucru pare să indice că nu existau registre speciale pentru consemnarea transferurilor de proprietate între recensăminte. În orașe și în teritoriile dependente de ele, lucrările de recensământ erau reînnoite la fiecare cinci ani decătre *duumviri quinquennales*, cu care prilej se stabileau impozitele pe care fiecare proprietar trebuia să le plătească și suma globală pe care fiecare *colonia* (cu excepția celor ce aveau *ius italicum*), *municipium* sau *territorium* urma să o verse fiscoi imperial⁷. Pentru a avea o mai bună evidență în cadrul listelor cenzi-tare, din vremea lui Marcus Aurelius s-a procedat la înregistrarea nașterilor⁸. Rezultatele recensămintelor și situațiilor periodice de bunuri și persoane erau depuse și centralizate în *tabularium*-ul provinciei⁹. O situație centralizată era trimisă la Roma, pentru a fi păstrată în *tabularium*-ul imperial¹⁰.

Arhiva fiscală provincială cuprindea și acte privitoare la evidența perceperii impozitelor indirecte : pe moșteniri (*vicesima hereditatum*), pe eliberările de sclavi (*vicesima libertatis*), pe vânzarea mărfurilor (*centesima rerum venalium*), pe vânzările de sclavi (*vicesima quinta mancipiorum*), pe transferurile de bunuri imobiliare etc.¹¹ Pentru perceperea acestor impozite, trebuie presupusă existența unei rețele de organe districtuale, probabil specializate în adunarea a câte unui fel de impozit¹², creatoare și ele de arhivă de caracter contabil.

S-a opinat că *tabularium provinciae* de la Sarmizegetusa ar fi fost unic pentru toate cele trei Dacii, care formau o singură unitate fiscală¹³, dar lucrul acesta nu este deloc sigur, dacă avem în vedere că în două inscripții apare câte un *tabularius provinciae Apulensis*¹⁴, ceea ce ar sugera că, cel puțin temporar, a existat un *tabularium* separat pentru Dacia Apulensis, și, implicit, alte două *tabularia* pentru celelalte două Dacii. Totuși, nu este exclus ca să fi existat o evidență centralizată pentru toate cele trei Dacii la Sarmizegetusa.

2. Arhive vamale (*tabularia publici portorii*)

În vederea perceperii impozitului de 2,5% pe circulația mărfurilor (*quadragesima*) a fost înființat serviciul vamal al Illyricului (*publicum portorii Illyrici utriusque et ripae Thraciae*), care dispunea de birouri sau oficii va-

⁶ IDR, I, p. 227—229, nr. 39, tab. cer. IX, din 6 mai 158.

⁷ Macrea, loc. cit.

⁸ Vita Marci, ed. B. G. Teubner (1955), 9, 7—9 : *per provincias tabulariorum publicorum usum instituit*.

⁹ Acest fapt trebuie presupus prin analogie cu situația atestată pentru Hispania Tarraconensis. Cf. CIL II 4248 : *ob curam tabularii censualis fideliter administr(ata)m...*

¹⁰ Tertullian, *Adversus Marcionem*, IV, 7 ; G. Humbert, *A censibus*, în DS, vol. I, partea II, p. 990.

¹¹ CIL III 968 = 7729 ; 13798. Cf. și Macrea, p. 159, și 161.

¹² Cel puțin așa pare să sugereze mențiunea unui *vicesim(arius)*, care va fi avut ca sarcină perceperea impozitelor de moștenitori și pe eliberările de sclavi, Cf. CIL, III, 13798.

¹³ Macrea, p. 159.

¹⁴ CIL III 980 ; 7955.

¹ Sachers, *Tabularium*, în RE IV A (1932) 1966.

² Em. Popescu, *Inscripțiile din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 40, nr. 50 din Tomis : *principes officii(i) praesidis*.

³ G. Lafaye, *Tabularium*, în DS, vol. V, p. 18 ; Sachers, art. cit., 1968. Cf. CIL III 1512, 7914, 12580 ; An. ep. 1974, nr. 550 ; AMN, XII, 1975, p. 159.

⁴ G. Lafaye, loc. cit. ; Sachers, loc. cit.

⁵ Macrea, p. 159 ; G. Humbert, *Census*, în DS, vol. I, partea I, p. 1008.

male (*stationes portorii*), situate atât la granițe, cât și în interiorul provinciei, mai ales la punctele obligatorii de trecere. Fiecare stație era condusă de unul sau doi *servi villici* (sclavi intențenți) ¹⁵. Dat fiind că zona de competență a serviciului vamal illyric era foarte întinsă, depășind cu mult limitele Daciei, arhivele vamale din această provincie erau reprezentate de arhivele acestor *stationes portorii* ¹⁶, care erau alcătuite din registre de luare în evidență a tranzitului de mărfuri și de înregistrare a taxelor percepute, precum și din situații centralizatoare periodice de vărsare a taxelor către administrația centrală a serviciului, al cărei sediu se găsea în afara Daciei, într-o vreme la Poetovio (Pannonia superior) ¹⁷. Unele din arhivele acestor *stationes* par să fi fost de dimensiuni apreciabile, cum era cea de la Drobeta, unde în anii 209–211 e.n. a fost ridicată o clădire special destinată adăpostirii biroului vamal și arhivei (*tabularium*) ¹⁸.

3. Arhiva exploatării minelor de aur (*tabularium aurarium*). Era constituită din registre, facturi, chitanțe, contracte, situații centralizate etc. referitoare la luarea în evidență a cantităților de aur extrase, depozitarea metalului prețios, organizarea transportului acestuia la punctele de livrare către tezaurul imperial, evidența personalului servil ce lucra în mine și aprovizionarea acestuia cu cele necesare traiului, plata mîinii de lucru libere ¹⁹, arendarea unor galerii și puțuri de exploatare către așa-numiții *leguli*, preluarea de la aceștia a aurului extras ²⁰. Această arhivă era adăpostită în clădirile administrației minelor de aur de la Ampelum, ridicate de împărați pe cheltuiala lor (*sumptu fisci sui*) ²¹.

4–5. Arhivele exploatării minelor de fier (*tabularium ferrarium*), pășunilor și salinelor (*tabularium pascui et salinarum*) ²² nu sînt menționate nicăieri, dar existența lor este neîndoieabilă, atât prin analogie cu situația din domeniul exploatării minelor de aur, cât și

pentru faptul că buna funcționare a acestor importante sectoare economice ale provinciei era de neconceput fără existența unor arhive. În linii generale aceste arhive trebuie să fi cuprins acte similare din punctul de vedere al conținutului lor cu cele din arhiva exploatării minelor de aur.

6. Arhivele domeniilor agricole imperiale (*tabularia saltuum, tractuum*). Nu sînt menționate în Dacia, dar existența lor trebuie presupusă în baza analogiei ce se poate face cu alte provincii ²³. Ele trebuie să fi cuprins mai ales acte de contabilizare privitoare la evidența veniturilor și cheltuielilor, organizarea producției, livrarea produselor agricole către piață sau către armată, asigurarea forței de muncă necesare (sclavi, coloni, eventual forță de muncă liberă, ca în minele de aur), dar, se pare, și copii legalizate de pe legi și dispoziții de caracter normativ ale procuratorilor imperiali (*procuratores tractuum*) privitoare la reglementarea raporturilor dintre administrație și coloni sau angajații liberi ²⁴.

7. Arhiva monetăriei. Existența acesteia este nesigură, dat fiind faptul că ipoteza funcționării la Sarmizegetusa sau Apulum a unei monetații, cu tipare pregătite de *scalptores* de la Viminacium, nu a putut fi demonstrată convingător ²⁵. Această ipotetică arhivă trebuie să fi conținut mai ales acte de natură contabilă și situații centralizate referitoare la obținerea materiei prime (aur, argint, cupru), controlul calității monedelor bătute, livrarea lor și probleme de personal.

C. Arhive militare :

1. arhivele legiunilor. Erau constituite din :

a. arhiva propriu-zisă a acestor unități (*tabularium legionis*) care cuprindea acte de caracter pur militar : instrucțiuni, ordine, dispoziții ale comandanților către subordonații lor, registre de evidență zilnică a efectivelor aflate sub arme, a concediilor și a personalului plecat în misiuni, registre de notare zilnică a evenimentelor, statele personale ale ofițerilor și soldaților, acte de instruire a proceselor intențate militarilor ce comiseseră acte de indisciplină etc. ²⁶.

b. arhiva ofițerului de stat-major însărcinat

²² Cf. CIL VIII 10570 și 14644 din teritoriul Cartaginei (Africa).

²³ Coloni africani, într-o jalbă adresată lui Commodus pentru a-și apăra drepturile, invocă o lege a lui Hadrian și scrisori ale procuratorilor, păstrate, spun ei, în *tabulario tuo tractus Karthaginiensis*. Cf. CIL VIII, 10570 și 14644.

²⁴ C. Daicoviciu, Studii clasice, VII, 1965, p. 243 ; M. Macrea, Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj, III, 1936–1940, p. 281.

²⁵ G. Lafaye, loc. cit. ; C. de la Berge, Acta militaria in DS vol. I, partea I, p. 49 ; R. Cagnat, Exceptor, in DS vol. II, partea I, p. 879 ; idem, Quaestorius, in DS, vol. IV, partea I, p. 797 ; idem, Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, XXXVIII, 1908, p. 233, 251 și 254–255. Completarea *tab(ularium)* din inscripția V. Wollmann, AMN VII, 1970, p. 165–166 de la Apulum este îndoieabilă, mult mai logic fiind completarea *tab(ularius)*. Cf. An. ep. 1971, nr. 369.

¹⁵ F. Wittinghoff, Portorium, în RE XXII 1 (1953) 361–368.

¹⁶ În Dacia sînt atestate sigur sau probabil zece *stationes*, la care se adaugă încă una a cărei existență este nesigură. Cf. H. Nesselhauf, Epigraphica, I, 1939, p. 311–338 ; A. Dóbo, Archaeologiai Ertesito, Ertesito, s. III, t. 1, 1940, p. 144–185 și t. VI–VIII, 1946–1948, p. 208–513 ; N. Gostar, SCIV II 1951, p. 165–181 ; I. I. Russu, SCIV IV, 1953, p. 784–793 ; S. J. de Laet, Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire, Brugge 1949.

¹⁷ Volumul și importanța arhivelor vamale de la Poetovio e dovedită de existența unul *cust(os) tab(ulari)*, custode al arhivei. Cf. CIL III 4032.

¹⁸ Tudor, Sclav., p. 241, nr. 1.

¹⁹ Asupra mîinii de lucru libere, care se angaja prin contract să lucreze în minele de aur (se locasse et locavit operas suas opere) pentru o anumită perioadă contra unei plăți fixe, cf. IDR, I, p. 232–236, nr. 40–42, tab. cer. X–XII din anii 163–164 e.n.

²⁰ CIL, III, 1927, 1313. Cf. Macrea, p. 299.

²¹ MCA, VI, 1959, p. 880.

²² Asupra organizării exploatării minelor de fier, a pășunilor și salinelor din Dacia, cf. Macrea, p. 304–307 ; CIL III 1209 ; 1363 ; An. ép. 1937, nr. 141 ; 167, nr. 388 ; Klio, IX, 1909, p. 375.

cu administrația (*tabularium praefecti castrorum*), constituită din registre, acte contabile și tot felul de evidențe referitoare la aprovizionarea legiunii cu bunuri alimentare, procurarea sau confecționarea echipamentului și armelor, plata soldelor, sumele depuse de ostași spre păstrare în casa legiunii etc.²⁷. Probabil tot în cadrul acestei arhive erau cuprinse și actele privitoare la administrația teritoriului afectat legiunii (*territorium legionis*), în special evidența furnizării de bunuri și servicii la care erau îndatorați locuitorii acestui teritoriu față de legiune²⁸.

c. arhiva detașamentului de cavalerie din cadrul legiunii (*tabularium equitum legionis*) care trebuie să fi cuprins acte similare cu cele enumerate în cazul celorlalte arhive ale legiunii²⁹.

2—4. arhivele alelor (*tabularia alarum*), cohortelor (*tabularia cohortium*) și numerilor (*tabularia numerorum*), atestate doar indirect în cazul Daciei, trebuie să fi conținut acte de același gen ca și arhivele legiunilor, diferența dintre ele fiind, probabil, doar de ordin cantitativ³⁰.

D. Arhive din domeniul transporturilor (*cursus publicus*). Este vorba de arhive ale administrației poștelor (*a vehiculis*) nemenționate în Dacia, dar a căror existență trebuie presupusă în baza analogiei cu alte regiuni ale imperiului³¹. Ele trebuie să fi cuprins acte de natură contabilă privitoare la cheltuielile făcute pentru procurarea și întreținerea mijloacelor de transport din *mansiones* și la serviciile efectuate de poștă.

E. Arhivele templelor. Deși nemenționate expres de izvoare în Dacia, existența lor nu poate fi pusă la îndoială, deoarece peste tot, din cele mai vechi timpuri, templele au avut arhive importante referitoare la organizarea activităților de cult, întreținerea lăcașelor și a dependențelor și administrarea bunurilor lor, sub acest ultim aspect templele constituind adevărate unități economice.

F. Arhive ale colegiilor. Colegiile erau diverse sub raportul naturii lor: religioase, „naționale”, profesionale, de întraajutorare, etc. dar de multe ori ele îmbrăcau măcar două din aceste caracteristici simultan. Însă indiferent de acest lucru, arhivele tuturor colegiilor trebuie să fi avut cel puțin registre de evidență

a membrilor, a încasării cotizațiilor și a acordării ajutoarelor, la care trebuie să se fi adăugat documente rezultate din activitatea specifică a fiecărui tip de colegiu. Procesul-verbal (*libellus*) de dizolvare a unei asociații de înmormântare de la Alburnus Maior³² care a ajuns pînă la noi, dovedește că în procesul activității lor, colegiile creau acte care reflectau starea și mersul acestei activități.

G. Arhive private. Acestea trebuie să fi fost extrem de diverse dar, în majoritatea cazurilor, de dimensiuni mai mult sau mai puțin modeste:

1. arhivele administrațiilor domeniilor funciare private. În cazul Daciei sînt cunoscuți doar administratorii de moși (*actores*)³³ dar avem toate motivele să credem că ei sau ajutoarele ale lor întocmeau o evidență de natură contabilă asupra activității de organizare a producției și de valorificare a produselor agricole recoltate, în baza cărora stăpînii lor le controlau activitatea.

2. arhive cu caracter „banca” Este vorba de evidența de caracter contabil și de contracte privitoare la împrumuturile acordate diverselor persoane de către particularii sau asociații de particulari înființate în acest scop (*societates danistariae*)³⁴. Asemenea arhive nu sînt pomenite în mod expres de izvoarele documentare din Dacia, dar ne putem face o idee despre ele cu ajutorul arhivelor bancherului L. Caecilius Iucundus de la Pompei, din care s-au păstrat 153 chitanțe³⁵.

3. arhive cu caracter comercial. Existența lor este neîndoieabilă în ciuda lipsei totale a mențiunilor privitoare la ele³⁶. Marii negustori și asociațiile comerciale, care erau în număr important și desfășurau activități de amploare în Dacia, trebuie să fi avut arhive însemnate, cuprinzînd acte de natură contabilă și contractuală privitoare la cumpărările și vânzările de mărfuri, la importurile și exporturile din această provincie și la plățile și încasările efectuate.

4. o masă importantă de acte se găseau la persoane particulare, fără însă a constitui arhive propriu-zise din cauza numărului mic concentrat în mîna fiecărui deținător luat în parte. Este vorba de acte de uz curent: contracte de împrumut, contracte de muncă, contracte de vânzare-cumpărare, contracte de depozit, acte de proprietate, scrisori, dovezi atestînd anumite drepturi sau stări de lucruri (de ex. diplomele militare eliberate veteranilor) etc.³⁷. De reținut că, pentru a se evita falsificările, contractele erau întocmite în două

²⁷ G. Humbert, Actuarii, în DS, vol. I, partea I, p. 60; R. Cagnat, Mémoires, loc. cit.; CIL VIII 2555 din Castra Lambaesisana (Numidia).

²⁸ În legătură cu *territorium legionis* și obligațiile locuitorilor față de legiune, cf. A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923, p. 50, nr. 105 de la Carnuntum (Pannonia superior).

²⁹ An. ép. 1957, nr. 85 din Lambaesis (Numidia): [*tabularium equitum legionis*].

³⁰ CIL III 804; 847 a = 7651 (alae); 12602; An. ép. 1971, nr. 399 (cohortes); 1914, nr. 120; IDR III, p. 203, nr. 273 (numeri).

³¹ CIL VI 8543 menționează existența tabulariilor între funcționarii administrației poștelor.

³² IDR, I, p. 193—195, nr. 31, tab. cer. I din 9 februarie 167 e.n.

³³ CIL III 1181, 1182, 1573 a; An. ép. 1930, nr. 8; 1959, nr. 304; IDR, I, p. 239—240, nr. 44; III, p. 170, nr. 145.

³⁴ Constituirea la 28 martie 167 e.n. la Alburnus Maior a unei societăți danistariae, cu un capital de 767 denari, este atestată documentar de o tăbliță cerată. Cf. IDR, I, p. 239—240, nr. 44.

³⁵ D. Tudor, Arheologia romană, p. 239.

³⁶ O dovadă indirectă, prin analogie, ar putea-o constitui inscripția CIL VIII 5361, care menționează un *tab(ularius) privatus* al unei întreprinderi comerciale din Africa de nord.

³⁷ Cf. CIL XVI 88; 75; 78; 107; 108; 114; 160; 163; IDR, I, p. 193—256, nr. 31—55, tab. cer. I—XXV din anii 131—167 e.n.

exemplare identice, ambele semnate de fiecare din cele două părți (*de qua re dua paria tabularum signatae sunt*)³⁸. Multe din aceste acte private, mai ales contracte, erau depuse spre păstrare în arhivele publice, în special în cele municipale.

Constituirea arhivelor. Depozitele de arhivă. Modul de așezare a documentelor în depozite. Evidența documentelor

După cum s-a arătat, instituțiile și întreprinderile economice de tot felul creau documente prin însăși activitatea de îndeplinire a atribuțiilor, respectiv a scopurilor pentru care fuseseră înființate. Redactarea documentelor, rezultată din însăși necesitatea consemnării în scris a unor date și realități existente, era făcută de către funcționarii din birourile din cadrul sau de pe lângă aceste instituții și întreprinderi, sub directă supraveghere și, de cele mai multe ori, pe răspunderea șefilor acestor birouri, care, uneori, erau în număr de doi, pentru a se supraveghea în mod reciproc, în interesul îndeplinirii corecte și în bune condițiuni a atribuțiilor lor de serviciu (cazul birourilor vamale, conduse de câte doi *servi villici*).

Excepții de la acest tip mai mult sau mai puțin general se întâlnesc în cazul templelor, unde nu exista un birou propriu-zis, ci doar un administrator (*oeconomus*) care avea în subordinea lui unul sau mai mulți *scribae*, în funcție de necesități, apoi în cazul colegiilor, unde exista, de obicei, un singur *scriba*, care redacta, clasa și asigura păstrarea tuturor actelor referitoare la afacerile acestora și, în sfârșit, în cazul arhivelor particulare, unde de întocmirea și păstrarea actelor se ocupa de foarte multe ori însuși proprietarul (cazul activităților cu caracter „bancar” de exemplu) și doar atunci când era vorba de activități de amploare mai mare se ocupa administratorul (*actor*) sau, eventual, un *scriba*.

Despre repartizarea răspunderii pentru modul de întocmire a actelor și exactitatea celor înscrise în ele între funcționarii birourilor din cadrul sau de pe lângă instituțiile și întreprinderile economice existente în Dacia, între aceste birouri luate ca atare și cei ce furnizau datele ce trebuiau înscrise (cazul recensămintelor în orașe și teritoriile lor, de exemplu, ale căror rezultate erau trimise organelor fiscale de către autoritățile fiecărui oraș), despre compoziția acestor birouri creatoare de documente și repartizarea atribuțiilor între funcționari nu știm aproape nimic. Doar în cazul coloniilor și municipiilor pare să reiasă din izvoare că redactarea documentelor se făcea de către *scribae* sub directă supraveghere, iar în cazul unor acte importante, cum erau cele ce făceau publice hotărârile consiliului decurionilor, chiar cu participarea quaestorului și,

în orice caz, sub garanția și pe răspunderea acestuia³⁹. Această situație împiedică urmărirea a ceea ce cu un termen modern s-ar numi arhiva curentă: modalitățile de creare și clasare a documentelor până la predarea lor la depozitul de arhivă.

Oricum, an de an, actele (*tabulae*) se acumulau în cantități tot mai mari, punând în mod firesc fiecărui creator problema depozitării. Nici despre depozitele de arhivă nu știm prea multe, deși analogia cu descoperirile din alte zone ne ajută ceva mai mult.

Drept depozite pentru adăpostirea arhivelor serveau încăperi speciale denumite *tabularia*, care erau dotate cu dulapuri, cu rafturi în formă de nișe de-a lungul pereților, în care se depozitau tăblițele cerate pe care erau scrise documentele. Un asemenea depozit de arhivă este atestat epigrafic la Drobeta, în cadrul biroului vamal (*statio portorii*) din această localitate, fiind ridicat în intervalul 209–211 e.n. de cei doi șefi ai biroului, Eutyches și Apulensis, *servi villici* ai procuratorului din acea vreme al vămilor Illyricului, M. Aurelius Heraclitus⁴⁰. Atestarea unui al doilea *tab(ularium)*, de astădată de caracter militar, la Apulum, este îndoielnică, întrucât, în contextul general al conținutului inscripției, grupul de litere *tab.* trebuie emendat mai degrabă *tab(ularius)* decît *tab(ularium)*⁴¹.

Despre dimensiunile acestor depozite de arhivă nu avem dovezi pentru Dacia, dar o idee ne putem face, totuși, prin analogie cu depozitele de arhivă militară descoperite în castrul legiunii III Augusta de la Lambaesis (Numidia). Astfel, *tabularium legionis*, situat alături de *praetorium*, avea dimensiunile de 10 × 8 m. În apropierea acestuia se găsea *tabularium praefecti castrorum* (5 × 8 m), adică arhiva ofițerului însărcinat cu problemele administrative ale legiunii⁴². Dimensiunile acestor depozite de arhivă (80 și respectiv 40m²) erau apropiate de cele ale depozitelor de arhivă de mărime mijlocie din epoca modernă și contemporană, dar capacitatea lor sub aspectul volumului de informație cuprins era departe de a fi echivalentă, dată fiind diferența de volum dintre

³⁸ W. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*, Leipzig, 1900, p. 244; Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Leipzig 1876–1877, vol. III, p. 1013, nr. 2; G. Lafaye, *Tabularium*, în *DS*, vol. V, p. 18. Cf. drept dovadă CIL XI 1420–1421 din Pisae (Italia): *II viri ea omnia, quae supra scripta sunt, coram proquaestoribus primo quoque tempore per scribam publicum in tabulas publicas referenda current*.

³⁹ Tudor, *Slav.*, p. 241, nr. 1.

⁴⁰ V. Wollmann, *AMN VII*, 1970, p. 165–166; [I.o.m. sau deo Aeterno [pro salute] imperatoris] Caes[aris] [...] Primi Sel[us] (centurio) leg[ionis] XIII G[eminae] [...] tabularium] a solo rest[itu]it. Este ciudat ca dedicantul să fi închinat divinității o clădire ce servea drept birou și depozit de arhivă. Dacă avem în vedere și faptul că, în inscripții, termenul care designează obiectul restaurării nu este, de obicei prescurtat, atunci mult mai firesc ar fi să se presupună că este vorba de funcția *tab(ularius)* a dedicantului.

⁴² R. Cagnat, *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, XXXVIII, 1908, p. 233, 251 și 254–255; G. Lafaye, loc. cit.

³⁸ IDR, I, p. 239–240, nr. 44, tab. cer. XIV, din 28 martie 167 e.n.

materialele folosite pentru scris în cele două epoci. În același timp, faptul că asemenea depozite erau suficiente pentru arhiva unei mari și importante unități militare, cum era legiunea III Augusta, ne oferă o imagine sintetică asupra diferenței de complexitate și volum de informație dintre evidența antică și cea modernă sau contemporană.

În cadrul depozitului, arhiva era riguros ordonată, după reguli nu mai puțin severe ca în prezent, găsirea rapidă a documentelor fiind la fel de necesară ca și în cazul unei arhive actuale. Tăblițele cerate, atunci când documentul o cerea, erau legate împreună sub formă de *codices* (sau *codicilli*, când dimensiunile tăblițelor erau mai mici decât cele obișnuite de 9—10×14—15 cm). Tăblițele și paragrafele (*capita*) fiecărui *codex* erau numerotate. Toate *codices* dintr-o aceeași serie sau categorii de documente erau clasate în ordine cronologică, pe ani, luni și zile⁴³. Este probabil că pentru definirea locului ocupat în raft, necesar mai ales în cazul rearhivării după scoatere, de fiecare act (tăbliță independentă sau *codex*) se afirna o *membrana* (etichetă) pe care se scria anul de întocmire și numărul de ordine în cadrul anului respectiv sau al categoriei de documente respective (în cel de al doilea caz numerotarea mergând în continuare mai mulți ani consecutivi).

Despre instrumente de evidență (inventare) nu se știe nimic, dar existența lor este puțin probabilă, dacă ținem seama că organizarea documentelor în depozite pe categorii sau genuri, iar în cadrul acestora în ordine cronologică, făcea găsirea lor relativ ușoară chiar fără vreun mijloc de evidență special.

Cît privește arhivele private, ele se păstrau, cel puțin în principiu, în *tablinum*, încăperea situată alături de *atrium* în casele romane⁴⁴, iar forma lor de organizare, în cazul unui volum mai mare, va fi fost asemănătoare cu a celorlalte arhive.

Personalul: *creatori, minuitori și păstrători de acte; pregătirea lor, funcții și atribuții, poziția lor juridică și socială; originea lor etnică.*

În momentul când ne gândim la arhivele antichității nu trebuie să pornim de la imaginea celor de azi. Sistemul de organizare a instituțiilor și întreprinderilor, concepțiile care stau la baza acestuia, extrema specializare în domeniul atribuțiilor și funcțiilor contribuie la aceea că în prezent între creatori, minuitori și păstrători de acte și documente să fie o departajare mai mult sau mai puțin netă.

Nu același lucru era în antichitate. Volumul incomparabil mai mic de acte create și destinația eminamente practică a acestora făceau ca rolurile de creator, minuitor și păstrător de acte să fie reunite, în cea mai mare parte

a cazurilor, în una și aceeași persoană. Dar, unele mari instituții, creatoare a unor însemnate cantități de acte, care erau necesare o perioadă mai mare de timp, aveau un funcționar însărcinat în mod exclusiv cu supravegherea actelor din *tabularium*, numit *custos tabularii*⁴⁵. În cazul orașelor, instituțiilor și exploatărilor miniere și agricole mai mici, precum și al colegiilor, arhivele erau în grija secretarului lor (*scriba*).

Despre modul și condițiile în care erau pregătiți acești creatori, minuitori și păstrători de acte, nu știm mare lucru. În Dacia, ca și în celelalte provincii ale imperiului, nu existau școli publice întreținute de stat sau de orașe. Învățământul nu constituia o problemă publică, ci una privată. Cei care lucrau în instituțiile și exploatările ce depindeau de domeniul sau de fiscul imperial (fisc, vamă, mine de aur), fiind mai ales sclavi sau liberi imperiali, veneau gata instruiți de la Roma, alții putând fi instruiți în școli locale.

În cazul exploatărilor sau altor activități private (de ex. vămile în perioada când erau arendate, exploatarea pășunilor și salinelor, comerțul etc.), de pregătirea sclavilor destinați să se ocupe de întocmirea și păstrarea actelor se îngrijeau stăpînii lor. Firește, pregătirea lor se reducea la minimum necesar pentru îndeplinirea în bune condiții a sarcinii și funcției încredințate: scris, citit, noțiuni elementare de calcul, modul de întocmire și clasare a actelor, cunoașterea domeniului de activitate a cărui evidență o aveau în grija.

Toți acești creatori, minuitori și păstrători de acte făceau parte din marea categorie designată cu termenul general de *ab actis*⁴⁶ sau cu termenul ceva mai bine conturat de *scriba* (echivalent cu termenul grecesc γραμματεὺς — grammateus⁴⁷). Cuvîntul *scriba*, contrar opiniei larg răspîndite între necunoscători, implică ideea de redactare, de lucrare inteligentă, și semnifică nu un simplu copist, ci mai degrabă un secretar. Totuși, termenul e destul de larg pentru a cuprinde o multitudine de atribuții, unele destul de diferite de sensul său de bază, cum ar fi cel de *tabularius*, care designează nu atît pe creatorul de acte, cum e *scriba* propriu-zis, cît pe păstrătorul de acte publice și private scrise pe orice material.

În Dacia sînt atestate numeroase funcții de creatori, minuitori și păstrători de acte despre care vom vorbi în a doua parte a studiului nostru. Despre situația juridică a acestor creatori, minuitori și păstrători de acte, inscripțiile oferă informații relativ numeroase. Dacă lăsam la o parte pe cei din mediul militar, care erau subofițeri de diverse grade, precum și pe cei ce serveau în birourile și arhivele muni-

⁴⁵ Cf. CIL III 4032 de la Poetovio. Este vorba, se pare, de arhivele centrale ale serviciului vamal *illyric*.

⁴⁶ G. Humbert, *Ab actis*, în DS, vol I, partea I, p. 58.

⁴⁷ Ch. Lécrivain, *Scriba*, în DS vol. IV, partea I, p. 1123.

⁴⁸ CIL III 1512; 7914; 12580; An ép. 1974, nr. 550; AMN, XII, 1975, p. 159.

⁴³ G. Lafaye, art. cit., p. 16.

⁴⁴ A. Giry, *Archives*, în *La grande encyclopédie*, Paris, f.a., vol. III, p. 747.

cipiilor și coloniilor, care erau oameni liberi, purtători chiar de *tria nomina*⁴⁸, în cazul celorlalți, situația nu pare să fi cunoscut diferențe prea mari de la domeniu la domeniu de activitate, ei fiind aproape în exclusivitate sclavi și liberi imperiali sau particulari.

Totuși, acest lucru nu trebuie să ne creeze o imagine falsă despre situația lor. Ei constituiau, în realitate, ceea ce s-ar putea numi o aristocrație în rîndul sclavilor și libertilor, o pătură privilegiată în cadrul acestor categorii sociale. În cazul lor, una era situația juridică, mai mult teoretică decît reală, și alta situația socială și materială. Sub aspectul puterii și influenței în societate și a stării materiale, situația lor era net superioară celei a multor oameni liberi. Funcțiile importante pe care le ocupau și calitatea de liberi sau sclavi ai împăratului sau ai unor personaje extrem de puternice din punct de vedere social și material, cum erau arendașii vămii Illyricului, le confereau putere și posibilități de îmbogățire pe care nu le aveau mulți oameni liberi. Dovezile despre această stare de lucruri sînt suficient de numeroase și de concludente. Doi asemenea sclavi erau căsătorii cu femei de

condiție liberă, iar pentru sănătatea ~~anua~~ din ei a închinat o inscripție un om de condiție liberă⁴⁹, în timp ce alții au ridicat pe cheltuiala lor mai multe temple de la Ampelum și Sarmizegetusa sau au contribuit la înfrumusețarea lor⁵⁰. Iar dacă la cae de mai sus adăugăm și faptul că acești oameni manifestau și o anumită solidaritate între ei, prin constituirea de *collegia* sau alte asociații asemănătoare⁵¹, atunci devine suficient de clar că situația juridică de sclavi sau liberi a multor creatori, mînuitori și păstrători de acte avea o semnificație mai mult teoretică decît reală.

Și în cazul oamenilor liberi, îndeplinirea funcțiilor de creator, mînuitori și păstrători de acte conferea putere și influență în societate, iar îndeplinirea sarcinilor în mod corect constituia un merit care, în anumite cazuri, se bucura de o recunoaștere publică⁵².

Despre originea etnică a acestor creatori, mînuitori și păstrători de acte nu avem aproape nici o informație, însă în această problemă, de un oarecare ajutor ne poate fi analiza onomastică, ale cărei concluzii, cu anumite rezerve, pot fi în general acceptate.

Sintetic, situația se prezintă astfel:

Sectorul de activitate	Administrație	Fisc	Vamă	Mîne de aur	Saline	1 isc sau mîne de aur	Vamă sau mîne de aur	Armata	Activități private	Total
Originea										
Microasiatici ⁵³	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
Palmyreni ⁵⁴	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Semiti ⁵⁵	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Microasiatici sau semiti ⁵⁶	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Localnici ⁵⁷	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Greco-orientali ⁵⁸	—	11	10	4	—	—	—	2	4	31
Purtători de nume romane	3	10	7	3	2	1	2	36	1	63
Total :	3	22	17	9	2	2	2	39	7	103

Firește, statistica este extrem de nesigură, dacă avem în vedere că stăpînii puteau da sclavilor lor nume ad libitum, dar ea ne poate

oferi cel puțin o indicație orientativă. Oricum, cifric, orientalii reprezentau circa 36% din totalul acestor creatori, mînuitori și păstrători de acte.

⁴⁸ CIL III 7912; Tudor, *Sclav.*, p. 275, nr. 151.

⁴⁹ CIL III 968 = 7729; Tudor, *Sclav.*, p. 246, nr. 24; p. 262, nr. 101; AMN, XII, 1975, p. 170, nr. 4.

⁵⁰ O dovadă limpede în acest sens oferă inscripția CIL III 6077 de la Ephes.

⁵¹ Nu avem dovezi directe pentru Dacia, dar le putem presupune, dacă facem analogie cu cazurile din alte provincii. Cf. CIL III 4248 de la Tarraco (Hispania Tarraconensis): *ob curam tabulari censuarius fideliter administratam statum inter flamineas viros postam exornand[am] univers[is] censuer[unt]*.

⁵² CIL III 1222 = 7802; 1549 și p. 1417. Spre comparație cf. numele microasiatic *Χαρμαδας* (L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Prag 1964, p. 92, nr. 97—1, nota 328).

⁵³ CIL III 804. Asupra numelor palmyrene *Θαμνη*, *Θαμνος*, *Θεμνος*, etc., cf. H. Wuthnow, *Die semitischen Personennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930, p. 52—54.

⁵⁴ An. ép. 1959, nr. 305, 308. Cf. numele semite *Σοφρας*, *Σοφρις*, *Σοφρος*, *Σοφρονος* etc (H. Wuthnow, op. cit., p. 112).

⁵⁵ CIL III 968 = 7729, 13798. Cf. numele microasiatic *Υλας* (L. Zgusta, op. cit., p. 529, nr. 1627) și numele semit *Χσελως* (H. Wuthnow, op. cit., p. 120).

⁵⁶ CIL III 1181, 1182. Asupra caracterului traco-dac al numelui Dades, cf. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, p. 100.

⁵⁷ CIL III 980; 1029; 1085; 1181; 1182; 1286; 1301; 1305; 1313; 1467; 1565; 1573 a; 7753; 7919; 7922; 7938; 7939; 7974 = 1470; 7975; 8042; An. ép. 1914, nr. 120; 1930, nr. 8; 1959, nr. 304; Tudor, *Sclav.*, p. 241, nr. 1; p. 246, nr. 21; 25; p. 262, nr. 102; p. 265, nr. 115; p. 272, nr. 131; p. 275, nr. 151; N. Igna, *Cultul lui Esculap și al Hygiei, cu specială privire la Dacia Superioară*, Cluj, 1935, p. 92, nr. 10.

Arhivele și publicul

Dacă în epoca contemporană, datorită complexității regulilor de conviețuire socială, raporturile arhive-public sînt multiple, atît ca forme, cît și ca motivație, în antichitate acestea erau mult mai simple. În primul rînd, în aceste raporturi cu publicul nu erau angrenate decît arhivele instituțiilor administrative și fiscale, întrucît ele consemnau raporturile dintre oameni și stat, precum și regulile care reglementau aceste raporturi, fie ele sub aspectul respectării legilor, dispozițiilor cu caracter normativ ale guvernatorilor și hotărîrilor consiliilor municipale, fie sub acela al achitării obligațiilor fiscale. Obținerea unor adevărîte atestînd calitatea, drepturile sau achitarea unor obligații, precum și a unor copii de pe acte sau legi consemnînd stări de fapt ce interesau indivizi sau grupuri erau motivații din cele mai frecvente pentru public de a apela la arhivele administrative sau fiscale. Despre aceste lucruri nu s-a păstrat nici o informație din Dacia, dar putem recurge, cel puțin pentru modul cum se obțineau copii de pe acte, la analogii cu ceea ce se știe pentru alte părți ale imperiului. În cazul arhivelor municipale, solicitantul se adresa quæstorului care avea în subordine *tabularium*-ul, iar acesta dădea dispoziție către *scriba*, care asigura ca actul cerut să fie copiat și colanțat (*descriptum et recognitum*), după care autenticitatea copiei era certificată de minimum șapte mantori (*signatores*)⁵⁹. De asemenea, se știe că, cel puțin din vremea lui Marcus Aurelius, orice locuitor din provincii putea cere ca, în baza evidențelor din *tabularia publica* înființate în vremea acestui împărat, să i se elibereze adevărîta privitoare la data nașterii, locul de origine și calitatea sa⁶⁰.

Am fi tentați, în baza exemplului unor istorici romani (de exemplu Titus Livius și mai ales Tacitus) care au cercetat și documentele de arhivă pentru a-și scrie operele, să susținem că și în cazul Daciei documentele din arhivele publice au putut constitui obiecte de interes documentar-istoric dar, din păcate, dovezile lipsesc.

Résumé

L'auteur traite les problèmes des archives existantes sur le territoire de la Dacie à base de té-

moignages épigraphiques connus. Après une courte introduction, il présente les catégories d'archives dont on peut attester l'existence à base de documents (archives administratives, économiques, militaires, celles des temples, des collèges et les archives privées) et il précise, en tant que possible, la nature et le contenu des documents qu'elles gardaient. Il analyse et présente ensuite les problèmes de la constitution des archives, des dépôts d'archives les archives et de l'évidence de ces documents. En ce qui concerne le personnel des archives, il sou- (tabularia), de la disposition des documents dans ligne tout d'abord que, sauf de rares exceptions, les attributions du créateur, manipulateur et conservateur des documents étaient réunies par la même personne et il analyse ensuite les informations concernant l'instruction, la position juridique et l'origine ethnique de celui-ci, afin de mettre en évidence la prépondérance des éléments romains ou romanisés.

À la fin, l'auteur présente, autant que la documentation lui permette, la relation entre les archives et le public, en démontrant qu'elle se réduisait surtout à l'aspect pratique et qu'elle engageait seulement les archives administratives et fiscales, parce qu'elles consignaient les rapports entre les citoyens et l'état.

Précis

The author based on already known epigraphic evidences, is dealing with archival matters on the territory of Roman Dacia. After a brief introduction, there are shown the categories of archives that could be documentary proved (administrative, economic, military and private archives and those pertaining to temples and colleges), being specified as far as it was possible, the kind and contents of documents. Then, there are analysed and shown aspects on the manner in which archives were constituted, archives repositories (tabularia), documents storage and recording. Relating to the archives staff, the author, after underlined that except some rare cases the tasks of documents creator, manipulator and keeper were carried out by the same person, analysed the information concerning training, juridical position and ethnical origin of this person, the preponderance of the Roman or Romanized elements being brought forward.

At the conclusion of the article the relationship archives-public is presented, as far as documentation permitted, the author showing that these relations were reduced, especially, to the practical aspect and included only administrative and fiscal archives as they recorded the relations between people and the State.

⁵⁹ CIL III 7852 ; XI 3614 ; Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Leipzig, 1876–1877, vol. III, p. 1013, nr. 2 ; G. Lafaye, *Tabularium*, in DS vol. V, p. 16–18 ; W. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreich*, Leipzig, 1900, p. 244.

⁶⁰ Vita Marci, ed. B. C. Teubner (1955), 9, 8 ; *ut si forte aliquis in provincia natus causam liberalem diceret, testationes inde ferret*.

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE — BUCUREȘTI 1980

ÎN ÎNTÎMPINAREA CONGRESULUI

DAN BERINDEI

Secretar al Comitetului Național al Istoricilor din Republica Socialistă România

Între 10 și 17 august 1980 se va desfășura la București o prestigioasă reuniune științifică internațională, *cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorică*. Întâlnire ce are lor o dată la cinci ani, Congresul internațional de științe istorice reprezintă, începând din 1900, cu o întrerupere în timpul celui de-al doilea război mondial, cea mai de seamă manifestare științifică a istoricilor din întreaga lume. După cel de-al doilea război mondial, când și-rul acestor congrese a fost reluat, cel dintii — al X-lea Congres internațional de Științe Istorică — s-a desfășurat la Roma în anul 1955, la el participând și o delegație de istorici români. În anul 1960 reuniunea a avut loc la Stockholm, în 1965 la Viena, în 1970, la Moscova, iar în 1975 la San Francisco. La toate aceste congrese România a participat prin reprezentanții săi, care au prezentat rapoarte și corapoarte și s-au dovedit activi în dezbaterile ce a avut loc în cadrul căreia au susținut numeroase intervenții.

Adunarea generală a Comitetului Internațional de Științe Istorică a decis la San Francisco, în vara anului 1975, ca următorul congres să aibă loc în România, la București, în anul 1980. În toamna anului 1978 biroul Comitetului Internațional de Științe Istorică s-a reunit la București, fixându-se cu acest prilej unele detalii referitoare la importanța reuniune. Comitetul Național al Istoricilor din Republica Socialistă România a fost reorganizat și numărul membrilor săi, reprezentând instituțiile cele mai de seamă și istoricii cei mai remarcați ai țării, a fost amplificat. Totodată, a fost creat un Comitet Român de Organizare al Congresului. În cursul anului trecut, au fost emise primele două circulare către istoricii lumii, invitându-i să ia parte la reuniunea de la București din august 1980. La prima circulară răspunsurile primite din partea a circa 1800 de istorici au demonstrat interesul de care se bucură cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorică. Răspunsurile la cea de-a doua circulară se primesc neconținut de către Comitetul de Organizare Român.

Cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorică își va desfășura lucrările în cadrul a patru mari secții: marile teme, metodologia, secția cronologică și organismele internaționale afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorică. În conformitate cu hotări-

rile luate de acest comitet, rapoartele și corapoartele au fost repartizate reprezentanților diferitelor comitete naționale ale istoricilor, ele fiind întocmite și înaintate Comitetului Român de Organizare, căruia îi revine sarcina de a le tipări până în prețuia deschiderii importantei reuniuni. În momentul de față, cele trei volume grupând aceste documente de bază ale Congresului se află în curs de tipărire. În cel dintii volum sînt cuprinse rapoartele și corapoartele primelor două mari secții — marile teme și metodologia — în cel de-al doilea vor putea fi regăsite rapoartele secției cronologice iar în cel de-al treilea cele ale organismelor și asociațiilor internaționale afiliate. În 1980 sau 1981 va fi publicat un al patrulea volum, în care vor fi cuprinse intervențiile ce vor avea loc cu prilejul dezbaterilor celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorică. Remarcăm că realizarea acestor volume va evidenția spiritul organizator al reprezentanților frontului istoric român, deoarece la ultimele două congrese astfel de volume nu au fost realizate, ci lucrările au fost multiplicat în broșuri separate.

În ceea ce privește conținutul tematic, marile teme sînt consacrate unei problematice istorice majore: *Europa de sud-est, arie de convergență a civilizațiilor; forme ale problemelor păcii în istorie; state federative și pluraliste și femeia în societate*. De asemenea, și temele secției de metodologie merită o specială evidențiere: *limbajul istoricului; locul și rolul învățămîntului istoriei, în special în învățămîntul secundar, pentru formarea omului secolului XX; problemele și metodele istoriei orale și demografiei, epidemii, ecologie*. În ceea ce privește secția cronologică, rapoartele ei reflectă un larg evantai problematic, urmărindu-se studierea relațiilor dintre est și vest, civilizațiile și societățile, mutațiile sociale și economice, ideile și societățile, relațiile internaționale etc. În cadrul celor patru subsecții (istorie veche, istorie medievală, istorie modernă și istorie contemporană) vor fi prezentate peste 70 de rapoarte. Dintre acestea menționăm doar unele care vor stîrni neîndoiește un interes mai deosebit: *Marea Neagră și Caucazul între Roma și porți; feudalismul hittit; familia ateniandă; dacii și civilizația lor; familia și structurile ei în Evul mediu; Bizanțul și țările baltice; comerțul Levantului și Europa de Est; mișcările țărănești în secolele XVI—XVIII; formarea marilor puteri în secolele XVII—XVIII; tipologia renașterii naționale în țările din Europa centrală și de sud-est; reforme și revoluții în Europa anul 1830; rolul micilor puteri în relațiile internaționale ale secolului XX; minoritățile în sud-estul Europei; mișcarea muncitorească și problema colonială; criza economică din 1929—1933 în Europa orientală; mobilitatea*

socială în Statele Unite; reformele agrare în perioada interbelică etc.

Cea de-a patra secție a Congresului prezintă un interes deosebit tocmai prin aceea că ea va prileji unor grupe mai restrinse de specialiști, aparținând însă întregului glob, deci cei mai marcanți oameni de știință ai domeniului, luarea în dezbatere a unor subiecte mai restrinse dar de evidentă importanță. Comisia internațională de istorie a mișcărilor sociale se va ocupa de *problemele mici întreprinderi în secolele XIX—XX*, Comisia internațională a Adunărilor de stări de Statul modern și instituțiile parlamentare, Institutul Panamerican va prezenta spre dezbatere un *proiect de Istorie generală a Americii*, Comisia de istorie militară comparată va analiza *relațiile dintre armată și societate*, cea de istorie a celui de-al doilea război mondial va discuta diversele *aspecte ale propagandei în timpul celui de-al doilea război mondial*, pentru a nu aminti decît unele din temele celor peste douăzeci de organisme internaționale sau ale comisiilor interne ale Comitetului Internațional de Științe Istoric.

În cadrul Congresului, României îi revin sarcini însemnate. În afara rolului organizatoric, participarea istoricilor români la lucrări va fi neîndoielnic marcantă. României i s-a încredințat elaborarea raportului asupra primelor mari teme: *Europa de est, arie de convergență a civilizațiilor* /Emil Condurachi și Răzvan Theodorescu/. Corapoarte românești vor fi prezentate în cadrul a trei dintre cele patru teme de metodologie: *Limbajul istoricului* /Eugen Stănescu și Aron Petric/, *Locul și rolul învățămîntului istoriei* /Ștefan Ștefănescu/ și *Demografie, epidemii, ecologie* /Ștefan Pascu/. Alte trei rapoarte vor fi prezentate de reprezentanții români în cadrul secției cronologice: *Dacii și civilizația lor* /Hadrian Daicovicu/, *Epoca luminilor în centrul și sud-estul Europei și implicațiile lor politice* (Alexandru Dușu și Teodor Pompiliu) și *Reformele agrare în perioada interbelică* /Damian Hurezeanu și Costin Murgescu/.

În afara acestor rapoarte și corapoarte, istoricii români vor participa prin intervenții la ampla dezbatere ce va avea loc în cadrul tuturor secțiilor.

Vizitarea instituțiilor științifice românești de profil, a muzeelor și un program de excursii în țară, în cadrul căruia s-au avut în vedere, în primul rînd, locurile și monumentele cu caracter istoric, vor întregi dezbaterile propriu-zise ale Congresului, în așa fel încît participanții să poată cunoaște în mod direct România. Publicarea unui nou volum din seria *Nouvelles Etudes d'Histoire*, în două părți, a *Bibliografiei istorice* pe ultimii cinci ani, ca și consacrarea, în sensul problematicii Congresului, a numerelor periodiceelor de specialitate românești care vor apare în preajma reuniunii vor ajuta, de asemenea, pe congresiștii de peste hotare să-și întregască viziunea asupra României și trecutului ei. Importantă manifestare științifică, care beneficiază, de

altfel, de sprijinul financiar UNESCO, cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istoric oferă neîndoielnic și Direcției generale a Arhivelor Statului și arhivistilor prilejul de a evidenția, la nivel mondial, o laborioasă activitate, desfășurată în special în ultima perioadă, și totodată a stabili contacte utile pentru dezvoltarea activității viitoare.

PREOCUPĂRI PENTRU PREGĂTIREA CONGRESULUI. INTERVIURI

ÎNTREBARE: Stimate tovarășe profesor doctor ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, în calitate dumeavoastră de director al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” și decan al Facultății de istorie și filozofie din București, cunoașteți că în programul celui de al XV-lea Congres internațional de științe istorice printre temele de *metodologie* figurează și o temă privind predarea istoriei în învățămîntul secundar. Ce anume a condus la alegerea unei asemenea teme?

RĂSPUNS: Educația prin istorie, ca și sensul și semnificația culturii istorice, a revenit ca un leit-motiv în lucrările tuturor Congreselor internaționale de istorie. Problema predării istoriei a figurat însă, pentru prima dată în programul Congresului de la Oslo, din 1929. La Congresul următor, de la Varșovia (1933), se exprima dorința „de a lărgi bazele cooperării internaționale în domeniul învățămîntului istoriei”. Congresele ulterioare, paralel cu stăruința de a fixa locul științei istorice în lupta pentru adevăr dusă de întregul front al cercetării, au militat ca în planurile de învățămînt istoria să-și găsească ponderea impusă de rolul ei instructiv-educativ. Ultimul Congres, cel de la San-Francisco (1975), a reînnoit mișcarea votată la Congresul de la Moscova (1970), adresată guvernelor din toate țările, de a reexamina statutul istoriei în învățămîntul secundar, în vederea creșterii reprezentării acestei discipline în planurile de învățămînt.

ÎNTREBARE: Se cunoaște faptul că astăzi, locul pe care ar trebui să-l ocupe istoria în învățămînt și, în general, în educație este în multe țări controversat. Ce loc ocupă această disciplină în planurile de învățămînt din țara noastră?

RĂSPUNS: Într-adevăr neînțelegerea rolului istoriei în educația permanentă, care formează și întreține calitatea de om-cetățean, a făcut ca în mai multe țări să se opereze o reducere a orelor de istorie în învățămîntul secundar, fapt ce a determinat îngrijorarea legitimă a comunității internaționale a istoricilor, concretizată în mișcările amintite.

În România de la înființarea învățământului modern, studiul istoriei a constituit o componentă esențială a programelor de învățământ, corespunzător valorii sale informative și formative. De aceea, el s-a găsit prezent în programul tuturor școlilor de grad mediu, atât teoretice, cât și profesionale.

De la reforma, realizată în 1898 de Spiru Haret, una din cele mai luminoase figuri ale învățământului românesc, până în 1952 în toate clasele școlii secundare planurile de învățământ au prevăzut câte două ore de istorie săptămânal. Istoria făcea parte din disciplinele obligatorii la examenul de absolvire a școlii secundare.

După unele fluctuații intervenite odată cu anul 1952 în ce privește locul istoriei în planul de învățământ, din 1975/1976 un întreg ansamblu de măsuri așează istoria în rîndul disciplinelor ce fac parte din pregătirea de bază a elevilor. Planurile de învățământ prevăd introducerea istoriei din clasa a IV-a a ciclului primar, în toți anii de gimnaziu și de liceu, ca și în primul an în institutele de învățământ superior.

Cu scopul de a armoniza obiectivele urmărite prin învățământul istoriei cu exigențele societății actuale s-a trecut la o restructurare a sistemului de predare a istoriei, la o esalonare a materiei pe cicluri de învățământ și ani de studii, căutîndu-se înlăturarea suprapunerii și repetărilor, îmbunătățirea conținutului istoriei, ca disciplină școlară. S-au elaborat noi programe analitice, s-a trecut la realizarea de noi manuale într-o concepție metodologică modernă, potrivit căreia studiarea problematicii istoriei se realizează într-o succesiune logică, potrivit nivelelor și profilului unităților de învățământ.

Deplasarea accentului de pe latura informativă pe latura formativă a învățământului istoriei a impus structurarea materiei pe teme mari în care să fie urmărit rolul diversilor factori în mersul înainte al societății, în primul rînd al factorului economic, esențial în explicarea transformărilor și evenimentelor istorice.

INTREBARE: În ce sens se poate vorbi de o îmbunătățire a conținutului manualelor de istorie și ce s-a întreprins ca istoria diferitelor popoare să fie cît mai concret reflectată în manuale ?

RĂSPUNS: În programele și manualele de istoria patriei, procesul istoric din România este corelat cu cel universal, subliniindu-se ce este comun, dar și ceea ce este specific, pentru a degaja contribuția poporului român la tezaurul civilizației și experienței mondiale. Programele și manualele de istorie universală, în dorința de a adapta formele educației la lumea contemporană în continuă transformare, caută să extindă sfera cunoașterii asupra tuturor popoarelor lumii, asupra tuturor acelor civilizații care compun patrimoniul mondial. Ele au încorporat astfel teme noi privitoare la

istoria popoarelor din Asia, Africa și America latină, la cultura acestor popoare și la locul lor în trecut și azi, în lupta pentru progres și afirmarea independenței.

Călăuzită de dorința de a face din istorie, din adevărul istoric un instrument de înțelegere între națiuni, România a întreprins în ultimii ani o suită de acțiuni bilaterale, conștînd din schimburi de programe, manuale, atlase, hărți, filme didactice și alte mijloace de învățământ; au fost stimulate întîlnirile între specialiștii din România și din alte țări în problema manualelor școlare. Înscrise în acordurile culturale sau organizate cu sprijinul Comisiilor naționale pentru UNESCO, aceste întîlniri au loc anual sau la 2 ani, prin rotație, într-o țară și în cealaltă.

INTREBARE: Ce ne puteți spune în privința noii strategii didactice ?

RĂSPUNS: Nu cred că se poate vorbi de o nouă strategie didactică. Ca și în alte țări, în România, paralel cu preocuparea pentru îmbunătățirea conținutului studiului istoriei, o atenție deosebită se acordă metodelor și procedurilor de învățare, urmărindu-se ca elevii să învețe să gîndească istoric, să înțeleagă sensul a ceea ce este cu adevărat nou în dezvoltarea societății, să lege istoria de viață, de practică, de lumea contemporană în care trăiesc. Subordonate acestui scop metodele folosite de profesor — și care definesc măiestria sa — sînt variate, în cadrul lor cele moderne, active, cîștigînd în tot mai mare măsură teren.

Modernizarea predării istoriei, de care se vorbește azi așa de mult, va depinde în continuare de valoarea pregătirii profesorului, a calităților lui pedagogice, a dragostei pentru obiectul pe care-l predă, a vocației lui.

Congresul internațional de științe istorice de la București, din acest an, 1980, va prilejui, fără îndoială, fructuoase schimburi de vederi între specialiștii în legătură cu locul predării istoriei în învățământul secundar, va stimula căutările creatoare în întărirea conștiinței istoriei în rîndul popoarelor lumii, forță puternică în eforturile lor de a-și afirma virtuțile în crearea unei lumi a păcii și progresului.

INTREBARE: Vă rugăm tovarășe academician EMIL CONDURACHI să relațiază cititorilor noștri sarcinile cu care ați fost onorat în cadrul responsabilităților legate de organizarea și desfășurarea celui de al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

RĂSPUNS: La acest al XV-lea Congres internațional de științe istorice, de la București, am două sarcini, prima din partea Comitetului internațional de științe istorice, și a doua primită din partea Biroului Comitetului internațional de studii sud-est europene. Prima dintre ele a însemnat redactarea împreună cu

colegul Răzvan Theodorescu a raportului intitulat „Europa de răsărit — zonă de convergență a marilor civilizații”.

Tema acestui raport, primul dintre cele patru rapoarte majore a fost propusă Comitetului Internațional de Comitetul român al istoricilor. Fiind acceptată ca una din temele majore, în mod firesc, Comitetul internațional s-a gândit să o încredințeze unui român. Am avut cîntea să fiu desemnat eu. Tema, luată în întregime sa, adică de cînd putem vorbi de anumite elemente definitorii ale civilizațiilor din Europa de răsărit pînă astăzi, nu este de competența unui singur specialist. Pentru antichitate putem face față, dar pentru evul mediu în nici un caz. Așa că la propunerea mea, a fost acceptat excelentul specialist Răzvan Theodorescu. Spun excelent specialist în istoria civilizațiilor și cu multe calități pentru cercetarea istoriei culturii epocii moderne.

În ce constă importanța temei? E de ajuns să răsfoiești toate marile tratate, toate istoriile civilizațiilor pentru a vă da seama că există lucrări foarte importante pentru vechiul Orient — Egipt, Mesopotamia etc. Există foarte importante lucrări despre Europa occidentală — Italia, Franța, Anglia. Există o seamă de lucrări importante mai puțin cunoscute pentru Bizanț. Există acum și pe drept-cuvînt, studii importante despre arta africană, despre civilizațiile precolumbiene, numai Europa de răsărit este, nu zic absentă, dar slab reprezentată.

Or, această Europă de răsărit, să zicem zona de la Marea Baltică pînă în Grecia de sud inclusiv, formează de-a lungul multor și multor milenii, o anumită unitate foarte diversificată în interior dar care poate fi tratată în ansamblu cel puțin de două subzone: prima sud-est europeană, pe de o parte, iar cea de a doua Europa de răsărit — Polonia răsăriteană și marea spațiu sovietic. Ambele subzone însumează, din străvechea antichitate și pînă tirziu, forme de cultură, curente artistice, populații diverse, care fiecare a depus ceva la formarea patrimoniului lor cultural, cu nimic mai prejos de alte mari zone ale lumii. Diferențe specifice deci, pe de o parte față de restul Europei și față de lume, unitate și diversitate din punct de vedere al vechilor etape și al diferitelor modele de cultură pentru a întrebuița limbajul actual al sociologilor și antropologilor culturali.

Cea de a doua sarcină este de natură organizatorică. Potrivit tradiției Congreselor internaționale de științe istorice, pe lângă temele majore sau temele de cronologie toate asociațiile internaționale afiliate au o zi la dispoziție. Evident și ziua Comitetului internațional de studii sud-est europene care i-a ales tema știută despre rolul orașelor balcanice în dezvoltarea vieții între veacurile XVIII—XX se va bucura de prezența multor specialiști din țară și din străinătate încît cred că va fi o reușită.

La lucrările acestui colocviu al organismului și pe care-l reprezintă, fiecare țară va avea un

coraport. Coraportorii vor prezenta situația din țările lor. Pentru noi a fost desemnat profesorul Camil Mureșan de la Cluj, foarte bun cunoscător al acestei probleme. Important este că amintitul colocviu urmează aceluia care a avut loc la Boston, organizat de Comitetul american de studii sud-est europene. Acolo s-a pus problema stricto-sensu a orașelor din fiecare țară balcanică. Accentul se pune nu pe problemele strict economice deși ele sînt în continuă cercetare, ci pe consecințele vieții economice asupra administrației, culturii, a tot ce înseamnă creație culturală. Tema este foarte importantă, cu o largă diversificare, iar participarea pe care o știm anunțată se dovedește extrem de interesantă.

INTREBARE: Se știe că Arhivele Statului își fac datoria de onoare de a pune în slujba științei documentele interne și externe. Cum vedeți ca om de știință rolul instituției noastre în dezvoltarea bazei documentare pentru studierea istoriei sud-estului european?

RĂSPUNS: Arhivele Statului au jucat și joacă un rol mare în asigurarea informației cercetătorului. Vă rog să mă credeți nu fac această apreciere din complimente sau pentru legăturile mele tradiționale cu această instituție de prestigiu.

Arhivele Statului au păstrat și păstrează în condiții din ce în ce mai bune documentele de mare valoare care privesc nu numai istoria țării noastre, dar și istoria altor popoare.

Valorificarea lor, care s-a petrecut în etape și fiecare etapă după o anumită metodologie, a ajuns acum la forma cea mai bună. Aș vrea să atrag atenția, din punct de vedere al sud-estului european pe care-l reprezintă la acest Congres, asupra faptului îmbucurător că în bună măsură Arhivele Statului au exploatat în chip științific unele bogății, unele tezaure ale lor, cum ar fi documentele grecești și turcești din depozitele de la București, Sibiu sau Brașov. Dar am convingerea că mai sînt încă multe altele care își așteaptă publicarea și valorificarea în egale condiții științifice sau poate chiar mai bune. Vă pot spune că o bună parte din istoria Greciei, a Bulgariei și a Turciei nu se poate face decît cu ajutorul arhivelor românești. Multe aspecte din istoria popoarelor din țările amintite n-au fost studiate pînă acum și ar merita cel puțin una, dacă nu mai multe teze de doctorat. De exemplu, începînd din secolul al XVII-lea și pînă în vremea noastră au fost mulți tineri din țările balcanice care au învățat carte la București, Iași și în alte centre românești de cultură. O lucrare sau chiar mai multe, întemeiate pe documente din arhivele Ministerului Învățămîntului sau Rectoratelor și încă ar dovedi cît de mare a fost contribuția școlii românești la formarea intelectualității din Balcani. Dacă îmi îngăduiți aș recomanda ca Arhivele Statului să înscrie în planul său de lucru o asemenea lucrare și sînt convins că va ajunge la rezultate de-a dreptul excepționale.

Dar sînt și alte exemple. Cu ajutorul Arhivelor Statului pot fi adunate lucruri de mare valoare și care să confirme astăzi și pentru astăzi rolul avut de români în sud-estul european. Vă pot spune surpriza mea: Într-una din mănăstirile sirbești, la Studenița mergînd cu o echipă a Televiziunii am văzut patru documente originale românești de la Matei Basarab, Ștefan Cantacuzino și Șerban Cantacuzino, păstrate sub ramă, care n-au fost publicate niciodată ci doar amintite de o simplă notiță într-o gazetă locală sirbească din secolul trecut. Și ca acestea sînt multe. Recent, am fost rugat de un coleg de la Universitatea din Ianina să recomand pe cineva să studieze documentele românești de la Ianina. Cred că Arhivele Statului ar trebui să se ocupe în primul rînd de astfel de tezaure aflate în afara țării noastre.

ȘTEFAN HURMUZACHE

EMBLEMA ȘI INSIGNA CONGRESULUI

MARIA DOGARU

Fenomenul heraldic, fenomen uman permanent, cunoaște în epoca pe care o străbătem, o dezvoltare multilaterală determinată de complexitatea proceselor sociale¹.

O privire retrospectivă asupra evoluției istorice ne confirmă, fără puțință de tăgadă, faptul că umanitatea și-a exprimat de-a lungul vremii, simțămîntele prin însemne și simboluri devenite, în curgerea vremii, dovezi grăitoare reconstituind aspecte ale vieții de odinioară.

Un rol important l-au avut, în instituirea și dezvoltarea însemnului, meșteșugarii, corporațiile, comunele și universitățile care s-au individualizat prin reprezentări heraldice menite a demonstra contemporanilor și urmașilor atribuții activității lor².

Fiecare generație a preluat din însemnele înaintașilor elementele esențiale exprimînd aspirațiile generale, instituind, prin adăugirea

¹ Un rol important în demonstrarea acestui adevăr a avut-o publicarea sub egida lui Charles Samaran, în 1964 a volumului *L'Histoire et ses méthodes* (capitolul *L'Héraldique* abordează această disciplină ca o știință socială fără de care evenimentele istorice nu pot fi pe deplin înțelese). De asemenea, prin comunicarea *L'Héraldique phénomène humain permanent*, susținută de Xavier de Ghellinch Waernyck, în cadrul celui de al IV-lea Congres Internațional de științe heraldice și genealogice de la Liege (Belgia) s-au evidențiat interesante aspecte asupra modului în care a fost privită heraldica de-a lungul vremii. Autorul menționat a subliniat faptul că dezvoltarea fenomenului heraldic constituie un proces obiectiv, determinat de nevoia profundă a omului de a-și exprima personalitatea. Vezi *Recueil du IV-e congrès international de science généalogique et héraldique*, Bruxelles, 1958, p. 146-150.

² Deși lucrările de specialitate editate în țara noastră, datorită tematicii și a spațiului restrîns, nu se

unor noi simboluri specifice idealurilor comunității din etapa dată, un sistem de reprezentări ce caracterizează, în ansamblu, societatea respectivă. Specialiștii au demonstrat faptul că fenomenul heraldic contemporan este mai puternic și se impune astăzi prin mijloace din ce în ce mai penetrante³.

Această realitate este dovedită, în primul rînd, de faptul că heraldica are o aplicație oficială, de interes deosebit prin monedele și timbrele specifice fiecărui stat.

Este unanim recunoscut că astăzi toate țările, chiar și acelea în care știința heraldică nu cunoaște o dezvoltare deosebită, se individualizează în mod plastic, în concernul popoarelor, prin steme și embleme redînd individualitatea fiecărui popor.

Fig. 1

Se constată, de asemenea, că în etapa actuală, complexitatea proceselor sociale a determinat o mai mare diversificare a însemnului heraldic, fapt probat de utilizarea tot mai frecventă a simbolului în unele industrii (industria turistică, hotelieră, artizanală etc.)⁴.

Societatea românească contemporană, asemenea tuturor popoarelor, și-a creat simboluri a căror analiză ne permite să descifrăm, prin limbajul științei blazonului, profunde transformări sociale ce s-au produs etapă de etapă.

referă decît sumar la însemnele aparținînd unor comunități și categorii sociale ce n-au făcut parte în epoca feudală și capitalistă din clasele conducătoare (meșteșugari, țărani, negustori, bresle, societăți etc.), tezaurul sfragistic național însumează un număr mare de vestigii sigilare de acest fel a căror cercetare, nefînduîncă, va permite descifrarea din negura vremii a unor aspecte insuficient cunoscute.

³ Xavier de Ghellinch Waernyck, *op. cit.*, p. 146-150.

⁴ *Ibidem*.

În drumul spre progres românii și-au exprimat sintetic aspirațiile prin compoziții expresive, desemnând la nivelul cel mai înalt țelul suprem al națiunii în cazul stemei de stat sau obiectivele⁵ unor mari comunități sociale în cazul reprezentărilor heraldice desemnând municipiile și județele României socialiste⁶ ori atributul, structura sau specificul activității în ceea ce privește emblemele organizațiilor de masă, ale societăților culturale, științifice și sportive⁷.

Numărul mare al reprezentărilor heraldice create în ultimele decenii în țara noastră și

varietatea acestora demonstrează, pe de o parte caracterul larg al problematicii reflectate prin însemn, pe de alta confirmă faptul că s-a generalizat practica de a se marca diferitele evenimente prin simboluri exprimând plastic conținutul acestora și locul lor în evoluția socială.

În acest context era firesc să se instituie și unele însemne care să evedențieze faptul că cel de al XV-lea Congres internațional de științe istorice se va desfășura pe pământul României, în anul în care se sărbătorește împlinirea a 2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent.

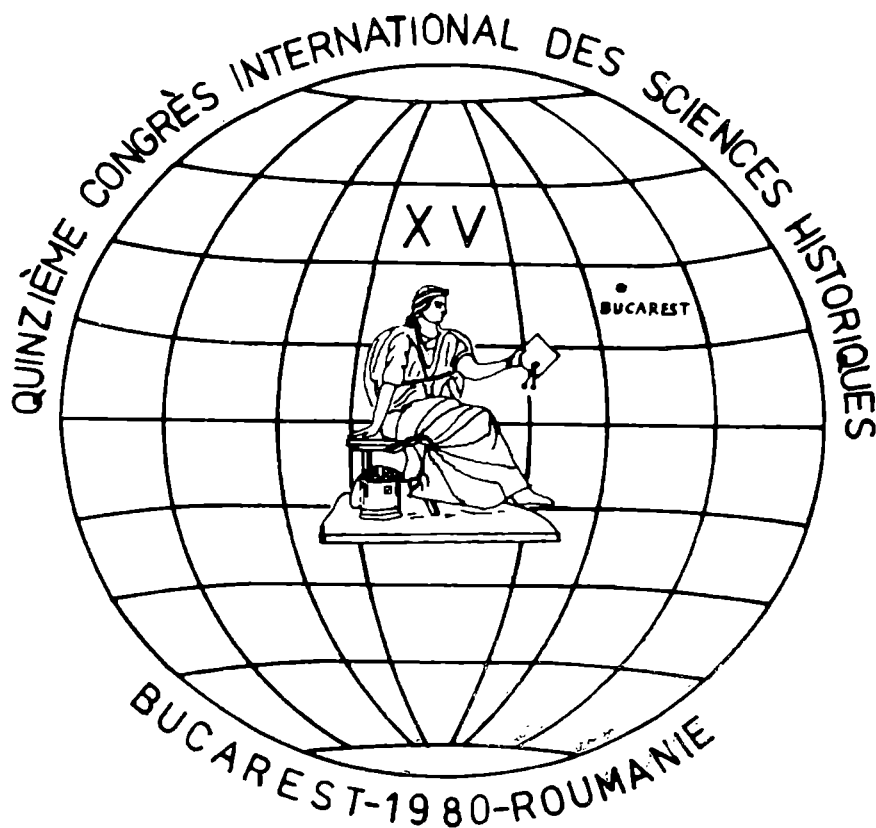

Fig. 2

Emblema acestui important for științific mondial s-a fixat în 1979 în urma unei vii dezbateri la care au participat membrii Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie, spe-

cialiști de la Direcția generală a Arhivelor Statului și cercetători de la Institutul de istorie „N. Iorga”⁸.

⁵ Astfel proclamarea republicii a dus la alcătuirea unei steme menită să reflecte noile realități politice. Vezi *Constituția R.P.R.*, 1948, Edit. politică, București, 1948, cît și celelalte constituții elaborate în anii socialismului.

⁶ Dan Cernovodeanu, Jean N. Mănescu, *Noile steme de județe și municipii ale Republicii Socialiste România*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2, 1974, p. 5-218. Remarcăm faptul că aceste steme, reunind elemente din tradiția heraldică specifică fiecărei localități sau district cu unele figuri reflectînd noile realități social-politice, înfăptuite pe teritoriul vechi

Dacii, au reținut prin originalitatea lor atenția specialiștilor din întreaga lume.

⁷ Se impune a se lua grabnic măsuri pentru depistarea, conservarea și cercetarea acestor embleme reflectînd într-un mod sintetic, prin mijloace variate, fenomenele sociale în centrul cărora a fost întotdeauna dragostea de glia strămoșească.

⁸ Au făcut propuneri Jean N. Mănescu, Ferdinand Bartsch, Maria Dogaru, Vasilescu Veronica, Alexandra Negreanu, Dănilă Anuța. S-a adoptat în urma hotărîrii forurilor academice, proiectul inginerului Ferdinand Bartsch, membru al Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie.

Respectându-se tradiția de a se alcătui, pentru manifestările internaționale, reprezentări reunind însemne care, pe de o parte să ateste locul desfășurării, pe de alta să indice domeniul de activitate, emblema celui de al XV-lea Congres internațional de științe istorice însumează elemente semnificative: globul terestru, străbătut de meridiane și paralele având marcate orașul București și cifra XV; în centrul imaginii zeița Clio⁹ așezată pe un jilț și ținând în mâna stângă un document sub formă de sul; alături de personaj se află un suport cu mai multe documente rulate. În părțile superioare și inferioare ale globului s-au inserat cuvintele QUENZIÈME CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES. BUCAREST 1980 ROUMANIE. (Fig. 1).

Insigna care va fi difuzată participanților la congres subliniază prin componență faptul că orașului București i-a revenit cinstea de a fi gazda acestei reuniuni internaționale. Ea are următoarea înfățișare: într-un medalion, clădirea Ateneului român reprezentată stilizat și cifrele XV — 1980, iar la margine textul indicând ocazia care a prilejuit confecționarea insignei: CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES BUCAREST. (Fig. 2).

Adoptarea unei astfel de reprezentări pentru

insigna congresului are menirea de a evoca rolul Ateneului român în dezvoltarea culturii și științei pe pământul românesc. Cum se știe, clădirea Ateneului român a fost înălțată după planul arhitectului francez Albert Galeron. Proiectul a fost îmbunătățit prin intervențiile membrilor comisiei tehnice: C. Olănescu, I. C. Cantacuzino, I. Mincu, P. Gotterean, Gr. Cercez și O. Băicoianu¹⁰.

Larga circulație a imprimatelor purtând emblema congresului, determinată de corespondența ce se întreține cu instituții de profil și specialiști din întreaga lume, cit și distribuirea insignei tuturor participanților, va asigura cunoașterea acestor simboluri pe toate meridianele globului. În acest mod se va aminti astăzi și se va evoca mâine, prin însumarea acestor însemne în numeroasele colecții emblematice și insignologice create în diferite țări, faptul că România socialistă a găzduit, în anul jubileului statului dac centralizat și independent, cel de al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

⁹ În mitologia greacă Clio este prima dintre cele 9 muze. Fica Mnemosynei și a lui Zeus, Clio este muza poeziei și a istoriei. Numele său este legat de istorie încă din antichitate prin lucrările lui Herodot.

¹⁰ Inaugurarea localului Ateneului român, edificiu ridicat prin contribuție publică, a avut loc la 14.II.1888 (construcția continuând însă până în 1897). La ornarea clădirii au contribuit și unii pictori, sculptori și gravori (C. Stănescu, Gr. Tattarescu, Th. Aman, N. Grigorescu și C. Storck). Date privind înființarea societății „Ateneul român” și construirea localului acestuia vezi Virgil Tatomir, *Ateneul român, inventar arhivistic*, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1974, p. 5—36.

LUPTA P.C.R. ÎMPOTRIVA FASCISMULUI ÎN TIMPUL ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN DECEMBRIE 1937 (II)

VASILE BOBOCESCU

În cursul campaniei electorale, agresivitatea Gărzii de Fier a crescut și mai mult. Pentru a-și impune candidații și a obține voturile alegătorilor, pe lângă o demagogie deșănțată, ea a recurs la teroare și violență, la amenințarea cu revolverul.

Deși pactul de „neagresiune” prevedea asigurarea „libertății” alegerilor, legionarii au întreprins numeroase acțiuni teroriste chiar împotriva candidaților național-tărăniști, îndeosebi contra celor ostili Gărzii de Fier. La întrunirea electorală a partidului „Totul pentru țară” din județul Făgăraș, comandantul legionar Virgil Mateiaș „a combătut activitatea P.N.T.”.

Desfășurarea evenimentelor a demonstrat că pactul de „neagresiune”, cât și acordurile secrete ce le-au însoțit, încheiate înainte, concomitent sau după 25 noiembrie 1937, n-au servit nici interesele țării, nici ale P.N.T., ci numai scopurile Gărzii de Fier. Pactul de „neagresiune” n-a constituit, în cele din urmă, decât un sprijin moral și politic acordat Gărzii de Fier și, mai puțin, un mijloc de menținere a ordinii.

Sub toleranța autorităților de stat și cu sprijinul lui Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și Constantin Argetoianu, Garda de Fier a căutat să se impună și mai mult în viața politică a țării. Conducătorii ei au făcut, în această perioadă, mai multe declarații de politică internă și externă, prin care și-au exprimat adversitatea față de regimurile democratice occidentale (Anglia, Franța, S.U.A.) și hotărîrea de a instaura statul „totalitar”. În politica externă, C. Z. Codreanu a luat atitudine împotriva Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, a Societății Națiunilor Unite, precum și împotriva alianței țării noastre cu Anglia și Franța, cerînd schimbarea imediată a politicii externe a României spre statele fasciste. „În 48 de ore de la biruința mișcării legionare — declara C. Z. Codreanu — România va avea o alianță cu Roma și Berlinul”¹.

Profund de faptul că pactul de „neagresiune” nu împiedica afirmarea ideologiei proprii, legionarii au desfășurat o intensă propagandă fascistă, însoțită de teroare și violență,

la adresa democrației, a politicienilor burghezi, chiar și a celor național-tărăniști, cunoscuți ca fiind ostili Gărzii de Fier.

P.N.T., odată cu preluarea conducerii de către I. Maniu, a încetat orice critică la adresa ideologiei și metodelor Gărzii de Fier. Referindu-se la acest fapt, Lucrețiu Pătrășcanu scria cu mîhnire: „Cel mai mare partid democratic (e vorba de P.N.T. — n.n.) a renunțat de bună voie la demascarea și combaterea extremei drepte”². În multe județe ale țării, campania electorală a fost dusă împreună de cele două partide. Aceasta n-a făcut decât să compromită P.N.T. în fața maselor populare și să grăbească dezagregarea sa.

Întreaga presă a P.N.T. în frunte cu oficiosul partidului, „Dreptatea”, în care se publicaseră în anii 1935—1937 numeroase articole la adresa extremismului de dreapta, își îndreaptă, de astă dată, atacul numai împotriva factorului constituțional (regele Carol al II-lea), a camerei și a guvernului Tătăreanu, subestimînd pericolul fascismului intern și extern. Faimoasele gărzi țărănești, de sub conducerea generalului Rujinski, create pentru a respinge atacurile Gărzii de Fier și pentru a asigura securitatea personală a conducătorilor P.N.T., înscrise pe listele morții de către legionari, au colaborat cu echipele de criminali și bătăuși ale partidului „Totul pentru țară”, în propaganda electorală. Această colaborare a cunoscut noi forme, printre care și asigurarea pazei și ordinii de către legionari, a întrunirilor naționalist-tărăniste ale adeptilor lui Iuliu Maniu. În acest sens, Corneliu Zelea Codreanu și ing. Gh. Clime, președintele partidului „Totul pentru țară” au dat instrucțiuni șefilor de organizații legionare din localitățile în care P.N.T. organiza întruniri cu participarea lui I. Maniu de a colabora și de a-i ajuta pe național-tărăniști „în ceea ce privește poliția întrunirilor respective pentru ca adversarii politici să nu le mai poată să le zădărnicească”³.

În manifestul electoral lansat către alegători la sfîrșitul lunii noiembrie 1937, semnat de I. Maniu, nu mai figura nici una din lozinci antifasciste cu care P.N.T. mobilizase masele la marile demonstrații populare din primăvara anului 1937 și în alegerile parțiale și comunale, nu se mai aducea nici o critică ideologiei Gărzii de Fier. Alături de punctele înscrise pentru apărarea „regimului constituțional” se cerea „respectarea cerinței îndreptățite a poporului românesc de a se da ideii naționale un conținut real și nu numai în concepția și organizarea de stat, ci și în organizarea economică, socială și culturală”⁴, ceea ce denotă o cedare și încercare de apropiere de ideologia grupărilor de extremă dreaptă.

¹ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 104, dosar 8, f. 624; Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. I, 15 (7), f. 2931—2932.

² Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, ed. a IV-a, București, 1946, p. 92.

³ Arh. M.L., fond O., dosar 110.237, vol. 12, f. 273.

⁴ „Epoca”, nr. 2644, din 30 noiembrie 1937.

Alături de declarații de fidelitate față de Franța și de Anglia și de sistemul de alianțe încheiat de România pe plan extern, Iuliu Maniu a strecurat, cu prilejul adunării electorale de la Cluj, aprecieri elogioase la adresa conducătorilor fasciști — Hitler și Mussolini — ai Germaniei și Italiei⁵, uitând că aceștia, prin politica lor revanșardă, amenințau integritatea teritorială și independența națională a României.

S-a încercat să se justifice de către adepții lui Iuliu Maniu că prin pactul de „neagresiune” s-a încercat salvarea lui Nicolae Titulescu, al cărui nume figura pe lista de candidați a P.N.Ț. în județul Olt, de terorismul Gărzii de Fier, care-l socotea drept autor principal al dizolvării ei în decembrie 1933. Dimpotrivă, Iuliu Maniu și adepții săi n-au întreprins nimic pentru a-l apăra pe Titulescu de atacurile Gărzii de Fier, al cărei conducător, C. Z. Codreanu declarase că mișcarea legionară „pe orice listă ar încerca să apară Titulescu, peste orice pact, îl va combate cu violența cea mai mare”⁶.

În aceste împrejurări, Nicolae Titulescu, care se reîntorsese în țară din străinătate, a fost nevoit să se apere singur, publicând cartea „Eu și Garda de Fier” prin care a încercat să se disculpe de acuzațiile ce i se aduceau pentru interzicerea organizației legionare la sfârșitul anului 1933 sub guvernul liberal prezidat de I. G. Duca.

Prevederea pactului de „neagresiune” cu Garda de Fier s-au răsfrînt negativ asupra forțelor democratice și antifasciste cu care P.N.Ț. era în cartel electoral, încă de la începutul anului 1937. Luate prin surprindere, aceste forțe au fost dezorientate și divizate îngreunînd enorm realizarea unui front național antifascist. De asemenea, încheierea pactului de „neagresiune” a avut consecințe negative în opinia publică, contribuind brusc la dezorientarea corpului electoral. Cu ajutorul „tacticii” Maniu, Garda de Fier a reușit să pătrundă și în acele medii țărănești, rămase pînă atunci imune față de propaganda extremei drepte. Referindu-se la acest fapt, militantul comunist Lucrețiu Pătrășcanu avertiza că mișcarea legionară a cîștigat în amploare, „cunosînd o rapidă creștere în simlul țărănimii”, pe seama exclusivă a partidelor și grupărilor democratice, folosind la maximum situația atât de favorabilă pe care miopia și reacționarismul lui Maniu i-o creaseră⁷.

Este de remarcă faptul că încheierea de către I. Maniu a pactului de „neagresiune” cu Garda de Fier, n-a întrunit adevîrurile membrilor Partidului Național Țărănesc și nici chiar pe cea a conducerii sale. Unii membri ai Comitetului Executiv al P.N.Ț., reprezentînd curentul centristilor — Armand Călinescu, N. Costăchescu, Virgil Potîrcă, Gr. Ga-

fencu și alții — și aripa de stînga, democratică — Virgil Madgearu, Dr. N. Lupu, Mihail Ghelmegeanu, Octav Livezeanu, Mihail Ralea, Petre Andrei și alții — cunoscuți prin atitudinea lor antilegionară, nu s-au declarat de acord cu noua orientare impusă P.N.Ț. de către I. Maniu.

Cu ocazia discutării pactului de „neagresiune”, Armand Călinescu, cunoscut ca „adversar al mișcării legionare pînă la exterminare”⁸ l-a combătut cu înverșunare, considerîndu-l ca „o renegare a principiilor democratice prin legalizarea unei mișcări totalitare”⁹. Încă din mai 1936, cu ocazia unei audiențe la rege, el i-a expus pericolul fascismului intern reprezentat de Garda de Fier și a opinat pentru reprimarea ei¹⁰. În timpul întrevederii cu Ion Mihalache din 9 decembrie 1937, Armand Călinescu i-a declarat că nu aprobă acțiunea P.N.Ț. cu Garda de Fier și Gh. Brătianu¹¹.

N. Costăchescu, șeful organizației P.N.Ț. din Moldova, a amenințat cu desprinderea din partid a susținătorilor săi dacă nu se denunță pactul de „neagresiune”. Pe o poziție asemănătoare s-a situat și Grigore Gafencu.

Dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, Petre Andrei, Mihail Ralea și alți reprezentanți ai aripii de stînga a P.N.Ț. nu au susținut în discursurile lor electorale pactul de „neagresiune”, primul promițînd chiar P.C.R. că va lua poziție oficială contra pactului cu Garda de Fier și va lupta hotărît pentru unirea forțelor democratice și antifasciste.

Pe o poziție fermă de condamnare și rupere a pactului de „neagresiune” s-au situat conducătorii regionale și județene ale organizațiilor P.N.Ț. și, îndeosebi, membrii de rînd național-țărăniști.

Numeroase organizații național-țărănești din Capitală și din provincie, sub influența comunistilor și a militanților antifasciști cu care erau în strînse legături, au criticat noua orientare impusă P.N.Ț. de către Iuliu Maniu și au cerut denunțarea înțelegerii cu Garda de Fier. „Încheierea unui pact de „neagresiune” cu aripa cea mai agresivă a fascismului dictatorial — arăta un participant la întrunirea organizației național-țărănești nr. 29, sector Albastu, la care au participat numeroși muncitori — este un act de natură a face jocul celor ce amenință drepturile și libertățile poporului. Nu se poate concepe alianța cu dușmanii Constituției, pentru a apăra această constituție. În consecință cer denunțarea pactului de „neagresiune”, încheiat între d-nii Maniu și Codreanu și încheierea unei alianțe cu partidele democratice”¹².

La întrunirea național-țărănistă din Circumscripția nr. 27 din Capitală, ținută în ziua de 6 decembrie 1937, la care au participat Victor

⁸ Pamfil Seicaru, *Istoria partidelor naționale, țărănești și național-țărănești*, vol. 2, Madrid, 1966, p. 24.

⁹ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.
⁶ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 104, dosar 8.624; Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. 15 (7) f. 2934.

¹⁰ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., Memoriile lui Armand Călinescu, f. 376.

¹¹ *Ibidem*, f. 453.

¹² „Lumea Românească”, an I, nr. 187, din 5 de-

⁷ Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 91.

Gherasim, Costache Lupu și mai mulți muncitori, aceștia din urmă au arătat că „Garda de Fier este dușmanul poporului” și au criticat pactul de „neagresiune” pe care-l considerau dăunător țării și intereselor poporului¹³.

La întrunirile P.N.Ț. de la Cluj și Galați, sub influența comuniștilor participanți, s-a cerut ca național-tărăniștii „să se izoleze de partidul „Totul pentru țară”, deoarece acesta este un partid fascist și nedemn să stea alături de grupările democratice” și că „singurul partid în care muncitorimea mai avea o oarecare nădejde, a dovedit că tinde spre fascism”¹⁴.

În multe localități, întrunirile național-tărăniște au căpătat un pronunțat caracter democratic, antifascist, comuniștii reușind să denunțe în practică, pactul cu Garda de Fier.

Încheierea pactului de „neagresiune” și apelul adresat celorlalte partide de opoziție de a adera la el, în afară de Partidul Liberal-georgist și de Uniunea Agrară a lui Constantin Argetoianu, n-a găsit nici un ecou ci, din contră, a fost aspru criticată. Spre exemplu, Grigore Iunian, președintele Partidului Radical Tărănesc, a dat un răspuns negativ lui I. Maniu care i-a propus să adere la un bloc al opoziției. Cu această ocazie, el i-a arătat că fiind „credincios principiilor democratice, bazate pe pactul constituțional și respectul libertăților și instituțiilor de stat, nu poate lua parte alături de unele partide (e vorba de Garda de Fier — n.n.) care neagă aceste principii”¹⁵. Pe aceeași poziție s-a situat și Nicolae Iorga, care, în schimb, a intrat în cartel electoral cu P.N.L.

Victor Iamandi a declarat, la întrunirea național-liberală de la Iași din 7 decembrie 1937 că „Iuliu Maniu a pierdut dreptul de a vorbi în numele democrației” și că „a dat mîna cu dreapta specializată în asasinat și crime”¹⁶.

Constantin I. C. Brătianu — președintele Partidului Național-Liberal și șeful liberalilor bătrîni din acest partid — răspunzînd interviului lui C. Z. Codreanu și declarațiilor lui I. Maniu la Cluj, a criticat cu prilejul consfătuirii organizațiilor comunale național-liberale din județul Ilfov, din 11 decembrie 1937, ideologia Gărzii de Fier, obiectivele ei în politica externă și pactul de „neagresiune”. „Pînă eri în luptă aprigă cu Garda de Fier, care îl amenința — preciza C. I. C. Brătianu — astăzi încheie un pact, angajîndu-se a nu combate niște teorii periculoase și pentru democrație și pentru existența noastră națională”¹⁷.

Adversitatea cu care a fost primit pactul de „neagresiune”, chiar în rîndurile P.N.Ț., la care s-a adăugat critica presei democratice și antifasciste, l-a obligat pe Iuliu Maniu să dea, în nenumărate rînduri, noi explicații asupra

conținutului pactului, noi rectificări declarațiilor sale de la Cluj, mergînd chiar pînă la amenințarea cu retragerea de la șefia P.N.Ț.

III. POZIȚIA P.C.R. FAȚĂ DE PACTUL DE „NEAGRESIUNE” ÎNCHEIAT DE IULIU MANIU CU ORGANIZAȚIA LEGIONARĂ. ACTIVITATEA COMUNIȘTILOR PENTRU DENUNȚAREA ACESTUI PACT ȘI PENTRU UNIREA FORTELOR DEMOCRATICE ÎMPOTRIVA CREȘTERII PERICOLULUI FASCISMULUI INTERN ȘI EXTERN ÎN TIMPUL ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN DECEMBRIE 1937.

În timpul campaniei electorale de la sfîrșitul anului 1937, cînd pericolul acaparării puterii de către Garda de Fier devenise iminent, clasa muncitoare s-a situat din nou în fruntea luptei poporului român împotriva fascismului intern și pentru apărarea independenței naționale, demonstrînd patriotismul său ardent. Pe lîngă participarea la demonstrațiile și întrunirile național-tărăniște pentru a forma în rîndurile membrilor acestui partid un curent de opinie împotriva pactului de „neagresiune”, muncitorii s-au adresat direct conducerii superioare a P.N.Ț. Spre exemplu, o delegație a muncitorimii din București s-a prezentat la Iuliu Maniu și „i-a cerut ruperea pactului de „neagresiune” încheiat cu partidul fascist „Totul pentru țară”, care continuă să fie o organizație paramilitară, agentura lui Hitler în România, și cu partidul fascizant național-liberal georgist”¹⁸.

Cu acest prilej, muncitorii din București, exprimînd interesele nu numai ale clasei muncitoare ci ale întregului popor român, i-au propus lui Iuliu Maniu să lupte consecvent cu celelalte forțe patriotice „contra amestecului lui Hitler în treburile interne ale țării, contra agiturilor acestuia în România, pentru îmbunătățirea situației maselor populare, lărgirea libertăților democratice, pentru alegeri libere și guvern democratic format din reprezentanții partidelor și organizațiilor democratice”¹⁹.

Situîndu-se pe o poziție înaintată, muncitorimea din București i-a cerut lui Iuliu Maniu „să contribuie la concentrarea tuturor forțelor democratice spre a se putea, cu sfîrșituri comune, obține victoria democrației în alegerile parlamentare din 20 ale lunii în curs, de rezultatul cărora depinde, în bună parte, viitorul apropiat al țării”²⁰.

Totodată, muncitorimea din Capitală și-a exprimat sentimentele de solidaritate cu lupta poporului cehoslovac pentru apărarea independenței sale. „Pericolul de a fi atacată Aliata României — Cehoslovacia — de către Hitler a devenit mult mai mare... ceea ce înseamnă că și pericolul pentru România însăși de a fi atacată, cîmpănită și subjugată de Germania fascistă a devenit mult mai mare”²¹. În același timp, muncitorii au luat poziție și față de

¹³ Ibidem, nr. 189, din 7 decembrie 1937.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, nr. 179, din 27 decembrie 1937.

¹⁶ Ibidem, nr. 191, din 9 decembrie 1937.

¹⁷ Ibidem, nr. 84, din 12 decembrie 1937.

¹⁸ „Scîntela” an VII, nr. 90, din 22 decembrie 1937.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

cuvintele de laudă adresate de I. Maniu, în discursul de la Cluj, conducătorilor fasciști din Italia și Germania.

La încheierea întrevederii acestei delegații cu Iuliu Maniu, s-a subliniat din nou necesitatea concentrării cât mai urgente a tuturor forțelor democratice în lupta electorală, „depunerea și votarea listelor unice democratice”²².

Totodată, muncitorii au adresat memorii unor fruntași ai P.N.Ț. prin care și exprimau nemulțumirea față de încheierea pactului de „neagresiune” cu Garda de Fier. Spre exemplu, muncitorii portuari din comuna Cetate, jud. Dolj, localitate din care s-au ridicat numeroși militanți ai P.C.R., au înmănat șefului organizației județene Dolj a P.N.Ț., Virgil Potirică, la 13 decembrie 1937, un memoriu în care se arăta că, în condițiile în care „libertatea și existența noastră este amenințată de dictatura sângeroasă a fascismului”, este „necesară concentrarea forțelor democratice care luptă contra fascismului”²³. „Sintem nelămuriiți și chiar indignați de faptul că Partidul Național Țărănesc n-a putut să înțeleagă ceea ce muncitorii simpli au înțeles de mult — se arată în acest memoriu — că lupul nu poate fi păzitor de oi și fasciștii prieteni ai poporului muncitor și au încheiat cunoscutul pact de „neagresiune” cu fasciștii lui Codreanu”²⁴.

Organizațiile democratice și antifasciste Frontul Plugarilor, Uniunea Democratică, Mădoszul etc., aflate sub conducerea și îndrumarea P.C.R., deși erau în cartel electoral cu P.N.Ț., au luat poziție împotriva pactului de „neagresiune” cu Garda de Fier și au cerut o listă unică a tuturor forțelor democratice. Pe aceeași linie s-a situat și o serie de intelectuali democrați, antifasciști. „Prin pactul încheiat cu d-nii Gheorghe Brătianu și Corneliu Zelea Codreanu — scria Zaharia Stancu — Partidul Național-Țărănesc a trecut la drăpăta și s-a pus integral în slujba acelor forțe care acționează intens pentru promovarea fascismului în România”²⁵. Fără gestul lui I. Maniu, partidele care militează pentru dictatura fascistă „s-ar fi manifestat mai timid” preciza Zaharia Stancu.

Deși a fost luat prin surprindere de noua tactică impusă de Iuliu Maniu, P.N.Ț., în urma încheierii pactului de „neagresiune” cu Garda

de Fier*, și dezorientat pentru moment de indicațiile Cominternului date comuniștilor români** pentru campania electorală, care nu concordau cu realitățile din țara noastră, P.C.R. a stabilit, totuși, o linie strategică și tactică justă cu prilejul alegerilor parlamentare generale de la sfârșitul anului 1937, fixând ca obiectiv primordial de a face totul pentru a împiedica reușita listelor fasciste și pentru concentrarea forțelor antifasciste într-un front democratic cu liste unice.

Conștient de gravitatea situației politice create, în urma încheierii pactului de „neagresiune”, militanțul comunist Lucrețiu Pătrășcanu s-a prezentat, în două rânduri, la Iuliu Maniu, pentru a-i cere să rupă alianța cu Garda de Fier.

Dovedind încă odată clarviziune, P.C.R. a înțeles necesitatea unei imediate acțiuni de clarificare a membrilor de rând ai P.N.Ț. asupra consecințelor grave ce le putea avea asupra țării încheierea pactului de „neagresiune” cu Garda de Fier de către Iuliu Maniu.

Potrivit instrucțiunilor primite de la Comitetul Central, membrii Partidului Comunist Român care activau în rândurile Partidului Național Țărănesc au început o acțiune în vederea schimbării tacticii impuse acestui partid de către Iuliu Maniu. Totodată, prin aceste instrucțiuni se recomanda comuniștilor care activau în rândurile muncitorilor înscrși în P.N.Ț. să-i determine să solicite conducerea național-țărănească să susțină în timpul campaniei electorale următoarele revendicări: denunțarea pactului de „neagresiune”; întreprinderea unei campanii politice pentru desființarea stării de asediu și a cenzurii; stabilirea unei colaborări cu Partidul Radical Țărănesc pentru înființarea unui front democratic; determinarea lui Iuliu Maniu de a reveni asupra declarațiilor de la Cluj²⁶.

P.C.R., urmărind să împiedice victoria forțelor fasciste în alegeri, a militat pentru unirea tuturor forțelor democratice, antifasciste și patriotice, adresându-se chiar membrilor partidelor politice burgheze. La baza acestei largi coaliții de forțe antifasciste trebuia să stea unitatea de luptă a clasei muncitoare.

În instrucțiunile C.C. al P.C.R. pentru campania electorală din 5 septembrie 1937, se stabiliseră următoarele sarcini:

* Cominternul, necunoscând concret evoluția vieții politice din România din toamna anului 1937 și mai ales acțiunile secrete întreprinse de Iuliu Maniu pentru realizarea unei conlucrări cu Garda de Fier, a indicat în mod greșit P.C.R. ca delegați ai Uniunii Democratice „să aibe misiunea de a populariza însemnătatea și adevărata semnificație a pactului Codreanu-Maniu, despre care trebuie spus că este făcut numai pentru împiedicarea actualului guvern să-și desăvârșască acțiunea de fascizare a țării”. În conformitate cu instrucțiunile Cominternului P.C.R. „nu trebuia să activeze contra acestui pact, care este singura soluție care se poate găsi în actuala situație politică de la noi din țară”, iar Uniunii Democratice i s-a indicat să participe la toate întrunirile din Capitală și din provincie ale Partidului Radical Țărănesc și Partidului Social Democrat „pentru a-l dezbină” pe motiv că „au făcut cartel electoral cu unitarii” (Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R. fond nr. 6, dosar 1195, f. 44-46).

²⁶ Ibidem, fond 1, dosar 210, f. 334.

²² Ibidem.

²³ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 73, dosar 7.086, f. 1-2.

²⁴ Ibidem.

²⁵ „Lumea Românească” an I, nr. 80, din 28 noiembrie 1937.

* Din materialele de arhivă studiate de către autor, rezultă faptul că P.C.R. n-a cunoscut nimic despre relațiile întreținute în secret de Iuliu Maniu cu Corneliu Zelea Codreanu, care din primăvara anului 1937 s-au intensificat în vederea stabilirii unei colaborări pentru a împiedica formarea unui guvern național țărănist, prezidat de I. Mihalache, dominat de ramura țărănească și care ar fi fost sprijinit și de forțele democratice și antifasciste.

— explicarea prin presa legală, adunările partidelor și organizațiilor democratice, mitingurile convocate de P.S.D., P.N.Ț., P.R.Ț. și ale altor partide și organizații de stînga, maselor populare însemnătatea alegerilor parlamentare și nevoia de a se uni toate partidele, organizațiile și forțele democratice în Frontul Democratic și a depune liste unice democratice pentru a învinge organizațiile fasciste de dreapta și reacționare;

— elaborarea unei platforme electorale a Frontului Democratic;

— combaterea conducătorilor de dreapta din Partidul Social-Democrat și Partidul Național Tărănesc care se pronunță împotriva frontului democratic și împiedicarea prin agitație în aceste partide a depunerii candidaturilor acestora pe listele democratice;

— lărgirea frontului democratic prin atragerea în el și a altor partide și organizații antifasciste, printre care: Partidul Tărănesc Radical, Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, Partidul Maghiar, comitetele sindicale etc.²⁷.

Prin aceste instrucțiuni se cerea comuniștilor ca în campania electorală de la 20 decembrie 1937, să ducă „lupta pentru a împiedica cu orice preț, oriunde, reușita listelor deschis-fasciste”²⁸. Pentru a realiza această cerință, li se recomandă comuniștilor o tactică elastică, să cunoască concret relațiile de forță și să se orienteze după împrejurări, „ajungînd chiar să votăm (să voteze — n.n.) lista unui sau unor partide nu deschis-fasciste cu care altfel nu avem nimic comun, dar numai și numai să împiedice succesul listei deschis-fasciste”²⁹. Unde vor candida reprezentanți ai P.N.Ț. și P.N.L., care aveau ca adversari lista partidelor fasciste, se recomanda a se sprijini candidații partidelor burheze nefasciste.

Înțelegînd gravitatea declarațiilor repetate ale lui C. Z. Codreanu, privind politica externă, pentru independența națională a României și consecințele nefaste ale pactului de „neagresiune” pentru democrație, militanțul comunist Lucrețiu Pătrășcanu în „Scrisoarea deschisă adresată lui Iuliu Maniu”, în decembrie 1937 îi cerea președintelui P.N.Ț. denunțarea alianței cu organizația legionară și lupta în comun a național-tărăniștilor cu muncitorimea atît „pentru apărarea libertăților constituționale și împotriva dictaturii”, cît și „pentru apărarea integrității țării în cadrul Ligii Națiunilor și alături de marile puteri pacifiste; împotriva planurilor războinice ale revizionismului fascisto-hitlerist”³⁰.

Față de noua orientare imprimată de Iuliu Maniu partidului său, spre o colaborare deschisă cu organizația legionară, Lucrețiu Pătrășcanu îl atenționa, în modul cel mai clar, pe acesta că P.C.R., muncitorimea și organiza-

țiile democratice și antifasciste vor sprijini în alegerile parlamentare generale din decembrie 1937, Partidul Național Tărănesc numai în anumite condiții, printre care, exprimarea „unei atitudini ferme și lipsite de șovăieli în politica externă” și adoptarea „unei acțiuni hotărîte care să salveze România de primejdia fascismului și a războiului”³¹.

„Partidul Național Tărănesc — preciza Lucrețiu Pătrășcanu — va găsi sprijinul muncitorimii, dacă și în acest domeniu (al politici externe — n.n.) el nu va afirma verbal, dar va dovedi cu fapte că înțelege să apere alianțele care așează țara noastră în cadrul Ligii Națiunilor, alături de țările pacifice și pe o hotărîtă linie de luptă împotriva tuturor încercărilor revizioniste, pregătite cu atîtă febrilitate de Germania hitleristă și aliații ei războinici”³². De asemenea el adăuga, în continuare, că muncitorimea română va ține trează vigilența maselor, inclusiv a celor din P.N.Ț. pentru a apăra libertățile cetățenești și a împiedica un act de trădare din partea acestora care afirmă că „locul României este pe axa Roma-Berlin, adică la discreția celor mai hotărîți dușmani ai hotarelor noastre”³³.

Subliniînd necesitatea realizării unui front democratic împotriva celor care din umbră plănuiau un atac împotriva regimului constituțional, a libertăților cetățenești, Lucrețiu Pătrășcanu menționa, în încheierea acestei scrisori, referitor la menirea proletariatului român în cadrul acestei alianțe, următoarele: „Prin unirea tuturor organizațiilor potrivnice fascismului, mișcarea muncitorească va strînge toate forțele vii ale neamului ca să împiedice subjugarea țării și înrobirea maselor muncitorești și țărănești. Pe acest drum de salvare a țării și a neamului, mișcarea muncitorească vrea să întîlnească Partidul Național Tărănesc, liberat de pacte și compromisuri, care nu face decît să amortească combativitatea celui mai mare partid democratic din țară”³⁴.

În vederea realizării unui larg front democratic antifascist și a unei liste unice în alegeri, care să cuprindă toate forțele politice care se pronunțau împotriva pericolului fascist și pentru apărarea independenței naționale a țării, fruntașul comunist L. Pătrășcanu scria în acest sens lui I. Maniu, că mișcarea muncitorească înțelege să colaboreze și să ducă o luptă comună atît cu Partidul Național Tărănesc, cît „și cu toate celelalte organizații coalizate pe aceleași liste — Partidul Conservator, Frontul Plugarilor, Uniunea Muncitorilor și Tărănilor Maghiari, Uniunea Democrată, Partidul Tărănilor Maghiari și Partidul Socialist — numai pe linia unei hotărîte afirmări democratice”³⁵. El arăta, totodată, liderului național tărănesc, că dacă el ar fi insistat mai mult pe lîngă celelalte partide democratice și muncitorești (Partidul Radical Tără-

²⁷ Ibidem, dosar 194, f. 26—28.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Arh. M.I., Bibliotecă, cota I/2—310; Lucrețiu Pătrășcanu, *Scrisoare deschisă domnului Iuliu Maniu*, decembrie 1937, p. 5.

³¹ Ibidem, p. 6.

³² Ibidem, p. 4.

³³ Ibidem, p. 7.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, p. 3—4.

nesc — prezidat de Gr. Iunian și Partidul Social Democrat — n.n.) „ar fi dus la soluția pe care am propus-o noi (P.C.R. — n.n.) de la început : listele unice”³⁶.

Pentru a asigura desfășurarea alegerilor parlamentare în condiții normale și pentru a respinge atacurile forțelor fasciste și din partea organelor polițienesti ale guvernului liberal, P.C.R. a propus, atât verbal cât și în scris, conducerii P.N.Ț. întărirea propriilor lor gărzii țărănești, printr-o recrutare de elemente muncitorești. „Numai astfel apărarea libertății alegerilor — preciza L. Pătrășcanu — va fi deplin asigurată de singura forță în stare s-o facă : forța populară, organizată în cadrul frontului democratic. Altfel, liberul exercițiu al dreptului de vot va fi lăsat la discreția legionarilor, care s-au dovedit în adevăr buni minuitori ai revolverului, dar și cei mai hotărâți dușmani ai oricărui regim de dreptate și libertate”³⁷.

Exprimînd încrederea în victoria finală a mișcării muncitorești în lupta grea pe care o ducea împotriva fascismului și pentru apărarea independenței naționale, L. Pătrășcanu arăta că aceasta „va sta neclintită la postul ei de acțiune și de veghe. Sigură pe trănicia credințelor ei, ea nu se îndoiește de siguranța izbîndei. Această izbîndă va fi nu numai a muncitorimii, ci a tuturor celor care iau astăzi atitudine împotriva fascismului aducător de ruină și moarte și luptă pentru o Românie liberă și prosperă”³⁸.

Rezultatele alegerilor parlamentare din 20 decembrie 1937 au constituit o lovitură de teatru pentru grupările politice burghezo-moșierești din România. Ele nu numai că nu au simplificat situația politică, dar au complicat-o și au agravat-o și mai mult, guvernul național liberal prezidat de Gh. Tătăreanu obținînd numai 36% din voturi, a căzut în urma alegeri-

lor, iar relațiile dintre partide și chiar din interiorul lor s-au complicat și mai mult.

Cu toate că organizația legionară a înregistrat, în urma sprijinului primit de la I. Maniu, Gh. Brătianu și G. Argetoianu creșterea cea mai sensibilă în alegeri, pericolul fascismului devenind iminent, P.C.R. a reușit, totuși, să împiedice pentru moment ascensiunea spre putere a Gărzii de Fier și să creeze în rândurile maselor populare, al forțelor democratice, un puternic curent de adversitate împotriva pericolului fascist.

În pofida consecințelor negative ce au decurs din încheierea pactului de „neagresiune” cu organizația legionară, Iuliu Maniu a continuat să întrețină strînse relații de colaborare cu Corneliu Zelea Codreanu, transformîndu-se în sfătuitoarea acestuia. Atunci cînd regimul de dictatură regală a trecut la arestarea și internarea căpeteniilor gardiste precum și la înaintarea în fața justiției militare a lui C. Z. Codreanu pentru activitatea sa complotistă, teroristă, antinațională și de agent în solda Germaniei hitleriste, Iuliu Maniu a apărut pe șeful Gărzii de Fier în procesul din 25—28 mai 1938, încercînd să-l salveze în fața justiției militare. Dovedind fermitate, justiția l-a condamnat la 10 ani muncă silnică.

În dorința unirii tuturor forțelor democratice și nefasciste, P.C.R. a perseverat în cursul anului 1938 pe lîngă Iuliu Maniu pentru a întrerupe legăturile tainice cu organizația legionară și a se uni cu celelalte partide și organizații într-un larg front național antifascist.

Cu prilejul unei vizite la Iuliu Maniu, la 12 octombrie 1938, a unei delegații a Uniunii democratice și Madoszului, formată din Barbu Rădulescu, ziaristul maghiar Huszar, Athanase Joja și profesorul Sulică, el a fost nevoit să recunoască că „creșterea Gărzii de Fier se datorește, în bună parte, și alianței pe care a făcut-o” cu P.N.Ț. În timpul discuțiilor avute, reprezentanții organizațiilor democratice și antifasciste i-au cerut lui Iuliu Maniu ca Partidul Național Țărănesc să rupă orice legătură cu Garda de Fier și să o demaște ca acționînd în slujba Germaniei hitleriste.

³⁶ Ibidem, p. 7.

³⁷ Ibidem, p. 6.

³⁸ Ibidem, p. 8.

MICROFILMAREA ÎN ARHIVE (I)

SANDA BĂDĂRAU
VALERIA ȘINDELARU
MIHAI STATIE

I. GENERALITĂȚI

„Microfilmare”, „microfilm” — titluri înscrise pe lista problemelor de mare importanță pentru știința arhivistică contemporană, cu aspecte noi, complexe și, în parte, în curs de soluționare. În tratatele sau manualele de arhivistică și biblioteconomie ori în articole și publicații de specialitate, apărute cu câteva decenii în urmă, aceste noțiuni nu sînt amintite.

În zilele noastre, cînd sîntem martorii unei dezvoltări fără precedent a cercetărilor științifice și a documentării, microfilmarea constituie unul din noile procedee de multiplicare a informației, diferit de cele folosite în trecut. Cercetătorii din toate domeniile de activitate manifestă un interes crescînd față de această cucerire a tehnicii, care le aduce un real ajutor în munca lor.

Limitată, pentru început, la comunicarea de texte mai greu accesibile sau la executarea de copii de pe documente importante, microfilmarea este folosită astăzi deopotrivă, pretutindeni, în arhive, biblioteci, centre de documentare și cercetare din toate domeniile, precum și în activitatea cotidiană a instituțiilor și întreprinderilor.

Costul unei reproduceri pe microfilm — comparativ cu cel al unei fotocopii — mult inferior; volumul foarte mic și ușor de expediat; posibilitatea de a se executa imediat — și cu un aparat de fotografiat de format obișnuit — un număr mare de file; ușurința de a se multiplica, oricînd, de pe un negativ existent, numărul de copii pozitive dorit — iată numai o parte din motivele răspîndirii microfilmării în atît de scurt timp.

Încă din 1935, referindu-se la microfilmare, Robert C. Binkley afirma că „în tehnica însemnării scrise și a comunicării de informații sînt în curs schimbări care în efectele lor posibile asupra culturii noastre sînt mai revoluționare decît descoperirea tiparului”.

În momentul de față, prin aparate perfecționate de produs, se obține o imagine redusă la mărimea unei mărci poștale, și chiar mai mică, de pe orice text scris sau desenat — document, manuscris, condică, registru, carte tipărită, hartă, plan, ziar etc. — indiferent de suport: papirus, foi de palmier, table cerate, pergament, piatră, lemn, hîrtie, mătase, textile, mase plastice etc.

Cînd în 1829 fizicianul francez Nicéphore Niepce, împreună cu Jacques Daguerre au reușit să obțină imagini-fotografii pe plăci sensi-

bile cu ajutorul bromurii de argint, nimeni nu bănuia că descoperirea lor îi va ajuta pe oameni să-și explice mai bine lucrurile ce-i înconjoară.

Din istoricul fotografiei amintim pe dr. Alfred Dôme care, în 1839 efectuează primele încercări, prezentate la Academia de științe din Paris, în 1840, împreună cu aparatul folosit de el. În 1867 se depășește stadiul experimental și la expoziția de la Paris fotografiile expuse au mare succes.

Fotografia — scrierea cu ajutorul luminii, al treilea procedeu după manuscris și scrierea mecanică — a cunoscut de atunci o dezvoltare neîncetată. De la fotografia statică s-a trecut la cea în mișcare, la film, care a intrat în laboratorul științific. Rezultatele experiențelor științifice sînt transpuse pe peliculă, care astfel devine un prețios auxiliar al cercetărilor.

Ca o primă aplicare practică, cu reușită surprinzătoare pentru acele timpuri, reamintim anul 1871 cînd, la Paris, în timpul asediului, guvernul de apărare națională a corespundat cu provinciile țării prin microfilme, executate de specialistul de atunci René Dagron și transportate de porumbelii călători, reușindu-se să se trimită în acest mod original peste 2 500 000 de mesaje.

În secolul nostru, după anul 1920, pentru prima dată a fost creată fotocamera, realizîndu-se fotografierea pe peliculă, iar în 1927, a fost construită o fotocameră specială pentru reproducerea cecurilor bancare. Aceasta, de fapt, a fost baza tehnicii microcopierii, care cunoaște de atunci o dezvoltare neîncetată.

La început, microfilmul în arhive, ca orice nouă, a fost primit cu rezerve. Unii arhiviști priveau microfilmarea cu neîncredere și ca o amenințare a controlului exclusiv asupra documentelor pe care le dețineau.

În prezent, însă, procedeul este adoptat și recomandat de arhivistica internațională intrucît, printre altele, microfilmul asigură protejarea informațiilor cuprinse în acte, în eventualitatea pierderilor sau distrugerilor de arhive, înlesnește consultarea lor pe o scară mai mare decît a putut să o facă vreodată studiul direct, ocrotește, în același timp, originalele, care se deteriorează prin frecvente consultări. De asemenea, microfilmarea dă posibilitatea completării fondurilor și colecțiilor arhivistice cu documente referitoare la istoria patriei, aflate în arhive, muzee și biblioteci din alte țări.

Problemele deosebite pe care le pune în fața arhiviștilor reproducerea documentelor pe peliculă, cu diversele ei aspecte, au fost și sînt amplu dezbătute în cadrul întrunirilor internaționale, organizate de Consiliul Internațional al Arhivelor și în cadrul Consfătuirilor reprezentanților directorilor de arhive din țările socialiste, precum și la simpozioane și conferințe în diverse țări, în studii publicate în periodicele de specialitate etc.

Arhiviștii de pretutindeni sînt preocupați de ce anume să microfilleze, cum să fie pregătite documentele înainte de a fi transpuse pe peliculă, cum să construiască și cum să doteze depozitele pentru o arhivare a rolurilor în cît mai bune condiții, ce instrumente de evidență să elaboreze pentru regăsirea informațiilor pe microfilm.

Paralel, specialiștii în domeniul tehnicii reprografiei urmăresc o perfecționare a întregii aparatură, producerea unei pelicule și folosirea celor mai bune tehnologii de prelucrare a ei, care să asigure o imagine cît mai bună, indiferent de suportul și cerneala documentelor și care să reziste timpului, cel puțin tot atît cît hirtia din textule.

Chiar de la primul Congres Internațional al Arhivelor care s-a ținut la Paris în 1950, Lester Born, primul secretar general al Consiliului Internațional al Arhivelor, în raportul prezentat, îndemna arhivele să extindă metoda microfotografiei, subliniind universalitatea folosirii ei în schimburile între arhive, facilitarea accesului cercetării, posibilitatea arhivelor de a-și îmbogăți propriile fonduri etc. Punctul de vedere al lui Born a suscitat mult interes.

Discuțiile purtate la Congresul Extraordinar al Consiliului Internațional al Arhivelor de la Washington, din 1966, au scos în evidență, după o temeinică analiză, rolul important pe care microfilmul l-a dobîndit în majoritatea țărilor. S-a hotărît instituirea unui Comitet de Microfilmare și elaborarea unui manual.

Comitetul de Microfilmare, începînd din anul 1968, desfășoară o activitate susținută, pe plan internațional, editînd anual, din 1972, un Buletin în care publică informații asupra noilor realizări tehnice pe tărîmul reprografiei, rezultatele experiențelor dobîndite de țările care microfilmează pe scară largă documente de arhivă, recomandări utile asupra multiplelor aspecte ale folosirii microfilmelor ș.a.

Manualul, apărut în 1969, redactat de arhivistul american A. H. Leisinger, președintele Comitetului, intitulat „Microfilmarea în arhive”, unanim apreciat ca o lucrare valoroasă, eminamente practică, tradus ulterior în mai multe limbi, tratează în lumina unei bogate experiențe ansamblul problemelor, din punctul de vedere al arhivistului. Numeroasele ilustrații ajută la claritatea expunerii.

La întrunirile internaționale ulterioare au fost dezbătute chestiuni teoretice noi ca de exemplu: „Probleme administrative și juridice ale microfilmării”, „Liberalizarea în materie de acces în Arhive și politica de microfilmare”, „Microfilmul activ sau de birou”.

De asemenea, aspectelor tehnice li s-a acordat o atenție deosebită în scopul adoptării de către deținătorii de microfildoteci a celor mai bune metode de executare și păstrare a rolurilor, nefiind de neglijat nici clima din unele țări.

În știința arhivistică contemporană a apărut, astfel, un capitol nou pe care îl putem

aprecia după caracterizarea succintă de la unul din Congresele internaționale: „Microfilmul constituie o nouă categorie de documente de arhivă”. Multitudinea de aspecte noi se cere a fi cunoscută de toți păstrătorii patrimoniului arhivistic.

II. REPROGRAFIE, MICROFORMĂ, MICROFILM

Termen nou, din ce în ce mai răspîndit, reprografia înmănunchiază ansamblul de procedee, datorită cărora, de pe documente de toate felurile, se pot obține reproducări, fie prin metoda directă (fotocopiere, microcopiere, diezocopiere, electrocopiere ș.a.), fie indirect, prin duplicare (tipărire, ofset ș.a.).

Comparativ, superioritatea ca valoare informativă a reproducerilor obținute prin metoda directă față de cea indirectă este evidentă, ele conțin maximum de amănunte, tînd către o redare exactă, o fidelitate perfectă a documentului, astfel că, în cazul actelor, pe reproducări apar și adnotările, miniaturile, corecturile, petele etc. ale originalului.

Microcopierea grupează tehnicile de reproducere care permit să se obțină pe peliculă imagini fotografice de dimensiuni foarte reduse, denumite microforme, microcopii, microimagini, micrografii sau microfotografii.

Prin această metodă, omul a fost în măsură să micșoreze dimensiunea fizică a lucrurilor, la cuvîntelor sale scrise și să producă imagini pe care să le poată folosi din nou, studiîndu-le la aparate special construite.

1. Arhivele și microcopierea

În arhivistică, modul de reproducere a documentelor pe peliculă este cunoscut sub denumirea de microcopiere, cuvînt sinonim cu microfotocopiere, microfotografiere sau, mai frecvent, microfilmare.

O microformă este, deci, o copie diminuată a unui document, executată prin metoda fotografică și care nu poate fi citită decît cu ajutorul unor dispozitive optice.

Scala de reducere față de documentul original se încadrează în prezent între limitele 1:12 pînă la 1:40.

La ultramicroformă, o variantă mai recentă, reducerea este mult mai mare, depășind 1:100.

Este interesant de semnalat că dezvoltarea tehnicii de microcopiere se caracterizează printr-o creștere rapidă a scării de reducere. În primii ani se aplicau reduceri de la 1:8 pînă la 1:12, spre anul 1945 s-au ridicat la 1:15 mergînd pînă la 1:20, ca după 10 ani să ajungă la 1:40. Odată cu creșterea scării de reducere a imaginii cresc repede avantajele aplicării microcopierii și, implicit, se reduce costul executării microcopiilor.

a. Laboratoarele de microfilmare

În trecut, numai în mod izolat, când era necesar, fotografi profesioniști sau chiar arhiviști și cercetători executau fotocopii de pe unele documente. Apoi, treptat, numeroasele solicitări ale cercetătorilor de la sălile de studiu și cerințele crescînde în cadrul activității curente a arhiviștilor au determinat unele arhive mai mari să-și organizeze laboratoare proprii. De la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, exemplul a fost urmat pe scară largă, iar în prezent în majoritatea țărilor, Arhivele dispun de cel puțin un laborator central de microfilmare, bine echipat, care se alătură celorlalte tehnici speciale, cu mai mare vechime, legătoria și restaurarea.

Aparatura modernă cu care sînt dotate aceste laboratoare permite efectuarea operațiilor în totalitate, de la microfilmarea propriuzisă pînă la realizarea de copii sub toate formele.

În cadrul laboratoarelor Arhivelor se folosesc pentru microfilmarea documentelor unele procedee și metode de lucru care nu se aplică în profesiunea obișnuită de fotograf și nu sînt cunoscute nici de amatori. Datorită unei colaborări strînse între fotograf și arhivist microfilmele realizate au garanția că, în adevăr, corespund necesităților unui studiu științific al documentelor arhivistice.

Aparatele de microfilmare perfecționate, unele automatizate, simplificînd și accelerînd procesul de fotografiere, concepute special pentru documentele de arhivă, atît de diferite ca format, suport etc. sînt de două tipuri — statice și dinamice — fiecare cu numeroase variante.

Cel static, denumit și „pas cu pas“, este montat pe un suport vertical, cu posibilitatea de a fi coborît sau urcat, după cum este cazul. Documentele ce se microfilmează sînt așezate pe o masă în dreptul aparatului, sistemul de iluminare fiind lateral. Acest tip este adecvat mai ales pentru dosare legate, documente de mari dimensiuni — hărți, pergamente — documente deteriorate, fragile, ziare etc. fiind posibilă o așezare cu grijă, sub o ramă cu sticlă, a fiecărei file în parte, înainte de a fi microfilmată.

La procedeul dinamic cu funcționare continuă, documentele, avînd același format și în bună stare de conservare, trec prin fața declanșatorului pe un fel de bandă rulantă, filă după filă.

Unele aparate perfecționate, printr-un sistem pe bază de oglinzi, microfilmează simultan rectoul și versoul documentului iar altele realizează o microfilmare în serie pe două rînduri, folosindu-se cîte o jumătate din lățimea peliculei.

În majoritatea lor, aparatele de microfilmare sînt prevăzute cu numărător de cadre, electromagnetic.

În afară de aparatele de microfilmare, laboratoarele sînt dotate, de asemenea, cu aparatură automată de dezvoltare, de copiere, de

mărit, densitometre, aparate de citire simple și citire-recopiere, mese pentru rebobinarea roloanelor cu metreză, aparate de ștergerea peliculei și înlăturarea depunerilor electrostatice ș.a.

b. Pelicula

În urma cercetărilor din punct de vedere tehnic asupra unor microfilme realizate cu mulți ani în urmă, s-a ajuns la concluzia că durabilitatea înregistrărilor este determinată de trei factori: calitatea peliculei folosite (stabilitatea chimică), modul de prelucrare a acesteia după ce documentele au fost microfilmate și condițiile de păstrare pe care arhiviștii le creează microfilmelor.

Pentru o înțelegere mai bună a acestor chestiuni este utilă cunoașterea unor date sumare asupra peliculei.

În trecut, pelicula din celuloid era inflamabilă și se impuneau măsuri de precauție la folosirea și păstrarea ei. Astăzi, neinflamabilă, pelicula pentru microfilmarea arhivistică are calități superioare, o rezistență chimică crescută, un slab proces de îmbătrînire, o sensibilitate accentuată pentru a reda contrastele și cu posibilitatea de a reproduce diferențiat negrul și griul.

Pentru microfilmele care au destinația de a fi păstrate timp îndelungat, se folosește așa numita peliculă de asigurare (safety), pentru care s-au făcut numeroase analize, teste și experimentări, în unele țări elaborîndu-se standarde și norme tehnice speciale pentru folosirea ei.

Suportul sau baza peliculei este din material plastic, flexibil sau rigid (acetat de celuloză sau poliester), grosimea ei variînd după diferențele tipuri de peliculă. Pe suport se află emulsia, gelatina, compusă din unul sau mai multe straturi fotosensibile, pe care se formează imaginea. Ca aspect vizibil, suportul este lucios, iar emulsia este mai mată. Intrînd în amănunte, precizăm că pe suport, pentru o bună aderență a emulsiei, există un substrat din soluție de bromură de argint, urmat de emulsia propriu-zisă, compusă dintr-un strat foarte subțire de gelatină în care sînt dispersate cristale microscopice de săruri de argint cu sensibilitate la lumină, protejat de un alt strat antiabraziv, o gelatină mai dură.

Expunerea la lumină în aparatul de fotografiat sau de copiat nu produce efecte vizibile, este o schimbare invizibilă. Pentru a se realiza o imagine utilizabilă, pelicula trebuie dezvoltată chimic, fixată și spălată.

Emulsia diferă după tipul aparatului — static sau dinamic — cu care se microfilmează.

Filmele ortocromatice se folosesc în prezent rar, locul lor fiind luat de cele pancromatice, cu sensibilitate la toate culorile spectrului vizibil.

Pentru copierea microfilmelor, în afară de peliculă cu săruri de argint, se utilizează în unele țări, cu bune rezultate, fără însă a se garanta rezistența în timp, filmele diazoice și veziculare.

Pelicula poate fi transparentă sau, mai rar, opacă.

Pentru microfilmarea propriu-zisă se folosește peliculă negativă — scrisul apare alb pe fondul negru — iar copierea negativului, după metoda clasică, se realizează pe peliculă pozitivă — scrisul negru pe fond alb. În anumite situații, pentru documente feudale deosebit de importante, cu numeroase miniaturi, se utilizează și peliculă colorată.

c. Clasificarea microfilmelor

După părerea specialiștilor în materie, pentru ca un microfilm care reproduce documente de arhivă să rămână tot timpul disponibil, trebuie realizate minimum patru exemplare.

1. Negativul original („master”) sau de prima generație este microfilmul rezultat prin fotografierea documentelor. Numit și exemplarul de asigurare, i se acordă cea mai mare atenție la executarea lui în laborator și apoi la conservarea în depozit.

2. După acest negativ se copiază un pozitiv, din a doua generație, numit de Leisinger pozitiv intermediar sau de asigurare, special executat pentru a se obține ulterior un negativ, în eventualitatea pierderii sau distrugerii negativului original.

3. Copia pozitivă pentru cercetare, tot din a doua generație, este dată în folosire prin sălile de studiu.

4. Copia negativă, din a treia generație, este o copie de lucru, pentru laborator, utilizată pentru copierile ulterioare.

Aparate perfecționate permit, în prezent, obținerea unui exemplar negativ de pe negativul original, fără să se mai treacă prin pozitivul intermediar. De pe acest al doilea exemplar negativ se pot obține pozitivele ulterioare, negativul original fiind păstrat ca exemplar de asigurare.

2. Microforme

Microfilmele, mereu mai numeroase ca aspect, se realizează în principal sub formă rulată (bobină sau rolă) și plană (cadru izolat, bandă, fișă, cartelă etc.). Dintre acestea menționăm:

a) *Cadrul izolat*, mai ales în lățime de 35 mm, conține reproducerea unei pagini, două sau mai multe, obținută printr-o singură declanșare fotografică.

b) *Rola*, după părerea unanimă, cea mai indicată microformă pentru Arhive, este numită în mod curent microfilm. Din argumentele aduse în favoarea adoptării acestei microforme, două sînt mai convingătoare: pe aceeași rolă se poate reproduce un număr mare de documente (registre, dosare, condici chiar în întregime) și falsificările sau sustragerile nu sînt posibile, după cum afirmă unii specialiști.

Pelicula poate fi perforată sau neperforată. Cea perforată se folosește în prezent mai puțin, întrucît imaginea apare numai în spațiul rămas liber între laturile perforate, pierzîndu-se aproape 25% din suprafața peliculei. Lățimea rolei variază: 1635,70 sau 105 mm.

Microfilmul de 16 mm este folosit mai ales de biblioteci și întreprinderi pentru reproducerea documentelor de aceeași dimensiune, a cataloagelor pe fișe, a cartotecilor etc., o rolă de 30 m putînd să aibă peste 4000 cadre.

Microfilmul de 35 mm se adaptează cel mai bine pentru reproducerea documentelor atît de variate ca format. O rolă de 30 m lată de 35 mm, poate conține 600—700 cadre, adică aproximativ 25 cadre pe metru, dacă se reproduc lizibil 2 pagini de text de format 21/29,7 cm.

Lungimea standard a unei role este de 30 m. Se pot executa și role mai mici, mărimea lor fiind determinată de necesitățile arhivistice, de numărul de file al unităților arhivistice ce se microfilmează.

Pentru documentele de format mare — planuri, hărți, desene de arhitectură de mari dimensiuni și altele — se utilizează mai ales pelicula cu lățimea de 70 mm și 105 mm. Pentru asemenea documente, proporția de micșorare fiind mai mare, la reproducerea lor, pentru a se obține imagini cît mai clare, este necesară microfilmarea pe secțiuni, precedate însă pentru fiecare document de o vedere generală, de ansamblu.

c) *Banda*, un fragment de rolă, în lungime de 20—26 cm, de 35 mm lățime, conținînd 5—6 cadre, a fost folosită la începuturile activității de microfilmare de Arhivele Naționale din Franța. În prezent, însă, se întâlnește mai rar în Arhive din cauza dificultăților de păstrare, evidentă și regăsire, recomandîndu-se mai ales, sub formă de copie pozitivă, pentru documente des solicitate la sala de studiu. Benzile se introduc în plicuri transparente de aceeași dimensiuni, pe care se notează elemente de cotă ale documentelor microfilmate, păstrîndu-se în mape, albume sau cutii. Fiind posibilă atașarea ulterioară pentru completare de noi benzi în același plic, banda este utilizată, cu bune rezultate, pentru fișele bolnavilor la arhiva spitalelor, pentru dosarele de personal, la starea civilă etc.

d) *Cartela cu fereastră* (aperture card). O cartelă sau fișă pe care este montat un cadru de microfilm cartela fiind codificată și deci permițînd să se regăsească rapid informațiile conținute în microfilmul respectiv.

Cu aparate perfecționate, astfel de cartele se pot copia imediat, cu ușurință.

e) *Microfișa*, folosită mai rar în arhive și preferată în biblioteci și întreprinderi pentru cataloage, anuare etc. conține pe o singură fișă reproduce un număr mare de pagini, pe mai multe rînduri. Unele microfișe reproduc un singur document de format mare. Mărimea variază: 75×125 mm; 90×120 mm, cea mai răspîdită fiind 105×148 (150) mm.

Printre avantajele microfișei enumerăm: posibilitatea păstrării în cartotecă obișnuită și deci o clasare după dorință, ușurința găsirii textului căutat, comoditatea expedierii.

f) *Microcardul* se deosebește de microfișă nu mai prin natura suportului, care este opac.

g) *Ultramicrofișa*, variantă mai recentă a microfișei, conține pînă la 3 600 de imagini de foarte mici dimensiuni.

h) *Microstrip*, fragment de rolă de 16 mm, în banderole de 30 cm conținînd 20—30 cadre, indicățiile de cotă ale documentelor reproduse fiind notate pe banderole.

i) *Jacket*, benzi de microfilm de 16 mm, mai rar de 35 mm, introduse în suporturi cu mai multe culoare din poliester transparent, permițînd adăugarea de noi benzi sau copierea lor împreună, pe microfișe.

j) *Tabjacket*, combinație între jacket și carteră cu fereastră.

III. CATEGORIILE DE MICROFILME

Inițial, microfilmul era folosit în Arhive în scopuri comerciale: la solicitarea cercetătorilor se executau copii de pe documente la un preț mai mic decît cel al unor fotocopii, transcrieri sau copii dactilografiate.

În ultimele decenii, însă, reprografia a fost pusă și în slujba vastei activități desfășurate de Arhive.

Prin microfilmare se asigură păstrarea informațiilor din documente, în eventualitatea pierderii originalelor (microfilmul de asigurare), în același timp protejîndu-se și cele frecvent solicitate, deteriorate sau fragile (microfilmul de cercetare). Microfilmarea înlesnește creșterea bazei documentare (microfilmul de completare) și ajută activitatea de valorificare (microfilmul de publicare).

Într-un anumit sens, microfilmul nu reprezintă copia documentului, ci documentul însuși, reprodus pe peliculă, păstrîndu-i identitatea și oferind în același timp posibilitatea multiplicării lui, după caz, în numărul de exemplare necesar funcțiilor pe care le îndeplinește — asigurare, cercetare, completare etc.

1. Microfilmul de asigurare

Arhivele de pretutindeni acordă o atenție deosebită mai ales microfilmării de asigurare, o protecție preventivă a documentelor valoroase în eventualitatea distrugerilor de arhive provocate de catastrofe — incendii, inundații, cutremure — de dușmanii nevăzuți — insecte, microorganisme — precum și de războaie.

Sînt cunoscute cazuri cînd, în timp scurt, uneori în cîteva minute, documente de mare importanță pentru trecutul unei țări au pierit fără urmă. După cum este firesc, asemenea pierderi se răsfrîng în mod negativ și asupra cercetărilor istorice. Al doilea război mondial a demonstrat tuturor primejdiile la care sînt expuse și arhivele. Perfecționarea tehnicii armelor are drept consecință și înmulțirea pericolului pentru patrimoniul arhivistic.

Microfilmul de asigurare este, așadar, un dublet pe peliculă al documentelor de arhivă, depozitat în siguranță, departe de originale, în altă localitate, care supraviețuiește unor eventuale pierderi.

Prin termenul de „asigurare” trebuie să înțelegem că se urmărește să se asigure în în-

tregime conținutul documentului, întrucît, comparativ cu procedeele din trecut (copiile scrise de mînă sau cele dactilografiate) microfilmarea a dat posibilitatea să se reproducă documentul cît mai fidel, atît textul în întregime, cît și aspectul grafic, forma exterioară.

În toate timpurile, în funcție de priceperea și de mijloacele pe care le-au avut la dispoziție, înaintașii noștri s-au străduit să ocrotească valorile documentare, adăpostindu-le în locuri cît mai ferite, scriindu-le în mai multe exemplare, transcriindu-le în volume etc. Au făcut toate acestea din dragoste pentru tezaurul lor, precum și din dorința de a lăsa urmașilor o moștenire cît mai bogată. Pentru ilustrarea acestei idei, nu este lipsit de interes să amintim inițiativa lui B. P. Hasdeu care în 1891, îngrijorat că unele documente din depozite au devenit „aproape ilizibile din cauza vechimei și deteriorației” cumpără pentru Arhive, de la Viena, cu 178 de florini, un aparat fotografic, pentru „a scoate în fotografie unele acte istorice mai importante”.

Prima idee a microfilmului de asigurare s-a păstrat consemnată în arhivele franceze. Ea datează din 8 iunie 1871, după tragicele evenimente de la Paris, în urma cărora a fost distrusă de incendii o mare parte din arhive. Unul dintre conducătorii Băncii Franței, baronul Alphonse de Rothschild propune transpunerea pe peliculă minusculă a celor mai importante documente ale Băncii, considerînd o măsură utilă de precauție în eventualitatea repetării unor catastrofe asemănătoare celei la care fusese martor ocular. După cît se pare, propunerea nu a putut fi înfăptuită.

Astăzi nimeni nu mai contestă rolul microfilmului în ceea ce privește protejarea și asigurarea informațiilor cuprinse în valorile arhivistice ale fiecărei țări. Unui volum mare de documente este cu mult mai dificil să i se realizeze o depozitare în condiții sigure.

Un exemplu în acest sens îl constituie modelul în care Biblioteca Vaticanului a procedat, cu ani în urmă, pentru asigurarea unei părți din documentele de mare valoare pe care le păstrează. Din acestea au fost microfilmate 600 000 manuscrise, însumînd peste 7 000 000 cadre, și copile roloanelor au fost depuse la o Universitate din S.U.A.

La întrunirile inițiate de Consiliul Internațional al Arhivelor se insistă, de fiecare dată, asupra necesității imperioase ca toate Arhivele să se ocupe cu prioritate de microfilmarea de asigurare. De altfel, UNESCO acordă un ajutor substanțial țărilor care au posibilități mai modeste de a înfăptui o microfilmare de mai mari proporții.

În 1966, la Congresul Internațional Extraordinar al Arhivelor de la Washington, s-a făcut o amplă analiză a diverselor aspecte și a stadiului microfilmării pe plan mondial, constatîndu-se cu satisfacție că realizările sînt încurajatoare. Bune rezultate în acest sens sînt consemnate periodic și în Buletinul editat anual de Comitetul de microfilmare.

Importanța mare ce se acordă, în prezent, acestei acțiuni este confirmată de faptul că guvernele multor țări alocă fonduri în acest scop, legiferează obligativitatea creării unui fond de asigurare național sau instituie organisme specializate care să studieze acțiunea sub toate aspectele: posibilități materiale pentru o microfilmare intensivă, eșalonarea pe urgențe a fondurilor, crearea unor condiții optime de păstrare a roloilor etc.

Pentru întreaga bază documentară arhivistică, din cauza imensității ei și a imposibilității de a fi microfilmată în întregime într-o perioadă scurtă de timp, s-a recurs la împărțiri pe urgențe, pe priorități, prin planuri de microfilmare anuale, pe mai mulți ani sau pe perioade mai mari, de perspectivă. Tezaurul arhivistic al Franței, de exemplu, conține 10—12 miliarde de documente.

Criteriile de stabilire a priorităților diferă de la țară la țară, totuși ca punct de vedere comun menționăm părerea specialiștilor arhiviști că este imperios necesar să se înceapă cu fondurile și colecțiile care conțin actele cele mai vechi care au dăinuit și care au străbătut pînă la noi mai multe secole, precum și cele care au o însemnată primordială pentru istoria țării, ca și cele cu deosebită importanță regională.

Pentru unele Arhive, prioritate au și instrumentele de evidență în totalitatea lor — inventare, indexuri, repertorii etc. — precum și planurile și hărțile în manuscris, documentele deteriorate și fragile.

Pentru realizarea unui microfilm care să poată fi folosit oricînd la fel ca documentul original se cere o atență pregătire arhivistică a documentelor, o microfilmare tehnică ireproșabilă, pe o peliculă de cea mai bună calitate, cu durabilitate nelimitată, o evidență strictă și o depozitare adaptată după ultimele realizări tehnice în acest domeniu.

Din practica de pînă acum a unor țări care microfilmează de aproape patru decenii, se desprind unele principii de care este bine să se țină seama.

Fondurile, colecțiile sau seriile de documente trebuie să fie închise, o completare ulterioară de dosare sau intercalări de documente nu sînt posibile după microfilmare.

Sînt microfilmate fonduri și colecții complete, serii întregi. Proiectele de microfilmare selectivă au fost mult criticate, aducîndu-se mai multe motive: microfilmarea selectivă poate rupe unitatea fondului (colecției, seriei) și îi știrbește integritatea; alegerea documentelor se face adesea în mod subiectiv, procedeul ducînd la o imagine incompletă a evenimentelor și uneori influențînd direcția de cercetare a documentelor; microfilmarea selectivă nemulțumește în general cercetătorii, care se consideră dezavantajați sau cred că unele documente au fost în mod intenționat retrase din cercetare; selectarea documentelor mărește costul microfilmării.

La pregătirea pentru microfilmare, o importanță deosebită o are ordonarea cu mare a-

tenție a documentelor. Actele dezorganizate, care nu sînt bine clasate, dau un microfilm inutilizabil.

Inventarul fondului se verifică cu existentul de documente, iar elementele de cotă se scriu clar, evitîndu-se astfel dificultățile de identificare pe microfilm.

Documentele odată pregătite pentru microfilmare, fondul, colecția sau seria se retrag de la cercetare, pentru a se preveni dezorganizarea documentelor.

Particularitățile documentelor se notează pe cartoane — uneori prin semne convenționale — care se microfilmează odată cu filele respective: „pergament“, „document deteriorat“, „adnotări scrise cu creion colorat“, „text greu lizibil“, „numerotarea filei greșită“ ș.a.

La fiecare cadru se microfilmează o riglă gradată, pentru a reda proporția de mărime a documentului față de imaginea lui de pe rolă. În acest mod cititorul poate aprecia dimensiunea originalului, iar fotografului îi este ușor să execute ulterior la cerere, reproduceri la mărimea naturală.

Cadrela se numerotează automat cu cifre arabe vizibile, în timpul procesului de microfilmare, fie independent fiecare rolă, fie în continuare, pentru întreaga serie de documente.

Este utilă o colaborare permanentă între arhivist și fotograf; cel din urmă este bine să cunoască principiile de bază ale organizării fondului sau colecției pe care o microfilmează.

2. Microfilmul de completare

a. Definiție, scop, importanță

Completarea arhivelor, această importantă activitate de întregire a fondului documentar al fiecărui stat și-a lărgit considerabil sfera de acțiune cu ajutorul microfilmării.

Pentru lipsurile totale de fonduri arhivistice, pentru cele parțiale sau pur și simplu pentru diferite piese, acolo unde documentele scrise nu pot fi integrate în arhive, indiferent de cauză, microfilmarea este o adevărată binefacere.

Cea mai concisă definiție a microfilmului de completare pe care o menționăm pentru claritatea ei, este dată de Michel Quélin, conservator la Direcția Arhivelor Franței: microfilm de completare este „microfilmul unui document care nu este păstrat în depozitul de arhivă ce deține microfilmul“.

Trebuie să recunoaștem că nici un alt mijloc nu oferă arhivelor atît de largi posibilități în acțiunile, de mai mare ori de mai mică anvergură, privind completarea tezaurului lor documentar cu importante izvoare interne și externe, constituind fonduri, părți de fonduri sau documente. Și nu mai puțin important este rolul microfilmului de completare în situațiile dificile și de nerezolvat, în care re-membrarea unor fonduri dispersate în mai multe locuri nu poate fi realizată altfel.

Importanța microfilmelor efectuate pentru completarea colecțiilor unui depozit de arhivă constă și în aceea că ele dau cercetătorului posibilitatea să studieze sub această formă documente ale căror originale se află în altă parte. S-a remarcat că orice microfilm de completare constituie, în același timp, un microfilm de asigurare pentru depozitul unde sînt păstrate originalele. Această întrepătrundere a celor două funcții, completare-asigurare, atrage atenția asupra deteriorării inerente a microfilmului datorită manipulării lui, fapt pentru care este absolut necesar să se efectueze un al doilea exemplar — de cercetare (consultare) — în vederea conservării microfilmului de asigurare.

b. Microfilmarea de completare pe plan intern

Completarea pe plan intern necesită o stric-tă evidență a fondurilor și colecțiilor de documente aflate într-o țară și, totodată, cunoașterea problemelor pe care le implică cercetarea și valorificarea lor. Aceste două condiții trebuie să stea la baza întocmirii oricărui program de microfilmare de completare pe plan intern.

Semnalam situația specială a unor arhive care, fiind obligate prin tratate internaționale să cedeze o serie de documente altor țări, au procedat la microfilmarea lor, păstrînd sub această formă documentele respective. De pildă, Arhivele din Torino au microfilmato documentele referitoare la Nisa și Savoia, pe care Italia a trebuit să le cedeze Franței, în virtutea tratatului de pace din 1947. Ungaria, obligată de același tratat de pace să cedeze Iugoslaviei actele Ministerului croat, care a funcționat între anii 1867 și 1918, a microfilmato în prealabil aceste documente.

Fără a neglija importanța microfilmării de completare a izvoarelor interne, trebuie să recunoaștem că în întreaga lume se desfășoară astăzi o campanie intensă de depistare și microfilmare a izvoarelor externe.

c. Microfilmarea de completare pe plan extern

Fără îndoială, țările au nevoie să-și completeze fondurile naționale cu documente din arhivele altor țări cu care au avut legături în decursul istoriei.

Alte cazuri sînt cele ale țărilor care au trăit multă vreme sub dominație străină sau au aparținut unor confederații astăzi desființate.

Țările ale căror arhive au suferit pierderi însemnate de pe urma războaielor sau a altor vicisitudini pot realiza, măcar în parte, reconstituirea fondurilor distruse, recurgînd la arhivele din alte țări. Astfel a reconstituit Ungaria, sub formă de microfilm, pe baza documentelor din arhivele mai multor state, cea mai mare parte a arhivelor familiei Huniade, dispersate de secole. Și nu este singurul caz.

În toate situațiile, activitatea de completare trebuie pregătită cu multă grijă, începînd cu acțiunile de cercetare și depistare. Practica a arătat, pretutindeni, necesitatea desfășurării unei acțiuni sistematice și vaste.

Din unele arhive interesează, deseori, serii sau fonduri complete. Ținînd seama de această realitate, unele țări au format comisii pentru studierea și pregătirea campaniilor de microfilmare de mare anvergură în străinătate. Acestea întocmesc liste de documente păstrate în străinătate privind istoria țării respective și finanțează lucrările de microfilmare.

Menționăm că unele țări, între care U.R.S.S. și R.F.G., fac distincție între completarea de mari proporții, practică pe scară internațională și microfilmările reduse cantitativ, de importanță mai restrînsă, care se execută pentru nevoi momentane sau la cererea unei persoane particulare. Acestea din urmă nu sînt considerate microfilme de completare, ci o lărgire a sferei folosirii documentelor, cercetătorul fiind scutit de oboseală și cheltuieli de călătorie.

3. Microfilmarea de completare în dezbaterile întrunirilor arhivistice internaționale

După cel de al doilea război mondial și în special în ultimii zece ani, cercetările întreprinse de delegați străini în arhivele de peste hotare au luat un deosebit avînt și, în aceeași măsură, au sporit cererile de microfilmare a documentelor depistate de aceștia. Această situație a creat probleme noi, care au format obiectul dezbaterilor unor întruniri arhivistice internaționale — Congresul extraordinar de la Washington din 1966, a X-a Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor, ținută la Copenhaga în anul 1967, al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor, care a avut loc la Madrid în anul 1968, al VII-lea Congres Internațional al Arhivelor din 1972 de la Moscova și a XVII-a Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor, ținută la Cagliari în octombrie 1977.

Din tematica acestora se desprind trei mari grupe de probleme — *accesul cercetătorilor străini în arhive, microfilmarea și transferul de arhive.*

a. Accesul în Arhive

În cadrul Congresului de la Washington s-a constatat că, în general, termenele de acces în arhive variază între 30 și 50 de ani de la crearea materialelor și că puține țări aplică termenele rigid, fără discriminare, la toate fondurile și documentele. S-a remarcat că intervin restricții de comunicare a documentelor din motive de utilitate publică, de stat (acte diplomatice, militare, arhivele Curții, șeful de stat, Consiliului de Miniștri, arhivele Adunărilor parlamentare) și din motive de ordin personal (acte susceptibile să aducă prejudicii materiale sau morale unor persoane).

Din analiza făcută a reieșit că, pentru cercetări justificate, pot fi făcute derogări mai mult sau mai puțin importante, fiecare derogare reprezentând un caz special, deoarece hotărârea pentru acordarea sau refuzul accesului depinde de o serie de factori: personalitatea cercetătorului, obiectul cercetărilor, natura documentelor solicitate.

La Conferința Mesei Rotunde de la Copenhaga s-au analizat posibilitățile de reducere a termenelor generale de comunicare a documentelor, diversificarea termenelor pe categorii documentare și procedura de derogare. În cadrul dezbaterilor s-a atras atenția asupra problemei speciale pe care o ridică documentele judiciare. Din temele puse în discuție s-a desprins concluzia necesității de a se înfăptui o conciliere între dorințele cercetătorilor, care aspiră la o accesibilitate cât mai largă și obligațiile direcțiilor de Arhive, determinate de îndatorirea de a asigura protecția intereselor statului și ale națiunii și, totodată, de a apăra interesele legitime ale indivizilor.

Aceeași chestiune a fost reluată și la Congresul de la Madrid, analizându-se sub aspectul termenelor generale, al termenelor mobile, al datelor limită fixe. S-a pus problema ca termenele prelungele reglementar, pentru cazuri excepționale, să nu depășească 80 de ani și totodată să se permită consultarea anumitor serii sau categorii de documente înainte de expirarea termenului, în cazul cînd documentele sînt depuse la Arhive, nu ridică probleme care să necesite interzicerea consultării și starea lor materială (clasarea, instrumentele de cercetare) permite folosirea lor. În această privință s-au sugerat două soluții, care pot fi conjugate: a) să se stabilească seriile documentare care pot fi comunicate înainte de termenul general și să se publice lista unor astfel de materiale, la întocmirea cărora să colaboreze reprezentanți ai Arhivelor și ai tuturor Administrațiilor; b) să se ceară administrației depunătoare să semnaleze documentele a căror consultare anticipată nu ar prezenta inconveniente. Congresul a recomandat ca actele de proveniență particulară păstrate în arhivele publice să fie supuse aceluiași reguli de consultare ca actele publice și, în consecință, să fie stabilite restricții numai pentru documente cu caracter confidențial; dacă donatorul sau depunătorul își rezervă autorizația de consultare pentru el însuși și pentru urmașul său direct, acest drept va trebui să fie transmis, după decesul lor, administrației depozitare.

b. Concepții privind microfilmarea

O gamă variată de opinii de la permiterea microfilmării nelimitate a tuturor documentelor liber consultabile și pînă la severe restricții, a putut fi urmărită la întrunirile internaționale amintite.

De reținut este identitatea largă de vederi asupra importanței acestei activități și asupra necesității dezvoltării ei după nevoi și posibi-

bilități tehnice. S-a apreciat că este bine să nu se impună limite cantitative acțiunilor de microfilmare privind istoria țării căreia îi sînt destinate microfilmele.

În favoarea unei politici restrictive s-au adus o serie de argumente care se referă la necesitatea contactului direct cu documentele, la dificultățile de manipulare a microfilmului, la teama de a nu se crea depozite paralele „moarte” prin microfilmarea de mari proporții etc. S-a constatat practicarea următoarelor restricții:

- neexecutarea de campanii de microfilmare pentru cercetători sau instituții străine numai asupra documentelor referitoare la țara solicitantului;

- neefectuarea microfilmării sistematice de fonduri sau serii numai cu titlu excepțional;

- neexecutarea de comenzi masive numai în scopuri științifice precise, aduse la cunoștință Direcției Arhivelor căreia i s-au solicitat microfilmele;

- nemicrofilmarea instrumentelor de cercetare nepublicate.

- neexecutarea operațiilor de microfilmare de mare anvergură care cer o muncă de pregătire considerabilă, decît în măsura posibilităților tehnice.

A fost apreciată importanța acordurilor și convențiilor care privesc schimbul de microfilme, scoțindu-se în evidență faptul că țările semnatare au posibilitatea de a obține microfilme pe bază de reciprocitate, astfel încît cheltuielile de microfilmare să revină la preț de cost.

De reținut este propunerea țării noastre, făcută la Congresul de la Washington (1966), ca schimburile de microfilme să fie efectuate prin intermediul Arhivelor Centrale de Stat, spre a se înlesni ținerea evidenței centralizate și a se evita paralelismele în achiziționarea microfilmelor. Acestei propuneri i s-a dat curs, multe țări procedînd astăzi în acest mod.

Cît privește microfilmarea și problema dreptului de autor („copyright”), în legătură cu arhivele, s-a apreciat că noțiunea de drept de autor nu poate fi legată de documentele publice, care prin natura lor sînt, în principiu, liber consultabile, oricum, după o anumită perioadă de timp.

Întrebarea dacă actele oamenilor de stat sînt documente particulare și-a găsit răspunsul aproape unanim că toate actele întocmite în exercițiul funcțiunii sînt acte oficiale, publice, „Copyright”-ul aplicîndu-se numai documentelor particulare, la care microfilmarea ridică o problemă juridică.

Microfilmarea de completare a fost, de asemenea, analizată din punctul de vedere al problemelor administrative și juridice, în cadrul Conferinței Mesei Rotunde de la Copenhaga. S-a scos în evidență interesul și necesitatea microfilmării de completare, s-a recomandat înlesnirea acestei acțiuni prin executarea microfilmelor la preț de cost. În combaterea refuzului unor țări cu privire la „exportarea” microfilmelor care reproduc fonduri

întregi de documente, s-a relevat caracterul de asigurare pe care îl prezintă orice microfilmare de completare.

c. Transferurile de arhive

Situația patrimoniului arhivistic al țărilor în curs de dezvoltare, ale căror arhive se află în posesia fostelor puteri coloniale, s-a analizat, în cadrul celui de-al VII-lea Congres internațional al Arhivelor, de la Moscova din 1972. Considerându-se că moralmente aceste arhive aparțin țărilor care și-au câștigat independența și că ele prezintă o importanță vitală pentru reconstituirea istoriei lor, Congresul a recomandat guvernelor țărilor dezvoltate să studieze posibilitatea remiterii documentelor respective țărilor în drept. Soluția ideală a fost apreciată a fi transferul de arhive și păstrarea în schimb a reproducerilor pe microfilm. O altă soluție propusă este transmiterea de copii fotografice sau xerografii, în mod gratuit, țărilor interesate.

Aceeași problemă, privită dintr-un unghi mai larg, a fost reluată cu prilejul Conferinței Internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor de la Cagliari din anul 1977, unde s-a dezbătut sub aspect teoretic „juridic și practic tema amplă a „Constituirii și reconstituirii patrimoniilor arhivistice naționale”. Această problemă preocupă într-un înalt grad UNESCO, dat fiind că un mare număr de state membre ale acestei organizații au fost supuse, pentru o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată, unei dominații, unei administrații sau unei ocupații străine. Astfel, ca urmare a unei rezoluții adoptată de Conferința generală a UNESCO, la cea de-a XVIII-a sesiune a sa, în cadrul acțiunii întreprinse pentru facilitarea lichidării litigiilor arhivistice, i s-a încredințat secretarului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, Charles Kecskemeti, elaborarea unui „Studiu preliminar asupra principiilor și criteriilor ce trebuie avute în vedere în cursul negocierilor”, lucrare care a constituit un veritabil pre-raport la Conferința de la Cagliari.

Transferul de documente a suscitat vii discuții, prin argumentări pro și contra, prin susținerea sau combaterea cunoscutelor principii „pertinența teritorială”, „pertinența funcțională”, „proveniența” etc. Delegația noastră, în cele două intervenții ale sale, a susținut dreptul popoarelor de a-și constitui și reconstitui patrimoniul cultural-național, pe baza unor înțelegeri bilaterale, atât prin transferuri de documente originale, cât și sub formă de reproducere.

Important este faptul de a se fi ajuns la concluzia că realizarea concretă a procesului de constituire și reconstituire a patrimoniilor arhivistice naționale presupune o azeziune bi sau multilaterală, propunându-se ca problemele de accesibilitate să fie discutate prin acord direct între țări și subliniindu-se necesitatea

intensificării schimbului de instrumente de lucru. S-a apreciat că microfilmarea va fi în practică soluția cea mai frecvent adoptată și s-a propus crearea unui fond de asistență sub auspiciile UNESCO.

Dezbaterile din cadrul întrunirilor arhivistice au demonstrat că, în toate împrejurările, calea cea mai sigură pentru rezolvarea problemelor litigioase s-a dovedit a fi cooperarea internațională, după cum microfilmul constituie mijlocul cel mai potrivit la care se poate recurge în cele mai multe situații.

4. Microfilmul de cercetare

După cum s-a precizat mai înainte, microfilmele de asigurare nu pot fi date spre consultare. Exemplarele executate în mod special pentru a fi comunicate în locul documentelor sînt microfilmele de cercetare. Ele constituie copii exacte, obținute la un preț mai redus decît cel al transcrierilor de documente, scutind totodată pe cercetător de irosirea timpului prin luare de note.

În cazul solicitărilor repetate de microfilme de pe aceleași documente, se poate ajunge la microfilmarea sistematică a unor întregi serii și păstrarea negativelor în scopul reproducerii punîndu-se astfel bazele microfilmării de publicare.

5. Microfilmul de publicare (publicația-microfilm)

Difuzarea contra cost de microfilme reproducînd documente, serii de documente, fonduri întregi, inventare, cataloage sau diferite lucrări des solicitate a condus la realizarea de microfilme destinate acestui scop, denumite microfilme de publicare, de editare sau pur și simplu, publicații-microfilm.

S-a procedat astfel la păstrarea microfilmului negativ principal, necesar reproducerii de alte exemplare, la cerere.

Astăzi, în multe țări se practică acest sistem, o mai largă extindere fiind cunoscută în S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S., Spania ș.a. fapt ce demonstrează justetea rezoluției Congresului Internațional al Arhivelor de la Madrid din anul 1968, în care se confirmă că „publicarea pe microfilm trebuie să fie considerată ca o sarcină normală a Arhivelor”.

Această activitate necesită stabilirea unui program judicios, care poate fi asociat programului de microfilmare de asigurare. O atenție deosebită trebuie să se acorde alegerii fondurilor și seriilor de documente ce urmează să fie microfilmate în funcție de interesul pe care îl prezintă pentru cercetare; acestea trebuie să fie perfect ordonate și cotate, în stare de păstrare corespunzătoare, cu textul lizibil spre a asigura o reproducere clară. Pregătirea microfilmării cere deci muncă și timp, în unele cazuri chiar timp îndelungat. Aceste eforturi sînt însă din plin răsplătite prin avan-

tajele multiple, atât pentru Arhive, cât și pentru cei interesați în cercetarea documentelor. Avantajele Arhivelor: ordinea stabilită și protejarea documentelor de uzura datorată repetatelor consultări, pentru cercetători: punerea la dispoziția lor a unui mare număr de documente.

Reticențele, obiecțiile aduse de unele Arhive, invocând lipsa de timp și incertitudinea vânzării, nu pot rezista certelor avantaje arătate, după cum nereale sînt argumentele, cu substrat mai subtil, ca riscul de a lipsi sîlile de studii de cercetători sau de a se pierde controlul folosirii documentelor. Fără îndoială, Arhivele exercită o și mai mare atracție făcînd cunoscute valorile lor documentare.

Vasta experiență a Arhivelor Naționale ale S.U.A. în domeniul publicației-microfilm este reflectată în documentata lucrare a secretarului Comitetului Microfilmului Albert H. Leisner jr. *Le microphotographie aux Archives*, Bruxelles, 1975. Se constată atenția ce se acordă stabilirii fondurilor de microfilm în întregime în scop de publicare. Bineînțeles că importanța documentelor și interesul pe care îl prezintă pentru diferite domenii de cercetare constituie o condiție esențială. Se urmărește, de asemenea, ca majoritatea informațiilor cuprinse în documente să nu fi fost puse la dispoziție sub formă de publicații și să nu se includă documente supuse unor restricții de comunicare sau de pe care nu se poate obține o reproducere lizibilă.

De mare interes pentru folosirea publicațiilor-microfilm sînt introducerile descriptive, înlocuite în S.U.A. ca instrumente ajutătoare. Acestea cuprind informații despre numărul de role ale publicației respective, proveniența și cotele documentelor, datele extreme, o scurtă descriere a conținutului și aspectul fizic al documentelor, instrumentele de lucru existente, criteriile selecției, dacă aceasta a avut loc, lista documentelor reproduse pe fiecare rolă, date privind istoricul și funcționarea instituției care a creat documentele, referințe despre documentele conexe din alte fonduri și din alte depozite.

La microfilmare, începutul unui volum sau dosar sau lipsa unor documente se marchează prin spații libere.

În cazul cînd nu există instrumente de cercetare pentru documentele microfilmate, se recomandă întocmirea de repertorii sau inventare, în funcție de valoarea pe care o reprezintă, și plasarea lor după introducere.

Periodic, Arhivele Naționale ale Statelor Unite publică liste sau ghiduri privind publicațiile-microfilm.

În aceeași ordine de idei, pentru viitor prezintă importanță sistemul combinat de publicație-microfilm și prelucrarea automată a datelor preconizat de Italia.

Incontestabil, chiar în stadiul actual, publicația-microfilm oferă posibilitatea unui acces rapid la o cantitate mare de documente, ceea ce este practic imposibil prin metoda tradițională de tipărire. Desigur, ambele genuri de

publicații au locul lor bine determinat. Activitatea de cercetare nu va avea decît de câștigat prin folosirea din ce în ce mai largă a ambelor metode, cu alte cuvinte publicarea de documente selecționate și microfilmarea sub formă de supliment a tuturor documentelor din care s-a operat selecționarea.

Cît privește prețul de vânzare, în toate țările care practică acest sistem de microfilmare este calculat la o sumă rezonabilă, încît să facă posibilă plasarea, neputînd fi încă incluse toate cheltuielile reprezentate de salarizarea personalului folosit în acest scop, amortizarea aparatelor etc. cheltuieli care, de altfel, nu revin în exclusivitate microfilmării de publicare, ci și cele efectuate pentru asigurarea fondurilor, servirea cercetătorilor și protejarea documentelor de uzură.

6. Microfilm de preservare

Un sprijin prețios îl aduce Arhivelor tehnica microfilmării prin ferirea documentelor de uzură inevitabilă și nu rareori ireparabilă, în cazurile frecventelor solicitări pentru cercetare și, în consecință, a prea deseilor lor manipulari.

Acest microfilm, denumit de preservare, poate înlocui, la nevoie, o restaurare de lungă durată și costisitoare. În S.U.A. de pildă, s-a elaborat, în acest scop un program de microfilmare. Dat fiind costul ridicat, se restaurează documentele cele mai valoroase, iar celelalte se microfilmează. Această acțiune a determinat obținerea unor rezultate bune în grăbirea procesului de ordonare a documentelor.

7. Microfilmul de substituie

Microfilmul de substituie este destinat reproducerii de documente care urmează să fie distruse după microfilmare.

Acest gen de microfilmare ridică probleme dificile din punct de vedere juridic și științific. Și într-un caz și în altul trebuie să se procedeze cu multă prudență, evitîndu-se orice înlocuire care ar putea crea probleme.

Neîncrezătoare în durabilitatea peliculei, comparativ cu aceea a hîrtiei de bună calitate, majoritatea țărilor ezită să accepte asemenea soluții. În raportul referitor la „Selecionarea arhivelor contemporane”, prezentat la Congresul Internațional al Arhivelor de la Washington, din 1976, autorul său Ake Kromnov, prezintă următoarea situație: Anglia se declară complet împotrivă; Franța, Cehoslovacia și Ungaria au adoptat o politică de așteptare. Olanda și Polonia consideră că tehnica microfilmării face posibilă eliminarea materialelor înainte de ultimele termene de selecționare. Elveția apreciază că microfilmarea poate fi efectuată dacă păstrarea originalelor este indicată, dar nu absolut necesară și dacă documentele nu pot fi păstrate. Canada și S.U.A. sînt de acord cu ideea înlocuirii materialelor originale cu microfilme, în special pentru cantități mari de documente cu valoare redusă.

Cu toate acestea, dat fiind creșterea considerabilă a arhivelor contemporane, înlocuirea prin microfilmare nu poate fi respinsă în totalitate. Astfel, se admit, de exemplu, eliminarea după microfilmare chiar a unor documente de păstrare permanentă, cum sînt registrele de înregistrare și de ipoteci. La acestea s-ar putea adăuga anumite carnetе, permise, documente de recensămint, precum și ziare al căror suport este fragil.

Alte opinii în favoarea microfilmării de substituie se referă la documente care se repetă mereu în același mod, fiind necesară stabilirea categoriilor respective.

8. Alte categorii

Alte genuri de microfilmare în uz sînt cele de *documentare*, care reproduc diferite lucrări, articole etc. ce interesează Arhivele respective și cele de *depunere efectuate* și depuse de administrații.

La cel de-al treilea Congres Internațional al Microfilmului, care a avut loc la Frankfurt în anul 1969, a fost definit *microfilmul activ*, considerat ca element de rentabilitate și de simplificare a muncii într-o întreprindere sau administrație. Un exemplu tipic pentru acest gen de microfilm este microfilmarea unui număr imens de bonuri de comandă — aproximativ 20 000 zilnic în locul înregistrării lor. Este inutil să insistăm asupra economiei de timp și de muncă realizate în acest mod. Microfilmele active, în acest caz, sînt considerate ca un produs perisabil.

Altfel se pune problema cînd au loc microfilmări sistematice, cum se practică în arhivele Serviciului Național de asigurări-accidente al Republicii Federale Germania, unde numeroase dosare sînt microfilmate, iar originalele distruse. Aici nu este vorba de rentabilitate și lăsînd la o parte problema eficacității Serviciului, intervine interesul cercetărilor viitoare, la fel ca în cazul microfilmului de substituie.

Résumé

Le microfilmage représente un moyen de plus en plus répandu de fixer et diffuser les documents écrits.

Dans l'étape actuelle du développement de la recherche scientifique et de la documentation, le microfilmage est devenu un des procédés nouveaux de multiplication de l'information, qui ne ressemble plus à ceux qu'on utilisait il y a quelques dizaines d'années.

Limité au commencement à la transmission des textes moins accessibles où à l'exécution des copies d'après les documents importants, le microfilmage est utilisé aujourd'hui, grâce au développement et au perfectionnement incessant de la technique reprographique, partout et en égale mesure autant par les archives que par les bibliothèques, les centres de

recherches et documentation, de même que par les institutions et les entreprises dans leur activité cotidienne.

Les problèmes très différents que soulève aux archivistes la reproduction des documents sur la pellicule, ont été et sont amplement débattus sous tous leurs aspects autant dans les réunions internationales organisées par la Conseil International des Archives, que par les représentants des Directions des archives des pays socialistes dans leurs délibérations, à l'occasion des rencontres, symposiums et conférences organisés en divers pays, de même que dans les périodiques spécialisés ou études spéciales.

Le procédé a été adopté et recommandé par l'archivistique internationale parce que, entre autre, le microfilm assure la protection de l'information contenue par les documents originaux, en cas de perte ou de destruction de ceux-ci, rend possible leur consultation à une échelle beaucoup plus grande que ne l'aurait fait l'étude directe, préserve en même temps ces originaux que la trop fréquente consultation peut détériorer. Le microfilmage offre aussi la possibilité de compléter les fonds et les collections archivistiques avec les documents relatifs à l'histoire de la patrie gardés par les archives, les musées et les bibliothèques des autres pays. Les catégories connues de microfilms sont les suivantes : le microfilm de sécurité, de complément, de recherche, de publication (publication-microfilm), de préservation, de substitution, actif.

Dans notre pays a pris une grande extension surtout le microfilmage de sécurité et de complément.

Les problèmes que se posent les archivistes de partout sont surtout les suivants : qu'est-ce qu'on doit microfilmer, comment doivent être préparés les documents avant d'être enregistrés sur la pellicule, quel instruments d'évidence doit-on élaborer pour retrouver les informations microfilmées. En même temps, les spécialistes dans le domaine de la technique reprographique cherchent à perfectionner tout l'appareillage, à réaliser une pellicule capable d'assurer la meilleure image, indépendamment du support et des encres des documents, et capable de résister à l'écoulement du temps.

Précis

Microfilming is a more and more widespread means to reproduce and distribute the written records.

Taking into account the present development of scientific researches and documentation, microfilm represents the new techniques to multiply information quite different from those used until some decades. If, at the beginning, microfilming was limited to communicate texts more difficult to access or to make copies from the valuable records, nowadays, in consequence of unceasing development and improvement of reproduction techniques, microfilming was used everywhere: in archives, libraries, documentation and research centres, as well as in the daily activity of institutions and agencies.

The peculiarity of records reproduction on film and its various aspects met by archivists, have been and are widely discussed in the international meetings, organized by the International Council on Archives and within the framework of conferences of the representatives of the Archives in the socialist countries, as well as on the occasion with other meetings, symposiums and conferences held in various countries and by means of specialized publications.

Microfilming is adopted and recommended by international archival science as it ensures protection of information included in records in case of archives losses and destructions, makes easier their utilization on a larger scale than reading the originals and, at the same time, protects the originals which deteriorate owing to frequent consultations. As well, microfilming makes possible the archival fonds and collections to be completed with records relating to Romanian history held in Archives, museums and libraries from abroad. The known microfilm categories are: security microfilm, microfilm for completion, microfilm for researches, microfilm-publication, microfilm for presentation, substitution microfilm and activ microfilm.

In Romania, security microfilm and especially the microfilm for completion have intensely developed.

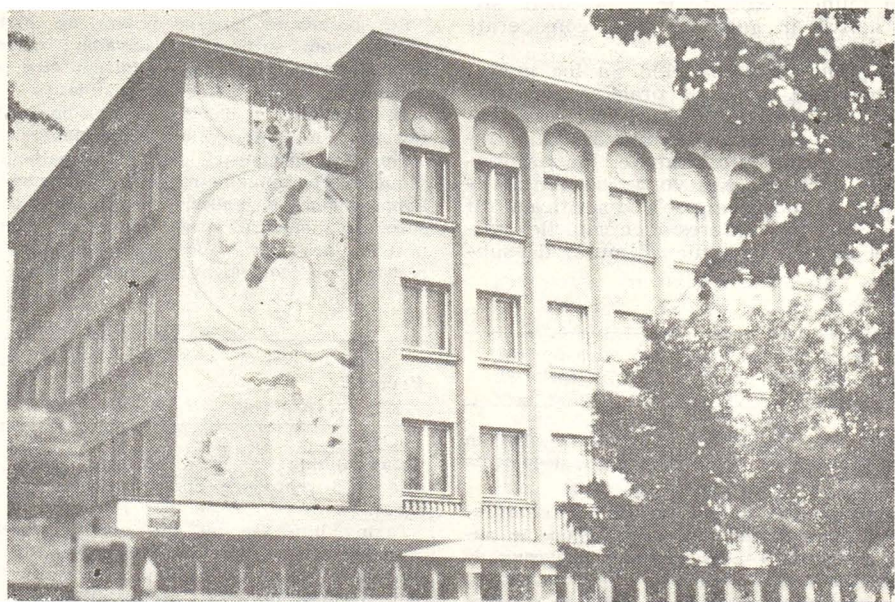
Archivists from everywhere are concerned about what is to be microfilmed, how to be prepared the records prior to be filmed, what finding aids to be

issued for data on microfilm retrieval. At the same time, specialists in the field of reprography techniques try to improve the whole apparatus and films in order to obtain a better image able to resist for all times, no matter on what were written the records and inks used.

LOCALUL FILIALEI ARHIVELOR STATULUI JUDEȚUL BUZĂU

VENERA TUDOSE

„Tezaure prin care se legitimează poporul nostru în fața lumii”¹ — după cum afirma N. Iorga — Arhivele Statului din România au acumulat, de-a lungul celor 150 de ani de existență, un bogat și prețios material documentar, sursă inepuizabilă și de necontestat pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului român, a luptei sale eroice pentru independență națională și eliberare socială și totodată, oglindă a eforturilor depuse pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Clădirea F.A.S. Buzău

La 1 aprilie 1945 a luat ființă Direcțiunea Regională a Arhivelor Statului Buzău², jurisdicția acestuia exercitându-se peste județele Buzău, R. Sărat și Brăila. Deși unitatea din Buzău se considera înființată la 1 aprilie 1945, după prevederile bugetare ea a găsit cu mare greutate

¹ Arh. St. Buc., fond Senat, dosar 16362, f. 2.

² Arh. St. Buc., fond DGAS, dosar 9/1945, f. 52; Raportul nr. 18/1946 al Direcției regionale Buzău a Arhivelor Statului are următoarea rezoluție: „Prin faptul că Direcțiunea regională a Arhivelor Statului Buzău figurează în buget de la 1 aprilie 1945 se consideră existentă” (Arh. St. Buc., fond DGAS, dosar 21/1946).

un sediu, improvizat în cele din urmă într-o sală a bibliotecii Episcopiei din Buzău, iar la data de 10 iulie 1945 s-a mutat într-un alt local, în actuala stradă Crezantemelor nr. 6, la etajul unei clădiri vechi, avînd ca spațiu două camere și un hol, drept mobilier o masă și două bănci, iar ca inventar un sigiliu, ștampila, registrul de intrare, inventarul general, inventarul pentru cărți și condica de expediție. Datorită spațiului foarte limitat și inadecvat arhiva nu putea fi depozitată la sediul Direcțiunii, ci era răspîndită în mai multe depozite în oraș³, care nu prezentau garanția păstrării și conservării materialului documentar pentru o lungă perioadă de timp.

Împărțirea administrativă a țării din 1952 a făcut ca Direcția Regională a Arhivelor Statului Buzău să devină Filială în cadrul Serviciului Regional Ploiești al Arhivelor Statului. În toamna anului 1952 s-a înființat în orașul Rîmnicu Sărat un depozit de arhivă, care a devenit nucleul viitoarei filiale, ce și-a început activitatea în 1953, filialei din Brăila i s-au restituit documentele fostei Prefecturi a județului Brăila, iar filiala din Buzău a rămas cu responsabilitate numai asupra raioanelor Buzău, Beceni, Cislău, Mizil și Pogonele.

Către finele anului 1968 filialei din Buzău i s-au încredințat și documentele adunate și păstrate de Filiala Arhivelor Statului Rîmnicu Sărat care și-a încetat activitatea în februarie 1968, odată cu reorganizarea administrativă din acest an.

Baza documentară deținută astăzi de Filiala Arhivelor Statului Buzău depășește 3300 m.l. arhivă, cuprinzînd fonduri cum sînt: Inspectoratul minier, Societăți petrolifere, Fabrica Metalurgică, Fabrica Göetz Nehoiu, Prefectura județului Buzău, Prefectura județului Rîmnicu Sărat, Primăriile Buzău, Rîmnicu Sărat și Mizil, Primării comunale, Inspectoratul școlar, Inspectoratul sanitar, Liceul „B. P. Hasdeu”, Liceul „Al. Vlahuță” etc.

Au existat preocupări și pentru îmbogățirea unității cu documente păstrate de către persoanele fizice, prima donație fiind a profesorului Gheorghe Ceaușel, care a donat 25 zapise și foi de zestre, iar pentru bibliotecă 11 volume și 13 buletine, astfel încît, dacă în anul 1947 unitatea Arhivelor Statului din Buzău avea un număr de 112 documente obținute prin donație, în prezent filiala deține un număr de 2390 documente.

Paralel cu activitatea de completare a fondurilor și colecțiilor de documente, de păstrare și conservare a lor în condiții cît mai bune, arhiviștii au fost preocupați în permanență de valorificarea documentelor din arhivă.

Pentru a răspunde în mod adecvat necesității de sprijinire a cercetării științifice cu noi informații ce pot contribui la elucidarea unor teze privind vechimea și continuitatea neîntreruptă a civilizației în aria carpato-dunărea-

nă-pontică, precum și pentru intensificarea și îmbogățirea continuă a educației patriotice a publicului larg s-au folosit forme și metode variate.

Între instituțiile de cultură din județ și Filiala Arhivelor Statului a existat o strînsă colaborare în direcția valorificării tezaurului arhivistic prin conferințe, expuneri, simpozioane, sesiuni de comunicări științifice închinete unor momente din istoria patriei, ca: „Anul revoluționar 1848”, „Actul Unirii”, „1877 — cucerirea deplinei independențe de stat a României”, „Răscoala din 1907”, „Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944”, „Reformele agrare în județul Buzău” etc. activități care au avut menirea de a releva rolul social al instituției noastre, devenită factor cu o contribuție remarcabilă la viața cultural-științifică a județului.

De asemenea, publicarea articolelor în paginile ziarelor și revistelor culturale centrale și locale de către arhiviști a avut drept scop nu numai cunoașterea de către publicul larg a tezaurului informațional aflat în depozitele filialei, ci a urmărit totodată să cultive generațiilor de astăzi sentimente de dragoste și respect față de trecutul glorios și de tradițiile revoluționare ale poporului nostru.

Odată cu construirea noului local s-a amenajat o sală de studii corespunzătoare, cercetătorii beneficiind de condiții optime de cercetare, punîndu-li-se la dispoziție sute de inventare pentru fondurile și colecțiile din depozite, publicații și cărți din biblioteca filialei.

În cursul anului trecut la sala de studiu au fost înregistrate peste 300 frecvențe — activiști de partid, cercetători, profesori, ingineri, elevi și studenți, pensionari — studiîndu-se un număr de peste 3500 unități arhivistice. Documentele cercetate au constituit baza de informare și documentare în elaborarea de către cercetători a lucrărilor cu profil istoric, economic, arhivistic și în bună parte ele au folosit în munca de propagandă.

Actualul local al Arhivelor Statului din Buzău așezat pe bulevardul N. Bălcescu, în apropierea Casei de cultură și a Muzeului județean de istorie, a fost inaugurat în anul 1973⁴.

Acesta corespunde cu eficiență sporită variatelor operațiuni legate de munca arhivistului și cercetătorului, începînd cu depozitarea, păstrarea și conservarea materialului documentar și pînă la preluarea și valorificarea acestuia în multiple și variate forme.

Noua clădire cu trei nivele pune la dispoziția personalului de specialitate condiții optime de muncă și studiu, avînd depozite încăpătoare ce pot primi 5 km arhivă.

La parterul clădirii dintr-un hol spațios se pîtrunde în încăperile destinate activităților cu publicul, în sala de expoziție și într-un depozit cu o capacitate de 1 km.

⁴ Planul clădirii aparține arhitectului N. Sulescu.

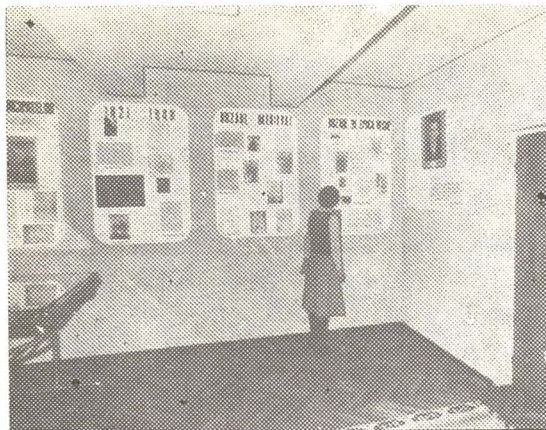
³ Clădirile care funcționau ca depozite erau situate pe străzile Dobrogeanu Gherea 95, Unirii 2, Godeanu 5, Ilie Pintilie 2, 4, 6 subsolul teatrului „Ilie Pintilie”, strada Bistriței, Penitențiarul Rîmnicu Sărat.

Panoul mozaic intitulat „Din istoria județului Buzău“

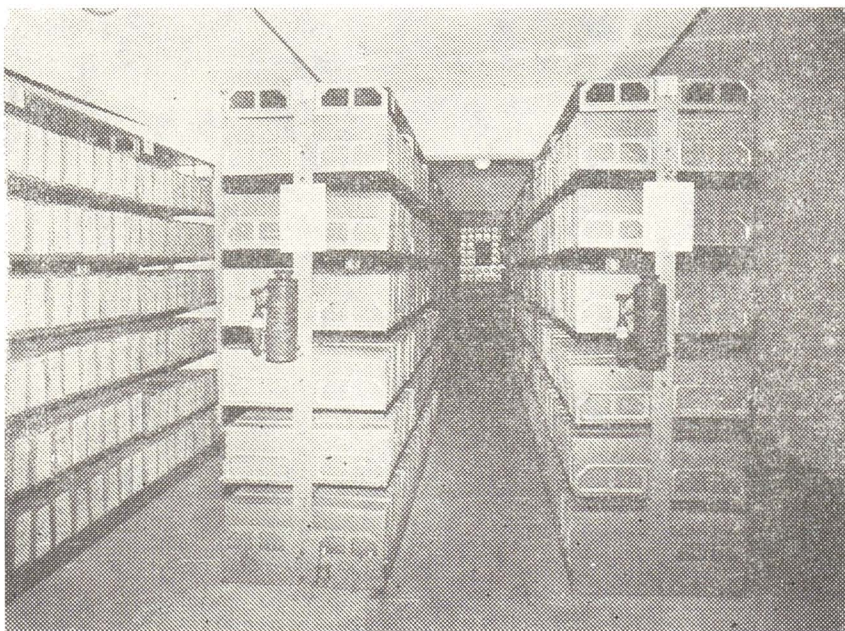
Detallu înfățișînd prima atestare documentară a orașului Buzău

Aspect din sala de expoziție a F.A.S. Buzău

nou mozaic intitulat „Din istoria județului Buzău”, conceput și realizat de profesorul buzoian Florin Menzopol. Lucrarea, de mare întindere (9,98 m × 4,13 m = 41,22 mp), cuprinde trei registre, fiecare reprezentând un moment important al istoriei locale. Astfel, primul registru înfățișează un grup de daci, un vas descoperit în așezarea neolitică Sărata-Monteoru și prima denumire sub care este cunoscut Buzăul — MOUSAIOS, așa cum apare în scrisoarea lui Iunius Soranus, guvernatorul Dobrogei, trimisă lui Vasile cel Mare în anul 376.

Al doilea registru prezintă un personaj ținând în mână primul document intern (1431) în care este atestat Buzăul, alături de descoperirile arheologice de la Cîrlomănești, o piesă din tezaurul de la Pietroasele, un spic de grâu și un ciorchine de strugure simbolizînd o parte din bogățiile județului. În ultimul registru este

Aspect dintr-un depozit al filialei

Printr-o scară în spirală se ajunge la etajul I, unde sînt birourile arhiviștilor, sala de studiu și două depozite. La etajele II și III se află biblioteca și încă 7 depozite.

Depozitele sînt înzestrate cu rafturi metalice, cu uși metalice și aparate extinctoare.

Pentru a da clădirii un aspect monumental, cu sprijinul Comitetului județean de cultură și educație socialistă și sub directa îndrumare a directorului general al Arhivelor Statului, pe fatada clădirii s-a aplicat în anul 1979 un pa-

reprezentată stema actuală a județului flancată de două steaguri.

Mozaicul este realizat în marmură cubică, în culorile roșu, alb, negru și ocru.

Noile condiții asigurate Filialei Arhivelor Statului din Buzău creează posibilitatea îndeplinirii cu succes a sarcinilor multiple și complexe ce stau în fața lucrătorilor din Arhive, privind păstrarea, conservarea și valorificarea completă și la cel mai înalt nivel a documentelor ce fac parte din Fondul Arhivistic Național.

DIN EXPERIENȚA FILIALEI ARHIVELOR STATULUI JUDEȚUL ARAD ÎN PRELUAREA DOCUMENTELOR CREATE DE UNITĂȚILE AGRICOLE

TEODOR NECȚA

După apariția Decretului nr. 472/1971 cerințele mereu crescînde ale cercetării științifice și ale muncii cultural-educative au impus Arhivelor Statului necesitatea preluării cu o și mai mare intensitate a documentelor cu valoare documentar-istorică ce fac parte din Fondul Arhivistic Național. S-au preluat, astfel, numeroase documente, unele de mare valoare, de la organizații socialiste și de cult, muzee, biblioteci și persoane particulare.

Filiala Arhivelor Statului județul Arad prin metodele aplicate și măsurile eficiente pe care le-a luat împreună cu organizațiile socialiste a preluat numeroase documente create în a-nii construcției socialiste în vederea lărgirii bazei sale documentare.

În acest sens, colectivul filialei, în colaborare cu Consiliul popular județean a inițiat o largă acțiune în vederea predării în depozitele Arhivelor Statului a tuturor documentelor permanente create pînă la apariția Legii nr. 57 din 26 decembrie 1968 privind organizarea și funcționarea consiliilor populare, prin inventarierea și selecționarea arhivelor aflate la consiliile populare orășenești și comunale. Această acțiune, care urmează să fie finalizată pînă la sfîrșitul anului 1980, a fost intensificată în anul 1979, ceea ce a dus la preluarea unei cantități de peste 700 m.l. documente de importanță documentar-istorică, din care peste 400 m.l. o reprezintă arhiva creată în anii 1951—1968, perioadă de adînci prefaceri revoluționare în domeniul administrației de stat, reflectată în documente.

Paralel cu această acțiune s-a reușit să se preia și de la marile întreprinderi din județ (Întreprinderea de vagoane, Uzinele Textile, Întreprinderea de strunguri, Combinatul de prelucrarea lemnului, Tricoul Roșu, Întreprinderea de încălțăminte, toate din Arad ș.a.) documente importante create în a-nii construcției socialiste, care reflectă procesul de industrializare.

După apariția Decretului nr. 472/1971 și a Normelor tehnice filiala s-a preocupat, pe lîngă preluarea documentelor de importanță documentar-istorică din domeniul administrației de stat, finanțelor și industriei și de preluarea arhivelor unităților agricole, pentru început ale cooperativelor agricole de producție din județ. În acest sens, colectivul filialei a folosit o metodă eficientă care a dat bune rezultate. Încă de acum cinci ani filiala a format cîteva colective de pensionari care după ce au fost instruite la sediul filialei Arhivelor Statului au fost trimise în comunele din județ în

vederea inventarierii arhivelor C.A.P.-urilor.

În colaborare cu Direcția județeană pentru agricultură și industrializarea produselor agricole colectivul filialei a instruit în anii 1975 și 1976 și personalul de la unitățile agricole, constatîndu-se, cu acest prilej, că la o serie de unități din acest sector de activitate s-a început deja operațiunea de întocmire a evidenței arhivei. Totodată, unitățile C.A.P.-ului au fost anunțate că la 20 februarie 1976 sînt obligate să înceapă inventarierea și selecționarea arhivei în vederea depunerii documentelor permanente la Arhivele Statului. Pentru a asigura o calitate corespunzătoare inventarelor documentelor ce urmau să fie preluate, arhiviștii au acordat permanent asistență și îndrumare, stabilind ca inventarierea să se facă pe fișe. Acestea au fost verificate de arhiviști care au participat și la selecționare, exprimîndu-și opiniile asupra valorii istorice a documentelor, ce urmau să fie preluate. Inventarele urmau să fie înaintate pentru confirmare la filiala Arhivelor Statului care stabilea și data predării documentelor.

Întrucît pentru anul 1979, filiala Arad își planificase preluarea documentelor permanente de importanță documentar-istorică de la toate cele 159 unități C.A.P. din județ create pînă în anul 1968 li s-a comunicat acestora la 9 februarie 1978 termenul de predare și, totodată, categoriile de documente ce urmau să facă obiectul predării :

- procesul-verbal cu hotărîrea de constituire a unității și diversele acte de donații (terenuri, bunuri) către unitățile agricole cooperatiste ;

- ordinele și dispozițiile organelor superioare ;

- regulamentele, circulările și instrucțiunile privind activitatea unităților agricole cooperatiste ;

- procesele-verbale ale adunărilor generale și ședințelor consiliului de conducere C.A.P. ;

- dările de seamă contabile și statistice anuale ;

- planurile cincinale și anuale de producție și finanțare ;

- informările anuale către organele superioare privind producția.

Pentru a sprijini unitățile C.A.P. care urmau să predea arhiva creată pînă în 1968, arhivistul M. Timbus, la invitația Direcției județene pentru agricultură și industrializarea produselor agricole și a Uniunii județene C.A.P. a participat la data de 23 martie 1979 la instruirea organizată de aceste foruri ale agriculturii județene cu toate unitățile C.A.P. Instrucțiunile s-a efectuat cu peste 200 participanți, între care conducerea Direcției județene pentru agricultură și industrializarea produselor agricole și ale Băncii pentru agricultură, ingineri șefi, economiști șefi de la cele 12 consilii intercooperatiste din județ și contabili șefi de la toate unitățile C.A.P. și a constat din prelucrarea obligațiilor ce revin unităților C.A.P. în organizarea și funcționarea arhivelor ce le creează în conformitate cu prevederile decretului și a Normelor tehnice, insis-

tindu-se asupra modului de întocmire a inventarelor pentru documentele ce urmează a se preda la Arhivele Statului. Cu acest prilej au fost abordate și problemele privind constituirea corectă a arhivei curente prin utilizarea nomenclatorului dosarelor, inventarierea, selecționarea și păstrarea documentelor.

În continuare, colectivul filialei prin îndrumările date la fața locului și prin colaborarea cu forurile județene agricole a obținut rezultate bune. În acest sens, de un real ajutor a fost și informarea din 31 octombrie 1978 prin care se făcea cunoscut Direcției județene pentru agricultură și industrializarea produselor agricole că un număr de 92 C.A.P.-uri nu și-au inventariat încă arhivele și nu au depus la Arhivele Statului spre păstrare permanentă documentele ce fac parte din Fondul Arhivistic Național. Acesta, la rîndul său pune în vedere tuturor unităților C.A.P. să depună în cel mai scurt timp documentele cu termen de păstrare permanent, ajungîndu-se ca pînă la data de 1 mai 1979 un număr de 127 unități C.A.P. și întovărășiri agricole, reprezentînd 80% din totalul lor, să depună documentele create pînă în 1968 la filiala arhivelor statului Arad, printre acestea numărîndu-se și unitățile agricole fruntașe de la Sîntana Pecica, Nădlac, Lipova, Vinga, Miniș, Săvîrșin, Șiria ș.a.

În urma acestei acțiuni, încheiată la sfîrșitul anului 1979, în depozitele filialei au intrat documente de importanță istorică de la toate C.A.P.-urile. Ele cuprind o multitudine de aspecte ale activității din sectorul agricol arădan.

Documentele oglindesc etapele prefacerilor revoluționare petrecute în agricultura românească, începînd cu Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, crearea întovărășirilor agricole, ca forme intermediare de trecere spre cooperativizare și a primelor cooperative a-

gricole, dezvoltarea fără precedent a forțelor de producție din agricultură, modernizarea și intensificarea producției acestei ramuri, diversificarea C.A.P.-urilor, încheierea procesului de cooperativizare a agriculturii județului Arad ș.a.

Pe lîngă acțiunea privind preluarea arhivelor unităților C.A.P. s-a inițiat și preluarea documentelor create de sectorul agricol de stat. F.A.S. Arad împreună cu trusturile județene ale întreprinderilor agricole de stat și Stațiunile pentru mecanizarea agriculturii au luat măsuri pentru inventarierea și selecționarea arhivelor unităților subordonate și predarea documentelor permanente create pînă în anul 1968 la Arhivele Statului.

Pentru aceasta, cele 14 unități I.A.S. au fost anunțate la 7 februarie 1979 că au obligația ca în cursul anilor 1979 și 1980 să predea filialei Arhivelor Statului Arad documentele permanente de importanță documentar-istorică: dările de seamă anuale contabile și statistice, dările de seamă anuale privind producția, informările privind exportul de produse agro-alimentare, ordinele și dispozițiile organelor superioare, circularile și instrucțiunile privind activitatea unităților agricole de stat, documentele privind organizarea și desfășurarea activității, planurile de muncă anuale, planurile cincinale și anuale de producție și finanțare, documentele privind investițiile ș.a.

De asemenea, filiala noastră a cerut la 27 februarie 1979 și Trustului S.M.A. să difuzeze o dispoziție către cele 21 de unități subordonate pentru ca acestea să ia măsurile necesare de pregătire a documentelor permanente în vederea predării lor la Arhivele Statului.

Documentele care s-au preluat în cursul anului 1979 și cele care urmează să se preia de la unitățile I.A.S. și S.M.A. în cursul acestui an, completează informațiile asupra agriculturii românești din perioada 1949—1968.

TIMOTEI CIPARIU — EDITOR
DE DOCUMENTE

MARIA URSUȚIU

În rîndul celor care au pus temelile istoriografiei românești moderne s-a situat și Timotei Cipariu¹.

N. Iorga în vastul său studiu *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*² apărut în anul 1903, menționează despre Cipariu că a fost și un adunător de materiale istorice încă din 1855 dînd în *Acte și fragmente* bucăți din scrierile inedite ale lui Clain, din *Cronica* lui Șincai, apoi un întreg șir de acte privitoare la biserica românească de peste munți. În 1867, Cipariu dorea să publice în „Arhivă” său „pentru filologie și istorie” admirabil tipărit, materiale privitoare la istoria românilor din Transilvania și din părțile vecine.

Desigur, Cipariu n-a fost în primul rînd istoric, dar, ca om de cultură enciclopedică a fost conștient de importanța studierii și cultivării istoriei și culturii naționale și a înțeles să-și aducă contribuția spirituală și materială, ce i-a stat în putere pentru propășirea științei istorice românești.

Încă în programul „Organului luminării” își exprima intenția de a publica „tot ce poate să deștepte interes pentru români...” în disertații, uni, bibliografii, notițe, idei, biografii, fragmente, culese sau publicate din opere editate, manuscrise, gazete, nuvele, corespondențe, etc... Cel mai dinții cuget ne e, de ne vom vedea înimăți, a adauge ca supliment o altă foaie cu slove sub numele de „Arhivă”³. Ziarul va dispune de un supliment de o filă la 50 din cele 70 de numere ale anului 1847. Informațiile, is-

torice din ziar și din suplimentul său sînt destul de numeroase. Comunică: descoperiri de inscripții antice în Franța și Italia, oferă, în românește fragmente din Istoria lui Lamartine, etc. editează integral, e drept sporadic documente istorice⁴.

Intenția sa de a publica un „arhivă” pentru cunoașterea și studierea limbii și istoriei naționale, Timotei Cipariu o va realiza abia după două decenii.

La nivelul înaltei sale culturi și în spiritul cerințelor vremii sale, Cipariu înțelege că „afară de operele istorice loc mai însemnat ocupă monumentele și documentele singuratice, care sînt temelii și materialele a tot edificiul istoric. Ele sînt mai expuse perirei decît operele istorice, pentru că sînt singuratice și prea ușor se svîntură, fără a lăsa urmă după sine... Însă și paza cea mai bună încă e deșartă și monumentele demne de păstrare, astăzi nu în arhive și biblioteci, care le pot mîca focul, umezeala și moliile, și le pot decima amicii și ineamicii, ci în cărți tipărite numai se pot păstra cu mai multă securitate”⁵.

În spiritul acestor convingeri editează în anul 1855 „*Acte și fragmente latine-românești pentru istoria bisericii romane mai ales unite*”. Volumul cuprinde: documente latine din anii 1680—1828, privind biserica și preoțimea română din Transilvania, fragmente din Condiția Mitropoliei din București privind mitropolii de Alba Iulia, documente românești ale episcopilor de Alba Iulia (1628—1714), articole, fragmente inedite sau tipărituri rare din iluminisții români (Samuel Micu, Petru Maior, George Șincai). Textele sînt editate parte după protocoale originale din arhiva Arhiepiscopiei din Blaj, parte după manuscrise originale sau copii păstrate în biblioteca mănăstirii din Blaj sau în biblioteca sa personală. Documentele reproduse au un bogat și erudit aparat critic.

Prin conținutul lor izvoarele din acest volum anticipează concepția și metodologia muncii de editor a cîrturarului blăjan.

Aportul mare însă al lui Cipariu pentru cunoașterea istoriei românilor este, fără îndoială, redactarea și editarea „Arhivului pentru filologie și istorie” (1867—1872).

După exemplu și experiența „Arhivei românești” și a „Magazinului istoric pentru Dacia”, Cipariu va insera în „Arhivă” aproape toate categoriile de izvoare istorice: I. izvoare paleografice, epigrafice și narrative antice; II. izvoare diplomatice și narrative medievale; III. scrieri inedite ale corifeilor Școlii ardelenene.

Acestea sînt completate de bogate informații bibliografice de specialitate, noutăți editoriale și descoperiri științifice de ultimă oră.

¹ Romanticismul în istoriografia românească, pe lângă multe lui merite, aduce după sine și realizarea primelor ediții tipărite de documente și izvoare istorice. În acest domeniu, romanticismul va prelua și spori cu noi potențe tradițiile progresiste ale istoriografiei luministe și postluministe, realizarea primelor colecții de izvoare istorice în manuscris. Colecțiile manuscrise de documente („*Rezum spectantium...*” a lui G. Șincai și „*Diplomatiarul*” lui Vasile Pop) au precedat și pregătit teoretic și metodologic colecțiile de izvoare de la mijlocul secolului al XIX-lea.

În anul 1840 „*Arhiva Românească*” a lui M. Kogălniceanu înzestrează literatura științifică românească cu prima revistă de specialitate destinată a pune la dispoziția istoricilor o temelie documentară solidă. Această activitate va fi continuată, la nivel superior, de „*Magazin istoric pentru Dacia*” (1845—1847) al lui T. Laurean și N. Bălcescu precum și de revistele de istorie ale lui B. P. Hasdeu: *Pompliu Teodor, Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. XXXIV—XXXVIII.

² Nicolae Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor*, în „*Prinos lui A. D. Sturdza*”, București, 1903, p. 62—63.

³ *Organul Luminării*, 1847, nr. 2, p. 9.

⁴ Idem, nr. XLV—XLVI, Bula papei Leon al X-lea, din 17 mai 1521.

⁵ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria bisericii românești mai ales unite*, Blaj, 1855, p. VII—VIII.

Nu sînt neglijate nici științele auxiliare ale istoriei: cronologia, bibliologia, muzeografia și numismatică.

Dacă urmărim pe rînd aceste izvoare vom constata că: publicarea textelor diplomelor militare și a textelor tăblițelor cerate reprezentă editări în premieră în istoriografia românească. Cipariu a fost primul care a făcut cunoscut în literatura românească textul integral a trei diplome militare române (la care adaugă și o listă a altor 42 piese cunoscute pînă la data respectivă)⁶ și a textelor a 10 tăblițe cerate, din care trei au fost inedite și pentru literatura europeană de specialitate⁷. Textele sînt transcrise fotografic, în grafia și dispunerea lor originală, urmate de textele transcrise și completate în latina clasică, cu note explicative de termeni, de instituții, așezări. Se fac observații de limbă, grafie și stil, pentru precizări, se corelează informațiile cu date oferite de inscripțiile romane. Se menționează în comentarii sau în note diferențele de lectură în edițiile precedente sau între aceste ediții și lectura lui Cipariu. Deci, un aparat critic la nivelul celei mai înalte exigențe. La deschiderea celor două serii, face o prezentare istorică a descoperirii lor, a importanței lor documentare și a principalelor ediții europene.

Din monumentele epigrafice reeditează 10 inscripții romane dintre cele recent publicate, iar alte cîteva sînt inserate în adnotările și comentariile diplomelor militare⁸.

Pentru relevarea trecutului îndepărtat Cipariu asigură o tipărire elegantă a fragmentelor din autorii antici Herodot, Ptolemeu și Strabon, în texte paralele grecesc-romănesc și latin-român, cu o erudită traducere și bogat adnotate.

Pentru epoca medievală, în paginile revistei sînt tipărite texte din Nicolae Olahus⁹ și Alphonso Ciaconius¹⁰, Paul Strassburg¹¹, Petru Bod¹².

Din izvoarele diplomatice de majoră importanță pentru istoria românilor, editează 50 de documente din anii 1222–1726, din care 20 de documente românești cu litere chirilice. Documentele în limba latină și maghiară de cele mai multe ori sînt traduse și întotdeauna bogat adnotate¹³. La acestea se adaugă două acte

inedite a lui Inochentie Micu¹⁴, 15 documente referitoare la Samuel Micu și episcopul Ioan Bob (documente inedite pentru biografia marelui luminist)¹⁵, 5 acte inedite ale lui Petru Maior¹⁶, însemnările biografice de restrînsă circulație ale lui Gheorghe Șincai¹⁷.

Tot pentru această perioadă publică două inscripții românești din secolul XVII: un text de la capela doamnei Elena de la Hurez și unul de pe un patrafir de la mănăstirea Stănești¹⁸.

Fără a intra în detalii, menționăm meritele și strădaniile lui Cipariu ca editor al unor monumente de limbă veche românească, merite recunoscute unanim de contemporani și de posteritate.

Se ridică întrebarea: care au fost sursele ce au stat la baza acestor publicații? Pentru diplomele militare, tăblițele cerate, autorii antici și medievali, Cipariu a utilizat ediții europene consacrate și de care dispunea personal în celebra sa bibliotecă. Dacă analizăm pe rînd autorii și edițiile utilizate constatăm că acestea au fost alese cu înaltă competență și rigurozitate. Optează conștient pentru edițiile cele mai corecte, mai îngrijite, mai „cu securitate”. Inscripțiile romane provin în cea mai mare parte din reputatul *Corpus* a lui Th Mommsen¹⁹, diplomele romane de la Jos Arneth²⁰. Mai mult, Cipariu, savantul strîns legat de viața științifică europeană, dispune personal, la numai cîteva luni de la apariția lor, de lucrările ce au tangență cu istoria și cultura mai veche sau mai nouă a ținuturilor locuite de români. Tăblițele cerate le preia de la Ackner M. J. Müller din ediția din 1865²¹, iar 7 dintre inscripțiile romane publicate în „*Arhivă*” pe 1868 au fost preluate de la Desjardins a cărei colecție tocmai apăruse de sub tipar în acel an²².

Documentele românești sînt publicate parte după originalele păstrate în arhiva Mitropoliei din Blaj, în colecția sa sau a unor cărturari români cunoscuți (S. Balint, B. Crișan, Antonelli, Alutan, S. Mihali, Quinez), parte după copiiile mult apreciatului Diplomat ar lui Vasile Popp pe care îl achiziționează de la succesorii acestuia²³. Documentele medievale

⁶ *Arhivă*... p. 323–332; 347–350. O singură diplomă militară română a fost menționată, înaintea lui Cipariu, în literatura românească și anume în „*Curierul românesc*”, 1839, nr. 26; V. *Arhivă*... p. 325–326.

⁷ *Arhivă*... p. 46–51; 72–77; 101–102; 116–117; 141–142; 158–159. Cipariu a publicat prima oară textul unei tăblițe cerate în „*Annales Gymnazii Graeco-Catholici maioris Blasienensis*”, 1855, p. 2; 14–15; cu text revăzut și corectat în „*Annales*”... 1867, p. 2, 18, 1858, p. 2, 30; V și *Inscripțiile Daciei Romane*, ed. I. I. Rusu, vol. I, București, 1975, p. 193, 201, 209, 212, 217, 223, 227, 233, 239.

⁸ *Arhivă*... p. 367–374.

⁹ *Idem*, 644, 711–714, 726–756.

¹⁰ *Idem*, p. 69–72, 89–101, 109–116, 126–141, 152–158, 177–179, 210–219, 236–239, 256–262.

¹¹ *Idem*, p. 12–16.

¹² *Idem*, p. 633–657.

¹³ *Idem*, p. 12–21, 56–60, 77–79, 102–103, 181–182, 332–338, 350–355, 363–367, 414–418, 453–456, 513–516, 550–553, 571–576, 609–612, 628–633, 648–653, 755–780.

¹⁴ *Idem*, p. 398–399, 703.

¹⁵ *Idem*, p. 676–678, 700, 715–720, 736–739.

¹⁶ *Idem*, p. 390–394, 518–519.

¹⁷ *Idem*, p. 247–256, 274–278, 290–296.

¹⁸ *Idem*, p. 62–63; 397–398.

¹⁹ Mommsen, Th. *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. I, Berlin, 1863. (Păstrată azi în biblioteca cipariană sub cota B. 2474.)

²⁰ Arneth, Jos. *Zwölf Römische Militäre-Diplome*... Wien, 1843. (Păstrată azi sub cota B. 3924.)

²¹ Ackner, M. J. Müller, F. *Inscripções in Dacien*, Wien, 1865.

²² *Geographie de Ptolemée, reproduction photolithographique du manuscrit grec du monastère de Vatopedi au mon Athos, exécutée d'après les clichés obtenus sur la direction de M. Pierre de Sevastianoff et précédée d'une introduction historique sur le mont Athos etc.* par V. Langols, Paris, 1867, (păstrată azi în biblioteca sa sub cota B. 5507; Desjardins, E., *Lettre à M. Henzen de Valachie et de Bulgarie provinces de Dacie et de Scythie*, Rome, 1868.

timpurii sînt preluate din colecțiile, și azi utilizate, ale lui Teutsch-Firnhaber, Dogiel, Pray, Katana, Schlözer.

T. Cipariu va pune la îndemîna cercurilor intelectuale române, pentru prima oară, memoriile de călătorie ale lui Paul de Strasburg. Actele și jurnalul diplomatului german fuseseră publicate la Frankfurt pe Main în 1701. Jurnalele sale, foarte importante pentru relațiile despre Transilvania și Țara Românească în secolul al XVII-lea, vor fi editate în Ungaria abia în 1882²⁴, iar în Principate vor fi menționate prima oară în 1891²⁵. Chiar ediția recentă a Academiei „Călători străini despre țările române” vol. V, are la bază textul publicat de T. Cipariu în „Arhivă” din 1867²⁶.

Lapidara trecere în revistă a grupelor de izvoare și a autorilor duce la constatarea, pe

care o subliniem cu toată răspunderea că nici o piesă publicată de Cipariu în „Arhivă” său nu a fost aleasă la întîmplare. Fiecare document e un exemplar de excepție prin raritate și noul științific de editare pentru cunoașterea și cercetarea trecutului poporului român de pe ambele versante ale Carpaților din cele mai vechi timpuri și pînă la începutul secolului al XIX-lea.

Revenind la constatările generale și particulare ale lui N. Iorga din studiul menționat, constatări integral și unanim acceptate și de istoriografia noastră actuală, ne permitem să completăm că dacă activitatea de editor de documente a lui Timotei Cipariu nu s-a ridicat cantitativ la importanța marilor săi contemporani (Kogălniceanu, Laurian, Papiu-Ilarian) sub raportul concepției care a stat la baza selectării documentelor, a competenței și acurateței opțiunii pentru textul cel mai potrivit, sub raportul comentariilor și adnotărilor exhaustive, editările lui Timotei Cipariu sînt superioare colecțiilor similare din epoca sa.

Contribuția lui Timotei Cipariu la crearea tezaurului național de izvoare istorice adaugă noi carate profilului spiritual al marelui cărturar.

²⁴ Jakó S. *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în „Philobiblon transilvan” București, 1977, p. 322–323.

²⁵ *Okirattár Strassburg Pál 1631–1633 — iki követség és I Rákóczi György első diplomáciái össze-kötetése történetéhez*, Buda-Pesta, 1882.

²⁶ D. Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București*, București, 1891, p. 44–47.

²⁷ *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 63–68.

A VII-A CONSFĂTUIRE A CONDUCĂTORILOR DE ARHIVE DIN ȚĂRILE SOCIALISTE

Între 15—21 iunie, anul acesta, se desfășoară la București cea de a VII-a consfătuire a conducătorilor de arhive din țările socialiste, eveniment important, merit să contribuie la facilitarea schimbului de experiență cu privire la complexa activitate a instituțiilor arhivistice din țările participante, prilej de multiple și utile contacte științifice.

Referitor la semnificația manifestării de la București și la pregătirile participanților români, redacția noastră s-a adresat directorului Direcției Arhivelor Centrale, *Vasile Arimia* și șefului Serviciului Informatică, *Maria Pîrvulescu* — membri ai delegației Arhivelor Statului din R. S. România.

Este cunoscut că ați participat la mai multe consfătuiri ale conducătorilor de arhive din țările socialiste. Vă rugăm, tovarășe VASILE ARIMIA, să precizați, pentru cititorii „Revistei Arhivelor”, care a fost problematica întâlnirilor de până acum și, în acest context, ce urmează să dezbătă actuala reuniune?

— Consfăturile conducătorilor de arhive din țările socialiste care se organizează la un interval de 2 ani, pun în dezbatere o tematică variată și complexă derivând din activitatea concretă a instituțiilor arhivistice: aspecte privind teoria și practica arhivistică, pregătirea și ridicarea calificării profesionale a arhiviștilor, organizarea cercetării științifice, introducerea tehnicii moderne în arhive, construcțiile de arhive și dotarea lor, îmbogățirea bazei documentare a arhivelor naționale, colaborarea între instituțiile similare din țările socialiste ș.a.

Până acum s-au desfășurat astfel de reuniuni la Moscova (1968), Potsdam (1970), Varșovia (1972), Bratislava (1974), Ulan-Bator (1976) și Sofia (1978).

Pe agenda de lucru a consfăturii de la București se găsesc înscrise următoarele probleme: legislația arhivistică în țările socialiste (referat prezentat de delegația arhivelor din U.R.S.S.), rezultatele și perspectivele activității de prelucrare automată a informațiilor documentare (referat susținut de delegația de arhi-

viști din R. S. România), selecționarea documentelor la organizațiile socialiste (referat prezentat de delegația arhiviștilor din R. D. Germană). Se vor mai prezenta informații despre tehnica microfilmării documentelor, cercetarea științifică în domeniul activității arhivistice, realizarea unor publicații de specialitate.

Avem convingerea că și la actuala întâlnire dezbaterile vor prilejui un fructuos schimb colegial și tovarășesc de opinii asupra problemelor de specialitate, cu concluzii utile și adecvate pentru îmbogățirea experienței fiecărei instituții arhivistice naționale.

Dumneavoastră tovarășe MARIA PÎRVULESCU veți prezenta referatul României la actuala reuniune. Vă rugăm să ne spuneți care a fost, în general, contribuția delegației arhiviștilor români la această manifestare internațională?

— Direcția generală a Arhivelor Statului din România a avut participanți la toate consfăturile desfășurate până acum aducându-și, de fiecare dată, o contribuție activă. În acest sens, menționez faptul că delegația română a făcut o expunere largă asupra cercetărilor întreprinse în România cu privire la prelucrarea electronică a informațiilor (Potsdam, 1970), a susținut intervenții care au relevat orientarea Arhivelor Statului din România pentru sprijinirea cercetării științifice, regulile stabilite în vederea elaborării publicațiilor arhivistice, preocupările pentru rezolvarea unor probleme legate de păstrarea și conservarea documentelor, relațiile de colaborare cu alte instituții de cercetare științifică, pregătirea și perfecționarea cadrelor, cunoașterea și aplicarea celor mai bune metode ale muncii arhivistice folosite pe plan mondial (Bratislava, 1974). La Sofia, în 1978, delegația română a prezentat referatul „Restaurarea documentelor de arhivă” și a avut consistente intervenții pe marginea problemelor puse în dezbatere.

Ca o confirmare a rezultatelor și a experienței dobândite de arhiviștii români în domeniul prelucrării automate a datelor, Direcția generală a Arhivelor Statului va susține, în cadrul reuniunii de la București, referatul „Preocupări și rezultate obținute de arhivele românești în aplicarea informaticii”, prin intermediul căruia sperăm să sporim interesul față de acest domeniu de activitate relativ nou, pentru care arhivistica românească are reale perspective.

Convorbire consemnată de
ELENA GHEORGHE

SIMPOZIONUL „UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE”

În ziua de 23 ianuarie 1980 s-a desfășurat la Muzeul Arhivelor, cu prilejul împlinirii a 121 de ani de la realizarea marelui act al Unirii Principatelor Române, un simpozion care s-a bucurat de o largă participare din partea cercetătorilor, arhiviștilor, cadrelor didactice etc. Lucrările au fost deschise de tovarășul director Vasile Arimia, care a relevat semnificația evenimentului sărbătorit pentru întreaga evoluție istorică ulterioară a țării noastre, a analizat cauzele profunde și evenimentele care au premers Unirea.

Simpozionul a întrunit participarea cercetătorilor Cornelia Bodea, Vasile Netea și Dan Berindei.

Tovarășul Dan Berindei a făcut o retrospectivă a contribuției generației de la 1848 pentru transpunerea în faptă a idealurilor de luptă, pentru realizarea dezideratului Unirii, evidențind concepția revoluționară a lui Nicolae Bălcescu și a colaboratorilor apropiați, capacitatea de a depăși dificultățile interne și externe.

În comunicarea sa, dr. docent Cornelia Bodea, referindu-se la activitatea propagandistică desfășurată de generația de la 1848 în general, cu privire specială asupra emigrației române, a evidențiat multitudinea căilor și mijloacelor adoptate pentru a se face cunoașcută și împărtășită cauza românilor.

„Cîntarea României” a constituit un subiect dezbătut cu predilecție, în ultimele decenii în cercurile teoreticienilor și criticilor literari. Bazîndu-se pe o documentație nouă, C. Bodea a arătat că lucrarea respectivă a circulat, la 1850, în dublă versiune tipografică și a constituit un text agitatoric, un manifest, o chemare de veacuri și o incitare la revoluție pentru unitate și independență națională. Concluzia comunicării a fost aceea că textul de la 1850 aparține lui Bălcescu.

În continuare dr. Vasile Netea, evocînd însemnătatea zilei de 24 ianuarie 1859 — piatră fundamentală în istoria neamului — a subliniat ideea că românii au demonstrat prin istoria lor mult milenară că reprezintă poporul cu cea mai vie conștiință politică, geniul politic al poporului român, manifestîndu-se cel mai mult în timpul Unirii din 1859, cînd a reușit să depășească intențiile marilor puteri și să-și impună propria voință prin alegerea unui singur domnitor în persoana lui Alexandru Ioan Cuza.

Aspectele abordate de vorbitori au oferit participanților o retrospectivă a sentimentelor de patriotism ale generațiilor de la 1848, 1859, 1877 și 1918.

Cu același prilej, Muzeul Arhivelor a organizat o expoziție documentară care a oferit

vizitatorilor prilejul reîntîlnirii cu mărturiile documentare care oglindesc evenimentele ce au premers actele din 5 și 24 ianuarie 1859. Aceasta a fost prezentată în ambianța expoziției documentare permanente de la Muzeul Arhivelor care relevă permanența și continuitatea ideii de unire la români.

Expoziția omagială, prin piesele documentare pe care le-a însumat, a definit elementele de program ale revoluționarilor de la 1848, precum și activitatea ulterioară desfășurată pentru înfăptuirea nobilei deziderat.

Documentele, variate ca gen, completate de o bogată iconografie au dat o amplă imagine asupra epocii, reliefind contribuția maselor populare, conduse de revoluționarii progresiști. Au fost expuse documente care evidențiază activitatea desfășurată de Alexandru Ioan Cuza pentru înfăptuirea reformelor care aveau să însemne temelia României moderne. Pentru evidențierea semnificației faptelor glorioase ale generației de la 1859 au fost expuse și acele mărturii care oglindesc momentele 1891—1894, 1917, 1918 ele oferind vizitatorilor o succintă dar edificatoare imagine a luptei pentru Unire.

Simpozionul organizat de Arhivele Statului, completat în chip fericit de expoziția documentară, cu prilejul împlinirii a 121 de ani de la înfăptuirea Unirii Principatelor a reușit, după opinia noastră, să aducă în atenția participanților, prin mijloace specifice instituției noastre, principalele momente ale actului Unirii din 1859.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

6 MARTIE 1945 — MOMENT DE SEAMĂ ÎN PROCESUL DEMOCRATIZĂRII VIEȚII POLITICE ROMÂNEȘTI

În cadrul manifestărilor organizate cu prilejul sărbătoririi a 2050 de ani de la întemeierea primului stat dac centralizat și independent, Serviciul I — Arhive administrative, culturale și feudale din Direcția generală a Arhivelor Statului și Filiala Arhivelor Statului a Municipiului București, au organizat în ziua de 29 februarie 1980, în sala de expoziție a filialei, un simpozion dedicat împlinirii a 35 de ani de la instaurarea guvernului revoluționar democratic, cu pronunțat caracter muncitoresc țărănesc, condus de Dr. Petru Groza.

Așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al Partidului, Președintele Republicii Socialiste România, „istoria a consemnat că instaurarea guvernului de la 6 martie nu a fost un act politic întîmplător sau

efectul unei simple conjuncturi, ci rezultatul unor crincene bătălii de clasă, revoluționare, duse cu arma în mână, în care au ieșit victorioase clasa muncitoare, forțele revoluționare, democratice, care, în strinsă unitate, au reușit să lichideze împotrivrivrea înverșunată a reacțiunii și să cucerească pe calea revoluționară puterea politică în stat.

Aniversarea acestui eveniment de o deosebită importanță în istoria României a prilejuit participanților o analiză multilaterală a momentului istoric, de la abordarea clară a forțelor politice prinse în această încheșată bătălie de clasă pînă la reliefaarea sensului și efectului victoriei forțelor progresiste.

Simpozionul a fost deschis de șeful Filialei Arhivelor Statului — Municipiul București, Virgil Tatomir, care s-a referit, în cuvîntul său, la importanța evenimentului care a deschis calea unei adevărate democratizări a vieții politice.

În continuare, s-au prezentat un număr de 11 comunicări legate de problematica evenimentelor de la 6 martie 1945: *Masele populare sub conducerea P.C.R. în lupta pentru instaurarea primului guvern de concentrare democratică* (Emilia Cohn și Gereg Aurel — D.G.A.S.); *Aspecte ale luptei pentru democratizarea aparatului de stat pe teritoriul regiunii administrative București — reflectate în documente de arhivă* (Viorica Hostiuc — D.G.A.S.); *Reforma agrară din 1945, rezultat al luptei comune a clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare* (Varvara Aioanei — D.G.A.S.); *Lupta pentru alianțe democratice între 1944 — 6 martie 1945* (G. Maxudovici — Muzeul de Istorie al R. S. România); *Aspecte referitoare la instaurarea primului guvern revoluționar democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc* (Mihaela Despa — F.A.S. Municipiul București); *Aspecte din activitatea organizației „Frontul Plugurilor” în perioada august 1944—1946* (Silvia Vătafu — D.G.A.S.); *Starea de spirit a populației din zona bucureșteană față de instaurarea guvernului „Petru Groza”* (Octavia Năchifor — F.A.S. Municipiul București); *Înființarea organelor de control cetățenesc — măsură cu un profund caracter democratic a guvernului de 6 martie 1945* (Tiberiu Potîrcă — D.G.A.S.); *Dr. Petru Groza și tineretul progresist* (Mușetoiu Rodica — D.G.A.S.); *Aspecte ale politicii externe românești în perioada 1945—1947* (Iosif Mogoș — D.G.A.S.); *O nouă etapă în procesul democratizării vieții politice românești: proclamarea republicii* (Valeriu Bălceanu — F.A.S. Municipiul București).

Bazate pe documente de arhivă, multe dintre ele inedite, și pe o largă bibliografie, avînd ca fundamente teoretice Programul Partidului Comunist Român și scrierile Secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, referatele au scos în evidență complexitatea deosebită a epocii, marea forță revoluționară a maselor, activitatea neobosită a comuniștilor și a celorlalte forțe democratice și revoluționare în lupta pentru democratizarea reală a vieții politice în România postbelică.

Varietatea tematică, argumentarea solidă, științifică, valorificarea ineditei, mesajul semnificativ sînt numai cîteva din calitățile materialelor prezentate.

Comunicările au găsit o mare receptivitate printre ascultători, unii dintre ei fiind participanți direcți la desfășurarea evenimentelor.

Din păcate, la unii referenți au existat și lungimi nejustificate, disecări prea amănunțite ale unor documente nesemnificative și persistența într-o veche greșală de a se mai scrie prin „cupuri” de documente.

În încheierea sesiunii, Alexenia Andone, șefa Serviciului I — Acte administrative, culturale și feudale din D.G.A.S., a reliefat străduința referenților de a scoate la lumină și a valorifica noi și noi documente din fondurile deținute de Arhivele Statului, contribuind astfel la îmbogățirea cunoașterii istorice a desfășurării unor evenimente și totodată, la educarea patriotică a maselor. Mulțumind participanților — printre care se aflau și reprezentanți ai organizațiilor socialiste, cei care se ocupă direct și nemijlocit de organizarea și păstrarea documentelor de arhivă — a făcut un apel calduros de a nu se precupeți nici un efort pentru păstrarea, ordonarea și inventarierea documentelor, căci numai cu ajutorul acestora se poate scrie istoria, iar prezentul de astăzi este istoria de mâine a poporului.

Simpozionul s-a dovedit a fi un dialog viu, colegial între participanți, o ilustrare a faptului că cercetarea documentelor de arhivă aduce mereu și mereu la lumină noi și inedite fapte ce constituie evenimentul istoric.

ADRIAN ADAMACHE

SIMPOZIONUL „GHEORGHE MAGHERU — FIU AL PATRIEI, APĂRĂTOR AL LIBERTĂȚII”

Ecoul revoluției de la 1848, cu urmările profunde în evoluția societății românești este permanent în conștiința generațiilor care au preluat și dus mai departe nobilele idealuri.

Cinstirea acelor care prin gînd și faptă, au fost în fruntea maselor este o dominantă a anilor pe care îi trăim. În acest sens se constituie și momentul comemorării a 100 de ani de la moartea lui Gheorghe Magheru. Celui ce anii i-au conferit, nu odată, menirea de continuator al faptelor lui Tudor Vladimirescu i-au fost dedicate în luna martie 1980 o serie de manifestări evocatoare. Printre acestea se înscrie și manifestarea organizată în ziua de 25 martie a.c. la Muzeul Arhivelor sub genericul „Gheorghe Magheru — fiu al patriei, apărător al libertății”.

Simpozionul, reunind cercetători de la Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de istorie „Nicolae Iorga” și Arhivele Statului, a oferit auditoriului format din cercetători, militari, cadre didactice, studenți, elevi, prilejul de a cunoaște participarea lui Gheorghe Ma-

gheru la marile evenimente ale deceniilor III—VII din secolul trecut. Comunicările, pornind de la elementele cunoscute în literatura de specialitate, au avut meritul de a face o serie de precizări și de a conferi multora din aspectele tratate noi valențe prin valorificarea documentelor de arhivă puse în circuitul științific. Multe din aceste izvoare documentare depistate în ultimii ani în arhivele străine, lărgesc baza documentară, oferind posibilitatea cunoașterii mai concludente a participării lui Gheorghe Magheru la evenimentele de la 1821, 1848, 1859.

Lucrările simpozionului au fost conduse de dr. Vasile Arimția, director al Arhivelor Centrale, care în cuvântul introductiv s-a referit la cinstirea pe care o acordăm generalului Gheorghe Magheru, personalitate marcantă a epocii sale.

Dr. Constantin Vlăduț, de la Academia de Științe Sociale și Politice, tratând multiplele aspecte ce-l relevă pe Gheorghe Magheru în poziția de conducător de panduri, a evidențiat calitățile ce l-au impus încă din tinerețe ca vajnic apărător al țării, ca neobosit luptător împotriva cotorpitorilor străini, dar și ca apărător al celor asupriți.

Dr. Apostol Stan, de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” pornind de la succinta analiză a revoluției de la 1848, a evidențiat participarea lui Gheorghe Magheru la momentele premergătoare declanșării epocalului eveniment, precum și la permanența preocupare de a asigura cuceririle revoluției prin ridicarea poporului, dîrzul lor apărător. Referirile la rapoartele cu ceilalți conducători, sublinierea concepției lui Gheorghe Magheru, ca revoluția să fie a tuturor românilor de pe întreg teritoriul locuit de ei, preocupările de a conjuga pregătirea militară cu actele care să ducă la consolidarea revoluției printr-o bună administrare a țării, sînt cîteva din elementele definitorii pentru a înțelege pe organizatorul metodic, care consecvent a militat pentru înlăturarea tuturor posibilităților de a frîna sau înlătura revoluția atît de reacțiunea internă cît și de cea externă.

Cornel Tamaș, director al Filialei Arhivelor Statului județului Vâlcea, referindu-se la rolul lui Gheorghe Magheru ca organizator al taberei de la Răureni-Vâlcea a relevant strădaniile acestuia de a depăși dificultățile de natură materială și încrederea pe care a format-o în rîndurile apărătorilor cauzei revoluției.

Dr. Paul Cernovodeanu, de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, referindu-se în continuare la activitatea desfășurată de Gheorghe Magheru în exil, după înăbușirea revoluției, a oferit o bogată documentare pentru a sublinia activitatea desfășurată de Gheorghe Magheru pentru făurirea Unirii de la 1859. Recurgînd la bogata corespondență purtată de Gheorghe Magheru în anii 1848—1857 cu majoritatea fruntașilor politici români aflați în exil în orașele Europei și Asiei, autorul a evidențiat activitatea desfășurată la Sibiu, Triest, Viena

și Constantinopol pentru pregătirea tuturor actelor realizate în anii următori.

Reluînd cuvîntul în încheierea simpozionului, dr. Vasile Arimția a apreciat contribuția comunicărilor la conturarea personalității revoluționarului Gheorghe Magheru.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ALE FILIALELOR ARHIVELOR STATULUI

Filialele Arhivelor Statului au organizat, în lunile ianuarie și februarie, manifestări științifice și cultural-educative pentru aniversarea unor momente importante din istoria poporului român. Acestea s-au desfășurat sub semnul sărbătoririi a 2050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat și independent și au marcat împlinirea a 121 de ani de la Unirea Principatelor și 130 de ani de la nașterea lui M. Eminescu.

Aniversarea Unirii Principatelor a prilejuit filialelor Arhivelor Statului din județele Argeș, Constanța, Hunedoara, Iași, Maramureș, Olt, Teleorman organizarea de expoziții documentare, simpozioane și expuneri în colaborare cu Comitetele de cultură și educație socialistă județene. Comunicările prezentate și tematica expozițiilor au evidențiat condițiile externe ale înfăptuirii Unirii, personalitatea lui Al. I. Cuza, ideea de unitate la români, momente ale actului Unirii cuprinse în izvoare documentare inedite etc. Suita acestor manifestări a fost completată de articole publicate în presa locală și de vizionarea filmelor documentare realizate de Direcția generală a Arhivelor Statului intitulate „Independența” și „Din istorie pentru istorie”.

Filialele Arhivelor Statului Iași și Olt au aniversat 130 de ani de la nașterea poetului M. Eminescu prin organizarea unei expoziții și a unui simpozion. Expoziția, de la sediul filialei din Iași, organizată în colaborare cu Biblioteca „Gh. Asachi” a cuprins documente, manuscrise, corespondență și fotografii care au adus în atenția vizitatorilor activitatea desfășurată de M. Eminescu în calitate de funcționar al Prefecturii Botoșani, ca director al Bibliotecii centrale universitare din Iași, revizor școlar și redactor la „Curierul de Iași”. Expoziția a fost completată cu studii și monografii reprezentînd opera poetului.

Simpozionul de la Slatina, prin comunicările prezentate, a evidențiat universalitatea operei lui M. Eminescu, lupta pentru dreptate socială și independență națională din creația eminesciană.

În județul Cluj, filiala Arhivelor Statului în colaborare cu Universitatea cultural-științifică și cu Consiliul Municipal al Frontului Demo-

crăției și Unității Socialiste au organizat simpozioanele intitulate „Democrația socialistă pe o treaptă superioară de afirmare”; „Municipiul Cluj-Napoca întâmpină alegerile” și „Dezvoltarea științei și culturii în lumina documentelor programatice ale Congresului al XII-lea al P.C.R.”, manifestări științifice ancorate în realitățile social-politice ale României socialiste.

Simpozioanele au fost însoțite de o expoziție organizată la sediul filialei care a oferit participanților posibilitatea de a cunoaște ultimele apariții editoriale ale Arhivelor Statului din județul Cluj.

„Luna culturii și educației socialiste în județul Sălaj”, desfășurată în cadrul Festivalului național „Cîntarea României” a fost prilejul cu care Filiala Arhivelor Statului județul Sălaj a prezentat, în diferite localități, un documentar istoric intitulat „Din arhivele Sălajului” urmat de filmul „Din istorie pentru istorie”, care a făcut cunoscut unui public larg comorile arhivelor cît și necesitatea depunerii documentelor cu valoare istorică acolo unde li se asigură conservarea și valorificarea în interesul istoriografiei românești.

La Botoșani, în cadrul cei de a III-a sesiuni de referate și comunicări dedicate aniversării a 2050 de ani, arhiviștii filialei au prezentat comunicări axate pe ideea permanenței și continuității locuitorilor ei la marile evenimente ale istoriei.

La aceste manifestări cultural-științifice și educative organizate de filialele Arhivelor Statului din mai multe județe, a participat un public numeros: cercetători, cadre didactice, studenți, elevi, etc. dornici de a cunoaște noi informații cu privire la evenimentele aniversate. Interesul exprimat de participanți constituie un nou imbold pentru valorificarea complexă a izvoarelor documentare.

LIDIA MIHAILESCU

AL XI-LEA CONGRES MONDIAL DE ȘTIINȚĂ POLITICĂ *

Intrat în tradiția activității Asociației Internaționale de Știință Politică (A.I.S.P.), creată în 1949 cu sediul la Paris, prezentul congres s-a constituit și într-un bilanț al celor 30 de ani parcurși de științele politice pînă în prezent în toate regiunile țării.

S-ar cuveni să precizăm pentru început că la asemenea congrese, pe lîngă cercetători, cadre din învățămîntul superior în genere, participă și numeroase personalități cu înalte funcții în diverse departamente, guverne, administrații, consilieri etc. Congresele de acest gen antrenează un număr extrem de larg de specialiști de toate orientările. La cel de la Moscova, de pildă, au participat un număr de

1.600 de delegați din 58 de țări, fiind prezente cu acest prilej 530 de rapoarte, care au permis înscrierea la cuvînt a unui număr de 968 de vorbitori. Interesant de notat că acest congres, ținut pentru prima dată într-o țară socialistă, s-a deosebit de toate celelalte prin înseși temele sale care au fost mult mai politice, mai angajate într-o problemă actuală.

De data aceasta dezbaterile au fost organizate pe trei mari secțiuni: „politica de pace”, „dezvoltarea și schimbarea sistemelor politice”, „acumularea de cunoștințe în domeniul științelor sociale”, fiecare divizată în 10 sau 11 subsecții, cărora li s-au adăugat un număr de 17 comitete de cercetare, 7 grupuri de studii și 38 de sesiuni speciale, abordînd o largă problemă din domeniul științelor politice.

Pe linia unei mai largi democratizări a dezbaterilor, a lărgirii dialogului: marxism-nemarxism la acest congres un număr cu mult mai mare de specialiști din țările socialiste au putut prezenta rapoarte, comunicări, intervenții și au fost participanți activi la conducerea mai multor secții generale, speciale, grupuri de lucru. Între plusurile acestei confruntări largi aș înscris și faptul că marxismul, ca teorie și metodologie, s-a bucurat de o mai largă receptivitate și interes.

În general, Congresul s-a desfășurat într-o atmosferă de dezbateri științifice, în spiritul dialogului și al promovării pozițiilor teoretice și politice într-o manieră științifică. Aceasta nu trebuie să ne conducă la concluzia că dezbaterile au fost lipsite de puncte de vedere critice de ambele părți. Dimpotrivă, s-au adus critici din partea unor reprezentanți din țările socialiste în curs de dezvoltare și chiar capitaliste dezvoltate, pe de o parte, S.U.A. și celelalte state capitaliste dezvoltate, fie în probleme politice generale, fie în cele legate de situațiile conflictuale, iar, pe de altă parte, delegații occidentali au criticat fie direct, fie indirect, orientarea unor țări socialiste cu privire la unele probleme, aspecte privitoare la problematica internațională cît și cea referitoare la politicile interne, la sistemele și structurile interne, la sistemul de valori, la structurile și instituțiile de guvernare din respective țări.

Subliniem că în timpul lucrărilor s-au făcut referiri la adresa României și în toate cazurile, acestea au fost pozitive. Astfel, chiar în reuniunea inaugurală, reprezentantul Indiei, Nirmal Bose, a avut aprecieri favorabile la adresa politiciii țării noastre, a stadiului la care au ajuns la noi științele sociale și politice, a atitudinii și contribuției delegației române. Asemenea aprecieri au făcut altă personalități din conducerea Asociației Internaționale de Știință Politică (Karl Deutsch, Candido Mendes și John Trent), cît și membri ai comitetului sovietic de organizare, care au subliniat caracterul pozitiv al contribuției României pe plan mondial, justetea pozițiilor sale, precum și modul activ și constructiv de prezentare a acestora în cadrul Congresului, participarea teoretică de înaltă ținută, sobră, serios fundamentată sub aspect științific.

* Ținut la Moscova între 12—18 august 1979.

Pentru a ne da mai bine seama de conținutul acestei confruntări politico-ideologice de amploare vom reține câteva dintre rapoartele sau comunicările mai importante din cadrul celor trei secții. Astfel, la secția *Concepții despre pace* au fost dezbătute comunicările: „Relaxarea tensiunii internaționale: controlarea conflictelor”; „Cursa înarmării și controlul armamentelor”; „Pacea și Noua Ordine Internațională”; „Factorii strategici de asigurare a coexistenței și păcii”; „Destindere și securitate”; „Dezvoltarea economică și stabilitatea politică”; „Politica de nealiniere ca factor al dezvoltării”; „Drepturile omului și ordinea mondială”; „Războiul și pacea azi — o perspectivă marxistă”. La secția „*Dezvoltarea și schimbarea sistemelor politice*” s-au prezentat studii comparative în problema structurilor și instituțiilor — atât în interiorul sistemului capitalist, cât și cele din lumea socialistă și cele în curs de dezvoltare. Cu acest prilej s-au formulat referiri critice mai evidente la adresa sistemelor din unele țări socialiste denumite de unii teoreticieni nemarxiști rigide, închisitate, lipsite de democrație (exemplificările s-au dat mai ales pornindu-se de la situațiile din U.R.S.S. și Cehoslovacia). La această secție în anumite comunicări România a fost indicată la sisteme politice oarecum mixte. Dar nu au lipsit unele evidențieri ale virtuților sistemului nostru pe linia democrației în general, a autoconducerii în special.

Temele mari care au concentrat atenția la respectiva secție pe toată perioada congresului ar putea fi nominalizate astfel: Sisteme politice comparate; Regimuri politice în sisteme democratice; Sisteme politice deschise și închise.

Din partea delegației noastre a fost prezentată comunicarea: „*Sistemele politice și istoria contemporană*”.

La secția *acumularea de cunoștințe în domeniul științelor sociale*, au reținut atenția comunicările: „Dezvoltarea științelor politice în India”; „Cercetarea politică a Iugoslaviei”; „Învățămîntul de științe politice în Brazilia”.

Ar fi de notat că și de această dată țările în curs de dezvoltare au fost și cantitativ și calitativ slab reprezentate. Dacă am vrea să ilustrăm cifric aprecierea de mai sus am nota că din cele 530 de comunicări și rapoarte prezentate la congres numai 12 s-au referit la aceste zone. Din cele 12 numai 6 erau rodul unor doctrinari autohtoni iar restul aparțineau în genere unor autori occidentali și nord-americani.

În ciuda acestei situații anacronice problematica dezbătută a fost extrem de interesantă și ea a privit: Problema claselor și a structurilor sociale; instituțiile și instituționalizarea autohtonă; sisteme de guvernământ, de putere politică; Etniile și etnicitățile; Nealinierea ca formulă de afirmare externă a acestor națiuni; știința sau științele politice în aceste spații; subdezvoltarea; Noua Ordine Internațională etc.

La acest Congres, din partea Asociației Române de Științe Politice (A.R.S.P.) a participat o delegație formată din 25 de tovarăși, membri ai Comitetului Central al partidului, adjuncți de șef de secție la C.C. al P.C.R., secretari cu propagandă ai unor comitete județene de partid, demnitari, cadre didactice universitare, cercetători.

Reprezentanții români au avut o prezență activă în cadrul dezbaterilor Congresului la toate temele incluse în program, prezentînd poziția Partidului Comunist Român, concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu, față de marile probleme care preocupă lumea contemporană, aspectele teoretice și practice ale edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Concepția președintelui Nicolae Ceaușescu cu privire la rolul țărilor mici și mijlocii în soluționarea problemelor lumii contemporane, necesitatea intensificării eforturilor în vederea democratizării relațiilor internaționale, instaurării unei noi ordini economice mondiale, bazate pe principiile noi ale raporturilor inter-statale, care să permită accesul liber al tuturor statelor la soluționarea acestora, dreptul fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, punerea cercetării științifice și tehnologice în slujba dezvoltării și păcii, participarea maselor la procesul decizional, afirmarea autoconducerii și autogestunii ca trăsături ale dezvoltării democratismului sistemului politic din România, — pentru a nu enumera decît câteva din principalele aspecte abordate de reprezentanții români — au contribuit la o și mai bună cunoaștere a contribuției aduse de țara noastră la îmbogățirea teoriei revoluționare cu privire la construirea noii orînduiri sociale, la abordarea și înțelegerea științifică a dezvoltării lumii contemporane.

De asemenea, participînd la expoziția de carte organizată cu prilejul Congresului, cu opere ale tovarășului Nicolae Ceaușescu apărute în ciclul „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate” și din colecția „Din gîndirea social-politică a președintelui României”, documente ale ultimelor congrese ale P.C.R. și Conferinței naționale, lucrări științifice de specialitate, culegeri de studii, inclusiv prin distribuirea volumului „*Sistemul politic al R. S. România*” (în lb. engleză) și a numărului special al revistei „Viitorul social”, delegația română a făcut cunoscută politica promovată de țara noastră atît pe plan intern, cît și extern, realizările în domeniul științelor politice, ceea ce a atras aprecieri deosebit de pozitive la adresa României din partea participanților.

La capătul acestor note mi-aș îngădui să constat că rezultatele științelor politice de la noi nu sînt cunoscute corespunzător în alte țări. Cauza principală, după convingerea mea, este aceea că, spre diferență de științele juridice, istorice, economice care au beneficiat și în trecut de școli mai consolidate, de rezultate mai constante și de o politică de trageri de măsură, în științele politice sursele

de publicare sînt încă reduse iar traducerea unor lucrări, studii, reviste se lasă încă așteptată.

O a doua observație ar fi aceea a efectuării unor cercetări riguroase asupra fenomenului politic, asupra structurilor și instituțiilor politice etc. care să permită unele concluzii, sugestii, analize comparative.

Se impune o mai intensă activitate de informare a opiniei științifice din alte țări cu preocupările de știință politică din țările noastre.

MARIN VOICULESCU

AL IV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE STUDII SUD-EST EUROPENE, Ankara, 13—18 august 1979

Congresul al IV-lea de studii sud-est europene, organizat de Societatea de istorie turcă (Türk Tarih Kurumu), s-a desfășurat sub patronajul președintelui Turciei, Fahri Korutürk. Comitetul turc de organizare, format din prof. Enver Ziya — secretar general, prof. Bedrettin Tuncel — secretar general adjunct, Ulug Igdemir — secretar adjunct și Mühin Lugal — secretară, s-a achitat în mod onorabil de obligațiile ce i-au revenit.

Ședința inaugurală, din 13 august 1979 din aula Universității Hacettepe, a început cu alocuțiunile președintelui Republicii Turcia — Fahri Korutürk, Ord. Prof. E. Z. Karal, Tahsin Özgüç, rectorul universității și citirea mesajelor primite cu ocazia congresului. În aceeași zi, tot la Universitatea Hacettepe (Sala M), a avut loc conferința lui Bedrettin Tuncel, *Atatürk și Universitatea*.

Începînd din a doua zi (14 august) și pînă la încheierea lor (18 august) lucrările congresului s-au desfășurat în diverse secții și subsecții în sălile Facultății de limbă-istorie și geografie (Univ. Ankara), precum și în sala de conferințe a Societății de istorie turcă. Au participat peste 500 delegați din 23 de țări: istorici, lingviști, folcloriști etc.

În vederea congresului au fost publicate, în condiții grafice optime, două circulare cu tematica acestuia și lista coraportorilor (Ankara, decembrie 1978, 35 p.) și cu programul lucrărilor (iulie 1979, XIV + 15 p.); lista participanților, pe țări (Ankara, iulie 1979, 45 p.), „Index Nomen”, cuprinzînd lista alfabetică a participanților, însoțit de Corrigendum (iulie 1979, 16 p.) și volumul de rezumate, în cîteva limbi de circulație, ale comunicărilor și coraporturilor „Abreges des Communications et des Co-Rapports” (iulie 1979, VII + 356 p.). Pe lîngă aceste publicații, Societatea de istorie turcă (TTK) a editat și alte materiale. Amintim opera istorică a lui H. Nuri pașa (1824—1890) *Netaik ül-Vukûat* (Concluzia evenimentelor) în care se prezintă istoria Imperiului otoman de la început pînă la 1841, cu referiri și la țările române. Printre articolele publicate

în cinstea aceluiași eveniment este sugestiv cel intitulat *Romanya'nın Sesi* (Vocea României) de prof. univ. Bedrettin Tuncel. În partea introductivă, autorul, relatînd discuția amicală a lui Atatürk cu ministrul de externe al României, Victor G. Antonescu din 17 martie 1937, menționează un fragment ilustrativ din alocuțiunea fondatorului Republicii Turcia: „Sentimentele leagă popoarele mai mult decît tratatele. România ocupă un loc frătesc în inima noastră”... În continuare, se fac aprecieri favorabile despre politica externă, constructivă a marelui nostru om de stat, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, care și-a cîștigat un renume în întreaga lume pentru dragostea de pace și prietenie între popoare. Autorul remarcă nu numai proeminența personalitate a președintelui Nicolae Ceaușescu ci și opera istorică, concretizată în lucrări de mari proporții ca *Pacea și colaborarea internațională*, tipărită la Paris, Geneva și München, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste* etc. În continuare se prezintă succint relațiile româno-turce în decursul veacurilor, rolul României la formarea statului național turc, sub M. K. Atatürk, prin semnarea tratatului de pace de la Lausanne (1923), semnarea înțelegerii balcanice de către miniștrii de externe N. Titulescu, Tevfik Rüşti Aras etc. (Atena, 9 febr. 1934) în care colaborarea turco-română a fost un factor hotărîtor, contribuind la pacea în Balcani.

Lucrările congresului s-au desfășurat paralel, în șase secții: A. *Istorie*, B. *Lingvistică*, C. *Literatură*, D. *Folclor*, E. *Etnografie* și F. *Artă*. De asemenea, a fost bine venită organizarea cîtorva mese rotunde axate pe teme bine alese. În Programul lucrărilor congresului și volumul cu rezumate, au fost incluse numai rezumatele lucrărilor trimise pînă la 15 iunie 1979, respectiv 249 din totalul de 725.

Limbile oficiale pentru prezentarea și publicarea lucrărilor au fost engleza, franceza, germana, rusa și turca.

Desigur, secția cea mai bogată în prezentări de materiale a fost A. *Istorie*, însumînd cca. 475 de comunicări, corapoarte și rapoarte. Din acest număr 77 sînt din domeniul arheologiei, preistoriei-paleoantropologiei și antichităților romane, 96 din domeniul istoriei medievale și cca. 302 aparțin epocii moderne și contemporane. Celelalte patru secții au însumat 222 de rapoarte, corapoarte și comunicări din care: B. *Lingvistica* — 60; *Literatură* — 50; D. *Folclor* — 32; E. *Etnografia* — 38 și F. *Artă* — 42. Mesele rotunde au fost axate pe teme ca: I. Donații și fundații pioase ale comunităților religioase și rolul lor economico-social; II. Reformele kemalistice; III. Jocuri și spectacole populare în țările sud-est europene etc.

Delegația română, formată din 19 membri, a făcut cu cînte față sarcinilor impuse de participarea la o astfel de manifestare științifică. Din partea țării noastre acad. Em. Condurachi și Zoe Petre au susținut coraportul intitulat „Asia Mică și Balcanii în mileniul I î.e.n.”.

În domeniul studiilor de istorie medievală delegația română a fost reprezentată prin raportul acad. Șt. Pascu, „Fluctuațiunile demografice și problemele mîinii de lucru în sud-estul Europei în secolele XV—XX”. Un coraport bine documentat pentru perioada medievală a revenit lui Radu Manolescu, „Economia naturală și producția de mărfuri în țările române” (sec. XIV—XVII). Coraportul lui Eugen Stănescu s-a intitulat „Continuitatea statală a societății românești în veacurile XIV—XVII — ca necesitate istorică și drept suveran”. Problema izvoarelor medievale turcești (narative), „Cronicle otomane privind sud-estul Europei”, nu s-a putut discuta mai amplu, deoarece raportorii turci Adnan Erzi și İsmet Parmaksızoglu nu s-au prezentat, iar rezumatul comunicării n-a fost publicat în volum. În lipsa raporturilor la această temă s-a luat ca bază de discuție coraportul lui Ion Matei „Cronicle otomane, izvor pentru istoria României” (în colaborare). Pe lângă expunerea făcută, autorul a prezentat în mai multe exemplare și un text xerografiat (în limba franceză, 20 p.) care a fost bine venit.

Coraportul lui Răzvan Teodorescu intitulat „Populații sud-est europene și triburi în migrație, față de civilizația bizantină” (sec. XI—XII) cit și conferința sa „Bizanțul și contribuția sa la formarea civilizației balcanice”, prezentată în sesiunea plenară inaugurală au fost primite cu interes. În ce privește comunicarea noastră, programată într-o subsecție de istorie medievală, intitulată „Unele probleme de turcologie în sud-estul Europei” privește sub raport cronologic-istoric nu numai epoca medievală. Partea introductivă se referă mai mult la proto-turci (sciți etc.), fuziunea între iranieni și turanieni, deci la istoria antică în timp ce partea medievală a avut în vedere prezența vechilor popoare turcice (huni, avari, proto-bulgari, maghiari, pecenegi, cumani, uzi/oguzi, tătari etc.) aportul lor etnic și urmele lor în sud-estul european pînă pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Apoi, urmează o privire de ansamblu asupra relațiilor turco-selgiuce și ale principatelor turcmece din Anatolia cu peninsula Balcanică (1263—1350) și, îndeosebi, asupra legăturilor multiple și multiseculare ale Imperiului otoman cu popoarele sud-est europene. Aceste relații permanente încep pe la mijlocul secolului al XIV-lea pînă la prăbușirea Imperiului otoman (1918), avînd în vedere și perioada de formare a statului național turc sub M. Kemal Atatürk.

Desigur, cea mai bogată contribuție a delegației românești a fost în domeniul istoriei moderne și contemporane, începînd cu coraportul acad. Șt. Pascu, conducătorul delegației românești, intitulat „Fluctuațiile demografice și problemele mîinii de lucru”. Coreferatul cercetătorului Dan Berindei, „Problema și reforma agrară în Principatele Unite Române în contextul evoluției agrare din centrul și sud-estul Europei” s-a încadrat bine la tema „Structuri

agrară în sud-estul Europei : crize și reforme”, fiind bine primit.

În cadrul subsecției „Mișcări de idei și evoluția societății în epoca modernă” a fost prezentat coreferatul, amplu și documentat, al lui Ilie Ceaușescu, „Luptele poporului român de eliberare națională în secolul al XIX-lea și influența lor asupra evoluției societății”, primit cu viu interes de participanți. În aceeași sesiune a urmat comunicarea lui Nicolae Copoiu „Curentul socialist, curent predominant în societatea românească la sfîrșitul secolului al XIX-lea”. În domeniul istoriei moderne-contemporane Al. Savu și-a prezentat coraportul, bine documentat, „Impactul luptei pentru unitate și independența poporului român asupra raporturilor dintre partidele politice” (1877—1944), de asemenea, bine primit.

Este meritul lui Gh. Zaharia care a reușit să prezinte un coraport substanțial, intitulat „Viața politică în sud-estul european în timpul celui de-al doilea război mondial”, încadrîndu-se perfect în tematica perioadei de trecere de la perioada modernă la cea contemporană. La tema „Teoriile și practicile reformelor agrare” D. Hurezeanu a prezentat un coraport.

Comunicările delegației românești în domeniul istoriei contemporane s-au referit la „Problema păcii și securității în sud-estul Europei în secolul XX” (Nicolae Fotino în colaborare cu E. Campus); „România și problema păcii și securității în ajunul celui de al doilea război mondial” (Viorica Moisuc); „România, factor de pace și securitate în Balcani” (Cr. Popișteanu); „Problema investițiilor străine și naționale în România” (Victor Axenciuc). Comunicarea „23 August 1944 — 23 August 1979” a fost prezentată de Ilie Ceaușescu și Cristian Popișteanu.

La secția de lingvistică (B) a participat un singur reprezentant din R. S. România, în persoana acad. Al. Graur care a prezentat un coreferat substanțial și cu o deosebită competență despre „Interrelațiile limbilor sud-est europene”. Celelalte secții ale congresului (C. Literatură, D. Folclor, E. Etnografie și F. Artă) n-au avut nici un reprezentant din R. S. România.

În altă ordine de idei, remarcăm contribuția unor cercetători străini care au prezentat comunicări legate de istoria și cultura țărilor române, despre rolul lor în contextul sud-est european, rolul României în problemele păcii și colaborării pașnice între popoare etc. Astfel, din domeniul istoriei medievale amintim comunicările: „Brodnicii, bolohovenii, birladnicii și Imperiul bizantin” de Demetrius Dvoicenko-Markov (U.S.A.); „Cruciada a III-a, Bulgaria și Bizanțul” de B. Primov (Sofia) descriînd itinerariul Cruciadei a III-a (1185), condusă de Frederich Barbarossa, începînd de la Niș pînă la Constantinopol, se referă și la unele populații din Balcani; „Considerații sociologice despre mari demnitari români în Evul-Mediu” de Cornelius Radu Simionescu (München); „Campania lui Osman II în Polonia după noua

descoperire „Cronica victoriilor” de Yaşar Yücel; „Călătoriile lui Bischof Mato Benlić în Ungaria turcească” de Krista Marin Zach (München), descriind succint cele două paşalicuni, Timişoara şi Bosnia, subliniază că numitul călător l-a avut ca predecesor pe Marin Ibrişimović (1647—1650) etc. care a descris şi părţile bănăţene cu Lipova, Timişoara.

Raportul cuprinzător al delegaţiei sovietice, „Balcanii în viaţa internaţională a Europei” (inceputul sec. XV — sec. XX) de E. P. Naumov, G. L. Arş, I. S. Dostian şi V. N. Vinogradov, are numeroase referiri şi la ţările române. Un mare număr de comunicări, prezentate tot de străini se referă, îndeosebi, la istoria modernă şi contemporană a României. Amintim comunicările în ordinea lor cronologică: „Nicolae Mavrocordat şi epoca tulpelor” de Jacques Bouchara (Univ. Montreal) în care menţionează unele idei iluministe ale lui Nicolae Mavrocordat (1680—1730), domnul Moldovei (1709—1710 şi 1711—1715) şi al Valahiei (1715—1716 şi 1719—1730), A. M. Cassoly (Strasbourg) în comunicarea „Constituţia principelui Constantin Mavrocordat şi ecoul său în „Mercure de France” insistă asupra relatării unei ambasade otomane, la Paris, publicată în ziarul de mai sus (iunie-iulie 1742) privind traducerea „Constituţiei” lui Constantin Mavrocordat. Radu Florescu (Boston College), în interesanta sa comunicare intitulată „Rolul militarilor în politica internă şi externă a României în secolul al XIX-lea”, amintind tradiţia ostăşească a românilor în veacurile anterioare (XIV—XVII), oglindită în cronici şi folclor, analizează evenimentele din anii 1821, 1848 şi 1859. G. L. Arş (U.R.S.S.) în „Mişcarea de eliberare naţională din Balcani din primul pătrar al secolului al XIX-lea” analizând succint mişcările revoluţionare sirbo-greceşti de la începutul acestui veac (1804—1812) scoate în evidenţă mişcarea lui Tudor Vladimirescu. Nencip P. Alpan (Ankara) analizând „Caracterul democratic al unităţii albaneze din Prizren (R.S.F. Iugoslavia) arată împrejurările în care tratatul de la San Stefano (3 febr. 1878) a redat independenţa grecilor, românilor, bulgarilor, sîrbilor şi albanezilor. Remarcăm şi comunicarea lui Keith Hitchins (S.U.A.) „Intellectualii români din Transilvania — Occidentul şi conştiinţa naţională” (1803—1848). Zoltan Szasz (Budapesta) în „Schimbările structurale ale separării conducerii politice la sfîrşitul secolului al XIX-lea în teritoriile mărginaşe sud-estului european. Căderea Transilvaniei”, după ce se ocupă de rolul unor partide şi grupări politice, descrie instituţia parlamentară, explică formarea unei „elite” şi ascensiunea burgheziei în sînul societăţii austro-ungare. Iovan R. Bojanić (Titograd — Croaţia) se bazează în comunicarea sa „Relaţiile socialiste balcanice pe timpul primului război mondial”, pe informaţiile din arhivele M.A.E. din Paris. Gorje Vasiljević în „Primul deceniu de colaborare (1919—1929) a păcii de la Versailles” arată că în timp ce Franţa îşi schimba politica externă şi se apropia de ţările antirevizioniste şi antirevanşarde,

Iugoslavia, România şi Cehoslovacia formaseră deja „Mica înţelegere”.

Un interes deosebit a trezit comunicarea lui Gligor Popi (R. S. F. Iugoslavia) „Colaborarea politică iugoslavo-română şi atitudinea lor comună faţă de problemele cele mai importante între cele două războaie mondiale”. Autorul arată că, între cele două războaie mondiale, colaborarea româno-iugoslavă s-a bazat pe relaţiile tradiţionale şi pe comunitatea de interese între cele două popoare şi ţări vecine. Un alt cercetător iugoslav Milan Vaku în comunicarea „Înţelegerea balcanică în faţa Micii Antante în ajunul dictatului de la München” scoate în evidenţă colaborarea dintre România şi Iugoslavia în cadrul înţelegerii balcanice, iar în cadrul Micii Antante se ocupă mai mult de unele consultări bilaterale. Amintim şi contribuţia lui Mitchel Ratner (SUA) „Respectînd regula: Alegerea educaţiei, ocupaţia şi selecţia în România contemporană” în care arată modul de educaţie al tinerei generaţii şi repartizarea cadrelor în diverse sectoare de muncă.

În altă ordine de idei amintim că unii lingvişti ca I. A. Gindin, I. A. Kaluzhskaja, V. E. Orel (URSS), L. Matejka (SUA) etc. s-au referit în expunerile lor mai ales la elementul alban-latino-român, socotindu-l ca substratul cel mai vechi din limbile sud-est europene.

În cadrul secţiei C. *Literatură*, de asemenea, au fost prezentate cîteva comunicări cu referiri directe la România. Astfel, Raymond Mc. Naylly (Boston College), în comunicarea sa „Vlad Dracula şi saxonii din Transilvania: originea surselor germane” bazîndu-se pe lucrările lui J. C. Engel (1804) poemul lui Michel Beheim, descoperit de Condratu (1903), pe incunabulele şi lucrările lui Const. Karadja (1934) precum şi pe opera lui J. Stridter (1961) tratează succint relaţiile lui Vlad Tepeş cu saşii din Transilvania. În ce priveşte comunicarea lui Mircea Muthu (Univ. Saint Etienne) „Similitudini tipologice în literaturile sud-est europene” printre altele, se arată că „Nastratinismul” a fost creat de un anonim sud-est european. Se poate spune că a fost o creaţie şi a literaturilor universale, deşi Nastratin Hogea a fost o personalitate istorică. Ultimele cercetări au arătat că personalitatea şi anecdotele nastratinieni au fost aduse din regiunea Konya în Dobrogea de Sari Saltuk Baba în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

În fine, din domeniul literar artistic prezintă un interes deosebit pentru noi comunicarea intitulată „Constantin Aristias: Poemele sale inedite inspirate din istoria Greciei” de G. Protopopsallitis. Se arată că Constantin Cyriacos Aristias (1800—1880) a luat parte la revoluţiile din 1821 şi 1848.

Partea originală a comunicării rezidă în faptul că autorul a descoperit în colecţia Vlachioanni de la Arhivele Statului din Atena una din operele sale scrise, la Braşov în 1822 care prezintă interes pentru evenimentele din anul 1821. Din comunicările destinate discuţi-

lor de la masa rotundă amintim „Politica externă a României și unitatea balcanică” 1968—1978 de Mary Ellen Fischer (Skidmore College).

Comunicările din cadrul secției de literatură au completat sub diverse aspecte pe cele susținute în celelalte secții.

Din comunicările și corapoartele delegației turcești din domeniul arheologiei amintim „Paleoliticul și Tracia orientală” de Güven Arsebük „Tracia orientală și regiunea Mării de Marmara” de H. Çambel; „Săpături arheologice la İkiztepe în regiunea Samsun... și relațiile Anatoliei cu zona Egeo-Balcanică în era neolitică și a bronzului” de Bahadır Alkım; „Balcanii și etruscii” de Adile Ayda. Din domeniul istoriei medievale semnalăm „Voyucii în Imperiul otoman” de Yavuz Ercan; „Instituirea primelor ambasade în Imperiul otoman (Ad hoc diplomasi) de Hüner Turcor, iar din perioada modernă și contemporană „Școala specială de marină în insula Chios (Sakiz)” de Ali İhsan Gençer și „Dezvoltarea capitalismului în Turcia între cele două războaie mondiale”, de Yidiz Seretel etc.

În timpul desfășurării lucrărilor congresului delegațiilor li s-a oferit posibilitatea să viziteze expoziții de cărți, amenajate estetic în sălile Facultății cât și la societatea de istorie turcă (TTK). Una din vitrine aparținea României.

Congresul s-a încheiat prin ședința din sala de conferințe a Societății turce de istorie cu alocuțiunea președintelui Enver Ziya Karal și cea a secretarului general, Bedrettin Tuncel.

După încheierea lucrărilor, organizatorii au oferit participanților câteva excursii în locuri istorice: localitatea Konya, centrul civilizației turco-selgiuce, patria marelui umanist Mevlâna Gelâleddin Rumî (sec. XIII) unde se află muzeul său, Muzeul lui İzzet Koyunoglu; la Gordion vestita capitală a regiilor Frigiei din inima Anatoliei, capitala legendarului Midas; în Capadochia, ținut cu frumuseți naturale și vestigii istorice. Stîncile lîngă Göreme și Nevşehir, adăpostesc pînă astăzi numeroase tezaure de artă creștină, fresce, mozaicuri și diverse unelte casnice primitive (rîșnițe, puile etc.).

Al IV-lea Congres internațional de studii sud-est europene se înscrie, prin contribuțiile specialiștilor participanți, ca un nou moment în mai buna cunoaștere și aprofundare a istoriei sud-estului european.

MIHAIL GUBOGLU

AL III-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE TURCOLOGIE

Istanbul, 24—29 septembrie 1979

Al III-lea Congres internațional de turcologie a avut loc la Istanbul, între 24—29 septembrie 1979. Comitetul turc de organizare condus de prof. dr. Sâddettin Buluç, directorul

Institutului de turcologie și prof. dr. Muharrem Ergin, secretar general, a depus un efort susținut pentru o cât mai bună organizare a congresului. Pe baza invitațiilor lansate, numărul total al participanților, din 23 de țări, a fost de 350 iar al celor care au prezentat comunicări de cca. 287. Conform programului, lucrările congresului s-au desfășurat, paralel, în cinci secții distincte: I. „Limba turcă” (*Türk Dili*); II. „Literatură turcă” (*Türk Edebiyatı*); III. „Istoria turcă” (*Türk Tarihi*) — 80 de comunicări (cea mai bogată secție); IV. „Artă turcă” (*Türk sanatı*) și V. „Muzică turcă” (*Türk Müzikisi*). A lipsit secția specială de folclor-etnografie, deoarece acestora li se acordă seminarii și congrese internaționale speciale.

Lucrările Congresului au început luni, 24 septembrie cu un fast deosebit în sala municipiului. Cuvîntul de deschidere a congresului a fost rostit de prof. dr. Sâddettin Buluç, urmat de alocuțiunile secretarului general Muharrem Ergin, și a rectorului Universității și decanului Facultății de litere. S-a dat citire citorva telegrame adresate președintelui Turciei, Fahri Korutürk, ministrului culturii turce și lui Suleiman Demirel. Apoi, secretarul general M. Ergin a dat cuvîntul cîte unui participant din fiecare țară, în ordinea alfabetică. În numele României am fost invitat să vorbesc. După un călduros salut adresat comitetului și congresiștilor, cu urări de succese atît în prezentarea comunicărilor cît și la discuțiile pe marginea lor, am arătat importanța studiilor turcologice pe scară mondială. Cu această ocazie am scos în evidență realizările turcologiei românești.

Lucrările congresului s-au desfășurat în sălile Facultății de litere a Universității din Istanbul, în după amiaza zilei de 24 septembrie începînd cu conferința lui G. Hazai, *Situația actuală a cercetărilor turcologice internaționale și congresele de turcologie*, și aceea a lui Nejat Diyarbekirli, *Vin de la Orhon*, sub președinția lui S. Buluç. Conferința lui G. Hazai, conținînd unele propuneri de îmbunătățire a alfabetului turc modern.

Din partea R. S. România au participat 16 cercetători: Liliana Botez, *Folclorul turc din Dobrogea după cercetătorii români*¹ și Bucur Marin, *Imaginația lumii românești în folclorul românesc*² (Univ. Buc., Inst. „G. Călinescu”); Cornelia Călin (Inst. cercet. etnologice și dialectologice al Acad. R. S. România) *Note socio-lingvistice despre textele idiomului tătar din orașul Tulcea-Dobrogea (România)*³;

¹ Primul seminar internațional de folclor turc a avut loc la Ankara în oct. 1973 și primul congres internațional de folclor turc la Istanbul între 23—30 iunie 1975.

² *Romen araştırmalarına göre Dobroca'da Türk folkloru* (Cf. Program p. 20, nr. 10).

³ *L'imaginaire du monde turc dans le folklore roumain / Rumen folklorunda Türk Dünyası imajı* Cf. Program, p. 22, nr. 9.

⁴ *Notes socio-linguistiques sur les textes du parler tatar de la ville de Tulcea (Roumanie) / Tulcea (Romania) şehri Tatar şiveli metinler üzerine sosyo-lingvistik notlar* (Cf. Program, p. 14, nr. 10).

M. A. Ekrem (Radio-București) cu două comunicări, una în cadrul secției de limba turcă intitulată *Modele de scriere orhonică-runică în România*⁵. Este o semnalare binevenită dar se impune descifrarea și interpretarea acestor vechi rune turcești mereu discutate în ultimele decenii (D. P. Bogdan, I. Barnea, P. Diaconu etc.). Cealaltă a fost prezentată în secția Literatură turcă (II), *Marele ambasador Hamdullah Suphi Tanrıöver și direcțiile principale ale activității sale în România (1931—1944) după izvoare românești*⁶, care a fost urmărită cu viu interes. H. Suphi Tanrıöver se știe că a fost un literat distins, poet, profesor de estetică literară la Universitatea din Istanbul. Personal, am prezentat două comunicări, una la secția de istorie turcă: *Din istoria tiparului turco-arab în decursul veacurilor în lume*⁷, întocmită cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la introducerea tiparului în Turcia (1729—1799). A doua comunicare, susținută la secția de literatură turcă, intitulată *Cronica oguză sau selgiucă* (Oguznâme sau selçuknâme) de Seyyid Lokman (1599/1008 H)⁸ a stîrnit un viu interes. La discuții pe marginea ei au participat Ibrahim Tatarli (Sofia), Emel Esin (Istanbul), M. A. Ekrem, Kâmil Yavuz (Erzerum) etc.

Mulțumesc totodată, comitetului de organizare și pentru faptul că mi-a oferit prilejul să conduc ședința din 28 septembrie la secția de istorie turcă.

Enver Mahmud (Institutul „G. Călinescu”) a prezentat o comunicare interesantă și utilă pentru cercetările de toponimie românească „*Nume de localități de origine turcă în România*”, iar Nedret Mahmud, *Scriptorul român Ienăchiță Văcărescu și operele sale din domeniul turcologiei*⁹. Ion Matei (Inst. de studii sud-est europene) a susținut două comunicări, la secția de limba turcă (I), *Despre unele cuvinte de origine română în turcă*¹¹ și *Relații între savanții turci și români în secolele XVIII și XIX*¹². A doua este oarecum o completare și continuare a comunicării Dimitrie Cantemir și învățații turci (1973)¹³. M. A. Mehmet de la același institut a susținut comunicarea *Campania de la Prut a lui Baltaci Mehmed pașa (1711)*¹⁴. Tot la secția de istorie, N. Minei

a prezentat comunicarea *Istoria și arta turcă văzută de revista „Magazin Istoric” (1967—1977)*¹⁵. Constantin Șerban (Institutul de istorie „N. Iorga”), deși a folosit numai izvoare românești, a reușit să prezinte o comunicare interesantă despre *Hattî şerîf de la Gülhane din 1839 și ecoul său în presa română*¹⁶, care a fost bine primită de către istoricii turci. În continuare, Victoria Șerban (profesoară pensionară) ocupîndu-se de aceeași epocă, a prezentat noi contribuții privind *Călători români în Turcia în epoca lui Abdul-Megid (1839—1861)*¹⁷, de asemenea, bine primită. În altă ordine de idei, amintim că folclorista Ghizela Sulișteanu a ținut, la secția Muzică turcă (V), comunicarea *Aspecte din studiul folclorului turc în repertoriul copiilor turci și tătari din R. S. România*¹⁸, urmărită cu interes de etnografi și folcloriști turci și străini. În fine, Eugen Stănescu a prezentat, în cadrul secției istorice, comunicarea: *Valahia și criza Imperiului otoman (1403—1415)*¹⁹.

În ansamblu, comunicările delegației române au fost bine primite și au stîrnit un interes viu în rîndurile congresiștilor. Făcînd abstracție de secția artei turcești (IV), celelalte patru secții au înrîndit participarea și contribuția românească, atît cu comunicări cit și cu numeroase prezențe la discuții.

Delegația sovietică, în frunte cu cunoscutul turcolog N. A. Baskakov (Moscova) a prezentat cîteva comunicări interesante, originale din domeniul lingvisticii turcești. Tînărul etnograf V. I. Basilov (Moscova) a susținut comunicarea *Șamanismul și folclorul turc din Asia Centrală*, urmărită cu viu interes. Delegația franceză, în frunte cu J. L. Bacque Grammont și Gilles Weinstein, a prezentat comunicări valoroase la secția istorică, fundamentate pe izvoare arhivistice turcești.

Din comunicările delegațiilor iugoslavi menționăm: *Arsenalele otomane de pe Dunăre și brațele sale în epoca sultanului Suleiman I „legislatorul” (1520—1566)* de Yusuf Güldüren (Pristina — R. S. F. Iugoslavia), care completează un articol al regretatului prof. acad. Const. C. Giurescu²⁰; *Comerțul și legătura pașalicului Rumelia după documente din arhivele engleze de Skender Rijaj (Pristina) etc.*

⁵ *Romanya'da keşfedilen Orkon yazısı örnekleri* (Cf. Program, p. 8, nr. 4).

⁶ *Büyükelçi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Romanya çalışmalarının esas yönleri (1931—1944) — Romen kaynaklarına göre* (Cf. Program, p. 19, nr. 17).

⁷ *Türk-Arap basımının asırlar boyunca dünyada tarihçesi — 250 yıl dolayışıyla Türk-Arap, basımı (1729—1799) —* (Cf. Program, p. 31, nr. 18).

⁸ *Seyyid Lokman'ın Oguznâme (Selçuknâme) başlıklı eseri hakkında* (Cf. Program, p. 18, nr. 9).

⁹ *Romanya'da Türk asıllı yer adları* (Program, p. 14, nr. 7).

¹⁰ *Romen yazarı Enachiță Văcărescu ve onun Türkojî alanındaki Program*, p. 23, nr. 12.

¹¹ *Sur quelques mots d'origine roumaine en turc* (Türkçede Romen menşeli bazı kelimeler üzerinde) (Program, p. 14, nr. 8).

¹² *Relations entre les savants turcs et roumains du XVIII et XIXe siècles* (Program, p. 15, nr. 19).

¹³ Prezentată la I-ul congres internațional de turcologie sub titlul: *Détruis Cantemir (Kantemiroğlu) et les savants turcs d'Istanbul*. (Cf. Gündem-Programme, p. 30, nr. 7).

¹⁴ *Roman (recte-Romen) vekayinâmelerine göre Baltacı Mehmed paşa'nın Prut seferi (1711)* Program, p. 30, nr. 7.

¹⁵ *Turkish History and Turkish Art as Seen by „Magazin Istoric” (1967—1977)* /Magazin Istoric (1967—1977) gözü ile Türk tarihi ve sanatı/ Program, p. 31, nr. 30.

¹⁶ *Le Hatt-i şerif de Gülhane 1839 et son écho dans la presse roumaine /1839 Gülhane Hatt-i şerifi ve Rumen basınındaki yankısı/* Cf. Program, p. 32, nr. 8.

¹⁷ *Voyageurs roumains en Turquie à l'époque d'Abdülmejid (1839—1861)* /Abdülmejid (1839—1861) devrinde Türkiye'deki Rumen seyyahlar/ Program, p. 33, nr. 9.

¹⁸ *Aspects of study of Turkish folklore in the repertory of Turk and Tatar children in the S. R. Roumania* (Cf. Program, p. 45, nr. 1).

¹⁹ *La Valachie et la crise de l'Empire Ottoman (1403—1415 ?)* (Cf. Program, p. 30, nr. 2).

²⁰ *Le chantier naval turc de Giurgiu sur le Danube*, în rev. „Tarih Vesikaları” yeni seri, I, Cilt, 1 (16) sayı, İstanbul, 1955.

Comunicarea turcologului german Hans Georg Mayer (München), *Observații asupra condicilor (defter) otomane rămase de pe urma expediției împotriva Vienei (1683)* prezintă un deosebit interes și sub raport arhivistic. Autorul a făcut cercetări în arhivele din Istanbul.

Din comunicările delegaților țării gazde, fiind cele mai numeroase, semnalăm pe cele prezentate la secția de istorie: *Unele argumente pentru „turcismul” etruscilor* de Adile Ayda (Ankara)²¹; *Problemele istoriei hanatului Göktürk*²² de Osman Sertkaya; *Elegiile prințului Mustafa de Mehmed Çavuşoğlu*, căruia cronicarii turci îi atribuie organizarea și conducerea unei răscoale în Dobrogea (1553—1554). Același prinț otoman, sub pseudonimul de Ferdi (cf. F. Babinger, GOW. p. 83) este autorul unei cronici *Suleiman-nâme* cu referiri la domnia lui Petru Rareș, domnul Moldovei²³. Comunicarea lui Ismet Binark, șeful arhivei republicane turcești (Ankara), *Din istoria tiparului turc: tiparul la uiguri din turfanul chinezesc*, unde a fost descoperită prima carte tipărită (862 e.n.)²⁴, a fost bine venită ca parte introductivă la comunicarea noastră. Este de reținut și comunicarea lui Midhat Sertoglu, fost director al Arhivei Președinției Consiliului de Miniștri, intitulată *Pregătirea constituției otomane din 1876 după documente de arhivă*. Menționăm, totodată, comunicările *Imperialismul apusean și Tanzimatul* de Cahit Tanyol (Univ. Istanbul); *Lupta pentru putere în Imperiul otoman (1839—1923)* de Bayram Kodoman; *Curentul islamist în gindirea turcă venit prin influența occidentală (1718—1922)* de Ercüment Kuran (Univ. Hacettepe-Ankara); *Unele observații despre organizarea menzilorilor* de Y. Halaçoğlu, instituție cunoscută și în țările române. Amintim și comunicarea lui Neşet Çagatay (Ankara), *Personalitatea istoricului Nuri paşa (1824—1890)*. Autorul a reeditat, în 1979, opera istorică „Concluzia evenimentelor...” a lui Nuri paşa²⁵, având numeroase știri referitoare la trecutul țărilor române etc.

Închiderea lucrărilor congresului a avut loc în seara zilei de 28 septembrie 1979. Aprecieăm că prin modul de organizare și prin contribuțiile științifice ale participanților, al III-lea congres internațional de turcologie a fost o reușită a istoriografiei pe plan internațional.

MIHAIL GUBOGLU

²¹ *Fakts in Favor of the Turkish origins of The Etruscans...* (cf. Program, p. 28, nr. 4).

²² Cf. René Giraud, *L'empire des Turcs Celestes. Les regnes d'Elterich, Qaghan et Bilgä (680—734). Contribution à l'histoire des Turcs d'Asie Centrale*, Paris, 1960, 220 p., 4-4 h.

²³ Cf. Dr. J. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538)*, Wien, 1908, 180 p.

²⁴ Cf. art. Basim — „Tipar” în *Türk Ansiklopedisi* Cilt. vol. V; fascicul 37 İkinci Basılı, ed. a II-a, Istanbul, 1966, p. 310—320 și fascicul 38, Istanbul, 1967, p. 321—338+art. Basim, p. 339—345.

²⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Natayit il-vukuat. Kurum-lari ve Orgütleriyle Osmanlı Tarihi*, Cilt I—II, Sadeleştirilen. Prof. dr. Neşet Çagatay, T. T. K. Basımevi-Ankara, 1979, XVI+383 p. (vol. I).

REUNIUNEA EXPERTILOR PRIVIND ARMONIZAREA PROGRAMELOR DE FORMARE ÎN MATERIE DE ARHIVE (Paris, 26—30 noiembrie 1979)

Divizia Programelor generale de informare — Secția pentru educație, știință și cultură a UNESCO a organizat la Paris, între 26—30 noiembrie 1979 această reuniune însărcinată să prezinte Directorului general al UNESCO sugestii și opinii cu privire la punctele din ordinea de zi stabilită de el. Au fost prezenți doisprezece experți desemnați de Directorul general al UNESCO să participe cu titlu personal. Reprezentind *Argentina* (Aurelio TANODI), *Franța* (Michel LE MOEL), *R. F. a Germaniei* (Eckhart G. FRANZ), *India* (S. A. I. TIRMIZI), *Irak* (Salin AL ALOUSI), *Italia* (Salvatore CARBONE), *Regatul unit al Marii Britanii* (Peter HAVARD-WILLIAMS), *România* (Ștefan HURMUZACHE), *Senegal* (Amadou Alassane BOUSSO), *Spania* (Vicenta CORTES), *Suedia* (Joseph EDSTRÖM), *S.U.A.* (Trudy H. PETERSON), experții împreună cu cei doi consultanți și raportori ai Secretariatului UNESCO¹, Michael Cook, arhivist universitar la Universitatea din Liverpool, Bruno DELMAS profesor la l'Ecole Nationale des Chartes din Paris și observatorii AUPELF Marie-Christine DEMAY (Franța), DSE-Frhr. von LEDEBUR (R.F.G.), FID-Kenneth G. BROWN (Olanda), ICA-Fritz WOLFF (R.F.G.), IFLA-Amadou Alassane BOUSSO (Senegal) OAS-Carmen Rovira (USA) și Mexic-Xavier WIMER ZAMBRANO și-au propus să examineze situația actuală a formării teoretice și practice a arhiviștilor și în special conținutul și durata programelor de studii, la diferite nivele, studierea posibilităților de armonizare și de coordonare a programelor actuale de formare a arhiviștilor și studierea posibilităților de armonizare a programelor de studii în arhivistică cu programele corespunzătoare de pregătire în domeniile biblioteconomiei și științei informației.

Reuniunea desfășurată în conformitate cu Regulamentul interior² a fost deschisă în numele Directorului general de K. H. ROBERTS, șeful Secției de educație și de formare din cadrul diviziei amintite. În alocuțiunea inaugurală s-a subliniat importanța deosebită pe care Consiliul interguvernamental și Comiteul consultativ pentru Programul general de informare o acordă misiunii de a promova educarea și formarea specialiștilor și utilizato-

¹ Secretariatul a fost reprezentat de K. H. ROBERTS, F. EVANS, A. Schurek, D. R. Keswani.

² Stabilit potrivit dispozițiilor „Regulamentului privind clasificarea în ansamblu a diverselor categorii de reuniuni convocate de UNESCO” adoptat de Conferința generală la cea de a douăsprezecea sesiune 14C/Rezoluția 23.

rilor informației. Cu acest prilej s-a pus accentul pe noile perspective deschise în domeniul formării teoretice și practice a arhiviștilor grație, pe de o parte, grijii guvernelor de a ameliora accesul la informații socio-economice necesare eforturilor de planificare și de dezvoltare, care sînt cuprinse în dosarele și arhivele lor și, pe de altă parte, Programului UNESCO pe termen lung în materie de conducere a Arhivelor (RAMP). Potrivit opiniei generale s-a reținut atenția participanților asupra lipsei de Servicii corespunzătoare de învățămînt pentru formarea cadrelor necesare Arhivelor, mai ales, în țările în curs de dezvoltare și în țările lumii a treia, fapt care împiedică așezarea la locul cuvenit de sisteme și servicii de arhivă mai eficace.

Beneficiind de cunoașterea conținutului documentelor de lucru³ expertiză, într-o primă dezbateră generală, au procedat la un schimb de informații menite să completeze sau să corecteze rapoartele ce urmau să facă obiectul consultărilor. În ceea ce ne privește, am prezentat interesanta experiență a Școlii Superioare de arhivistice și paleografie și a Institutului de arhivistice de pe lângă Arhivele Statului din România, transformate în 1950 în Secție a Facultății de istorie din București, cu privire la formarea arhiviștilor de tip universitar și apoi modelele actuale de învățămînt și de perfecționare continuă a pregătirii profesionale a personalului de arhivă, de diferite nivele și specialități, patronate de Direcția generală a Arhivelor Statului din țara noastră.

Raportul „Formarea teoretică și practică a arhiviștilor. Situația actuală a programelor de formare în materie de arhive, evaluarea nevoilor de personal specializat în acest domeniu” (Michael Cook) a prezentat în prima parte caracteristicile școlilor de arhiviști în țările Europei de vest și de est, Americii de Nord, Americii Latine, în statele arabe, precum și în Africa, Asia și Oceania, dezvoltarea considerabilă cunoscută de școlile de arhivistice în anii de după 1970, preocuparea de a forma nu numai persoane competente pe plan tehnic (gestionari de arhive), ci capabili să desfășoare activități științifice, să formuleze obiective și să elaboreze strategii inteligente și eficace în strînsă legătură cu cerințele colectivităților moderne. Cea de a doua parte a raportului a pus accentul pe probleme relative la determinarea nevoilor de personal specializat în arhivistice și pe încercarea de a evalua cantitativ aceste nevoi cu ajutorul unor modele privind Arhivele de stat sau Naționale cu serviciile lor de conservare a arhivelor istorice (incluzîndu-le aici pe cele care coordo-

nează activitățile culturale și educative), așa numitele dosare ministeriale sau arhive intermediare (la noi arhivele ministerelor) banca de date (în fapt domeniul informaticii în arhive), administrația depozitului legal (bibliotecă cu cărți și alte categorii de publicații) și administrația documentației, administrația generală (secretariat și administrația propriuzisă) serviciile tehnice (cu domeniile reprografiei, microfilmare-fotografie, restaurare-legătorie) și servicii interne (pază și întreținere sau arhivele administrațiilor regionale și municipale, forțelor armate, marilor companii ale serviciilor publice (transporturi, apă, electricitate, navigație) universităților, întreprinderilor industriale și comerciale (inclusiv bănci și asigurări) ș.a.m.d. În strînsă legătură cu aceste evaluări raportorul a făcut aprecieri și asupra cererilor potențiale de personal.

O atenție deosebită s-a acordat în partea a treia și a patra structurii programelor de învățămînt, materiei și materialului didactic (științe auxiliare, studierea problemelor de arhivistice privind gestiunea dosarelor, istoria administrației, administrația și metodologia cercetării științifice, lucrări practice, cărți și periodice, material audio-vizual) și problemelor recrutării și formării profesorilor pentru învățămîntul arhivistice, rolului asociațiilor profesionale în selectarea și formarea cadrelor didactice ș.a.

Schimbul de opinii asupra raportului a relevat faptul că pornindu-se de la datele care au stat la îndemîna autorului, specifice experiențelor tradiționale din țările dezvoltate, dar și din celelalte părți ale lumii, se impune urmărirea formării, pregătirii continue și educării arhiviștilor de așa natură încît specialiștii din arhivele istorice să-și poată desfășura activitatea în învățămîntul superior sau în arhivele instituțiilor și întreprinderilor, iar arhiviștii din aceste arhive de gestiune curentă să aibă dreptul și posibilitatea de a lucra oricînd în arhivele de stat (naționale) cu caracter istoric. În raport cu sublinierea cerințelor de a se asigura în toate țările școli și cursuri pe nivele de pregătire, de tip universitar (absolvenți de facultăți) și *postuniversitar* (după angajarea specialiștilor în instituții de arhivă) și de tip mijlociu (absolvenți de școli medii-lice) discuțiile au demonstrat tendința de a se depăși din ce în ce mai mult concepția tradiționalist-istorică cu privire la rolul arhivelor în favoarea concepției moderne provocată de schimbările sociale de ordin cantitativ și calitativ, de creșterea rolului și funcțiilor Arhivelor și arhivisticii în ceea ce privește atît bunul mers al treburilor administrației de stat, economice, tehnice, științifice, culturale, cît și dezvoltarea sistemelor naționale și internaționale de informare cu urmări pozitive pentru dezvoltarea internă proprie și schimbul de valori culturale, educaționale etc. care contribuie la apropierea între popoare. Certă a fost dorința tuturor de a remarca necesitatea armonizării învățămîntului arhivistice, pe plan național înțelegînd prin aceasta și o apropiere între pre-

³ M. Cook, *The education and training of archivists-status report of archival training programmes and assessment of manpower needs* (PGI/E.T./HARM/5); B. Delmas, *La formation des archivistes-analyse des programmes d'études de différents pays et réflexion sur les possibilités d'harmonisation* (PGI/E.T./HARM/6); P. HAVARD-Williams, E. G. FRANZ, *Planning information manpower* (PGI/E.T. HARM/Inf. 2).

gătirea arhiviștilor, bibliotecarilor, și specialiștilor în știința informației chiar dacă fiecare își păstrează individualitatea sa determinată de funcția instituției pe care o reprezintă în vederea scopului final — formarea unui specialist, om de cultură, în măsură să contribuie la crearea și dezvoltarea infrastructurilor naționale de documentare.

Tinărul profesor B. Delmas de la reputata l'Ecole National des Chartes în raportul „Formarea arhiviștilor. Analiza programelor de studii din diferite țări și reflexii asupra posibilităților de armonizare a programelor” socotea profesiunea de arhivist tot atât de veche ca și organizarea statelor, tot atât de veche ca și scrisul, dar în egală măsură diversă ca și civilizațiile care au existat în timpul și în spațiul aventurii umane. El recunoștea ca astăzi în toate țările lumii această profesiune se află între două solicitări contradictorii — pe de o parte asigurarea conservării și prelucrării arhivelor vechi, reflectând o civilizație, o cultură, o istorie specifică și unică, iar pe de altă parte cuceririi metodelor și tehnicilor noi destinate rezolvării problemelor arhivelor contemporane, care transformă vechea meserie a arhivistului într-o nouă meserie. Pornind de la faptul constat, că arhiviști primesc o formare care corespunde nevoilor reale din fiecare țară, consultantul UNESCO a abordat caracterul specific al profesiei de arhivist, misiunea arhivistului și rolul arhivelor, funcțiile arhiviștilor cu sarcini științifice sau tehnice (în realitate „arhiviști științifici” și „arhiviști tehnici” după terminologia franceză referitoare la nivelul de pregătire), formarea actuală a arhiviștilor care unifică profesia arhivistului clasic cu aceea de „records manager”. Studiul tendinței arhivelor de a deveni mai mult o sursă de informație, decât o sursă de istorie, și a evoluției programelor de formare profesională i-au permis autorului să constate, în încercarea de a armoniza programele de pregătire ale arhivistului cu bibliotecarii și documentariștii, puncte divergente și puncte comune. Ceea ce am apreciat important din punctul nostru de vedere (găsind în discuții multe puncte de contact și activități comune, asemănătoare sau absolut necesare și unora și altora) au fost considerațiile asupra unor programe pentru formarea arhiviștilor cuprinzând: cunoștințe de cultură generală (aprofundate, despre istoria națională și universală, noțiuni de geografie națională și universală, cunoștințe de istoria științei și a tehnicii de economie politică, lingvistică), științe auxiliare ale istoriei (între care instituții, drept public și științe administrative, noțiuni de logică și matematică, statistică, demografie, izvoare orale, tehnica documentării și biblioteconomia indispensabile exercitării funcțiilor, de îndeplinit), limbile moarte și moderne și arhivistica.

Pornind de la conceptele moderne amintite și de la expansiunea responsabilităților arhivistice, cel de al treilea raport pune în atenția experților cerința modernizării planificării și creșterii cantitative și calitative a forței de

muncă din domeniul arhivistic pe un sistem piramidal. Conceptul modern de „Sistem piramidal” s-a impus recent în domeniul Arhivelor, pornindu-se de la faptul că instituțiile naționale (de stat) de arhive, în întreaga lume, sînt incluse în ramurile specializate ale administrației publice cu un procentaj ridicat de personal instruit, dar puțin numeros pe ansambluri naționale, special format pentru diferite nivele de organizare-conducere și execuție de activități arhivistice, economico-administrative, tehnice etc.

În majoritatea țărilor europene se poate spune că efectivele sînt echilibrate în ceea ce privește raportul arhiviști universitari și arhiviști auxiliari (cu studii medii):

În Franța, R.F.G., Danemarca, Austria grupul arhiviștilor cu studii superioare reprezintă 20—25% din totalul efectivelor.

În Israel, Ungaria și alte țări procentul personalului universitar este de 40%.

Structurile actuale din lume ale personalului arhivistic de diferite nivele n-au permis stabilirea de rapoarte etalon între efective. Totuși în statele dezvoltate situația de personal cu studii superioare și cu studii medii se raportează la numărul de metri liniari din depozite. Spre exemplu, R.F.G. are 1 arhivist universitar la 1000—2500 m.l. (după land): Anglia și Danemarca 1 la 4000 m.l. În alte țări ca India sînt 2 la 1000 m.l. *Recomandarea a fost ca într-un calcul științific argumentat să se ia maximum 1000 m.l. pentru 1 arhivist universitar (a.u.), factorii de calcul fiind: tradiția istorică de prelucrare a arhivelor, arhivele vechi și necesarul de limbi străine și paleografie, rata arhivelor moderne în depozite și a arhivelor nou create (de gestiune curentă), cerințele de control și îndrumare, rata conservării și restaurării documentelor, rata preluărilor, a selecționării (tirajului) cantității de documente păstrate și a celor date în circuitul economic.*

Proporțiile de arhiviști auxiliari (arhiviști cu studii medii, arhivari, șefi de depozite) sînt în momentul de față de 1 arhivist universitar = 1 nespecialist cu studii medii sau 1 a.u. = 3 sau chiar 5 auxiliari. *Recomandarea optimă a fost de 1 a.u. la 2 sau 3 auxiliari și cel puțin 1 arhivar la 4 km. de arhivă.*

Interesant este faptul că s-a apreciat că acolo unde nu sînt în arhivele naționale Servicii de documentare (în scopuri guvernamentale) acestea ar fi utile, iar pentru a se exercita mai bine controlul și îndrumarea arhivelor regionale și locale e recomandabil ca în funcție de dimensiunile administrației să existe 1—2 inspecții generali de arhive.

Pentru activitatea Arhivelor Naționale cu arhivele Ministerelor, marilor companii naționale și regionale, ca și pentru fiecare depozit intermediar ar trebui ca instituția națională să dispună de cîte un post de arhivist universitar care să se ocupe permanent de acele arhive.

Pentru fiecare 2—3 arhiviști universitari ar trebui să existe 1 secretar dactilograf.

S-a considerat la reuniunea experților că aceste structuri ar duce la o planificare științifică, o utilizare economică a cadrelor, la diferite nivele, ar avea ca urmare creșterea prestigiului științific și social al arhiviștilor universitari, care ar fi eliberați de multe treburi de rutină cu care sînt încărați în prezent.

Recomandările privind dimensiunile serviciilor, secțiilor sau atelierelor tehnice s-au referit la efective cifrate la 30 sau mai mult în funcție de realități.

În mod deosebit s-a pus accentul pe cîteva idei între care :

— arhivele trebuie să ofere arhiviștilor un statut social și administrativ pe măsura responsabilităților sociale pe care le au de îndeplinit și a cerinței de a bara scurgerea de „inteligentă” (plecarea arhiviștilor din arhive unde se cere mare stabilitate în post și îndelungată experiență), statut care să poată concura cu cele din alte branșe ale administrației publice și cu învățămîntul superior (asistenți, conferențieri, profesori universitari) ;

— problema necesității de personal în arhive trebuie să fie un punct important în cadrul sistemului național de planificare ca și în programul de dezvoltare al țărilor, pe termen scurt, mediu și lung ;

— responsabil de proiectarea unui plan național pentru dezvoltarea arhivistică și de integrarea lui în sistemul general de planificare națională să fie un Consiliu Superior al Arhivelor sau o Comisie permanentă a Arhivelor (la noi Comisia științifică pentru probleme arhivistice) care să cuprindă — pentru a lua notă de necesități și a acționa, inclusiv în materie de educație și formare profesională — și Ministerul Finanțelor și organismele centrale de planificare.

Perfecționarea organizatorică și de conținut a sistemelor, modelelor și programelor de formare și educare a personalului din arhive presupune creșterea rolului, deosebit de important, al Instituțiilor naționale de arhivă și al școlilor naționale sau regionale (cu profil internațional acolo unde ele există). Pînă în prezent în afara școlilor din țările cu tradiție se poate spune că rezultate deosebite obțin școlile din lumea a treia — pentru state francofone la Dakar — Senegal ; pentru țări anglofone la Acra — Ghana, iar pentru lumea hispanică cele de la Cordoba — Argentina și Madrid — Spania. Ca un fapt deosebit de pozitiv s-a subliniat contribuția stagiului tehnic internațional de la Paris în educarea arhiviștilor din întreaga lume, începuturile făcute de CIBAL, sprijinul în instruirea de studenți și tineri specialiști de unele țări ca Anglia, Italia, R.F.G. și colaborarea dintre organismele internaționale, care contribuie la formarea cadrelor.

Reprezentanții și consultanții UNESCO, experții și observatorii în discuțiile lor au relevat experiențe naționale sau zonale pozitive, au prezentat sprijinul dat de UNESCO (programe, profesori și material didactic) în susținerea școlilor din Senegal și Ghana, în informarea tuturor țărilor solicitante cu bibliografie la zi și

material didactic, în asigurarea de burse pentru cursuri paraprofesionale intensive de limbă engleză, franceză și spaniolă, precum și în domeniul armonizării programelor de formare a arhiviștilor, bibliotecarilor, documentaliștilor și chiar a muzeografilor.

Au fost și situații în care unii experți au arătat că se confruntă cu greutăți în ceea ce privește înțelegerea de către guverne a misiunii sociale a arhiviștilor pe plan național (țările Americii Latine) și de aici refuzul specialiștilor de a lucra în Arhive. Alții au relevat dificultăți în legătură cu posibilitatea de a recruta studenți în școlile de arhivistică (țările Africii) din cauza numărului mic al absolvenților de liceu. În sfîrșit, reprezentanții Indiei și lumii arabe au prezentat dificultățile de cunoaștere a limbilor de circulație internațională pentru studenții lor, lipsa profesorilor de specialitate, a materialului didactic, a laboratoarelor pentru formarea și instruirea în domeniul restaurării documentelor, a informaticii arhivistice, a reprografiei etc.

Luînd cuvîntul în legătură cu astfel de probleme am subliniat sprijinul pe care-l primesc Arhivele Statului din România de la organele guvernamentale pentru recrutarea și formarea de personal, materialul didactic bogat de care dispun arhiviștii români (manuale, albume, publicații proprii și străine, mijloace audio-vizuale realizate în colaborare cu instituții de profil), ore de laborator pentru restaurare-conservare, ore pentru folosirea ordinațoarelor, colaborarea existentă între arhive, biblioteci, muzee și institute de informare documentară.

Avînd în vedere analiza făcută celor trei rapoarte reuniunea experților a ajuns la următoarele concluzii :

— nu este ușor să se propună modele unice de formare profesională, dar formele care sînt, trebuie să asigure studenților, specialiștilor și tehnicienilor o bună educație generală și o solidă formare profesională ;

— sînt necesare școli arhivistice de nivel învățămîntului superior care să formeze în egală măsură arhiviști specialiști pentru arhivele istorice, arhivele curente (de gestiune modernă) ale instituțiilor și întreprinderilor de stat (centrale și locale), pentru arhivele organismelor particulare ;

— sînt necesare cursuri cu o durată limitată în raport de realități pentru personalul de arhivă auxiliar, necalificat (arhiviști cu studii medii, arhivari, șefi de depozite), încheiate cu obținerea unei diplome, care să confere o recunoaștere și interes pentru muncă în domeniul arhivistic, problema diplomei urmînd să fie reglementată între instituția națională (de stat) de arhivă și Ministerul Învățămîntului ;

— amploarea și problematica arhivelor moderne ca și funcția socială actuală a arhivisticii impun trecerea de la programele și metodele tradiționale de formare profesională a specialiștilor la programe corespunzătoare numeroaselor sarcini actuale și întotdeauna adaptate la cerințe, cursurile de management pentru specialiști urmînd să stea în grija institu-

țiilor naționale (de stat) de arhivă și a asociațiilor profesionale (punct de vedere susținut în special de americani) în colaborare cu instituții de profil;

— studierea posibilităților, ca prin armonizarea programelor (prin disciplinele de contact și științele comune), școlile de diferite nivele pentru personalul de arhive să poată pregăti și personal specializat pentru biblioteci, institute de documentare, și muzee. De aici recomandarea făcută instituțiilor care acționează în sistemele naționale de informare (arhive, biblioteci, muzee, institute de documentare) de a coopera și de a coordona împreună, în cadrul evident al misiunilor lor distincte, problemele comune, care reclamă experiență, competență și resurse comune cum ar fi: redactarea legislației naționale, recrutarea și formarea personalului, concepția privind construcțiile de localuri, echipamentele pentru dotare, sistemele de asigurare a securității exterioare și interioare, folosirea tehnicilor automate pentru controlul fondurilor de arhivă și evaluarea serviciilor furnizate utilizatorilor;

— se face simțită cerința edificării infrastructurilor naționale. În acest sens UNESCO invită să se acorde importanța cuvenită școlilor naționale sau inițiativelor de a le forma, instituțiilor naționale de arhivă care patronază forme de învățământ arhivistic, precum și inițiativelor de a se înființa noi școli regionale (cu caracter internațional) în India și Irak;

— în ceea ce privește învățământul, UNESCO și alte organisme internaționale trebuie să furnizeze fondurile necesare pentru formarea corpului didactic indispensabil executării de programe naționale și regionale eficiente în materie de arhivă pentru țările în curs de dezvoltare;

— în legătură cu materialul didactic UNESCO, Consiliul Internațional al Arhivelor și țărilor dezvoltate trebuie să facă eforturi pentru a cunoaște nevoile prioritare de material de învățământ (inclusiv cerințele de bibliografie, traduceri, publicații, materiale audio-vizuale) și pe măsura posibilităților difuzarea acestuia sau cercetarea mijloacelor financiare necesare pentru găsirea de autori și traducători competenți care să elaboreze lucrări absolut indispensabile, în mod deosebit pentru țările lumii a treia;

— sînt necesare, la diferite eșaloane, în afara cursurilor teoretice și practice făcute de per-

sonalul de arhivă după recrutarea lui în arhive, cursuri de scurtă durată și de reciclare cu scopul de a sprijini formarea permanentă și familiarizarea directorilor de arhivă și a arhiviștilor cu problemele sau tendințele noi în domeniul arhivistic;

— Consiliul Internațional al Arhivelor trebuie să acționeze pentru a efectua studii destinate să încurajeze și să ocrotească personalul calificat din arhive prin statute și condiții de lucru analoage celor acordate altor domenii cu nivel echivalent de responsabilități. UNESCO invită statele membre să încurajeze ameliorarea statutului profesional al arhiviștilor, stabilirea de norme de recrutare a personalului și norme de învățământ și de formare profesională care pot sta sub controlul instituțiilor guvernamentale, asociațiilor profesionale sau altor organisme oficiale.

Deoarece la reuniunea experților participau marea majoritate a membrilor Comitetului pentru formare profesională al Consiliului Internațional al Arhivelor, D-nii Al. Busso din Senegal și Le Moel din Franța, în calitate lor de președinte și respectiv secretar ai Comitetului au hotărât să ținem joi 29 noiembrie 1979 o ședință de lucru la Arhivele Naționale ale Franței la care a participat și Ch. Kecskémeti, secretarul executiv al C.I.A.

Au fost convocați reprezentanții Argentinei, Franței, României (Șt. Hurmuzache în calitate de membru al Comitetului de formare profesională), R.F.G., Indiei și Senegalului.

Președintele Al. Busso a propus următoarea ordine de zi pe care participanții au aprobat-o:

1. Discutarea locului reuniunii Comitetului pentru pregătirea lucrărilor ce se vor susține la Congresul arhivistic de la Londra din septembrie 1980.

2. Participarea membrilor Comitetului de formare profesională la Congresul arhivistic de la Londra din 1980.

3. Informare despre reuniunea internațională arhivistică preconizată a fi organizată de Brazilia și despre modul de participare la această manifestare internațională.

4. Informare asupra stadiului de îndeplinire a sarcinii pe care o are Fritz Wolf (R.F.G.) în calitate de raportor asupra problemelor de învățământ arhivistic.

ȘTEFAN HURMUZACHE

ARHIVELE NAȚIONALE
BIBLIOTECA
SUCUREȘTI

SOMMAIRE

CONTENTS

	Page		Page
L'HISTOIRE - SCIENCE DU PRÉSENT		HISTORY - A SCIENCE OF THE PRESENT	
I. ARDELEANU - La signification historique du IX-ème Congrès du P.C.R.	152	I. ARDELEANU - Historical significance of the 9th Congress of the Romanian Communist Party	152
LE 35-ÈME ANNIVERSAIRE DE LA VICTOIRE CONTRE LE FASCISME		THE 35TH ANNIVERSARY OF THE VICTORY OVER FASCISM	
P. IGNAT - Témoignages documentaires de la contribution du peuple roumain à la victoire contre le fascisme	156	P. IGNAT - Documentary evidences relating to the Romanian people's contribution to the victory over fascism	156
2050 ANNÉES DÈS LACRÉATION DU PREMIER ÉTAT DACE CENTRALISÉ ET INDÉPENDANT		2050 YEARS SINCE THE SETTING UP OF THE FIRST CENTRALIZED AND INDEPENDENT DACIAN STATE	
H. DAICOVICIU - Le processus de la constitution de l'état dace gouverné par Burebista	163	H. DAICOVICIU - Process of setting up the Dacian State led by Burebista	163
I. H. CRIȘAN - Une importante contribution à l'histoire de la Dacie au temps de Burebista	168	I. H. CRIȘAN - An important contribution to the history of Dacia in Burebista's time	168
S. DUMITRAȘCU - Découvertes daces dans la région de Crișana	176	S. DUMITRAȘCU - Discoveries related to Dacians in Crișana	176
AL. MATEI - Les vestiges des cités daces de Grădiștea Muncelului à la lumière des documents archivistiques datant de 1803-1805	181	AL. MATEI - Vestiges of Dacian cities at Grădiștea-Muncelului in the light of archival records in the years 1803-1805	181
V. MANOLE - Les archives de la Dacie romaine	186	V. MANOLE - The Roman Dacia archives	186
LE XV-ÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES - BUCAREȘT 1980		THE 15TH INTERNATIONAL CONGRESS ON HISTORICAL SCIENCES - BUCHAREST 1980 -	
D. BERINDEI - À l'accueil du Congrès	194	D. BERINDEI - Waiting for the Congress	194
ȘT. ȘTEFĂNESCU, E. CONDURACHI - Préoccupations au seuil du Congrès (Interview sollicitée par Șt. Hurmuzache)	195	ȘT. ȘTEFĂNESCU, E. CONDURACHI - Aspects on Congress organization (Interview given to Șt. Hurmuzache)	195
M. DOGARU - L'emblème et l'insigne du Congrès	198	M. DOGARU - Congress emblem and badge	198
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS		STUDIES AND PAPERS	
V. BOBOCESCU - La lutte du P.C.R. contre le fascisme pendant les élections parlementaires de décembre 1937 (II) . .	201	V. BOBOCESCU - Struggle of the Romanian Communist Party against fascism during the parliamentary elections of December 1937 (II)	201
THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE		ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE	
S. BĂDĂRĂU, V. ȘINDELARU, M. STATIE - Le microfilmage dans les archives	207	S. BĂDĂRĂU, V. ȘINDELARU, M. STATIE - Microfilming in Archives (I)	207
V. TUDOSE - L'édifice de la F.A.E. Buzău	218	V. TUDOSE - Premises of the State Archives in Buzău	218
T. NECȘA - L'expérience de la F.A.E. Arad en ce qui concerne le prélèvement des documents créés par les unités agricoles	223	T. NECȘA - From the experience of the State Archives in Arad as regards processing records created in agriculture	223
PRISEURS DES ARCHIVES		ARCHIVES ADMIRERS	
M. URSUȚIU - Timotei Cipariu - éditeur de documents	225	M. URSUȚIU - Timotei Cipariu - a records publisher	225
LA VIE SCIENTIFIQUE		SCIENTIFIC LIFE	
La VII-ème Conférence des dirigeants d'archives des pays socialistes	228	The Seventh Meeting of the Socialist Countries Archives Heads	228
CHRONIQUE		CHRONICLE	
V. Z. TEODORESCU - Le symposium dédié à „L'Unification des Principautés Roumaines”	229	V. Z. TEODORESCU - Symposium „Union of Romanian Principalities”	229
A. ADAMACHE - Le symposium „6 Mars 1945 - étape importante du processus de démocratisation de la vie politique roumaine”	229	A. ADAMACHE - Symposium „The 6th of March 1945 - an outstanding stage in the process of Romanian political life democratization”	229
V. Z. TEODORESCU - Le simposion dédié à Gheorghe Magheru	230	V. Z. Teodorescu - Symposium Gh. Magheru	230
I. MIHĂILESCU - Manifestations scientifiques aux Archives d'État	231	L. MIHĂILESCU - Scientific meetings at the State Archives	231
M. VOICULESCU - Le XI-ème Congrès mondial des sciences politiques (Moscou, 12-18 août 1979)	232	M. VOICULESCU - The 3th World Congress on Political Sciences Moscow, 12-18 august 1979)	232
M. GUBOGLU - Le IV-ème Congrès international des études sud-est européennes (Ankara, 13-18 août 1979)	234	M. GUBOGLU - The 4th International Congress of South-East European Studies (Ankara, 13-18 August 1979)	234
M. GUBOGLU - Le III-ème Congrès international de turcologie (Istanbul, 20-29 septembre 1979)	237	M. GUBOGLU - The 3th International Congress on Turkology (Istanbul, 24-29 September 1979)	237
ȘT. HURMUZACHE - Réunion d'experts sur l'harmonisation des programmes de formation en matière d'archives (26-30 novembre 1979)	239	ȘT. HURMUZACHE - Meeting of experts on harmonization of archival training programs (Paris, 26-30 November 1979)	239

DIE GESCHICHTE—WISSENSCHAFT DER GEGENWART

- I. ARDELEANU — Die geschichtliche Bedeutung des IX. Kongresses der R.K.P. 152

DER 35-TE JAHRESTAG DES SIEGES ÜBER DEN FASCHISMUS

- P. IGNAT — Dokumentenzeugnisse den Beitrag des rumänischen Volkes zum Sieg über den Faschismus betreffend 156

2050 JAHRE SEIT BILDUNG DES ERSTEN ZENTRALISIERTEN UND UNABHÄNGIGEN DAKISCHEN STAATES

- H. DAICOVICIU — Der Heranbildungsprozess des dakischen Staates unter Anführung des Burebista 163

- I. H. CRIȘAN — Ein wichtiger Beitrag zur Geschichte Daziens in der Zeit des Burebista 168

- S. DUMITRAȘCU — Dakische Funde in der Crișana 176

- AL. MATEI — Die Denkmäler der dakischen Festungen von Grădiștea Muncelului im Lichte der Archivdokumente aus den Jahren 1803–1805 181

- V. MANOLE — Die Archive im römischen Dazien 186

DER XV-TE INTERNATIONALE KONGRESS FÜR GESCHICHTSWISSENSCHAFTEN — BUKAREST 1980 —

- D. BERINDEI — Vorbereitungen zum Kongress 194

- ST. ȘTEFĂNESCU, E. CONDURACHI — Ansätze zur Vorbereitung des Kongresses (Gespräch geführt von St. Hurmuzache) 195

- M. DOGARU — Das Emblem und Abzeichen des Kongresses 198

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- V. BOBOCESCU — Der Kampf der R.K.P. gegen den Faschismus während der Abgeordnetenwahlen vom Dezember 1937 (II) 201

ARCHIVTHEORIE UND—PRAXIS

- S. BĂDĂRĂU, V. SINDELARU, M. STATIE — Die Mikrofilmmung in den Archiven (I) 207

- V. TUDOSE — Der Archivbau der Zweigstelle Buzău 218

- T. NECSA — Aus den Erfahrungen der Archivzweigstelle Arad bei Übernahme der von den landwirtschaftlichen Einheiten kreierte Dokumente 223

SCHÄTZER DER ARCHIVE

- M. URSUȚIU — Timotei Cipariu — Urkundenverleger 225

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

- Die VII. Beratung der Archivleiter aus den sozialistischen Ländern 229

CHRONIK

- V. Z. TEODORESCU — Das Symposium „Die Vereinigung der Rumänischen Fürstentümer“ 229

- A. ADAMACHE — Das Symposium „6. März 1945 — bedeutender Augenblick des Demokratisierungsprozesses des rumänischen politischen Lebens“ 229

- V. Z. TEODORESCU — Das Symposium Gh. Magheru 230

- L. MIHĂILESCU — Wissenschaftliche Veranstaltungen bei den Staatsarchiven 231

- M. VOICULESCU — Der XI-te Weltkongress für politische Wissenschaften (Moskau, 12.–18. August 1979) 232

- M. GUBOGLU — Der IV-te Internationale Kongress für Südost-Europäische Studien (Ankara, 13.–18. August 1979) 234

- M. GUBOGLU — Der III-te Internationale Kongress für Turkologie (Istanbul, 23.–29. September 1979) 237

- ST. HURMUZACHE — Die Zusammenkunft der Fachkundigen über die Harmonisierung der Bildungsprogramme auf dem Gebiet der Archive (Paris 26.–30. November 1979) 238

ИСТОРИЯ — НАУКА НАСТОЯЩЕГО

- И. АРДЕЛЕАНУ Историческое значение IX-го Съезда РКП 152

35-АЯ ГОДОВЩИНА ПОБЕДЫ НАД ФАШИЗМОМ

- И. ИГНАТ Документальные свидетельства о вкладе румынского народа в победу над фашизмом 156

2050 ЛЕТ ОТ СОЗДАНИЯ ПЕРВОГО ЕДИНОГО ДАКИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА, А ЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО И ЦЕЛЫЙСКОГО

- Х. ДАЙКОВИЧУ Процесс становления дакийского государства под водительством Буревесты 163

- И. Х. КРИШАН Значительный вклад в историю Дакии времён Буревесты 168

- С. ДУМИТРАȘКУ Дакийские раскопки в области Кришана 176

- Ал. МАТЕИ Развалины дакийских крепостей в Градиште Мунчелулуй в свете архивных документов 1803—5 гг 181

- В. МАНОЛЕ Архивы в римской Дакии 186

Ы П МЕЖДНАРОДНЫХ СЪЕЗДОВ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК — БУКУРЕШТИ 1980 Г

- Д. БЕРИНДЕИ Встречу Съезду 194

- Шт. ШТЕФĂНЕСКУ, Е. КОНДУРАЧИ Забота о подготовке к Съезду (интервью Шт. Хурмузаче, редактор „Ренетей Архивелор“) 195

- М. ДОГАРУ Герб и значок Съезда 198

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

- В. БОБОЧЕСКУ Борьба РКП против фашизма во время парламентских выборов в декабре 1937 г. (II ч) 201

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

- С. БĂДĂРĂУ, В. ШИНДЕЛАРУ, М. СТАТИЕ Микрофильмирование в архивах (I ч) 207

- В. ТУДОСЕ Здание государственного филиала судетства Бузау 218

- Т. НЕКСА Из опыта государственного филиала судетства Арад по принятию документов, созданных в сельскохозяйственных единицах 223

ОЦЕНКИ И АРХИВОВ

- М. УРСУȚИУ Тимотеи Чипариу — издатель документов 225

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

- VII Съезжание руководителей архивов социалистических стран 229

ХРОНИКА

- В. З. ТЕОДОРЕСКУ Симпозиум „Соединение Румынских Принципов“ 229

- А. АДАМАЧЕ Симпозиум „6-ое марта 1945 г. — выдающийся этап в процессе демократизации румынской политической жизни“ 229

- В. З. ТЕОДОРЕСКУ Симпозиум о Г. МАГХЕРУ 230

- Л. МИХĂИЛЕСКУ Научные выступления в Государственных архивах 231

- М. ВОЙКУЛЕСКУ XI-ый Мировой Съезд политической науки. (Москва, 13—18-го августа 1979 г.) 232

- М. ГУБОГЛУ IV-ый Международный съезд юго-восточных европейских исследований. (Анкара, 13—18-го августа 1979 г.) 234

- М. ГУБОГЛУ III-ий Международный съезд по туркологии. (Стамбул, 23—29-го сентября 1979 г.) 237

- Шт. ХУРМУЗАЧЕ Встреча экспертов по гармонизации программ по формированию кадров в области архивов. (Париж 26—30-ое ноября 1979 г.) 238

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele, în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box
136—137—telex 11 226, București,
str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE

Macheta și
Tehnoredactarea : *Maria Rădulescu*

*Dat la cules : 29.III.1980 ; Bun de tipar : 30.VII.
1980. Tiraj : 3800 exemplare. Coli de tipar : 6.*

c. 2225 — I. P. Informația
str. Brezoianu 23—25 — București
R. S. România

Lei 12